JONAS PUZINAS

PROFESORIUS MEDICINOS DAKTARAS

PETRAS AVIŽONIS

(1875 - 1939)

JO VISUOMENINĖ, KULTŪRINĖ IR
MOKSLINĖ VEIKLA

ČIKAGA — 1979

Knygos mecenatai: Dr. Vytautas ir Valerija Avižoniai ir dr. Petras ir Liūda Avižoniai

Lithuanian Library Press, Inc. 1979
Library of Congress Catalog Card No.: 79-88438

Išleido Amerikos Lietuvių Bibliotekos leidykla
(Lithuanian Library Press, Inc.)
3001 West 59th Street, Chicago, IL 60629, USA

Aplankas — dail. Petras Aleksa

Tiražas 1000 egzempliorių

Spaudė M. Morkūno spaustuvė
3001 West 59th Street, Chicago, IL 60629

PROF. MED. DR. PETRAS AVIŽONIS
(1875-1939)

PRATARMĖ

Kiekvienas laikotarpis yra davęs lietuvių tautai asmenybių, kurios savo darbais šviečia ilgus amžius. Ir XIX a. pabaigoje bei XX a. pradžioje iškilo gražus būrys lietuvių tautinio atgimimo veikėjų, palikusių gilius pėdsakus mūsų tautos istorijoje. Tuo metu rusų pavergtą Lietuvą gaubė nyki tamsa. Tačiau jau daug kur blykčiojo lietuvybės ugnelės, nušviesdamos niūrų lietuvių tautos kelią į šviesesnę ir viltingą ateitį.

Kas gi dėjosi P. Avižonio laikais? „Aušra" jau buvo sustojusi. Jos vietoje atsirado „Varpas", prie kurio pritapo ir P. Avižonis. Jo vyresnieji amžininkai, su kuriais teko dirbti lietuviškąjį darbą, buvo Julija Žymantienė-Žemaitė, Petras Kriaučiūnas, Petras Vileišis, Vincas Kudirka, Jonas Jablonskis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Lazdynų Pelėda, Stasys Matulaitis, metais vyresnis Jurgis Šlapelis, vienametis Antanas Smetona ir Povilas Višinskis, keleriais metais jaunesni Jurgis Šaulys ir Jonas Biliūnas. Tai tik dalis to meto ryškiųjų asmenybių, į kurių tautinės demokratinės veiklos orbitą buvo gyvai įsijungęs ir P. Avižonis. Reikšmingas buvo P. Avižonio gyvenamasis laikotarpis, įvairus ir jo paties gyvatos kelias, kurį čia tenka kiek išsamiau apžvelgti.

Nebuvo lengva sudaryti bent kiek platesnę P. Avižonio biografiją, nes daugumas šaltinių, susikaupusių Lietuvos bibliotekose, rankraštynuose ir archyvuose, man nebuvo prieinami. Daugiausia teko naudotis spausdinta medžiaga, bet ir ji čia buvo sunkiai gaunama. Todėl šiame darbe yra palikę nemaža spragų. Esu dėkingas P. Avižonio sūnui dr. Vytautui Avižoniui, dukteriai Birutei Blaževičienei ir Laimutei Morkūnaitei-Jucaitienei, padėjusiems išnarplioti kai kuriuos neaiškumus ir suteikusiems biografijai reikalingų žinių.

Nepavyko sudaryti ir pilnos P. Avižonio raštų bibliografijos, nes čia nebuvo įmanoma gauti kai kurių leidinių bei laikraščių kom-

plektų. Dalis bibliografinių pozicijų paimta iš antrinių šaltinių, todėl ten gali pasitaikyti ir netikslumų. Pavyko peržiūrėti „Varpą", „Vilniaus Žinias", „Naująją Gadynę", „Skardą", „Žariją", didžiąją dalį „Medicinos", „Kalbą", „Kultūrą" ir kt. Už tai nuoširdžiai dėkoju Broniui Kvikliui ir dr. K. Pemkui, kurie maloniai leido pasinaudoti jų archyvais. Į bibliografiją neįtrauktos medicinos knygų apžvalgos bei recenzijos, kurių daug spausdinta „Medicinoje".

Žodžiu, atlikau tai, kas buvo įmanoma padaryti. Tebūnie šis kuklus darbelis medžiaga būsimam P. Avižonio biografui.

Jonas Puzinas

Čikaga, 1978 m.

LEIDĖJŲ ŽODIS

Artėjo šimtmetinė sukaktis nuo spaudos uždraudimo 1864 metais. Per karo audras ir pavojus pasiekė Jungtines Amerikos Valstybes gyvas to draudimo paminklas — „Lietuviška Gramatikėlė", kurios slaptas autorius buvo jaunas Petrapilio studentas Petras Avižonis. Autoriui buvo sunku žiūrėti, kaip lietuviai jaunuoliai-studentai vargo su savo rašytine kalba, neturėdami nei šaltinio, iš kur pramokti, nei taisyklių, kaip taisyklingai ją vartoti. Petrui Avižoniui tai buvo daug lengviau, nes jis buvo gimęs Pasvalyje ir augęs lietuvių valstiečių šeimoje, kur tėvai tik lietuviškai kalbėjo ir net prisidėjo prie lietuviškos spaudos platinimo. Jaunas Petras Avižonis, patekęs į Mintaujos gimnaziją, susipažįsta su Jonu Jablonskiu, mokytoju toje gimnazijoje, toliau tobulina savo lietuvių kalbos žinojimą, skaito draudžiamą lietuvių spaudą, dalyvauja lietuvių gimnazistų „Kūdikio" draugijos organizavime. Patekęs universitetan, parašo „Lietuvišką Gramatikėlę", norėdamas padėti studentams geriau pramokti lietuviškai. Gramatikėlė buvo ranka rašyta ir multiplikuota studentų pagalba turimomis multiplikavimo priemonėmis. Atspausdinti jos nepavyko. Spaustuvininkas Tartu mieste buvo atspaudęs kelis puslapius, bet turėjo juos sunaikinti, nepalikdamas nė vieno puslapio maldaujančiam autoriui.

Norėdamas apsaugoti tą gyvą spaudos draudimo paminklą „Lietuvišką Gramatikėlę" nuo žuvimo, sugalvojau, kad, ją padauginus tokiu pavidalu kaip ji yra, bus užtikrintas jos išlikimas ateinančioms kartoms. Mano mintis patiko mano broliui a.a. Konstantinui. Jis tuo metu profesoriavo Elon College, Šiaurės Karolinoje, kur dėstė istoriją. „Lietuviška Gramatikėlė" buvo multiplikuota ant prasto popieriaus, kur multiplikavimo dažas persisunkė į kitą puslapio pusę ir susiliejo su rašto ženklais tam

puslapyje. Kiti puslapiai ar pusė puslapio buvo silpnai atspausta, kiti puslapiai pusėtini. Vykdydamas sumanymą, nukeliavau su gramatikėle į Bostoną pas Lietuviškos Enciklopedijos leidėją p. J. Kapočių. Ten bandėmė ir svarstėmė, kaip ją atspausdinti, ypatingai tuos blogus puslapius, kurių buvo nemažai. Buvo prieita išvados, kad ją reikia perfotografuoti, fotografijas paryškinti, perrašant tekstą, ir retušavimu panaikinant nereikalingus rašmenis, persisunkusius iš kitos puslapio pusės. Atrodė, kad kliūtys beveik neįveikiamos padaryti originalo „kaip yra" atspausdinimą. Su broliu sutarėm, kad reikia ieškoti, gal kur yra likęs geresnės kokybės egzempliorius. Gal geresnio egzemplioriaus puslapiai galėtų pavaduoti turimo egzemplioriaus puslapius. Nujautėm, gal toks egzempliorius būtų kur nors Vilniuje, ir mikrofotografijos keliu išspręsti sunkumus. Sumanymas įstrigo ir užsitęsė.

Mano brolis draugavo su prof. J. Puzinu. Jie dažnai svečiuodavos vieni pas kitus. Puzinai gyveno tada Philadelfijoje, Pennsylvania. Profesorius Puzinas susidomėjo mūsų projektu. Aš per savo brolį susipažinau su a.a. prof. J. Puzinu ir jo gyvenimo drauge p. Konstancija Puziniene. Nepaprastai malonūs ir nuoširdūs asmenys. Kiekvieną kartą apsilankius netrukdavo kalbos apie projektą. Profesorius Puzinas labai domėjosi juo, tyrinėjo gramatikėlės atsiradimo aplinkybes, liudininkų spausdintus straipsnius-atsiminimus, darė ištraukas, straipsnius apie lietuvių kalbos gramatiką ir jos vystymąsi, rinko bibliografiją. Gramatikėlė buvo ta sėkla, iš kurios išdygo Petro Kriaušaičio (Petro Avižonio ir Jono Jablonskio) lietuvių kalbos gramatika. Profesoriui Puzinui lietuvių kalba buvo labai artima prie širdies. Dar Kaune begyvendamas, tapo Lietuvių Kalbos Draugijos nariu. Jis man pasakojo, kad viename iš tos Draugijos posėdžių buvo susitikęs su profesorium daktaru Petru Avižoniu (gramatikėlės autorium), kuris buvo aktyvus tos kalbininkų draugijos narys ir nuolat svarstydavęs su kitais mediciniškus lietuviškus terminus. Prof. P. Avižonio Akių Ligų Vadovas yra turtingiausias lietuviškų mediciniškų terminų rinkinys, o lietuvių kalba jam buvo „atsikvėpimo" speicialybė.

Nesekmė su spaudos draudimo paminklu tęsėsi. Iš Vilniaus jokio rezultato. Brolis tikėjosi per akademinio bendradarbiavimo susitarimą tarp JAV ir Sovietų Rusijos patekti į Vilnių, į jo istorinius archyvus ir tą progą panaudoti gramatikėlės reikalui. Deja,

negailestinga liga pakirto mano brolį ir visus sumanymus. Atsimenu jo laidotuvių metu profesorių Puziną, kuris susijaudinęs man pasakė: „Praradau savo gerą draugą, gal užvaduosi man jį".

Atsirado daugiau bendrų dalykų. Atsiradus „Xerox" mašinoms, prašvito gramatikėlės galimybės. Profesorius Puzinas patarė pakviesti lietuvių kalbos žinovą, kad parašytų įvadą gramatikėlei, ir, panaudojus naują techniką, išleisti gramatikėlę. Deja, vienas kalbininkas po kito pasimirė. Profesorius Puzinas, gerai susipažinęs su problema bei veikėjais ir veikėjų problemomis praeitais laikais, staiga vėl judina reikalą. Jis iškėlė sumanymą, kad reikėtų išleisti gramatikėlę šimtametei sukakčiai nuo prof. dr. med. Petro Avižonio gimimo paminėti. Pasisiūlė parašyti jai įvadą. Suragino surasti praeities fotografijų ir jas paruošti spaudai. Jis pats buvo užsibrėžęs parašyti lietuviškos medicinos istoriją, naudodamasis Pasaulio ir Amerikos Lietuvių Gydytojų Sąjungos kvietimu. Surinktą medžiagą, fotografijas, straipsnius pasiunčiau profesoriui Puzinui drauge ir Xerox kopijuotą gramatikėlę.

Profesorius Puzinas, sukaupęs nepaprastą kiekį medžiagos, paruošė išsamią ir dokumentuotą paskaitą apie profesorių Petrą Avižonį jo 100 metų gimimo sukakčiai paminėti Dešimtajame Pasaulio Lietuvių Gydytojų Suvažiavime Chicagoje 1975 m. gegužės 23-25 dienom. To jo kruopštaus darbo išdavoje gramatikėlės įvado vietoje gimė ištisas veikalas apie prof. dr. med. Petrą Avižonį, nustelbęs pačią gramatikėlę. Tokį puikų ir kruopštų darbą galėjo padaryti profesorius Puzinas savo jaukiam šeimos lizde, padedamas savo gyvenimo draugės Konstancijos Puzinienės. Darbas buvo baigtas, kilo abejonės dėl pačios gramatikėlės, ar ji išeis įskaitoma, ar negeriau paduoti keli geresni jos puslapiai ranka rašyti, o likusieji atspausdinti spaudos raidėmis. Deja, profesorius Puzinas neišsprendė to klausimo, staiga pasitraukdamas iš gyvųjų tarpo.

Profesorius J. Puzinas jau buvo belankąs spaustuves su savo darbu. Netikėtai autoriui pasitraukus, kilo pavojus, kad jo ilgų metų darbo vaisius gali nepamatyti dienos šviesos. Atsirado jo geras bičiulis-bendradarbis daktaras Kazys Pemkus. Jo iniciatyva ir energija veikalas pateko į spaustuvę. Jam teko išspręsti daugelį klausimų, susijusių su to veikalo išleidimu. Atsiradus nenugalimom kliūtim atspausti gramatikėlę ištisai „kaip ji yra", buvo nuspręsta duoti tik kelis geresnius jos puslapius, o likusią dalį atspausti spausdintom

raidėm su atitinkamais kirčių ženklais. Bet ir čia kliūtis — pasirodė, kad spaustuvė negalėjo teisingai surinkti raidžių su ženklais dėl kai kurių puslapių neaiškumo. Teko atsisakyti ir to sumanymo ir atidėti gramatikėlės išleidimą ateičiai. Tuo būdu įvadas į gramatikėlę, keleriopai perauges ją pačią, pasidarė savarankišku paminkliniu veikalu tiek gramatikėlės autoriui pagerbti, tiek pačiam profesoriui Jonui Puzinui atminti.

Noriu pareikšti didelę padėką daktarui Kaziui Pemkui už visą jo triūsą; profesoriui Petrui Jonikui už lietuvių kalbos pataisymus; poniai Konstancijai Puzinienei už didelę pagalbą autoriui jo sunkiame ir dažnai į nusiminimą vedusiam darbe. Padėka p. Juozui Masilioniui už korektūrą, dr. Mykolui Morkūnui už spausdinimą. Padėka Amerikos Lietuvių Bibliotekos Leidyklai ir jos vadovui Algimantui Keziui S.J. už išleidimą savo buvusio nario profesoriaus Puzino darbo. Taip pat lietuviškas ačiū visiems, prisidėjusiems prie šio paminklinio veikalo išleidimo.

Dr. Vytautas Avižonis

TĖVIŠKĖ IR AVIŽONIŲ ŠEIMA

1975 m. balandžio 17 dieną sukako 100 metų, kai gimė Petras A v i ž o n i s, medicinos daktaras, žymus gydytojas ofatalmologas, mokslininkas, Lietuvos Universiteto (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto) profesorius, buvęs universiteto prorektorius, rektorius, medicinos fakulteto dekanas, akių klinikos steigėjas ir direktorius, varpininkas, draudžiamosios ir laisvosios lietuvių spaudos bendradarbis, mokslo populiarintojas, lietuvių kalbos puoselėtojas, didis patriotas ir taurios sielos žmogus. Šioje apžvalgėlėje trumpai apžvelgsiu Petro Avižonio nueitą gyvenimo kelią ir kiek platėliau stabtelėsiu ties jo plačiašake visuomenine veikla.

Gimtasis Pasvalys

Petras Avižonis gimė 1875 m. balandžio 17 d. Pasvalyje, tame sename šiaurinės Lietuvos miestelyje. Pasvalys įsikūręs gana gražioje vietoje, Lėvens ir Svalios upių santakoje. Svalia ir gyvenvietei yra davusi vardą. Apylinkėje telkšo keli gilūs ežerėliai, susidarę išplauto gipso įdubose. Per Pasvalį iš seno ėjo keliai įvairiomis kryptimis: į Panevėžį—Ukmergę—Vilnių, į Biržus, per Bauskę į Rygą, per Joniškėlį į Šiaulius ir į kitas vietas. Į vakarus nuo Pasvalio, važiuojant iš Pasvalio į Joniškėlį, deš. Mūšos krante, stūkso piliakalnis, vadinamas net keliais vardais: Paberžių, Migonių, Sindriūnų ir Šimonių, nes piliakalnis ribojasi su tų kaimų žemėmis. Vadinamas jis ir Pasvalio piliakalniu, bet dabar archeologinėje literatūroje prigijęs Šimonių piliakalnio vardas. Piliakalnis yra slėsnoje vietoje, Mūšos ir Pušynės santakoje. Iš šiaurės ir šiaurės vakarų jį supa Mūša, iš rytų ir pietų rytų—Pušynė. Piliakalnį juosia 90 m ilgio ir iki 2 m gylio griovys. Viršuje esanti beveik apskrita (30 m skersmens) aikštelė, aplink sustiprinta žemo pylimo, kuris pietų vakarinėje dalyje siekia 3,3 m

aukščio. Šlaitai statūs. Tai ginamasis piliakalnis, kurio amžius dar nenustatytas. Galėjo ta pilis ginti šią sritį nuo kalavijuočių, bet tai tik spėjimas (P. B ū t ė n a s, Mūsų kalnai. Sindriūnų piliakalnis.—„Mūsų Senovė", I: 4-5. Tilžė, 1922, p. 596-597; Lietuvos TSR Archeologijos atlasas, II. Vilnius, 1975, p. 164).

XV a. Pasvalys priklausė Upytės apskričiai, Trakų vaivadijai. Miestelio įkūrimo data laikytini 1497 metai, kada tų metų gruodžio 6 d. dokumentu Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras dovanojo kun. Jonui Grotui žemės bažnyčiai stayti (bažnyčia baigta statyti 1498 m.) ir miesteliui kurti. Klebonui suteikta teisė laikyti parduotuves, smukles, spirito varyklas, leista ketvirtadieniais daryti turgus, miestelio gyventojai atleidžiami nuo valstybinių muitų, išimti iš valstybinių teismų jurisdikcijos, o Pasvalio prekybininkams leista laisvai prekiauti visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje. Miestelyje galėjo įsikurti ir valstiečiai, pabėgę iš dvarų, iš baudžiavos. Ir vėlesnieji Lietuvos valdovai suteikė Pasvaliui visokių lengvatų: 1536 m. Žygimantas Senasis, 1546 ir 1559 m. Žygimantas Augustas, 1584 m. Steponas Batoras. 1557 metai buvo ypatingi Pasvalio istorijoje. Tais metais rugpiūčio-rugsėjo mėn. Pasvalyje, karinėje stovykloje, gyveno karalius Žygimantas Augustas su gausiu būriu savo patarėjų ir rugsėjo 5 bei 14 d. pasirašė tris taikos sutartis su Livonijos magistru Vilhelmu Fürstenbergu: V. Fürstenbergas, būdamas Livonijos magistro Henriko von Galeno pavaduotojas, o po jo mirties (1557 m. gegužės 30 d.) tapęs Livonijos magistru, laikėsi labai nedraugiškai Lietuvos atžvilgiu ir buvo suartėjimo su Maskva šalininkas. 1554 m. Livonija buvo sudariusi sutartį su Maskvos caru Jonu IV Žiauriuoju. Ta sutartis, kuria Livonija įsipareigojo neteikti Lietuvai jokios pagalbos, jei kiltų karas su Maskva, sudarė didelį pavojų Lietuvos saugumui. Būta ir kitų Lietuvos nesutarimų su Livonija: nebuvo nustatytos Lietuvos ir Livonijos sienos, Livonija trukdė Lietuvos tranzitinę prekybą Dauguva, magistras buvo suėmęs Rygos arkivyskupą Vilhelmą Brandenburgietį, Žygimanto Augusto seserėną, užmuštas Žygimanto Augusto pasiuntinys, vykęs į Kuoknesę ir kt. Tada Žygimantas Augustas pirmoje liepos pusėje sutelkė savo kariuomenę pasienyje ir padiktavo Fürstenbergui savo sąlygas. Rugsėjo 14 d. Fürstenbergas su savo palydovais atvyko į Pasvalį, rado karalių stovykloje besėdintį puošniame soste. Fürstenbergas visiškai kapitulaivo: atsiprašė karalių, ištiesė ranką savo priešininkams, įsipareigojo grąžinti Rygos arkivyskupui ir jo pagalbininkui visas žemes ir pilis, paleisti į kalėjimą uždarytus žmones, grąžinti teises ir turtą pabėgėliams, sutarta laikytis

vad. „Radvilų sienų", nustatytų 1541 m., Livonijos ordinas pasižadėjo grąžinti sulaikytus lietuvių laivus bei konfiskuotas prekes ir t.t. Trečiąja sutartimi (rugsėjo 14 d.), sudarius karinę santarvę, Maskvai buvo užkirstas kelias į Livoniją (S. S u ž=S. Sužiedėlis, Pasvalio taika.—„Lietuvių Enciklopedija", XXII, So. Boston, Mass., 1960, p. 116-120).

Pasvaliui augti labai padėjo prekybiniai ryšiai su Ryga. Pasvalys ir jo apylinkės, būdamos derlingos žemės srityje, ypačiai nuo XVIII a. pradžios išugdė gyvą prekybą javais, linais ir arkliais. Petro Avižonio vaikystės metais Pasvalyje buvo apie 2.000 gyventojų, apie 200 namų, iš kurių beveik pusė valstiečių, pradžios mokykla, žydų mokykla, kelios krautuvės, vaistinė, trys vandens malūnai, spirito varykla, valsčiaus ir policijos įstaigos. Į prekymečius suvažiuodavo nemaža žmonių net iš tolimesnių apylinkių. Vėliau Pasvalys priklausė Pumpėnų valsčiui. Nepriklausomybės pradžioje Pasvalys buvo Biržų-Pasvalio apskrities centras, bet 1925 m. perkeltas į Biržus (P.J.=P. Jatulis, Pasvalys.—„Lietuvių Enciklopedija", l.c., p. 120-123).

Petro Avižonio senelis

Petro Avižonio senelis buvo I g n a s A v i ž o n i s. Tai 1863 m. sukilimo auka. Jis tuo metu buvo Žadeikių valsčiaus vaitas. To didžiulio valsčiaus centras buvo Žadeikių dvare, esančiame 3,5 km į pietryčius nuo Pasvalio. 1863 m., rusų kareivių priverstas, iš valsčiaus sandėlio, vadinamo magazinu, išdavė jiems grūdų. Sukilėliai apkaltino Igną Avižonį pataikavimu rusams, pagavo besislapstantį ir 1863 m. birželio 17 d. pakorė Ąžuolynės miške, netoli Pasvalio. 1865 m. vasario 3 d. Kauno karo teismo komisija nustatė, kad Avižonį buvo paėmęs pakarti kaimynas sukilėlis Jurgis Brazdžionis. Ir Brazdžionis buvo nuteistas katorgos darbams neterminuotam laikui (A k i r a s - -B i r ž y s, Lietuvos miestai ir miesteliai. II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 268; „Lietuvių Enciklopedija", I. So. Boston, Mass., 1953, p. 503; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, II. Vilnius, 1965, p. 116-117).

Avižonių šeimoje yra išlikę kiek daugiau žinių ne tik apie tą patį įvykį, bet ir apie Igną Avižonį. Vertingų informacijų yra suteikusi jauniausioji Petro Avižonio sesuo Konstancija Narijauskienė (mirusi Lietuvoje 1976 m.) laiške, rašytame Birutei Avižonytei-Blaževičienei. B. Blaževičienės sutikimu, čia pateiksiu to laiško turinį. Tame laiške K. Narijauskienė platokai išdėsto savo tėvo Jono Avižonio (mirusio 1924 m.) papasakotus atsiminimus apie Igną Avižonį. Pasak jo, Ignas

Avižonis turėjęs didelę sodybą, buvęs darbštus ir tvarkingas mažažemis, mokėjęs rašyti ir kalbėti rusiškai, skaičiuoti. Savo mokslo žinias stengėsi perduoti savo vyriausiam sūnui Jonui. Būdamas raštingas žmogus, Ignas Avižonis ėjo valsčiaus patikėtinio bei vaito pareigas. Be to, jis buvo valsčiaus javų sandėlio prižiūrėtojas. Žmonai mirus ir einant valsčiaus patikėtinio pareigas, Ignui Avižoniui buvo sunku auginti vaikus (turėjo sūnų Joną ir 4 dukteris) ir tvarkyti ūkį, todėl vedė. Žmona buvusi jauna, graži ir linksma. 1863 metų sukilėliai, sužinoję, kad Ignas Avižonis valdo javų sandėlio raktus, pradėjo reikalauti avižų ir raudonųjų žirnių. Ignas be valsčiaus leidimo neturėjo teisės išduoti javų, todėl pareikalavo, kad sukilėliai atvežtų iš valsčiaus antspauduotą leidimą. Igno žmona buvo palanki sukilėliams, ketino net nuslėpti sandėlio raktus. Ignas Avižonis, sužinojęs, kad sukilėliai ruošiasi pas jį atvykti, pasiėmė sandėlio raktus, sūnų Joną ir pasislėpė prie namų rugiuose, žole apaugusioje lomelėje. Sakoma, kad Igno žmona parodžiusi, kur yra pasislėpęs jos vyras. Sukilėliai, susodinę visą Avižonių šeimą į ratus, privažiavę prie dirvos lomelės, suėmę Igną, supančioję ir atėmę iš jo raktus. Kartu paėmė ir sūnų Joną. Visus nuvežė prie Žadeikių dvaro, netoli Pyvesos. Čia visus išlaipino ir liepė atsisveikinti su Ignu Avižoniu bei jo sūnumi Jonu. Pamotei pradėjus verkti, sukilėliai Joną paleido, o Igną nuvedė už tilto į Žadeikių pušyną ir ten pakorė ant pušies šakos. Ta nukežusi pušis dar ilgai stovėjo vieniša pušyno pakraštyje.

Jono pamotė susirado užkurį. Valsčiaus valdyba paskyrė mažamečiams vaikams globą, o Joną pasiėmė globoti valsčiaus teismo narys Lukošius Činga. Čia Jonas subrendo, išmoko ūkininkauti, staliaus amato, šiek tiek rusų kalbos ir skaičiavimo. Valsčiaus vadovybės padedamas, Jonas atgavo tėvo ūkį. Patėvis su pamote buvo pašalinti. Ūkis buvo labai apleistas, bet giminės padėjo aptvarkyti dūminę pirkią. Ir kai viskas buvo „gatava", pilnametis Jonas apsigyveno savo tėvo ūkyje, todėl žmonės jį pravardžiavo „Gatavina". Ūkis turėjo keliolika dešimtinių žemės. Sakoma, kad Jonas Avižonis anais laikais buvęs mokyčiausias žmogus Pasvalyje, todėl jis ilgus metus buvo Pasvalio mokesčių rinkėju bei sąskaitininku.

Apie Jono Avižonio pravardės „Gatavinos" atsiradimą dr. Vytautas Avižonis pasakoja kiek skirtingą aiškinimą, girdėtą Avižonių šeimoje: esą, kai Jono pamotei buvę įsakyta išsikraustyti iš ūkio, ji, bėgdama iš namų, palikusi krosnin įšautą duoną, todėl Jonas, įžengęs į savo tėvo ūkį, radęs „gatavai" iškeptą duoną...

Petro Avižonio tėvai

Petro Avižonio tėvas Jonas Avižonis buvo sukilėlių pakarto Igno Avižonio sūnus. Jis gimė 1848 m. lapkričio 21 d. (pagal naująjį kalendoriaus stilių—gruodžio 2 d.) Pasvalyje. Baigė Pasvalio pradžios mokyklą. Penkiolikametis jaunuolis matė savo tėvo egzekuciją. Visą savo gyvenimą negalėjo pamiršti to šiurpaus vaizdo. Atgavęs nedidelį tėvo ūkį, rūpestingai jį ėmė tvarkyti. Apgriuvus gimtajam namui, 1906 m. pasistatydino dviejų galų gyvenamąjį namą, praplėtė sodą ir prie pat Svalios pasistatė pirtį. Iš viso jis turėjo 12 dešimtinių dirbamos žemės ir apie 3 dešimtines pievų. Nebuvo lengva verstis, nes augo septyni vaikai, kuriuos reikėjo leisti ir į mokslus. Buvo susipratęs lietuvis, spaudos draudimo metu skaitė ir platino lietuviškus raštus. Jono Avižonio ūkyje rasdavo prieglaudą didysis knygnešys Jurgis Bielinis, kuris čia turėjo draudžiamų knygų ir laikraščių sandėlį. Su kaimynais gražiai sugyveno. Artimiausi kaimynai dešinėje Svalios pusėje buvo Brazdžionis, Dulkė, Karpuška, Krasaus-

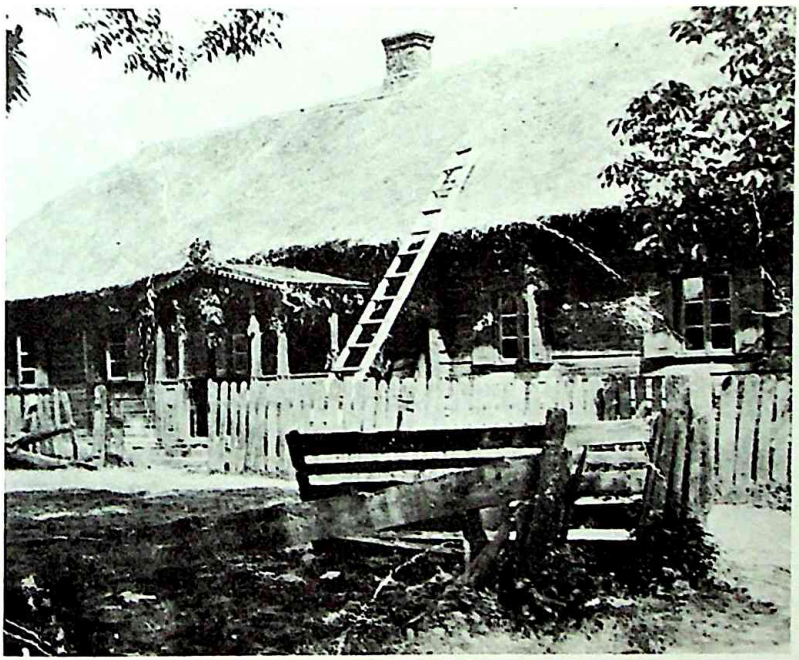

P. Avižonio gimtinė

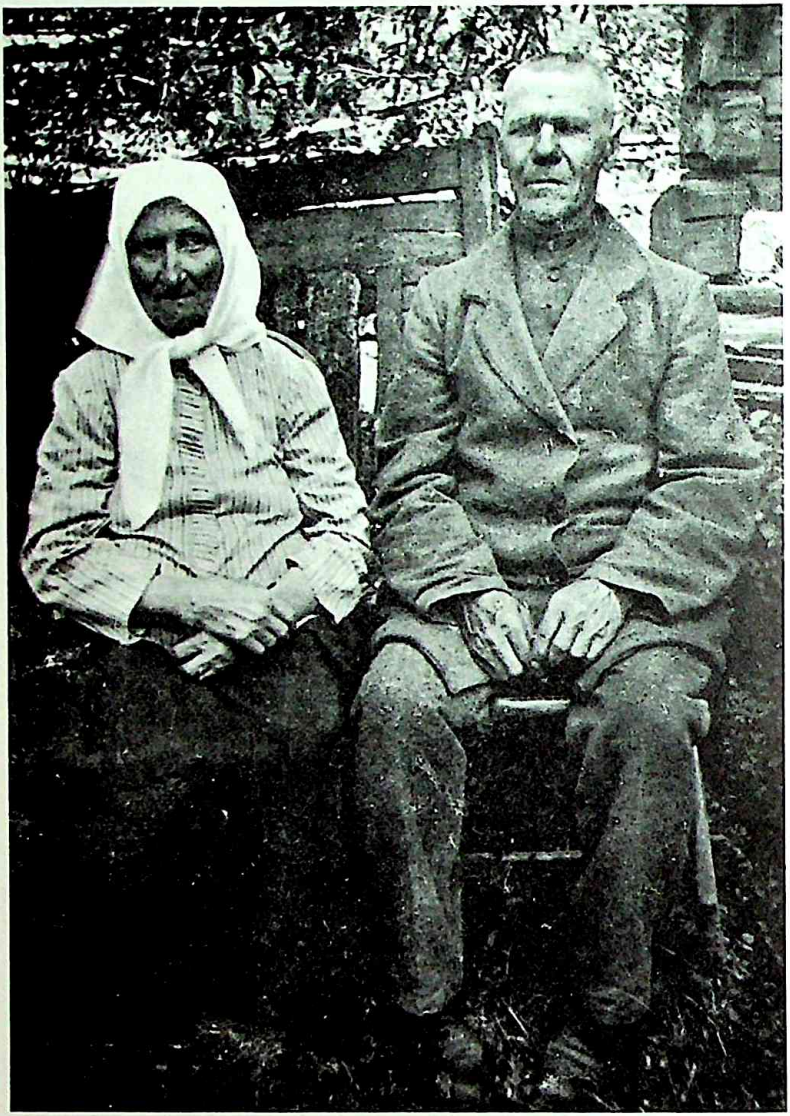

P. Avižonio tėvai

kas, Prakapas, Stūrė, o kairėje Svalios pusėje—Armonai. Namuose nusilaužęs šlaunikaulį, buvo gydomas Panevėžyje. Gavęs plaučių uždegimą, mirė 1924 m. gruodžio 21 d. Palaidotas Pasvalio katalikų kapinėse. Dar prieš mirtį Jonas Avižonis buvo pavedęs ūkį valdyti savo sūnui Antanui. Tėvai gyveno viename namo gale, o Antano šeima—kitame. 1924 m. sudarytu testamentu, Jono Avižonio turtas šiaip paskirstytas: senoji sodyba pavesta sūnui dr. Petrui Avižoniui; Onai (Morkūnienei) paskirta 700 litų pinigais ir statybai ąžuolų, esančių Stebeikių kaimo pievose; Juozapatai—2 ha pievų Truliškio kaime; Elzbietai ir Mortai—po 1 ha žemės, o likusi žemė (apie 10 ha)—sūnui Antanui. Petras Avižonis, atsisakęs savo dalies, sodybą pavedė daržininkėms Juozapatai ir Mortai, kad jos čia galėtų įsisteigti daržininkystę. Mortai ištekėjus už Povyliaus, Juozapata ir nugyveno savo amžių savo tėvo sodyboje.

Jonas Avižonis buvo vedęs S a l o m ė j ą L a p ė n a i t ę iš Baukų kaimo, Krinčino vls. Ji buvo gimusi 1847 m. rugsėjo 21 d. Jauna būdama, giedojo Krinčino parapijos bažnytiniame chore, kur buvo pirmaujanti giesmininkė. Tuo metu Krinčine vikaravo poetas kun. Antanas Vienažindys (Vienožinskis). Salomėja buvo išmokusi nemaža Vienažindžio sukurtų eilėraščių, pati pritaikydavo toms dainoms melodijas ir dainuodavo su savo draugėmis. Ir taip pasklido Vienažindžio dainos visoje Krinčino apylinkėje. Salomėja Avižonienė mirė 1929 m. balandžio 27 d. Pasvalyje. Palaidota šalia savo vyro Pasvalio katalikų kapinėse (A k i r a s-B i r ž y s, Lietuvos miestai ir miesteliai. II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 268).

Jono Avižonio šeima

Jono ir Salomėjos Avižonių šeima buvo gausi: augo 3 sūnūs ir 5 dukterys. Štai jų vaikai vyresniškumo eile:

1. *Juozapata* (g. 1869 Pasvalyje—m. 1941 Pasvalyje), daržininkė. Mokėsi Antaninos Bernatavičiūtės žemės ūkio mokykloje prie Verkių, netoli Vilniaus. Po to buvo tos mokyklos ūkio vedėja ir mokytojos padėjėja. Mirus tėvams, dr. Petras Avižonis parsigabeno savo seserį Juozapatą į Pasvalį ir atidavė jai tvarkyti senąją sodybą. Ji, remiama dr. Petro Avižonio, gražiai aptvarkė sodybą, pagerino sodą ir augino daržoves. Mirdama Juozapata užrašė sodybos pusę broliui Juozui, kitą pusę—jauniausiajai seseriai Konstancijai. Jie toje sodyboje negyveno, ją išnuomojo. Po to sodybą atpirko Onos Avižonytės-Morkūnienės sūnus Kostas, kuris ten ligi šiol tebegyvena.

2. *Ona* (g. 1871 Pasvalyje—m. 1957 Gniaužiuose, Saločių vls.), ūkininkė. Liko gyventi ūkyje, kad kiti galėtų mokytis. Buvo ištekėjusi už Karolio Morkūno, o jam mirus—už ūkininko Jokūbo Kužmos, gyvenančio Gniaužių k., Saločių vls. Jos sūnus Kostas su šeima gyvena Pasvalyje, senojoje Avižonių sodyboje, o duktė Laimutė Morkūnaitė-Jucaitienė (buhalterė)—Clevelande, Ohio valstijoje.

3. *Petras* (g. 1875 m. balandžio 17 d. Pasvalyje—m. 1939 m. spalio 17 d. Kaune), vyriausias sūnus, medicinos daktaras, kurio gyvenimui ir darbams nušviesti skiriama ši monografija.

4. *Antanas* (g. 1877 m. sausio 11 d. Pasvalyje—m. 1956 m. sausio 10 d. Pasvalyje), ūkininkas, draudžiamosios lietuvių spaudos bendradarbis. Baigė pradžios mokyklos 4 skyrius. 1898 m. gale mobilizuotas į rusų kariuomenę. Atitarnavęs 5 metus kariuomenėje Sibire, buvo išvykęs į Jungtines Amerikos Valstybes, kur dvejus metus dirbo anglių kasyklose Pensilvanijoje. Užsidirbęs pinigo, grįžo į Lietuvą, Pasvalyje nusipirko daugiau žemės, įsigijo lentpiūvę, išmokėjo dalis seserims ir, pasistatydinęs *naujus trobesius, išsikėlė iš senosios tėvo sodybos*. Antano Avižonio laukuose buvo du ežerėliai—Dileženis ir Varpežeris. I pasaulinio karo metu vėl mobilizuotas į rusų kariuomenę. Rytprūsiuose buvo paimtas į vokiečių nelaisvę, kurį laiką dirbo pas ūkininką Pietų Vokietijoje. Grįžęs Lietuvon, ūkininkavo Pasvalyje. 1922 m. Antano Avižonio gyvenamajame name jo brolis Juozas įkūrė Pasvalio vidurinę mokyklą. Antanas Avižonis buvo apsišvietęs ūkininkas, A. Driskio, Juzės Pasvaliečio, Sibiro Kareivio slapyvardžiais bendradarbiavo „Ūkininke" (1897, 1902), „Naujienose" (1901), „Žarijoje" (1907), „Lietuvos Ūkininke" (1909) ir kt. Lietuvoje gyvena trys vaikai: akušerė Aldona, ūkininkas Petras ir Stasė Palinauskienė—dantų gydytoja Pasvalyje.

5. *Morta* (g. 1879 Pasvalyje—m. 1972 rudenį), sodininkė ir daržininkė. Kartu su savo seserimi Juozapata mokytojavo toje pačioje žemesniojoje žemės ūkio mokykloje prie Verkių. Turėdama apie 50 metų amžiaus, ištekėjo už kooperatininko ir visuomenės veikėjo Antano Povyliaus (1871-1961) ir gyveno Žiūronių kaime, netoli Radviliškio. Čia turėjo pavyzdinį ūkį su sodininkyste ir daržininkyste. Lietuvoje gyvena sūnus Kęstutis Povylius.

6. *Juozas* (g. 1882 m. Pasvalyje—m. 1975 m. vasario 17 d. Jurbarke), mokytojas. Tėvų ir brolio Petro remiamas, mokėsi Mintaujos gimnazijoje. 1896 m., dar III klasės mokinys, už dalyvavimą

katalikų mokinių streike prieš cerkvės lankymą, kurį laiką buvo pašalintas iš mokyklos. 1904 m. baigęs Mintaujos gimnaziją, metus dirbo „Vilniaus Žinių" redakcijoje. 1905 m. rudenį įstojo į Odesos universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, kurį baigė 1911 m. Veikė Odesos Lietuvių studentų draugijoje ir Rūtos draugijoje. Mokytojavo šiose gimnazijose: Telšių (1911-1912), Odesos (1912-1914), Piatigorsko (1915-1921). 1916 m. Piatigorske įkūrė Lietuvių tremtinių švietimo ir kultūros draugiją „Aušrą". 1921-1922 m. Lietuvos atstovybės Maskvoje sekretorius, vėliau patarėjas. 1922 m. Pasvalyje įsteigė vidurinę mokyklą. 1925-1928 m. Tauragės Aukštesniosios komercijos mokyklos direktorius nuo 1928 m. Rokiškio gimnazijos mokytojas, nuo 1933 m. Kėdainių gimnazijos direktorius. 1935-1939 m. Valstybės centrinio knygyno direktorius Kaune. 1957 m. išėjo pensijon ir nuo 1959 m.

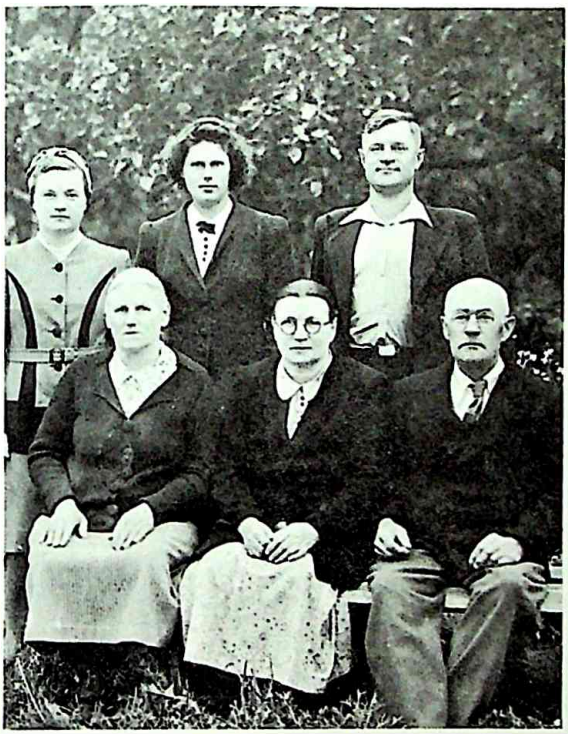

Antano Avižonio šeima. Sėdi iš d. į k.: Antanas Avižonis, Aleksandra Avižonienė, Juozapaitienė (Petro žmonos motina); stovi iš d. į k.: Petras Avižonis (Antano sūnus), jo žmona Teklė ir Stasė Avižonytė.

gyveno Jurbarke. 1910-1911 m. bendradarbiavo „Aušrinėje". Atskirai išspausdinta: „Naujosios pedagoginės idėjos pedagogo moralisto akimis žiūrint" (1923; „Lietuvos mokykla". Kaunas, 1924. Referatas, skaitytas pirmajame Lietuvių-Latvių vienybės draugijos suvažiavime Rygoje 1924); „First English Steps for Lithuanian Schools" (1936); 1940 m. išvertė I.S. Turgenevo „Pavasario sriautą" („Lietuviškoji Enciklopedija", II. Kaunas, 1934, skiltis 464; „Lietuvių Enciklopedija", I. So. Boston, Mass., 1953, p. 503-504). Juozo Avižonio vaikai: Viktoras, Liucija (vaikų ligų gydytoja) ir Birutė (dantų gydytoja). Visi trys buvo ištremti į Sibirą (sūnus mirė, o dukterys grįžo Lietuvon).

7. *Elzbieta* (g. 1887 m. Pasvalyje—m. 1971 m. Kaune), vaistininkė. Ištekėjusi už Juozo Jasiukaičio, Linkuvos provizoriaus, nepriklausomos Lietuvos metu Linkuvoje turėjo savo vaistinę (Laisvės g. 3). Turėjo 4 vaikus: Zenoną (vaistininkas, žuvo būdamas partizanu), Kazį (inžinierius, žuvo būdamas partizanu), Joną (agronomas, buvo ištremtas į Sibirą, vėliau grįžo į Lietuvą) ir Danutę. Elzbieta nuo 1912 m. birželio 27 d. buvo Lietuvių mokslo draugijos (Vilniuje) narė. Parašė atsiminimus apie nelegalią lietuvių mokyklą Vaškuose 1909-1912 m. (*E. Avižonytė-Jasiukaitienė*, Tai buvo Vaškuose.—„Tarybinis Mokytojas", 1959 m. liepos 9 d.).

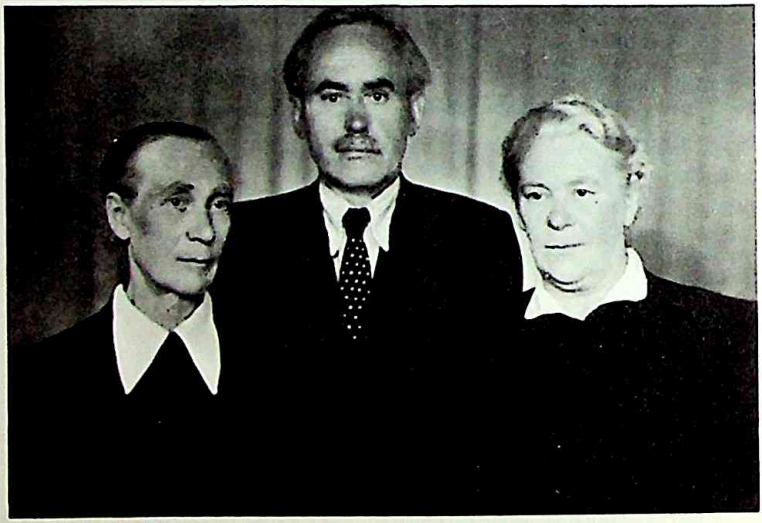

P. Avižonio seserys. Iš k. į d.: Elzbieta Avižonytė-Jasiukaitienė, Juozas Narijauskas ir Konstancija Avižonytė-Narijauskienė.

8. *Konstancija* (g. 1891 m. spalio 4 d. Pasvalyje—m. 1976 m. liepos mėn. Alytuje), pradžios mokyklos mokytoja. Ištekėjo už gimnazijos mokytojo Juozo Narijausko, prelato Jurgio Narijausko pusbrolio. Mokytojos darbą pradėjo dirbti 1912 m. Aktyviai reiškėsi partizane kovose su bermontininkais. Mokytojavo Vaškuose (Biržų aps.), Alytuje. 1960 m. išėjusi pensijon, gyveno Alytuje. Čikagoje yra duktė Rūta (gailestingoji sesuo), ištekėjusi už gyd. Vytauto Rutkausko (m. 1976.XII.4 Čikagoje).

Taigi, P. Avižonis augo gausioje šeimoje, kur būta ir vargo, ir džiaugsmo. Augo grynai lietuviškoje šeimoje, kur visuose broliuose ir seseryse brendo gyva tautinė sąmonė, kur visus lydėjo gili savo krašto ir savo gimtosios kalbos meilė. Visi, kiek tik sąlygos leido, veržėsi į šviesą. Visus šildė tėviška ir broliška meilė. Todėl P. Avižonis palaikė *nuolatinį ryšį su savo tėvais, broliais ir seserimis. Tiek savo studijų* metais, tiek ir vėliau dažnai lankydavosi savo tėviškėje ir domėjosi pasvaliečių gyvenimu.

Petro Avižonio šeima

Petras Avižonis 1901 m. vedė bajoraitę Sofiją Gruzdytę, gimusią 1872 m. sausio 21 d. (naujuoju kalendorium vasario 2 d.) Suvartuvos dv., Kelmės vls. Jos tėvas—Vitoldas Gruzdys, motina—Petronėlė Beresnevičiūtė, vysk. Motiejaus Valančiaus sesers Petronėlės Valančiūtės-Beresnevičienės duktė. Gruzdžiai augino didelę šeimą: 3 sūnus ir 7 dukteris. Vyriausias sūnus Stanislovas Gruzdys (1866-1939) buvo Suvartuvos ir Kelmės gydytojas; Konstantinas buvo vedęs Konarskaitę (jos sesers vyras Bilevičius giminiavosi su Pilsudskiais), jų sūnus Vitoldas Gruzdys yra gydytojas Clevelande, Ohio; Bronislovas Gruzdys, agronomas (mirė jaunas, tik baigęs studijas). Seserys pagal vyresniškumą buvo šios: Juzefa Gruzdytė, ištekėjusi už stambaus ūkininko Antano Tolučio; Petronėlė, ištekėjusi už Kelmės gydytojo Jokūbo Baltrušaičio; Sofija Gruzdytė-Avižonienė; Emilija Gruzdytė, ištekėjusi už Vlado Putvinskio-Pūtvio (mirė 1943 m. Sibire); Viktorija Gruzdytė, ištekėjusi už astronomo prof. Bernardo Kodačio; Stefanija Gruzdytė, dantų gydytoja, ištekėjusi už inž. Antano Gravrogko (mirė 1977 m. Lietuvoje); Ona Gruzdytė, ištekėjusi už teisininko Pelikso Bugailiškio. Nors Gruzdžiai kalbėjo lenkiškai ir net giminiavosi su lenkais (pvz. Sofijos Gruzdytės-Avižonienės antros eilės pusseserė Stanislova Gruzdytė buvo ištekėjusi už Juozapo Moscickio, Lenkijos

Prof. P. Avižonis su žmona Sofija (Gruzdytė), 1938 m.

prezidento Igno Moscickio brolio), bet buvo lietuviškos dvasios ir net įsitraukę į lietuvišką veiklą.

Sofija Gruzdytė 1889 m. baigė Šiaulių gimnaziją, 1900 m.—Tartu universitete akušerių ir masažisčių kursus. Kurį laiką dirbo akušere. 1901 m. ištekėjo už gyd. Petro Avižonio. Spaudos draudimo metu slapyvardžiu -ytė, Z. Av. ir kt. bendradarbiavo „Varpe", „Ūkininke", „Naujienose" (Tilžėje), vėliau „Lietuvos Ūkininke", „Žarijoje". 1908 m. išvertė L. Tolstojaus „Pragaro atgijimą". Nuo 1912 m. birželio 27 d. buvo Lietuvių mokslo draugijos (Vilniuje) narė. Mirė 1963 m. rugpiūčio 18 d. Bristolyje, Conn., jos palaikai sudeginti Evergreen kapinių krematoriume New Havene, Conn., ir palaidoti Springfieldo (Mass.) kapinių kolumbariume (*V. Tercijonas*, S. Avižonienę palydėjus į amžinybę.—„Naujienos", 1963.IX.28; *V. Tercijonas*, Mintys ir prisiminimai apie Sofiją Avižonienę ir šeimą.—„Tėvynė", 1963.XII.20; 1964.I.3 ir I.10).

Petro ir Sofijos Avižonių vaikai

Petras ir Sofija Avižoniai išaugino ir išmokslino 3 sūnus ir vieną dukterį.

1. *Jonas* (g. 1902 m. gegužės 14 d. Ariogaloje—m. 1941 m. lapkričio 30 d. rusų kalėjime), dipl. inžinierius. 1921 m. baigė Šiaulių gimnaziją, 1926 m. Berlyno Aukštąją technikos mokyklą (Berlin-Charlottenburg Technische Hochschule). 1927-1940 m. buvo Susisiekimo ministerijos Siauruųjų geležinkelių dirbtuvių viršininko padėjėjas, paskui viršininkas, vėliau Plačiųjų geležinkelių dirbtuvių viršininkas. Sumodernino Šiaulių-Biržų geležinkelio ruožą, padirbdino pagal savo planus automotrisas, įtaisė automotrisų susisiekimą ir plačiuosiuose geležinkeliuose. 1940 m. rugsėjo mėn. išrinktas Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakulteto dėstytoju. 1940 m. spalio 4. d. sovietų suimtas, nuteistas, kalintas Vilniuje ir po to ištremtas į Sovietų Sąjungą, kur ir mirė rusų kalėjime.

Prof. P. Avižonio šeima. Iš k. į d.: Jonas, Vytautas, prof. Petras Avižonis, Birutė, Konstantinas ir Sofija Avižonienė.

1919 m. dirbo Šiaulių partizanų štabe ir kovojo su bermontininkais Šiaulių ir Radviliškio apylinkėse. 1920 m. šauliu dalyvavo Širvintų-Giedraičių kautynėse su lenkais. Bendradarbiavo kauninėje „Lietuviškojoje Enciklopedijoje" („Lietuvių Enciklopedija", I. So. Boston, Mass., 1953, p. 504-505).

Jonas Avižonis buvo vedęs mokytoją Haliną Bubėnaitę. Sūnus Saulius yra elektros inžinierius, turi dukterį Dainą ir sūnų Kęstutį. Našlė su šeima gyvena Lietuvoje.

2. *Vytautas* (g. 1906 m. gruodžio 11 d. Žagarėje), medicinos daktaras, oftalmologas. 1925 m. baigęs Aušros gimnaziją Kaune, įstojo į Lietuvos universiteto Medicinos fakultetą. Čia po penkerių metų studijų ir stažavimo universiteto ligoninėse 1933 m. sausio mėn. gavo medicinos gydytojo diplomą. 1934 m. atliko karinę prievolę aspirantu. 1933 ir 1936-1937 m. po pusmetį tobulinosi Paryžiaus universiteto ir kitose klinikose. Be to, 1933-1939 m. laikotapiu beveik kasmet tobulinimosi tikslu trumpesnį laiką lankydavosi Vokietijos, Olandijos, Belgijos, Paryžiaus akių klinikose. 1936 m. išlaikė daktoranto egzaminus, 1939 m. įsigijo akių gydytojo specialisto pažymėjimą. 1928-1931 m. buvo neetatinis asistentas, paskui vyr. laborantas anatomijos katedroje, 1933-1936 m. VDU Akių klinikos jaun. asistentas, 1936-1941 m. vyr. asistentas, 1941-1944 m. docentas, oftalmologijos katedros vedėjas ir VDU Akių klinikos direktorius. 1945-1947 m. Berno univ. Akių klinikos asistentas pas prof. H. Goldmanną. 1947 m. atvyko į JAV. Čia atlikęs vienerių metų praktiką ir dvejų metų ausų, nosies ir gerklės specialybės (Newark Eye and Ear Infirmary) rezidentūrą, 1951 m. išlaikė gydytojo praktikos egzaminus Marylando ir New Yorko valstijose. 1957 m. gegužės 27 d. išlaikė The American Board of Ophthalmology egzaminus, įsigydamas oftalmologo specialybę. 1958 m. įsigijo teisę verstis praktika Delaware valstijoje, kur dirba akių, ausų, nosies ir gerklės ligų specialistu Milforde, Del.

Nuo 1936 m. buvo Lietuvos Akių gydytojų draugijos sekretorius, nuo 1937 m. Societe Francaise d'ophtalologie narys. Vytautas Avižonis yra šių JAV medicinos draugijų narys: Amerikos Lietuvių gydytojų draugijos New Yorke, New York Medical Society, Delaware Medical Society, American Medical Association if American Society for Contemporary Ophthalmology. Be to, priklauso Pasaulio lietuvių gydytojų sąjungai.

Dalyvavo 1933 ir 1937 m. tarptautiniuose oftalmologų kongresuose Madride ir Kaire (pastarajame Lietuvos delegatu) ir su moksliniu pranešimu 1938 m. Pabaltijo akių gydytojų suvažiavime Tartuje (Tartus). Savo specialybės klausimais išspausdino nemaža studijų „Medicinoje", „VDU Medicinos Fakulteto Darbuose", „VDU Žiniose", „International Ophthalm. Journal" ir kt. Bendradarbiavo „Naujienose", „Vienybėje" („Lietuvių Enciklopedija" I. So. Boston, Mass., 1953, p. 505).

Vytautas Avižonis 1934 m. vedė gail. seserį Valeriją Šilbajoraitę. Užaugino ir išmokslino sūnų Petrą ir dukterį Giedrę. Petras įsigijo biochemijos daktaro laipsnį Delaware universitete (Newark, Del.) ir dirba fizinės optikos mokslininko darbą. Vedė Liudą Jucėnaitę ir augina dvi dukteris, Viliją ir Dainą, ir sūnų Petrą. Duktė Giedrė įsigijo mikrobiologijos magistro laipsnį ir ištekėjo už daktaro Romo Šnipo. Augina dvi dukteris, Birutę ir Sigutę, ir sūnų Gintarą.

3. *Konstantinas* (g. 1909 m. sausio 16 d. Žagarėje—m. 1969 m. balandžio 20 d. Chapel Hill, N.C.), istorikas, skautų veikėjas. 1927 m. baigęs Kauno Aušros gimnaziją, pradėjo istorijos studijas Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete, nuo 1929 m. rudens jas tęsė Fridricho Vilhelmo universitete Berlyne, kur 1932 m. už disertaciją apie lietuvių bajorijos kilmę ir vystymąsi iki lietuvių-lenkų unijos 1385 m. (Die Entstenhung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385) gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1933 m. kovo 29 d. Vytauto Didžiojo universitetas suteikė jam Humanitarinių mokslų fakulteto baigimo diplomą. 1933-1934 m. istorinę medžiagą rinko Krokuvos Jogailos universiteto, Lenkijos Mokslų akademijos ir kituose archyvuose. Nuo 1934 m. dėstė istoriją ir ūkio istoriją Prekybos institute Klaipėdoje, o nuo 1935 m. dar mokytojavo Aušros gimnazijoje. 1939-1940 m. buvo Kaune Lituanistikos instituto reikalų vedėjas ir sekretorius, 1940-1944 m. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Lietuvos istorijos katedros docentas. 1944 m. pasitraukęs į Vokietiją, 1945-1947 m. dėstė Rytų Europos istoriją Freiburgo universitete Vokietijoje, 1946-1948 m. Lietuvos ir Rytų Europos istoriją Pabaltijos universitete Hamburge bei Pinneberge. 1949 m. gegužės 15 d. atvykęs į JAV, iki mirties dėstė Elon kolegijoje, Š. Karolinoje: 1949-1952 m. Europos istorijos, vokiečių ir prancūzų kalbų profesorius asistentas, 1952 m. pakeltas istorijos e.o. profesorium, 1956 m. jam suteiktas istorijos bei politinių mokslų profesoriaus titulas ir patikėtos Socialinių mokslų departamento

vedėjo pareigos. 1964-1965 m., kai Kansas (Lawrence, Kansas) universiteto istorijos prof. Oswald P. Backus studijų reikalais buvo išvykęs Europon, K. Avižonis buvo pakviestas jį pavaduoti svečio profesoriaus teisėmis, kur mokslo laipsnio siekiantiems studentams skaitė keletą ciklų paskaitų šiomis temomis: Rusijos viduramžių istorija; viduramžinės Rusijos socialinės bei intelektualinės problemos; Pabaltijo, ypač Lietuvos, istorijos klausimai; naujoji Europos istorija.

Buvo Pabaltijo Instituto Bonnoje narys, priklausė daugeliui lietuvių ir amerikiečių mokslo draugijų bei organizacijų. K. Avižonis buvo labai vertinamas amerikiečių mokslo pasaulyje ir įrašytas į šiuos informacinius leidinius: „Who's Who in American Education"; „Directory of American Scholars", „Who's Who in Social Sciences", „Who's Who in South and Southwest", „International Who's Who" ir kt.

Stambiausi K. Avižonio mokslo darbai: „Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385"(Berlyno disertacija, Berlin, 1932, VI, 174 p.); „Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV-XVI a." (Praeitis", III. Kaunas, 1939, p. 1-30); „Stanislovo Albrechto Radvilo 'Memoriale' („Lietuvos Praeitis", I. Kaunas, 1940, p. 211-292); „Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais", 1940, 592 p.; „Švietimas Lietuvoje XVII-jo amžiaus pirmoje pusėje" („Lietuvos Praeitis", I, 1941, p. 541-568); „Radvilų biblioteka Nesvyžiuje XVII a. viduryje", 1944, 50 p.; „Bendroji rusinimo politika. Rusinimo politikos istorinė raida ligi 1863 m." („Kovos metai dėl savosios spaudos", Čikaga, 1957, p. 27-65); „Pastabos dėl 'naujoviško V.T. Pašutos Lietuvos valstybinės pradžios aiškinimo' " („Lituanistikos Darbai", I, 1966, p. 89-93) ir kt. Bendradarbiavo amerikiniuose istorijos žurnaluose, buvo vienas pagrindinių „Lietuvių Enciklopedijos" bendradarbių Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos istorijos klausimais. K. Avižonio našlė dr. Angelė Asevičiūtė-Avižonienė leidžia visus savo vyro raštus. 1975 m. Lietuvių katalikų mokslo akademija jau išleido I tomą K. Avižonio „Rinktinių raštų" (*Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*) (*J. Puzinas*, Metai be Konstantino Avižonio.—„Darbininkas", 1970, Nr. 29-31; *R. Krasauskas*, Konstantinas Avižonis ir jo mokslinis palikimas.— Konstantinas Avižonis, Rinktiniai raštai, I. Roma, 1975, p. IX-XXII).

4. *Birutė* (g. 1914 m. balandžio 23 d. Šiauliuose), dipl. ekonomistė. 1932 m. baigė Kauno Aušros mergaičių gimnaziją ir 1936 m.

VDU Teisių fakulteto Ekonomijos skyrių (įsigydama diplomuotos ekonomistės vardą) ir 1937 m. Aukštąjį tarptautinių mokslų institutą prie Paryžiaus universiteto Teisių fakulteto. 1938-1939 m., nuo pat pradžios diplomatinių santykių užmezgimo su Lenkija ligi II pasaulinio karo buvo Lietuvos pasiuntinio Varšuvoje sekretorė. 1944-1945 m. studijavo New Britain Mokytojų kolegijoje (New Britain, Conn.), kur įsigijo mokytojos teises dėstyti Connecticut valstijos aukštesniosiose mokyklose. Taip pat visą laiką dirba vertėja.

Į MOKSLĄ ŽENGIANT
Pasvalio pradžios mokykloje

Apie savo mokslo pradžią Petras Avižonis yra pasakojęs Petrui Biržiui, kai pastarasis ruošė knygą apie Biržų apskritį. Skaitymo pradmenis jaunasis Petriukas gavo iš savo tėvo. Mokė jį skaityti iš kažin kokio lenkiško elementoriaus. Anais laikais, taip pat ir vėliau, vyravo toks mokymo metodas: pirmiausia buvo mokomasi pažinti raides, paskui skiemenuoti (tada sakydavo „slebizavoti") dviraidžius bei triraidžius skiemenis, o po to „slebizavojant" buvo pratinamasi skaityti tekstą. Toks mokymosi metodas, žinoma, vaikui buvo nejdomus, nuobodus, dažnai ir nesuprantamas. Tie visokie skiemenavimai „Ba-Be-Bi-Bo; Bla-Bli-Blu" ir t.t. vaikams maišėsi galvoje. Ir mažą Petriuką vesdavo iš kantrybės: „Mestų trenktų jis tą knygelę, tas raides ir be-jel-u-blu, bet tėvo rankoj rykštė kruta. O čia dar jam kas iš vaikų parodė ir pasakė, kad elementoriaus gale esą užrašyta: „Rózga—duch święty",—rykštė—Šventoji Dvasia. O tos tykštės bijodavęs kaip ugnies. Kiek pasimokęs namie, ėmė lankyti Pasvalio rusų mokyklą. Mokykla maža, apie 20-30 vaikų, vienas mokytojas rusas. Lietuviškai kalbėti mokyklos sienose buvo griežtai draudžiama. Koks buvo geras pedagogas ruskelis mokytojas, galima iš to spręsti, kad iš trečiojo skyriaus imdavo kurį nors vaikezą ir jam pavesdavo mokyti pirmąjį skyrių. Taip dažnai tekdavo Petrui Avižoniui būti tokiu mokytoju. Mokytojas, užsiimdamas su pirmaisiais skyriais, duodavęs trečiajam skyriui tokią papkę (aplanką) popierių, prirašytų įvairiais braižais įvairių raštų. Prisižiūrėkite, sakydavęs, kaip reikia prašymas rašyti, koks paklausimas, pasiteiravimas ar šiaip raštas; pratinkitės skaityti įvairius braižus" (*Akiras Biržys*, Profesorius Petras Avižonis.—Lietuvos miestai ir miesteliai. II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 268-269).

Toliau P. Avižonis pasakojo, kaip jis, baigęs tris skyrius, vasarą mokęsis pas pasvalietį Sturevičių, IV klasės mokinį: „Būdavo ateis į

pamoką, o jo mokytojas, ką parodęs, nudroš kur į žirnius ir lukštena juos gerą pusdienį. Laukęs nesulaukęs Petriukas langus pražiūrėdavo, visą kiemą skersai ir išilgai išvaikštinėdavo, o mokytojo kaip nėr, taip nėr. Na, tai ima ir atsistoja ant tako, iš kur Sturevičius turėjo ateiti, ir stengėsi jam pasirodyti, taip sakant, priminti jam apie save. Pargrįš, nepastebės, primirš ir iki vakaro pralauks. Vieną kartą mokytojas neva radęs kažin kur Petro nusikaltimą. Eik, sako, į kampą, „atsistok ant kelių", —tikslus vertimas iš rusų kalbos: „Vstan' na koleni". Petriukas žiūri į sėdinčio savo mokytojo kelius ir mąsto, kaip čia dabar man stoti jam ant kelių—savo mokytojui, ponaičiui, kur su nešvariom kojotėm stot jam ant kelių. Gi mokytojas pakartotinai reikalaująs „stok ant kelių" ir gana. Negreit tik susipratęs, kad reikia klauptis ant kelių. Jau būdamas profesorius Avižonis su Jablonskiu turėjęs juoko iš to 'stok ant kelių' " (*Akiras-Biržys*, 1.c., p. 269). Vasarą pasimokęs pas Sturevičių, rudenį vėl tęsė mokslą Pasvalio pradžios mokykloje, bet nedaug čia beišmoko, nes mokytojas, užuot toliau lavinęs Petriuką, jam pavesdavo mokyti žemesniųjų klasių mokinius.

Mintaujon

Tėvas, matydamas, kad Pasvalyje neišeis nieko doro iš Petriuko mokslo, ėmė dairytis naujos mokyklos. Tuo metu nemaža lietuvių jaunimo mokėsi Mintaujoje (latviškai Jelgava), tame Žiemgalos kultūriniame ir ūkiniame centre. Nuvažiavo ir Jonas Avižonis apsidairyti. Užėjęs klebonijon, susitiko su salantiškiu kunigu Neverdausku, kuris patarė Avižoniui atvežti savo sūnų į Mintaujos parapinę mokyklą, kurios vedėju buvo vargonininkas. Dėstomoji kalba mokykloje buvo vokiečių. Pinigo mokslui neturėta pakankamai, todėl teko pasiskolinti iš žydo 10 rublių. Pasižadėta skolą grąžinti per trejus metus, jei ne—skolintojas po to turėjo teisę nusigriauti antrąjį namo galą, seklyčią. Nebijota vargo ir skolos. Tėvas, susikrapštęs kiek pinigo, 1885 m. sausio pabaigoje ir nuvežė savo sūnų Petrą Mintaujon. Parapinė mokykla nieku ypatingu nepasižymėjo, bet, kadangi mokslas čia buvo einamas vokiškai, Petriukas gana greitai pramoko tos kalbos. Kitų metų rudenį Avižonis įstojo į Mintaujoje žinomą Adolfio keturklasę mokyklą, kurioje rado labai daug lietuvių mokinių. Pasimokęs dvi žiemas, 1888 m. rudenį Avižonis persikėlė į Mintaujos gimnaziją, kur buvo priimtas į III klasę. Čia ir prasidėjo savarankiškas P. Avižonio gyvenimas. Iš namų maža tegaudamas paramos, Mintaujoje buvo priverstas prisidurti pinigo pamokomis.

Nuo V klasės iš savo uždarbio net ėmė šelpti namiškius (*P. Avižonis*, Atsiminimų pluoštelis apie d-rą J.-L. Petkevičių.—*Akiras-Biržys*, Lietuvos miestai ir miesteliai. II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 400).

Mokslas gimnazijoje buvo gana aukšto lygio. Pradžioje visi dalykai buvo dėstomi vokiškai, o rusų kalbos tebūta tam tikras pamokų skaičius. Tačiau, Avižoniui besimokant žemesnėse klasėse, gimnazija imta rusinti: į I, II ir III klases jau buvo įvesta rusų kalba dėstomąją kalba. Gimnazijoje mokėsi labai daug lietuvių, suvažiavusių iš įvairių Lietuvos vietų, bet daugiausia jų būta iš Šiaurės ir Rytų Lietuvos. Kai kuriais metais kone pusė mokinių buvo lietuviai. Todėl nenuostabu, kad iš Mintaujos gimnazijos išėjo daug žymių Lietuvos mokslo, kultūros, politikos ir visuomenės vyrų. Štai tik maža jų dalis: Petras Avižonis, meno istorikas kun. Kazimieras Jasėnas, dr. Kazys Jokantas, dr. Juozas Maciūnas, kun. Vladas Mironas, Vladas Požėla, Mykolas Sleževičius, Antanas Smetona, dr. Jonas Šliūpas, Juozas Tūbelis, dr. Petras Vaičiuška, dr. Liudas Vaineikis ir kt. Daugelis žemaičių, Vidurio Lietuvos jaunimo mokėsi Šiaulių gimnazijoje, kur ėjo stiprus mokinių rusinimas. Užnemuniečiai mokėsi Marijampolės gimnazijoje, kurioje buvo leista dėstyti ir lietuvių kalba (du kartus per savaitę, po pamokų). Mintaujos gimnazijos vyresniųjų klasių mokiniai juto reikalą spiestis į kokią nors draugijėlę savo tautinei sąmonei stiprinti.

J. Jablonskis, P. Avižonis ir „Kūdikio" draugija

„Kūdikio" draugijos steigimas yra glaudžiai susijęs su J. Jablonskiu ir Petru Avižoniu. Tai draugijai atsirasti daugiausia lėmė P. Avižonio užsimezgusi pažintis su J. Jablonskiu. 1889 m. Jablonskiui atvykus į Mintaują, mokiniai patyrė, kad jis moka lietuviškai. Tuo metu, kai P. Avižonis buvo dar III klasėje, J. Jablonskis dėstė lotynų kalbą jau surusintoje I ir II klasėje. Taigi, tiesioginio kontakto su Jablonskiu neturėta. Tačiau P. Avižoniui parūpo pačiam įsitikinti, ar tas naujai paskirtas mokytojas tikrai moka lietuviškai, o gal jis ir lietuvis? P. Avižonis savo atsiminimuose (*P. Avižonis*, Žodis kitas apie Joną Jablonskį.—„Kalba", I tomas, 2 sąs., Kaunas, 1930, p. 48-55) apie pažintį su J. Jablonskiu šiaip rašo:

„Ir neiškenčiau nenuėjęs pas jį namon. Gimnazijoje kaip gi kalbinsi ne savo klasės mokytoją? Ir ko jo klausi, o dar prie visų? Kas kita namie. Jei išbars, tai bent kiti vaikai nematys. Bet ką nuėjęs sakysi?

Manau sau: jei kalba lietuviškai, tai, tur būt, ir lietuviškų knygų turi. Paprašysiu pasiskaityti.

Kartą, grįžtant Jablonskiui iš gimnazijos, pasekiau jį, ir vos tik jis *įėjo vidun, ir aš pridurmais prie durų. Įėjęs stačiai ir klausiu,* be neturėtų lietuviškų knygų pasiskaityti. Jis paklausė manęs vardo, iš kur, kurioje klasėje, nusistebėjo, kad aš toks mažas jau trečioje klasėje, pasklaidė didokoje lentynoje knygų eilę ir ištraukęs vieną padavė man.

Tik pirmasis žingsnis sunku buvo žengti. Paskui be baimės eidavau ir gaudavau knygų"

Tačiau P. Avižoniui vis knietėjo sužinoti, ar ir J. Jablonskio šeima kalba lietuviškai? Apie tai P. Avižonis kitame straipsnyje šiaip pasakoja:

„Netrukus atsirado Mintaujoje Jablonskio sesutė, įstojusi mergaičių gimnazijon. Mums parūpo ir ši ištirti, ar ji taip pat lietuviškai moka. Tatai mums pavyko greitai ir lengvai. Bažnyčioje ji eidavo vyrų *pusėn, ir mums nesunku buvo atsistojus netoliese pažiūrėti į jos* maldaknyges. Su džiaugsmu mes vienas kitam pasakodavom matę Jablonskio seserį iš lietuviškų knygelių meldžiantis. Tatai buvo svarbus įrodymas Jablonskį lietuviu esant.

Bene po kokių metų Jablonskis vedė. Greitai sužinojom, kad ir Jablonskio žmona lietuviškai moka. Bet mums rūpėjo ištirti, kuria kalba jiedu tarp savęs kalbasi. Kartą nuėjęs į Jablonskį knygų apkeisti radau jį bepietaujant ir buvau lieptas pasėdėti kitame kambaryje. Valgomojo kambario durys buvo uždarytos. Neiškenčiu, pirštų galais prieinu prie durų ir ausį priglaudęs klausaus... Ko ne tekinas grįžau namon, tik ne gautosios knygos vartyti, o kitiems pasigirti savo ausimis girdėjęs Jablonskį namie su savo žmona lietuviškai kalbantis..." (*P. Avižonis*, J. Jablonskis Mintaujoj.—„Lietuvos Mokykla", 1921, Nr. 12, p. 530-531).

Apie „Kūdikio" draugijos atsiradimą taip pat turime autentišką P. Avižonio liudijimą:

„Kai buvau V-je klasėje, keliese, kartu su Lialiu (Antanas Lalis, vėliau žodynininkas ir laikraštininkas. J.P.), Gaidelioniu (Povilas Gaidelionis, vėliau laikraštininkas, visuomenės veikėjas. J.P.), Gudzinsku (Povilas Gudzinskas, nepriklausomos Lietuvos metu valdininkas Mažeikių aps.), Kuču (Jonas Kučas) ir dar vienu kitu mokiniu sumanėm įsteigti lietuvių mokinių draugiją. Surašę įstatus, nustatėm draugijos tikslą, narių pareigas, praminėm „Kūdikiu", tikėdamiesi,

kad ilgainiui tas kūdikis augs ir bręs, kaip ir mes patys dar tada vaikai būdami. Man buvo pavesta parodyti tie įstatai Jablonskiui. Jis pagyrė mūsų sumanymą, kaiką įstatuose pataisė ir pritarė draugijos vardui. Tada mes susirinkę pasirašėm įstatus, tuo duodami pažadą juos vykdyti. „Kūdikio" pirmininku teko būti man, kol tik gimnaziją baigiau. Jo reikalais ne kartą teko tartis su Jablonskiu" (*P. Avižonis*, Žodis kitas apie Joną Jablonskį, l. c., p. 49).

Ir taip buvo įsteigta slapta „Kūdikio" draugija, kuriai priklausydavo vyresnieji (pradedant V klase) lietuviai mokiniai. Ji suvaidino labai svarbų vaidmenį Mintaujos gimnazijos lietuvių mokinių ateities gyvenime. Draugijos tikslas buvo šviestis, mokytis lietuvių kalbos, ugdyti savyje tėvynės meilę, žadinti tautinę sąmonę savo tautiečių tarpe, skaityti, platinti ir remti rusų valdžios uždraustus lietuviškus raštus ir palaikyti ryšius su kitų gimnazijų moksleiviais lietuviais. Draugijos nariai buvo sutarę, kad baigę mokslus grįš dirbti Lietuvon. Draugija turėjo bibliotekėlę, kuriai pagrindą buvo padėjęs J. Jablonskis. Be to, ir patys mokiniai vasaros atostogų metu parinkdavo įvairių Zavadskio (Zawadzkio) ir kitokių leidinių. 1892 m. bibliotekėlę gerokai papildė knygnešys Bielinis (Bieliakas). Štai, kaip apie tai rašo pats P. Avižonis: „Apie tai, kad mes renkame knygas, sužinojo iš kažin kur knygnešys Bieliakas ir 1892 metų žiemą atvežė į Mintaują visą vežimą naujų Tilžės leidinių. Tai buvo mano pirmoji pažintis su Bieliaku. „Kūdikis" nupirko visą atvežtąjį transportą už 100 rublių. Visų pinigų užsimokėti neturėjome, bet Bieliakas sutiko palaukti iki rudens. Tą vasarą, važinėdami atostogų, parsivežėm į Lietuvą kiekvienas po glėbį knygų. Po to Bieliakas ėmė dažniau lankytis Mintaujoje. Būdamas Mintaujoje, jis visada užeidavo pas mane ir kartais ilgai pavakaraudavo. Mėgiamoji jo pasikalbėjimo tema buvo Lietuvos ateities klausimas. Jis buvo įsitikinęs, kad Lietuva atgaus nepriklausomybę" (*P. Avižonis*, Mano pažintis su Bieliaku.— „Knygnešys", I. Red. P. Ruseckas. Kaunas, 1926, p. 59-60). P. Avižonis susitikdavo su Jurgiu Bieliniu ne tiktai Mintaujoje, bet ir savo tėviškėje Pasvalyje, kur Bielinis dažnai lankydavosi pas jo tėvą Joną Avižonį.

„Kūdikio" draugijoje nuo V klasės buvo mokomasi lietuvių kalbos gramatikos. Naudotasi iš Kauno kunigų seminarijos gauta kun. Kazimiero Jauniaus lietuvių kalbos gramatika, kurią mokiniai nusirašydavo. Be to, susirinkimuose buvo skaitomi referatai įvairiomis temomis. Tos temos, kaip pasakoja P. Avižonis, būdavo duodamos ne skaityti, bet kalbėti, kad mokiniai pratintųsi laisvai žodžiu reikšti savo

mintis. Taigi, buvo mokomasi iškalbos meno (*Julius Būtėnas*, Istoriografo užrašai, Vilnius, 1974, p. 47-48). Pasitaikydavę ir keistų „kalbinių" nuotykių. Kartą vienas biržietis, Kostas Jašinskas (vėliau veterinarijos gydytojas), pasiūlęs „Kūdikio" draugijos susirinkimui referatą tokia tema: „Kas daryti, kad mūsų protas nesusitupėtų". Jašinskas, žinoma, turėjo galvoje, kad protas „neatbuktų", bet pavartojo rusišką žodį „tupet". „Kada susitikdavome,—pasakoja Avižonis,—turėdavome juoko iš to jaunystės proto 'sutupėjimo' " (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 78-79).

P. Avižonis, iki 1894 m. pavasario pirmininkaudamas „Kūdikiui", pastatė jį ant tvirtų kojų. 1896 m. rusams iškėlus J. Jablonskį į Taliną, Mintaujoje lietuvybės židiniu pasidarė rašytojos ir visuomenės veikėjos Liudvikos Nitaitės-Didžiulienės nuo 1896 m. laikomas bendrabutis, kuriame gyveno Vladas Požėla, Aleksandras Rymas, Antanas Smetona, Jurgis Šlapelis, Pranas Vaičiuška ir daugelis kitų, vėliau iškilusių lietuvių kultūriniame ir politiniame gyvenime. Čia 1896 m. ir buvo suplanuotas mokinių pasipriešinimas rusiškoms maldoms. 1899 m. „Kūdikio" draugija paversta „Vinco Kapso draugyste".

J. Jablonskio poveikis P. Avižoniui Mintaujoje

P. Avižonio pažintis, užmegzta su J. Jablonskiu Mintaujoje, paskatino jį domėtis lietuvių kalbos dalykais, sielotis kalbos grynumu, vėliau rūpintis lietuviškąja medicinos terminija. Mintaujoje P. Avižonis labai daug ko išmoko iš J. Jablonskio. Leiskime kalbėti pačiam Avižoniui. Pirmiausia J. Jablonskis jį sudomino lietuvių tautosaka: „Važiuojant namo vasaros atostogų, Jablonskis paragino mane parinkti iš savo krašto dainų, mįslių ir pasakų. Rudenį aš jam parvežiau prirašęs didoką sąsiuvinį. Jis mane mokė atskirti, kur liaudies daina, kur ne. Mat, mano buvo užrašyta keli kunigo Vienožinskio kūriniai, Krinčino parapijoje daug dainuojami. O skaitydami mįsles iki valių prisijuokėm iš liaudies sąmojaus" (*P. Avižonis*, Žodis kitas apie Joną Jablonskį, 1. c., p. 49). 1893 m. P. Avižonis užrašinėjo tautosaką savo motinos tėviškėje Baukuose ir Pasvalyje. Vėliau P. Avižonio tautosakos rinkinio rankraščiai pateko į Vytauto Didžiojo universiteto Rankraščių skyrių. Šiuo metu keturi sąsiuviniai jo surinktos tautosakos saugomi Vilniaus Universiteto Mokslinėje bibliotekoje (*A. Piročkinas*, Petras Avižonis.—„Mūsų Kalba", 1975, Nr. 4, p. 61).

Ypač vertimai labai sustiprino P. Avižonio lietuvių kalbos žinias. Apie tai jis rašo: „Kartą gavau iš Jablonskio Kraševskio „Kunigą". Perskaitęs sumaniau išversti į lietuvių kalbą. Jablonskis pritarė ir pažadėjo padėti, pamokyti. Vertimo reikalais tekdavo dažnai užeiti. Ištisas valandas aiškindavo jis man mano vertimo klaidas. Kai buvau visą „Kunigą" išvertęs ir gražiai perrašęs, Jablonskis pasiėmė ir gerą dalį pats savo ranka ištaisė ir liepė, įsidėmėjus jo pastabas, likusią dalį pačiam išsitaisyti. Prirengtas spaudai rankraštis ilgai gulėjo, nebuvo kas išleidžia, o į Ameriką nusiųsti niekas nepamokė. Vėliau amerikiečiai išleido „Kunigą" patys išsivertę. Kalba „amerikoniška". Skaitydamas knygą gailėjau, kad tai ne Jablonskio taisytasis vertimas. Per karą tas rankraštis dingo...

Esu gimęs ir augęs Pasvalyje. Pasvaliečių tarmę kunigas Jaunius buvo vaizdžiai charakterizavęs mįsle: „viošt soriošt tvoron įkiošt". Rašomosios kalbos („Aušros", „Varpo") gramatinės formos man nelengva buvo sugaudyti. Skaitydamas stengdavausi darytis taisykles ir, nuėjęs pas Jablonskį, ypačiai su „Kunigo" vertimu, patikrindavau savo taisyklių tikrumą.

Versdamas „Kunigą", dažnai pristigdavau žodžių. Jų nė Jablonskis negalėdavo iš karto man visų pasakyti: pasižymėdavo sau ir žadėdavo kitą kartą pasakyti. O pasakytuosius susirašiau į sasiuvinį žodynėlio pavidalu. Tai pamatęs, Jablonskis padavė man savo renkamą žodynui medžiagą, kelis šimtus kortelių, kurias visas nusirašiau.

Kartą Jablonskis buvo gavęs iš kažin kurio Kauno Seminarijos klieriko kunigo Jauniaus dėstomąją seminarijoje lietuvių kalbos gramatiką, klierikų parašytą iš paskaitų. Mes, „Kūdikio" nariai, buvom pasidaliję ją per Velykų atostogas persirašyti. Bet gramatika buvo labai skalsi, ir vos tik dalį tepersirašėm. Po Velykų gramatika turėjo būti grąžinta į Kauną klierikams egzaminui rengtis" (*P. Avižonis*, Žodis kitas apie Joną Jablonskį, l. c., p. 49, 51-52).

J. Jablonskio įtaka lietuviams mokiniams reiškėsi ir klasėje. Jis buvo P. Avižonio mokytoju nuo VI klasės, o VII ir VIII kl.—klasės auklėtojas. Tai buvo geras, bet kartu ir labai reiklus mokytojas. Kiekvienų mokslo metų pradžioje mokiniai turėdavo užpidyti anketas, tam tikrus klausimų lapelius. Benagrinėdamas tas anketas, J. Jablonskis ir rasdavo progos savo atsargiu žodžiu pataikyti į lietuvių mokinių širdis. Štai keletas P. Avižonio prisiminimų iš tų būdingų pašnekesių›

„Vokiečių baronų gausiai lankomoje Mintaujos gimnazijoje lietuviai būdavo pašiepiami vokiškųjų anketų atsakymais: Litauer, Bauer, Katholik. Silpnabūdžių būdavo norima bent kuo išsiskirti iš šitos anketinės grupės, nors pavardės skambesiu. Kaip Šiauliuose koks Vabalas virsdavo Vabalinsku, taip Mintaujoje pasidarė panašesnės į vokiečių pavardes Stankun, Laikun. Vėliau, rusinimo laikais, koks Gibas prasimanydavo rašytis Gibasov, argumentuodamas metrikos tekstu „syn Gibasov" (t.y. „Gibų sūnus". J.P.).

Taip pat pašiepiami buvo ir žydai. Šie stengdavosi bent vardu prilygti krikščionims. Kuo ne vokietis, sakysim, Josif Rozenberg? Juo pasekęs, kitas rašėsi į anketos lapą „Aleksandr Jankelevič". Jablonskis ir ima kamantinėti klasėje, iš kur Jankelevičius tokį keistą jo pavardei vardą gavęs. Jablonskis nepasakydavo tiesiog, bet klasėje pasidarydavo nuomonė, kad nėra jokios gėdos būti žydu ir kad nepritinka stengtis atrodyti tuo, kas nesi.

Anketos lape buvo klausimas, kuria kalba kas nori mokytis tikybos. Šitas klausimas buvo taikomas liuterių tikybos mokiniams, kuriems, gimnaziją surusinus, buvo leidžiama pasirinkti vokiečių arba latvių kalbą. Vieniems ir kitiems buvo skyrium tikybos mokytojas. Katalikai mokėsi tikybos rusų kalba, kartu lietuviai, lenkai ir vokiečiai. Į anketos lapelį jie arba nieko nerašydavo arba įsirašydavo norį mokytis rusiškai.

1892 metais ėmėm ir, vienas kitą pasikurstydami, įsirašėm daugumas septintos klasės lietuvių norį mokytis tikybos lietuviškai— savo prigimta kalba. Taip ir rašėmės: „Na rodnom litovskom jazyke". Kuo gi mes, sakėme, blogesni už vokiečius ir latvius? Jablonskis varto anketos lapelius, tartum niekur nieko; kai skaitydamas prieina tikybos klausimą, balsiai perskaito „na rodnom litovskom jazyke", numyki „hm", „da-s", ir skaito toliau.

Viename lapelyje skaito: Pavardė—Matulis, luomas—ūkininkas, tautybė—lenkas, tikyba—katalikas, tikybos mokytis nori rusiškai. Ir ėmė Jablonskis vargšą Matulį kamantinėti: kuo jis lenkas, kuri yra jo *gimtoji kalba, kaip kalba namiškiai, tėvai, broliai, giminės ir kodėl* nori tikybos mokytis rusiškai. Atsakinėdamas Matulis taip susipainiojo, kad tik ašaromis išsivadavo. Visai klasei buvo pasidarę aišku, kad Matuliui nepriderėjo rašytis lenku.

Kitais metais į anketos lapą įsirašė norį mokytis tikybos gimtąja kalba ne tik „Kūdikio" narіai, bet daugumas lietuvių net ir žemųjų klasių mokinių. Lietuvius pasekė ir vienas kitas lenkų mokinių. O po dvejų metų buvo nebesitenkinama tyliu deklaravimu lietuvių kalbai

teisių tikybos dalykuose. Lietuviai mokiniai ėmė atsisakinėti skaityti rusų kalba priešpamokinę maldą, kad ir katalikišką. Tuo būdu buvo prieita aštrus konfliktas tarp mokinių lietuvių ir gimnazijos direkcijos, ir žymesnieji „Kūdikio" draugijos nariai, kaip štai Jokantas, Kvedaras, Rimas, Smetona, Šlapelis, Vaičiuška, Vaičkus ir dar koks šimtas jaunesniųjų mokinių, kaip maištininkai, buvo pašalinti iš gimnazijos. Tais metais Jablonskio Mintaujoje nebuvo, bet jo įtaka vis dar tebereiškė" (*P. Avižonis*, Žodis kitas apie Joną Jablonskį, l. c., p. 50-51).

J. Jablonskio poveikis Mintaujos gimnazijos lietuviams moksleiviams buvo labai didelis: žadino ir ugdė juose tautinį susipratimą ir tėvynės meilę. P. Avižonis visą gyvenimą šiltu žodžiu prisimindavo J. Jablonskį. Apie mintaujinius laikus jis šiaip atsiliepia: „Kai dabar atsimenu savo jaunas dienas, tai tos valandos, kurias teko Jablonskių šeimoje praleisti, buvo šviesiais žiburėliais mano dygaus kelio į mokslą. Man Jablonskis buvo daugiau negu mokytojas" (*P. Avižonis*, J. Jablonskis Mintaujoj, l. c., p. 533). Arba kiek vėliau, 1925 m. spalio 15 d., perimdamas Lietuvos Universiteto rektoriaus pareigas, savo inauguracinėje kalboje J. Jablonskį prisiminė šiais žodžiais: „Jų visų brangiausias man yra buvusis Mintaujos gimnazijos mokytojas, dabar mūsų Universiteto garbės profesorius Jonas Jablonskis, brangiausias dėl to, kad jis išmokė mane mylėti savo kalbą, savo tautą, savo kraštą, dėl to, kad jis įdiegė man idealą, kuris vėliau, kritiškuoju metu, pasvirus mano naiviai kaimiečio pasaulėžvalgai, buvo man taip reikalingas" (*P. Avižonis*, Akinių istorija. Kaunas, 1926, p. 50).

Mintaujos gimnaziją baigus

1894 m. pavasarį P. Avižonis baigė Mintaujos gimnaziją. Prieš akis iškilo didelis rūpestis: kaip gi čia bus su aukštuoju mokslu, kurio jaunuolis troško siekti? Iš namų jau seniai maža ką tegaudavo, net pats iš savo kuklaus uždarbio, besiversdamas pamokomis, paremdavo namiškius, kad seserys ir broliai gautų mokslą. Ano meto daugelio tėvų noras buvo, kad jų sūnus, baigęs keturias gimnazijos klases ar ir visą gimnaziją, stotų į kunigų seminariją ir kunigo garbe nušviestų tėvų namus. Ir Petro Avižonio tėvai, kaip minėta, troško, kad jų sūnus Petras eitų į kunigus. Tačiau Petras delsė. Numatydamas, kad gali visiškai netekti tėvų paramos universitetinėms studijoms, pasiryžo pats užsidirbti pinigo studijų pradžiai. Čia ir vėl pagalbon atskubėjo P.

Avižonio mokytojas J. Jablonskis. 1894 m. per Jonines Mintaujoje įvyko varpininkų suvažiavimas pas Jablonskius. Suvažiavime dalyvavo Jablonskienės tėvas gyd. Adomas Sketeris, gyd. Mikalojus Kuprevičius, gyd. Juozapas Rūgys, gyd. Stasys Matulaitis, gyd. Kazys Grinius, „Varpo" redaktorius Jonas Kriaučiūnas, mokytojas Pranas Mašiotas, mokytojas Vincas Palukaitis, teisininkas Motiejus Čepas, Stanislovas ir Liudvika Didžiuliai, kun. Adomas Lastauskas, medicinos stud. Jonas Račiūnas ir kt. Avižonis savo prisiminimuose teigia, kad tame suvažiavime dalyvavęs ir Vincas Kudirka. J. Jablonskis pakvietė į tą susirinkimą ir P. Avižonį, tik ką baigusį Mintaujos gimnaziją. Taigi, P. Avižonis, kaip jis pats rašo, buvo „pirmą kartą paties Jablonskio į politinį Lietuvos gyvenimą įvesdintas" (*P. Avižonis*, J. Jablonskis Mintaujoj, l. c., p. 532). Čia P. Avižonis susipažino su dr. J. Rūgiu, kuris parūpino jam darbo, kad galėtų užsidirbti pinigo aukštajam mokslui eiti. Apie atsiradusią progą bent kiek užsidirbti pinigo P. Avižonis šiaip pasisako: „1894 m. Mintaujoje įvyko varpininkų pasitarimas pas Jablonskį... Buvo atvažiavęs iš Švėkšnos daktaras Rūgys. Su Jablonskiu aš išsikalbėjau apie savo bėdas. Rūgys teiravosi metams guvernieriaus Žemaitijos dvare (Alicijos Rūgytės manymu, tai galėjęs būti Bucevičių Judrėnų dvaras, Kvėdarnos vls., Tauragės aps. J.P.). Kas mėnesį žadėjo dvidešimt penkis rublius. Metams—trys šimtai. Tai didelis kapitalas! Aš sutikau, dėl to ir metais vėliau įstojau į universitetą. Iš dvaro grįžęs namo, galėjau tėvams atvirai pasisakyti neisiąs kunigų seminarijon" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai. Vilnius, 1974, p. 55).

P. Avižonis labai gražiai sugyveno su tėvais. Vengdamas, kad santykiuose su jais neatsirastų šešėlio, pasižadėjo vėliau išleisti į kunigus savo jauniausiąjį brolį Juozą. Ir vėliau: „Patsai uždarbiaudamas, rėmiau savo brolį gimnazistą, bet ir jis į kunigus neišėjo..." (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 53-54). Tėvams ir šiaip pakako rūpesčių, reikėjo pastatyti ir penkias dukteris ant kojų. Kiek ištekliai leido, ir jos gavo mokslo.

AUKŠTOJO MOKSLO BESIEKIANT

P. Avižonis Petrapilyje

Užsidirbęs 300 rublių ir tapęs „už Krezą turtingesnis", kaip vieną kartą yra išsireiškęs, P. Avižonis 1895 m. įstojo į Petrapilio universiteto Gamtos fakultetą. Čia jis gavo biologijos, antropologijos ir kitų gamtos mokslų pagrindus. Todėl P. Avižonis, kaip vėliau pamatysime, daug prisidėjo prie gamtos mokslų populiarinimo Lietuvoje. Petrapilyje susiformavo ir jo materialistinė pasaulėžiūra, atsispindėjusi kai kuriuose jo raštuose.

P. Avižonis slaptoje lietuvių studentų veikloje

Avižonis nebūtų Avižonis, jei būtų iškentęs neįsijungęs į lietuvišką veiklą, kuriai buvo skyręs nemaža laiko jau Mintaujos gimnazijoje. Petrapilio universiteto, Technologijos instituto ir kitų aukštųjų mokyklų lietuviai studentai jau maždaug nuo 1875 m. būrėsi į slaptas kuopeles. Vienas toksai būrelis rūpinosi lietuvių spauda, 1875-1876 m. leido rankraštinį laikraštėlį „Kalvį Melagį". To būrelio branduolį sudarė Petrapilio Karo medicinos akademijos studentas Juozas Brazaitis, medicinos stud. Juozas Grigiškis, teisės studentas Jonas Kymantas ir Petrapilio Kelių instituto studentas Petras Vileišis. Ilgainiui iš atskirų būrelių susikūrė Petrapilio Lietuvių studentų draugija, kuri pradžioje vadinosi Lietuvių studentų savitarpinės pašalpos draugija. Kaip rašo Steponas Kairys savo atsiminimuose (*Steponas Kairys*, Lietuva budo. New York, 1957, p. 311-313), 1897 m. veiklesnieji studentai susibūrė į „Ratelį"—kuopelę, kurios tikslas buvo „patiems lavintis, ugdyti pareigos savajam kraštui supratimą, dirbti kiek pajėgiama Lietuvoje plitusiam sąjūdžiui remti, svarstyti Lietuvos gyvenimo problemas ir grįžti Lietuvon mokslą baigus. Ideologinis narių susiskirstymas nebuvo paaiškėjęs. Ratelio nariai

dažnai rinkdavosi, dalydavosi informacijomis, svarstydavo lietuviškoje spaudoje („Varpe") keliamus klausimus, ruošdavo referatus ir juos bendrai diskutuodavo. Ratelio steigėjais ir jo nariais buvo: broliai Višinskiai, Povilas ir Jonas, Stepas Jankevičius (universitetą baigęs mirė džiova), Antanas Macejauskas, Povilas Gaidelionis ir Vladas Sirutavičius". Be to, Rateliui dar priklausė: Petras Avižonis, Stasys Bytautas, Andrius Bulota, Antanas Smetona, Pranas Vaičaitis ir kt. „Ideologinis Ratelio veidas pradžioje buvo gana tobula „Varpo" kopija: jame sutilpo įvairių simpatijų žmonės, kuriems bendra buvo meilė savajam kraštui ir susirūpinimas jo ateitimi... Bet jau mano metais lietuvių studentų tarpe pradėjo aiškėti ideologinė diferenciacija... Socialistinė kryptis Peterburgo lietuvių studentų tarpe stiprėjo ir sekančiais metais. Ratelio vardas jau nebebuvo minimas, ir jo vietą bene 1900 metais užėmė susiorganizavusi elesdiečių kuopelė" (*St. Kairys*, Lietuva budo, p. 312-313).

P. Avižonis, 1895 m. įstojęs į Petrapilio universitetą, tuojau suėjo į sąlytį su lietuviais studentais ir įsijungė į slaptą Lietuvių studentų draugiją. Toje draugijoje tuo metu buvo apie 40 narių, bet aktyvių— tik keliolika. Tais metais draugijai pirmininkavo studentas teisininkas Andrius Bulota. Susirinkimai būdavo šaukiami didesniuose studentų kambariuose. Susirinkimų vieta nuolat buvo keičiama, kad nepastebėtų kiemsargiai, kurie tais laikais talkininkavo policijai. Kaip pasakoja P. Avižonis, Petrapilio Lietuvių studentų draugija buvo šiek tiek suskilusi. Viena grupė buvusi daugiau internacionalistinė. Tos grupės nariai (šiauliečiai Stanislovas Lukauskis, Vaclovas Bielskis, Jonas Vileišis), vadinami „politekonomais", domėjosi socialinėmis problemomis, politika. Jie nagrinėdavę tokius klausimus: iš kur kilo socialinė nelygybė visuomenėje, kokios yra skurdo priežastys ir t.t. J. Vileišis į susirinkimą buvo atsinešęs straipsnį „Triūsas ir kapitalas" (jo kalbą taisė P. Avižonis ir Povilas Višinskis). Tos grupės nariai buvo daugiau pasiturintieji, tėvų ar giminių paremiami, bet studentų veikloje nerodė didelio aktyvumo. Aktyvesni buvę vadinamieji „literatai", kurie rūpinosi medžiaga „Varpui", „Ūkininkui" ir kitiems leidiniams (*J. Būtėnas, Istoriografo užrašai. Vilnius*, 1974, p. 45-46).

Studentai petrapiliškiai, kaip P. Avižonis rašo savo atsiminimuose, nemokėję lietuvių kalbos gramatikos ir žmoniškai lietuviškai kalbėti: „Patekęs į Petrapilio studentų tarpą, dideliai nustebau, pamatęs, kad jie, įvairių aukštųjų mokyklų studentai, dar mažiau temoka lietuviškai kalbėti ir rašyti, negu Mintaujos gimnazistai „kūdikiečiai". Tatai ypatingai apsireiškė, kada studentų draugija,

Povilo Višinskio suinteresuota Žemaitės rašiniais, buvo ėmusi juos taisyti spaudai. Tuo metu mano draugų kalbos nemokėjimas reiškėsi visų daugiausia jų nemokėjimu skaityti žodžių linksniais ir asmenimis" (*P. Avižonis*, Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija.—„Mokykla ir Gyvenimas", 1921, Nr. 1, p. 31). P. Avižonis, kuris Mintaujos gimnazijoje buvo gerai išmokęs lietuvių kalbos, jau pirmajame Lietuvių studentų draugijos susirinkime įsijungė į diskusijas kalbos klausimais. Ir pradėjus jam kalbėti, „Višinskis tada į mane skersai pažiūrėjo, pašnairavo: iš kur tu čia toks gudrus atsiradai?.. Mat, palaikė akiplėša: pirmametis studentas ir jau ginčijasi su vyresniaisiais, lenda į akis. Aš nebuvau akiplėša, o kalbėjau laisvai dėl to, kad susirinkimai man nebuvo naujiena: turėjau patyrimo iš gimnazijos, nuo penktos klasės buvau slaptos „Kūdikio" draugijos narys, o septintoje, aštuntoje klasėje pirmininkas" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 47-48). Čia P. Avižonis ir susipažino su Povilu Višinskiu, su kuriuo užsimezgė artimos draugystės ryšiai. P. Višinskis vad. „literatų" grupei skaitydavo Žemaitės ir Šatrijos Raganos apysakas ir pasakodavo apie tas dvi rašytojas (*P. Avižonis*, Atsiminimai apie Povilą Višinskį.—„Kultūra", 1931, Nr. 4, p. 213). Kadangi P. Avižonis gerai mokėjo lietuvių kalbą, tai P. Višinskis duodavo jam peržiūrėti tų rašytojų rankraščius, kad tie apsakymėliai tiktų „Varpui" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 48).

Labdaringoji draugija

P. Avižonio studijų metu Petrapilyje veikė legali vyresniųjų lietuvių inteligentų organizacija—Labdaringoji draugija, kuri oficialiai vadinosi „Žemaičių ir lietuvių labdaringoji draugija". Tuo metu draugijos pirmininku buvo Vincas Matulaitis (nepriklausomoje Lietuvoje buvęs valstybės kontrolierius). Ta draugija rengdavo vakarus lietuviams studentams šelpti. Ir studentai, kaip pasakoja P. Avižonis, prisidėdavo prie tokių vakarų rengimo savo darbu: „ir bilietus išnešiodavo, ir programą atlikdavo, ir panas šokdindavo, ir patys šokdavo... Kurį laiką studentai ir bufetą laikė..." (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 45-46).

P. Avižonis nesiribojo lietuviška veikla, bet buvo įsijungęs ir į Petrapilio aukštųjų mokyklų studentų sąjūdį, nukreiptą prieš carinę autokratinę valdžią. 1894 m. sėdus sostan Mikalojui II, buvo dar labiau susiaurintos universiteto teisės, sustiprinta universiteto policinė priežiūra, dar daugiau sustiprėjo politinė priespauda. Revoliuci-

nis sąjūdis tolydžio plėtėsi studentų tarpe, kildavo riaušių, susidūrimų su policija. Apie vieną P. Avižonio susirėmimą su policija sužinome iš jo pasakojimo J. Būtėnui. P. Avižonis jam šiaip yra kalbėjęs apie Petrapilio studentų demonstracijas, susijusias su studentės Vetrovos nusižudymu: „Mat, studentė Vetrova buvo suimta už politinius įsitikinimus ir veiklą. Uždaryta į kalėjimą ir ten laikoma žiauriose sąlygose. Kalėjimo prižiūrėtojai ją išniekinę. Po to Vetrova apsipylusi žibalu ir susideginusi. Toks nepaprastai šiurpus atsitikimas tuomet įelektrinęs visą studentiją. Prasidėjusios demonstracijos prieš valdžią, prieš žiaurumus. Įvyko susirėmimų su policija. Studentai gerokai apstumdę policininkus. Daugelis studentų buvo areštuoti, bet paskui juos paleido. Per vieną demonstraciją ir Avižonis susigrūmęs su policininku, kurį įvertęs į sniego pusnį" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 77).

Dr. Vytauto Avižonio teigimu, vienų studentų riaušių metu jo tėvas 1896 ar 1897 m. buvo suimtas ir kalintas „Kresty" kalėjime. Esą, besėdėdamas kalėjime, net pasiruošęs vienam egzaminui.

Sunkios gyvenimo sąlygos Petrapilyje

P. Avižonis, kad ir buvo užsidirbęs studijoms kiek pinigo, bet tie ištekliai pamažu išseko, ypač kad jam reikėjo paremti savo brolį, besimokantį gimnazijoje. Turėjo ieškotis pamokų. Lengviausia būdavo gauti svetimų kalbų korepetitoriaus darbą. P. Avižonis, gerai mokėdamas vokiečių kalbą, nes Mintaujos gimnazijoje mokslas tuo metu buvo einamas vokiškai, gaudavo vokiečių kalbos pamokų. Tačiau, kaip P. Avižonis pasakojo J. Būtėnui, „Kartą gavo tokį mokinį, kuriam reikėjo padėti prancūzų kalbą mokytis, bet tuo tarpu Avižonis tos kalbos nesimokęs, bet atlyginimas buvo žadamas geras—kaip praleisti tokią progą? Jisai sutinka. Nusipirko prancūzų kalbos vadovėlį ir pats mokosi, kiekvieną kartą prieš eidamas į pamoką, pats pasiruošia ir tokiu būdu iš prievartos, netikėtai pramoksta prancūzų kalbos" (*J. Būtėnas*, Profesorius Petras Avižonis—visuomenininkas.—„Kultūra", 1940, Nr. 1). Deja, ne visada pavykdavo gauti pamokų, todėl tekdavo ir gana sunkiai verstis. Apie tai P. Avižonis pasakojo: „Aš vienais metais nuvažiavau pavėlavęs—pamokų nėra, pasitaikiusias studentai išgraibstė. Tuo tarpu už kambarį reikia mokėti iš anksto. Našlė vokietė, pas kurią gyvenom, pareiškė negalinti laikyti kambaryje: iškėlė lovą į prieangį, davė dar taburetę—žinokis. Į kambarį priėmė kitus, kurie pirmyn mokėjo. Visą mėnesį teko išgyventi

prieangyje. Daugiausia laiko praleisdavau bibliotekoje, laboratorijoje. Tai labai sunkus buvo mėnuo. Kai pasibaigė pirmas mokslo metų ketvirtis, gimnazijų mokytojai prirašė dvejetų, atsirado pamokų, tada vėl galėjau persikelti į kambarį..." (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 56).

Medicinos studijos Tartu universitete

1897 m. P. Avižonis iš Petrapilio persikėlė į Tartu universitetą medicinos studijuoti (įsimatrikuliavo rugsėjo 16 d.). Kas gi jį paskatino toms studijoms? Čia ir vėl reiškėsi J. Jablonskio įtaka. J. Jablonskis jam aiškinęs, kad, baigęs gamtos mokslus, turėsiąs imtis mokytojo darbo vidurinėje mokykloje, o nerusui ir nestačiatikiui nebūsią įmanoma gauti vietos Lietuvoje. Kas kita gydytojui—jie galėdavo dirbti ir Lietuvoje. P. Avižonis paklausęs J. Jablonskio patarimo ir pasirinkęs medicinos studijas (*Vl. Lašas*, Petras Avižonis.—„Mokslas ir Gyvenimas", 1959, Nr. 1(16), p. 37). Pasirinko ramų universitetinį miestą—Tartu. Tartu universitete (įkurtas 1632 m. švedų karaliaus Gustavo Adolfo), išgarsėjusiame visoje Europoje, studijavo ir nemaža lietuvių. Medicinos fakultetas taip pat pasižymėjo aukštu mokslo lygiu, gerais profesoriais, puikiai įrengtomis klinikomis, laboratorijomis ir kitomis fakulteto įstaigomis. Atvykęs į Tartu, bandė įstoti į III medicinos kursą, bet nepajėgė išlaikyti visų reikalingų egzaminų. Apie tai P. Višinskis 1897 m. gruodžio 15-16 d. šiaip rašė Žemaitei: „...norėjo pastoti už kartą ant trečio kurso medicinos, bet per daug užsimanė iš sykį, nedaturėjo ligi galo egzaminų, leido jam mokytis kartu su tais, kurie ant trečio kurso yra, ir su tais, kurie ant antro, o pavasarį duoti egzaminus ant ketvirto kurso" (*P. Višinskis*, Raštai. Vilnius, 1964, p. 301). Žemaitė, kuri P. Avižoniui buvo labai prielanki, troško, kad jis specialybe pasirinktų akušeriją. Tuo reikalu 1898 m. kovo antrojoje pusėje ji rašė P. Višinskiui: „Kaip rašysi prie Avižėlės (taip švelniai Žemaitė vadindavo Avižonį. J.P.), mano žodžiu prašyk, kad jis baigtų ant akušerijos, negaliu ne apsakyti, kiek nelaimių dedas toje ligoje, o daktaro niekur dasišaukti..." (*Žemaitė*, Raštai, VI t. Vilnius, 1958, p. 74).

Pagrindiniai P. Avižonio profesoriai Tartu universitete buvo: anatomijos—A. Rauberis, fiziologijos—A. Schmitas, vidaus ligų—K. Degio ir akių ligų—žinomas okulistas E. Reelmannas, anksčiau dėstęs Štrasburgo u-te, o 1879 m. išrinktas Tartu u-to ordinariniu profesorium. Jis vadovavo Tartu akių klinikai, kurion atvykdavo gydytis

P. Avižonis Tartu universiteto studentas.

ligoniai ne tik iš visos Estijos, bet taip pat iš Lietuvos, Lenkijos ir net iš įvairių Rusijos vietų. E. Reelmannas tyrinėjo trachomą, akių audinių pakitimus, sergant ta liga, spalvų skyrimo fiziologiją, spalvinį aklumą, akių judesių koordinaciją ir kt. Galimas dalykas, kad E. Reelmannas

bus padaręs įtakos, vėliau P. Avižoniui pasirenkant akių ligų specialybę (*J. Skliutauskas*, Petras Avižonis ir Dorpatas.—„Sveikatos Apsauga", 1974, Nr. 11, p. 45).

Manoma, kad P. Avižonis, 1897 m. rudenį atvykęs į Tartu, apsigyveno Malūnų g. 47. Kad jis ten tikrai gyveno 1899-1900 mokslo metais, rodo jo paties įrašas studentų butų knygoje. Už kambarį mokėjo 20 rublių per semestrą, be malkų (*V. Kalninas*, P. Avižonis Tartu mieste.—„Mokslas ir Gyvenimas", 1972, Nr. 2, p. 59). Pačioje pradžioje P. Avižonio gyvenimo sąlygos buvo sunkios, nes čia buvo žymiai sunkiau gauti pamokų, negu Petrapilyje. Apie P. Avižonio varganas dienas P. Višinskis minėtame 1897 m. gruodžio 15-16 d. laiške Žemaitei rašė: „Baisiai vargingai gyvena, lekcijų neturi, uždarbio nė jokio; pietus netankiai temato; pirmose dienose šio mėnesio ketino keliauti namon ant vaišių. Bijau, kad jis per savo didelę storonę nepaliktų be sveikatos" (*P. Višinskis*, Raštai. Vilnius, 1964, p. 301). Susigraudinusi Žemaitė tuoj atrašė P. Višinskiui: „Maželėlis, tas mano Avižėlė, kad jis man prisiųstų savo antrašą, nusiųsčiau nors kastinio (toks žemaitiškas sviestas. J.P.) lauknešėlį..." (*Žemaitė*, Raštai, VI t. Vilnius, 1958, p. 43). Tačiau netrukus P. Avižonio materialinė padėtis pagerėjo, kai atsirado paramos net iš dviejų šaltinių. Kai 1897 m. P. Avižonis buvo nuvykęs pas dr. J.L. Petkevičių į Joniškėlį, jo duktė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė išrūpino jam „Žiburėlio" draugijos stipendiją grąžintinai (apie 20 rublių per mėnesį). Tada, prisidurdamas uždarbiu iš pamokų, galėjo kiek lengviau verstis (*P. Avižonis*, Atsiminimų pluoštelis apie d-rą J.L. Petkevičių.—Akiras-Biržys, Lietuvos miestai ir miesteliai, II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 401). Žemaitė, kuri 1898 m. sausio pradžioje viešėjo pas Petkevičius, pasakoja, kad, kai Petkevičiuose būdavo lošiama kortomis, pusė pinigų buvę duodama Bitei, kuri paskirstydavusi juos neturtingiems studentams. „Iš tų, kaip ji man sakė, davė Avižoniui dvidešimt rub. ir po tiek gaus per metus kožną mėnesį. Du pirmuosius mėnesius Avižėlė sau palaikęs visus, po tam dalysiąs po dešimtį su kitu draugu, nes tiek jis tereikalaująs" (*Žemaitė*, Raštai, VI t. Vilnius, 1958, p. 55). Be to, P. Avižonis trejus metus gavo Liutkevičiūtės-Juškevičienės, kalbininko Jono Juškevičiaus-Juškos našlės, stipendiją. Ji, kad ir būdama bajoraitė, Kazanėje išaugino savo sūnų Vytautą (1870-1896) patriotą ir lietuvių kalbos mylėtoją. V. Juškevičius, baigęs filologijos mokslus ir atlikęs habilitacinį darbą, buvo priimtas į Petrapilio universitetą privatdocentu, bet, susirgęs šiltine, mirė Tartuje (Tartu). Motina savo sūnui atminti paskyrė

stipendiją lietuviui studentui; ją ir gavo P. Avižonis (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai. Vilnius, 1974, p. 51). Baigęs mokslus ir pradėjęs gydytojo darbą, P. Avižonis atsiteisė už visas gautas pašalpas.

Pagaliau 1898 m. vasarą, kai jau buvo baigęs tris kursus, Joniškėlyje gavo dr. J.L. Petkevičiaus vadovaujamoje ligoninėje felčerio vietą. Anksčiau ten dirbo medikas Antanas Vileišis. Ligoninėje P. Avižonis dirbo visą vasarą. Džiaugėsi, kad, dirbdamas pas *prityrusį gydytoją, nemaža iš jo pasimokęs, be to, ir sustiprinęs savo* finansinę padėtį (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 57).

Tartu Lietuvių studentų draugijoje

P. Avižonis, kad ir uoliai studijuodamas mediciną, surasdavo laiko ir lietuviškai veiklai. Jis daug dirbo slaptoje Lietuvių studentų draugijoje, 1895 m. įkurtoje Povilo Jakubėno (vėliau reformatų kunigas) ir minėtojo Vytauto Juškevičiaus. Draugijos nariai platino lietuviškąją literatūrą, bendradarbiavo draudžiamojoje lietuvių spaudoje, 1898 m. hektografavo K. Jauniaus lietuvių kalbos gramatiką ir kt. 1898-1900 m. P. Avižonis buvo tos draugijos pirmininku. Jis tuo metu bendradarbiavo „Ūkininke", „Ūkiškajame kalendoriuje" ir „*Varpe*". *P. Avižonio raštai ir apskritai jo lietuviška veikla atkreipė* rusų žandarų akį. 1900 m. rugsėjo 7 d., antrą valandą naktį, įsibrovė pas P. Avižonį žandarų būrys. Tų metų „Ūkininke" (Nr. 12) apie tą kratą rašoma: „...įsibrovė pas studentą Petrą Avižonį žandarų gauja. Sugriuvo 9 žmonės—penki buvo prasti žandarai, o 4 vyresni: pulkauninkas, prokuroras, pristavas su pagalbininku. Visą patalą išvertė, visus drabužius, net ir ant kūno, išvartė; penki žmonės darbavosi prie knygų, po vieną lapą vartydami ir kiekvieną prirašytą popierėlį išrinkdami. Tokių popierėlių sukrovė visą kaupą. Vienas žandaras buvo net po pečium pasilindęs, iš kur ištraukė visokių popierpalaikių: neniekino ir suteršty, smirdinčių popiergalių. Pailsę bešnipinėdami nedaboja, ką ima: išsinešė lekcijų užrašus iš bakteriologijos, farmacijos, visokias egzaminų programas. Paėmė visas knygas, ant kurių buvo svetima pavardė parašyta: taipgi paėmė Daukanto būdą, Juškos dainas. Klausinėjo laiškų, rado dvi fotografijas—išsinešė. Išglostė visas sienas ir pečiaus kaminan žiūrėjo. 28 d. spalių buvo pašauktas ant tardymo pas žandarų pulkauninką. Klausinėjo apie dak'arą *Vaineikį, apie lietuviškas knygas, apie rašytojus, pinigų* aukotojus. Ką buvo paėmę, viską sugrąžino".

Dorpato (Tartu) lietuvių studentų draugija.

PIRMIEJI VISUOMENINIO DARBO ŽINGSNIAI

Petkevičiuose — lietuvybės židinys

1898 m. užsimezgė P. Avižonio labai artimi ryšiai su Joniškėlio Petkevičių šeima. Petkevičių namai tapo svarbiu lietuvybės centru Šiaurės Lietuvoje, nuolatine lietuvių visuomenės veikėjų ir rašytojų susibūrimo vieta. Dr. J.L. Petkevičiaus namuose vasarodavo ar lankydavosi gražus būrys mūsų jaunosios inteligentijos. Čia viešėdavo broliai Juozas ir Petras Avižoniai, Jonas Basanavičius, Jonas Biliūnas, Felicija Bortkevičienė, Andrius Bulota, Vanda Didžiulytė, Povilas Gaidelionis, Jonas Jablonskis, Jadvyga Juškytė, Stasys Matulaitis, Vincas Mickevičius-Kapsukas, Marija Piaseckaitė-Šlapelienė, Vladas Požėla, Antanas Smetona, Adalbertas Staneika, Jurgis Šaulys, Jurgis Šlapelis, Kazimieras Ulianskas, Povilas Višinskis, Žemaitė ir kiti. Čia susiburdavo lietuviai studentai visuomenininkai, čia būdavo svarstomos visuomeninės problemos, aptariami lietuvių tautinio sąjūdžio klausimai, liaudies švietimo reikalai, lietuvių spaudos rūpesčiai, skaitomi ir svarstomi „Varpui" ir „Ūkininkui" skiriami straipsniai ir nagrinėjami kiti lietuviams rūpimi klausimai. Čia buvo platinama ir draudžiamoji lietuviška spauda. Didelį vaidmenį tame sambūryje vaidino dr. J.L. Petkevičiaus duktė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, kuri jau 1894 m. „Varpe" (Nr. 9-12) buvo išspausdinusi savo apsakymą „Vilkienę" (*P. Avižonis*, Atsiminimų pluoštelis apie d-rą J.L. Petkevičių, l. c., p. 400-401). Apie lietuviškas nuotaikas Joniškėlio Petkevičiuose labai vaizdžiai nupasakoja pats P. Avižonis, kuris 1898 m. vasarą buvo ilgesnį laiką apsistojęs Joniškėlyje: „Apsigyvenęs pas Petkevičius, užsiminiau Gabrielei apie Višinskį, kad jis, ligonis, neturi tinkamų sąlygų vasaros atostogų metu. „A, gerai,—pasakė Petkevičaitė,—tegu atvažiuoja". Aš parašiau Povilui, kad atvažiuotų. Rašiau, žadėdamas išpiršti paną. Atvažiavo ir visą vasarą Joniškėlyje

gyveno. Jam čia nieko nereikėjo dirbti: kalbėdavosi su Petkevičaite, ilsėjosi, daug pieno gėrė. Arti parkas, drauge eidavom pasivaikščioti. Tradicinės būdavo daktaro Leono Petkevičiaus vardinės birželio dvidešimt aštuntą dieną. Privažiuodavo daug svečių, būdavo, kaip sakoma, šumnas balius. Gabrielė, linkusi būti demokratiška, pakviesdavo dainininkų, kurie, virtuvėje sėdėdami, dainuodavo lietuviškas dainas, linksmindavo puotaujančius ponus. Atsilankydavo taip pat jaunimo. Apylinkės dvarininkai atvažiuodavo su dukterimis, o joms linksminti būdavo kviečiami studentai. Kartą studentai susitarė nekalbėti su dvarininkų dukterimis lenkiškai, bet tik lietuviškai. Ką veikti? Jos vaiposi, kraiposi, grabalioja lietuviškus žodžius, stengiasi. Šokėjai, jų kalbintojai—studentai, būsimieji gydytojai, advokatai, inžinieriai. Kad supyko tų panaičių tėvai! Ėmė kaltinti Petkevičaitę, kad ji nuteikusi studentus, nes jau buvo žinoma kaip litvomanė.

Tos Petkevičiaus vardinės paskui tapo tradicinėmis... Puota trukdavo ne vieną dieną. Mat, sekančią dieną Petrinės, tai imdavo švęsti Petro Avižonio, Povilo Višinskio, Povilo Gaidelionio vardines... Iš pradžių dvarininkai purkštavo, mat, turį švęsti mužikų vaikų vardines, bet paskui apsiprato, nes jų dukterys panoro bendrauti su studentais. Pas Petkevičius tą vasarą viešėjo jaunas klierikas Antanas Viskantas, toks mažaūgis. Vakarais dažnai buvo diskutuojama dėl „Varpo" ir „Ūkininko": ką rašyti, ko nerašyti. Vieną vakarą klierikas įsikarščiavo: jis kaltino pasauliečius inteligentus, kad jie, rašydami apie kunigų blogus darbus, griauną religiją. Mudu su Višinskiu įrodinėjome, kad blogus darbus reikia kelti. Mudu sakom: „Ar kunigai ir religija tai tas pat? Jeigu geras, doras dvasininkas, tai ir religija gera? Gali atsirasti idealus rabinas, tai ar jo religija geresnė?" Klierikas sumišo, pritrūkęs argumentų, pradėjo verkti. . . Mudviem teko atsiprašyti Petkevičaitę, kad jos svečią įskaudinom. Bet tasai klierikas susilaukė pamokos. Buvo taip. Tą vasarą Jablonskis viešėjo netoli Krinčino Šilingų dvare. Jis atvažiavo pas Petkevičius į svečius. Jablonskis redagavo Juškos žodyną ir ieškojo inteligentų, įvairių tarmių atstovų, galinčių jam talkininkauti. Susipažino su klieriku Viskantu, žemaičiu. Jablonskis prikalbino jį, kad parinktų lietuvių kalbos žodžių tarp klierikų, kai grįš seminarijon, ir pasiųstų jam į Taliną. Vadinasi, užsimezgė korespondencija. Tuo tarpu Kauno kunigų seminarijoje profesorius kunigas Kriškijanas, sulenkėjęs latvis, persekiojo lietuvius klierikus. Sugavęs Viskantą, susirašinėjant su kažkokiu įtartinu pasauliečiu, pašalino jį iš seminarijos. Kitą vasarą į Joniškėlį Viskantas atvažiavo jau nebe klierikas. Mane pasiuntė į

Panevėžį jo pasitikti. Važiuodami įsikalbėjome. „Na, kaip,—sakiau aš,—ar tebeidentifikuoji kunigus ir religiją?"—„Ne,—atsakė,—kunigas viena, o religija kita". Paskiau per vyskupą Paliulionį pasisekė Viskantui įstoti į Vilniaus kunigų seminariją, kurią baigęs, įsikūrė Vilniuje ir kunigavo čia iki mirties. Tai buvo vienintelis „Žiburėlio" globotinių, išėjęs į kunigus" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 57-60).

1900 m. P. Avižonis baigė Tartu universitetą, kur gavo gydytojo diplomą *cum laude*. Tačiau ryšiai su Petkevičių šeima nenutrūko. Kai 1901 m. dr. Petkevičius iš Joniškėlio grįžo gyventi į Puziniškį, P. Avižonis nuvažiuodavo ir ten. Ir kiti lietuvių tautinio atgimimo veikėjai lankydavosi Petkevičiuose. Puziniškyje buvodavo: P. Avižonis, Jonas Biliūnas, Liudvika Didžiulienė, Vanda Didžiulytė, J. Jablonskis, Julija Janulaitytė, Jadvyga Juškytė, Steponas Kairys, Vincas Kapsukas, Jurgis Šaulys, Jurgis Šlapelis, Povilas Višinskis, Žemaitė ir kiti. (*J. Jasaitis*, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Vilnius, 1972, p. 47-48).

Tik P. Avižoniui vedus Sofiją Gruzdytę, kaip matyti iš G. Petkevičaitės laiškų P. Višinskiui, 1901 m. gale ir 1902 m. G. Petkevičaitės santykiai su Avižoniais buvo pablogėję. Kaltė metama Avižoniams, kad nepakankamai rūpinamasi P. Avižonio seserim *Morta*, *broliu Juozu* ir t.t. (*Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Laiškai. VI. Vilnius, 1968, p. 35-39, 52). Bet pats P. Avižonis savo atsiminimuose teigia, kad jis visą gyvenimą su Petkevičių šeima palaikęs nuoširdžius santykius (*P. Avižonis*, Atsiminimų pluoštelis apie d-rą J.L. Petkevičių.—„Medicina", 1920, Nr. 12, p. 776-779).

P. Avižonis ir „Amerika pirtyje" Palangoje 1899 m.

Vienas reikšmingų įvykių kovoje su rusų priespauda Lietuvoje buvo gavimas leidimo suvaidinti Keturakio (Juozo Vilkutaičio) komediją „Ameriką pirtyje" Palangoje 1899 m. rugpiūčio 8 d. Šio spektaklio organizatorė ir režisierė buvo Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (jai režisuoti padėjo Stanislava Jakševičiūtė, vėliau ištekėjusi už advokato Kazimiero Venclauskio). Leidimą vaidinimui iš Kuršo gubernatoriaus (Palanga tuo metu priklausė Kuršo gubernijai) parūpino Palangos gyd. Liudas Vaineikis. Vaidintojai buvo: Stanislava Jakševičiūtė (Agota), medicinos studentas Vladas Mangirdas (Bekampis), Jadvyga Juškytė (Bekampienė), Augustinas Janulaitis (Antanas), Kretingos pirklys Empacheris (Faibčikas), Gabalis (piršlys), Stanislovas

Kuizinas (piemenukas); sufleris—gyd. Feliksas Jonušis, kasininkas—gyd. Žalnieriukynas, salės tvarkdarys—gyd. L. Vaineikis. Spektaklis įvyko grafo Tiškevičiaus prekių sandėlyje prie pat jūros tilto. Kai kur rašoma, kad spektaklį ruošė ir jame dalyvavo taip pat P. Avižonis (*J. Jasaitis*, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Vilnius, 1972, p. 69-70). Tačiau tiek pati vakaro rengėja G. Petkevičaitė-Bitė, tiek ir pats P. Avižonis teigia, kad jis buvęs iškviestas Palangon kuklioms pareigoms—prieš vaidinimą stovėti prie durų ir įleisti publiką į salę. Ir, tas pareigas beeidamas, P. Avižonis susidūrė su kliūtimis: „Avižonis, tiesiai iš vežimo prie durų pastatytas ir niekieno neįspėtas, sulaikė policmeisterį, kuris, kaip tvarkos prižiūrėtojas, turėjo teisę ir be bilieto įeiti. Policmeisteris užsigavęs pareikalavo iš Avižonio pasporto, kurio jis neturėjo. Bet ir Avižonis susiprato, ką padaręs, atsiprašė ir tuo tarpu laimingai pasibaigė šitas incidentas, dar sykį mums nervus supurtęs..." (*Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Krislai. I. Vilnius, 1966, p. 651, 656; čia perspausdinti jos atsiminimai: *G. Petkevičaitė*, Iš mūsų vargų ir kovų. Kaunas, 1927, 133 p.).

Ir pats P. Avižonis apie savo nuotykingą dalyvavimą Palangos spektaklyje ir susidūrimą su policmeisteriu Nikitinskiu sako: „Tos vasaros pabaigoje aš buvau pakviestas mokyti Chodakauskų sūnus. Ten būdamas, vieną dieną gaunu telegramą, jog spektaklis be manęs neįvyks... Ką gi, reikia vykti... Važiuodamas į Palangą maniau, kad esu labai reikalingas kaip artistas, bet pasirodė, jog man paskirta stovėti prie durų, tikrinti bilietus. Bet ir šių pareigų negalėjau eiti: priėjęs policmeisteris prašo parodyti, kur jo vieta. „Parodykite bilietą",— sakau. O jis: „Parodyk pasportą. Ką, nesiregistravęs?" Tada aš: „Atsiprašau". Sprunku į šalį, policmeisteriui vietą parodė kiti. Policmeisteris supyko, jau beveik norėjo varyti artistus nuo scenos. Taigi aš nė nesifotografavau su spektaklio rengėjais, nenorėjau reklamuotis..." (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai. Vilnius, 1974, p. 73-74).

P. Avižonis knygnešys

1899 m. rugpiūčio gale, po Palangos spektaklio, dar prieš prasidedant paskutiniesiems mokslo metams Tartu universitete, P. Avižonis susigalvojo su P. Višinskiu nuvykti į Tilžę ir ten apsirūpinti lietuviškomis draudžiamomis knygomis, plonu rašomuoju popierium, kad, daug prirašius, būtų lengviau siųsti voke paštu. Leidimą sienai pereiti turėjo tik dr. Liudas Vaineikis, Palangoje vertęsis

gydytojo praktika. Jis nuėjo pas pereinamojo punkto viršininką, papasakojo, kad jis turįs du studentus svečius, kuriuos norįs pavaišinti prūsišku alum. Paprašė viršininką, kad praleistų per sieną. Viršininkas sutiko su sąlyga, kad dr. L. Vaineikis sugrąžins abudu svečius atgal. Per Klaipėdą pasiekė Tilžę, ten pernakvojo, prisipirko didelę pintinę lietuviškų knygų ir plono rašomojo popieriaus. Knygas atsivežė į Nemirsetą (vok. Nimmersatt), netoli Palangos, ir sutojo smuklėje. Dr. Vaineikis buvo pažįstamas su smuklės šeimininku ir paprašė pirkinį pasaugoti, kol jį atsiims. Kad lengviau būtų susišnekėti su pasienio viršininku, Tilžėje jam nupirko dovanų: konjako ir cigarų. Visi trys grįžo per sieną be knygų, bet kaipgi tas knygas parsigabenti? Pasiėmę dar mediką Žalnieriukyną, nuvyko pas pasienio viršininką, davė jam konjako, cigarų ir vėl paprašė leidimo alaus atsigerti Nemirsetoje. Viršininkas leido. Apie knygų persigabenimą P. Avižonis šiaip pasakoja: „Specialiai apsivilkom rudeniniais apsiaustais, kad būtų daugiau kišenių. Nuėjom į karčemą. Paėmėm kiek išgerti. Aš ir Višinskis buvom abstinentai, bet pavilgėm ūsus, kad kvepėtų alkoholiu... Prisikišom knygų visas kišenes, aprišom blauzdas, kulšis, paslėpėme užantyse. Keturiese viską sudėjom. Nutarėm apsimesti girti, kad nekiltų įtarimo. Vėl viršininkui butelį konjako, cigarų... Vargais negalais kontrabandą pergabenom per sieną, patirdami ne mažesnių nuotykių, ją atgabenom į Šiaulius. Taigi pasidarbavom kaip knygnešiai" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai. *Vilnius, 1974, p. 74-76*).

Viena artimųjų liudininkių, kaip ta P. Avižonio supirkta draudžiama lietuviška literatūra buvo pergabenta iš Nemirsetos į Palangą, o iš čia toliau geležinkeliu, buvo G. Petkevičaitė-Bitė. Štai kai kurios ištraukos iš jos atsiminimų „Iš mūsų vargų ir kovų". Ji rašo, kad po Palangos spektaklio „Atlikęs savo uždavinį, mūsų būrelis greitai išsiskirstė. Palikome tik mudvi su Juškyte ir du studentu, Višinskis ir Avižonis, ilgėliau Palangoj paviešėti. Mat, studentams parūpo literatūros iš Tilžės parsigabenti. Radę tokį patroną, kaip d-ras Vaineikis, kurs jiems pažadėjo padėti raštus gabenti, atsidžiaugti negalėjo. Neilgai laukę, iškeliavo su daktaru į Tilžę ir, prisipirkę pilną valizą vadinamųjų „pyragų", pargabeno juos į Immerzatą (taip vadinosi pirmas restoranas už rusų sienos Vokietijoje), kur buvo drauge ir pašto stotis. Per sieną važiuodamas, d-ras Vaineikis supažindino studentus su pasienio sargybos karininku V-u, sakydamas, kad tai draugai gydytojai, atvažiavę į jį (t.y. Vaineikį) paviešėti.

Grįždami iš Tilžės, daugumą raštų mūsiškiai paliko tame

Immerzate, kitais apsikaišę, važiavo per sieną, veždami dar su savim karininkui kiškio pyrago—cigarų skrynutę.

Pasienio karininkas maloniai sutiko dovaną; tas faktas padrąsino mūsų „gydytojų" būrelį. Nutarė antrą kartą keliauti ir jau visus Immerzate paliktus raštus pasikišti po drabužiais, o tų paliktų raštų buvo veik visa valiza! Šįkart maloniam karininkui vežė jau konjako butelį.

Viskas sekėsi puikiai, tik mažas incidentas... Karininko vaikas ūmai susirgo, todėl visi „gydytojai" kviečiami jo pažiūrėti. Galima įsivaizduoti „gydytojų" padėjimą! Draudžiamais raštais taip apsikaišioję, jog vos pakruta. Baisu, kad nepradėtų tie raštai kur netikėtai byrėti arba kas iš tėvų arba vaikų prie jų neprisiglaustų. Ligonį žiūrėdami, juk negali jie, kaip pagalį prariję, stovėti; reikia kartais pasilenkti, ir dar gerai pasilankstyti... O čia?! Vargšų „gydytojų" nervams čia vėl buvo nepaprasta puota.

Tie vyrukai, kad ir jauni, vis dėlto jau buvo gerokai, anot dainos žodžių, „ir kepti, ir virti"... Ramiai ir rimtai, kaip tikri kovotojai, pažiūrėjo pavojui tiesiog į akis... Avižonis, medicinos studentas, buvo jau šiek tiek su stetoskopu apsipratęs; Višinskiui buvo sunkiau valdyti nepaprastą sau įrankį... Bet kad ir keblus buvo jų padėjimas, tačiau šaltas kraujas padėjo ir per tą dygų slenkstį laimingai persiristi" (*Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Krislai. I. Vilnius, 1966, p. 662-664).

Knygos pergabentos į Palangą. G. Petkevičaitės manymu, tos „gydytojų" pargabentos literatūros susirinkę daugiau kaip keturi pūdai, t.y. per 65 kilogramus. Kaip gi tas knygas saugiai išsivežti iš Palangos? Į artimiausią geležinkelio stotį Liepoją ar Priekulę (Kurše) apie 77 kilometrai. Tektų važiuoti arkliais ir dar per pasienio sargybos stotis. Kelionė labai rizikinga. Mėginta tartis su knygnešiais, bet jie pareikalavę didelio užmokesčio. Tada G. Petkevičaitė su Jadvyga Juškytė sugalvojo pasinaudoti kunigaikščio Mykolo Oginskio paslauga. J. Juškytė sužinojusi iš savo pusbrolio kun. Felicijono Juškevičiaus, Palangos progimnazijos kapeliono, kad kunigaikštis Mykolas Oginskis rytoj važiuojąs namo ir galėtų tuos raštus nuvežti į Plungę. Ir nuvyko J. Juškytė pas kunigaikštį tartis knygų pervežimo reikalu. Derybos buvusios ilgos, bet viltingos: kunigaikštis pažadėjo rytojaus dieną duoti atsakymą. Štai kaip įspūdingai aprašo G. Petkevičaitė savo ir J. Juškytės džiaugsmą ir dr. Vaineikio, P. Avižonio ir P. Višinskio abejingą nusiteikimą:

„Buvome su Juškyte įsitikinusios, kad... mums nebereiks rūpintis knygomis. Tam rūpesčiui nuslinkus, ir pasaulis, rodos, pasidarė

gražesnis. Puikiausiai nusiteikę, nukeliavome vakare į miesto sodą, kur mūsų buvo sutarta susitikti su d-ru Vaineikiu ir studentais. Kai mes ėmėm jiems apie mūsų žygius ir laimėjimą pasakoti, niekas nenorėjo tikėti. Visi spėjo, kad mes juokus krečiame, iš gero nusiteikimo pasakas sekame. D-ras Vaineikis tik šypsojosi ir kartojo:

— Jei kunigaikštis jums knygas gabens, tai iš tikrųjų tikėsiu, kad į sapnų karalystę pakliuvau.

Avižonis tik murksojo kaip katinas, kraipė galvą, šypsojosi ironingai, o optimistas Višinskis, išvadinęs mus lengvatikėmis, negalėjo suprasti, kas mums, šiaip rimtoms ir blaivioms moterims, pasidarė, kad staiga į svajų pasaulį nusikraustėm ir, pačios atviromis akimis sapnuodamos, norime kitus priversti tais sapnais tikėti.

— Nuostabus naivumas!.. Ir įsivaizduok sau, kad kunigaikštis jums gabens valdžios draudžiamą „chamų" literatūrą!!!—kartojo visi vyrai, traukydami pečius ir tokiomis akimis į mus žiūrėdami, tarsi iš tikrųjų ima abejoti, ar mes sveikų dar galvų esame.

— Kunigaikštis! caro kamerheris! Ir mūsų knygnešio rolėje... vaizduotė puiki!.. Pasaka iš tūkstančio ir vienos nakties, tik iš Arabijos perkelta į mūsų apniūkusias padanges!..—bėrė mums visą vakarą vyrai tokiais palyginimais ir kvatojo, kvatojo, net pikta darėsi...

Vos išaušus rytui, žiūrime—eina į mūsų butą kunigas kapelionas, lydimas kunigaikščio tarno. Pasiėmė tiedu knygas ir įsakė atsiimti Plungės kelbonijoje.

Mūsų studentai tik žiūri akis išpūtę, tik pečiais trauko ir tyli dantis sukandę, bet rimti, kaži kaip nepaprastai susimąstę.

— Kieno dabar teisybė?—klausiame mudvi su Juškyte, linksmai šypsodamosi.

— Kur velnias negali, ten siunčia savo uošvienę,—murma nedrąsiai tarp dantų Avižonis, bijodamas mus supykinti, o Višinskis kraipo tik galvą.

— Žinoma, žinoma!—juokaujame mudvi su Juškyte,—juk ne jums, vyrams, velnias nugalėti! Boboms ne naujiena toks žygis!" (*Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Krislai. I. Vilnius, 1966, p. 664-669).

Paskui arkliais pasiekė Kulius, kur aplankė kun. Juozą Tumą, kleboną Vincą Jarulaitį, Plungės klebonijoje atsiėmė kunigaikščio Mykolo Oginskio atvežtąsias knygas, su jomis dar užsuko pas Lazdynų Pelėdą ir, atsisveikinę su P. Višinskiu, trise (G. Petkevičaitė, J. Juškytė ir P. Avižonis) nuvyko į Pernaravą pailsėti Juškytės tėviškėje. Daugiausia vargo su knygomis turėjo P. Avižonis. Apie tai G. Petkevičaitė rašo:

„Vargšui Avižoniui, važiuojančiam geležinkeliu, teko gerokai pasitampyti su mūsų raštų pundais. Bijojome juk duoti nešikams į rankas tą taip brangiai įgytą turtą. Juk ryšulys buvo nedičkis, bet sunkumo jis nepaprastai sunkus. Nešikas būtų galėjęs lengvai pastebėti, kad tai literatūra gabenama... Būtų galėjęs atkreipti žandarų akis į tokią mantą... O anais laikais visi žinodavome, kuo kvepėdavo toks uždraustos literatūros gabenimas. Avižonis ir studentaudamas nėra Herkulu buvęs; kol tokį pundą išnešdavo iš stoties į vagoną arba iš vagono į stotį, parausdavo jam ne tik veidas, bet užkaisdavo ir ausys, ir sprandas. O vilkdavo... net pakrypęs nuo sunkiai velkamojo svorio... Net nesmagu darėsi, žiūrint iš šalies. Bet ką darysi? Silpnos krūtinės Višinskiui nebuvo ko nė mėginti toks krepšys kelti; o mums su Juškyte irgi nebuvo kaip. Per daug durtų į akis iš šalies žiūrintiems, o to mes visi ir bijojome... Buvome iš tos rūšies veikėjų, kurie suprato, kad nieku kitu taip gerai neapsisaugosime nuo valdžios tarnų akių, kaip nesiskirdami nuo pilkosios minios" (*Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Krislai. I. Vilnius, 1966, p. 670-671).

Baimė turi plačias akis, sako lietuvių priežodis. Baimė lydėjo abudu knygnešius (P. Avižonį ir G. Petkevičaitę) visą kelią. Štai keletas epizodų iš tolimesnės nuotykingos kelionės. G. Petkevičaitė pasakoja: „*Juškytė Jadvyga nuvežė mus savo tėvo arkliais iki Kėdainių* geležinkelio stoties. Kėdainiuose į tą vagoną, į kurį mudu su Avižoniu įlipome, įėjo netrukus ir A. Janulaitis, tiesa, pirma ilgokai ties vagono durimis parėkojęs su kaži kokiu mums nepažįstamu žmogumi apie lietuviškus raštus. Pykome už tokį neatsargumą, bet žinojome neįtikinsią Janulaičio karštuolio ir nepamokysią kitaip elgtis, tai tylomis pro ausis nuleidome visą atsitikimą. Džiaugėmės tik, kad mums pasisekė taip gerai savo pundą viršutinėje vagono lentynoje sukrauti.

Vos traukinys pradėjo eiti, matome—atsidaro durys ir spraudžiasi pro jas didžiausias vyras žandaro rūbais.

— O... o!—atsidusom, pažiūrėję viens kitam su Avižoniu ne visai ramiai į akis.—Tai, vadinasi, ir angelas sargas...

Atsiminiau tėvui duotąjį pažadėjimą nesivežti literatūros. Toliau vėl pamaniau:

— Gal, velniai, tyčia kelionės pradžioje nekliudė, kad arčiau namų pasisektų nutverti?.. Pagaliau, kas įrodys, kad tas pundas mano arba Avižonio? Žinoma, tik prie paskutiniosios privaryti, išsižadėsime tos brangenybės. Tuo tarpu, lyg gerai nusiteikę, stengėmės šnekučiuoti, nieko rimto savo kalboje nekliudydami.

Netrukus iš kaži kur išdygęs randasi ir antras žandaras, jaunesnis už pirmą. Vyresnysis parodė jam sėstis prie vienų vagono durų, pats atsisėdo prie antrų.

— Aišku, mus seka,—mąstau toliau ir nutariu tvirtai:—jei kibs, pintinio išsižadame! Ne mūsų, ir tiek!.. Tik ką Avižonis galvoja?— paklausiau save, nė nemėgindama balsu reikšti savo mintį tokiose aplinkybėse. Tik užkliudžius akimis Janulaitį, staiga man paaiškėjo, kad tie angelai sargai ne mūsų galvon čia susodinti.

Janulaitis sėdėjo, paraudęs iki plaukų šaknų. Mėgino su mumis juokauti, tačiau jo jaunutis veidas, ypač akys, blaškėsi, pilnos neramumo ir susinervinimo. Janulaičiui ne be priežasties buvo prikišama, kad jis greta savo narsumo be galo buvo neatsargus. Aišku, jog kalčiausias tame buvo jo neapsakomai gyvas ir judrus būdas, kuris, deja, teko jam paskum—metų metais—kalėjime aušinti...

Atvykę į Šiaulius, persiskyrėme su Janulaičiu. Jis paskubėjo į savo butą, mudu su Avižoniu sutiko mano giminė Vanda Ch. (Chodakauskaitė. J.P.) ir Jakševičiūtė (dabar Venclauskienė). Avižonis, vėl Herkulu apsimetęs, vilko įsirėžęs iš vagono į stotį krepšį su literatūra. Sutikusios mus merginos ėmė klausinėti:

— Ar kalbėjotės vagone su Janulaičiu?—Mums teigiamai atsakius, tęsė toliau nusimunusios:

— Tai prastai. Jam dabar iš namų išvažiavus, žandarai įsiveržė į jo butą. Mieste eina gandai, kad jį ketina suimti.

Kas buvo daryti? Parodėm mūsų vežamąjį pintinį ir paaiškinom trumpai ir tylomis, koks čia daiktas.

— Prastai...—nutarė vienu balsu merginos.—To vežtis jūs negalite su savimi. Jus dar gali ir mieste sulaikę kratyti.

Galų gale nutarėm taip sunkiai įgytą turtą palikti pas pažįstamus Šiauliuose. Nors neapsakomai gaila buvo čia su raštais skirtis, tiek kelio buvo jie mūsų jau gabenti, tačiau protingo patarimo nebuvo kaip neklausyti.

Jau be krepšio iškeliavome giminaitės arkliais ir jos lydimi iš Šiaulių į Kazokų dvarą, dabar grafams Alsufjevams priklausantį, o tada mano dėdės, Vandos Ch. tėvo, nuomojamą.

Niekas mūs nei kelų, nei dvare ir nemanė sulaikyti, o nuo Šiaulių iki to dvaro buvo bemaž 30 varstų... Aišku, kad žandarai mumis nė trupučio nesirūpino. Be galo pasidarė mums su Avižoniu gaila krepšio! Kaži kada pasiseks katram iš mudviejų būti vėl Šiauliuose. Avižoniui visų labiausiai rūpėjo Dorpato draugai nudžiuginti tokiomis lauktuvėmis. Sukome tik sau galvas, kaip čia padarius, kad

galima būtų atgal į Šiaulius sugrįžti ir pasiimti pundas. Ir šis klausimas nebūtų buvę sunku spręsti, jei būtų buvę grašgalių, o be jų... kaip sakoma, sauso niekas neklauso... Avižonis būtų galėjęs tuos trisdešimt varstų ir pėsčias nudrožti, bet kaip jam atgal grįžti su tokiu pundu, kurį keliolika žingsnių vos įsiręžęs pavelka?... Iš dėdės prašyti arklio? Nesmagu. Jis mus iš Šiaulių atgabeno ir dar ketina nugabenti į Joniškėlį, apie 30 varstų atstumo, o čia darbymetis. Dar vasarojus vežamas ir sėja.

Besikalbant teko sužinoti, kad dvare esąs dar vienas nedirbamas jaunas arkliukas, kuriuo dėdė tik pats retkarčiais važinėja. . . Nors nejaukiu jausmu, bet sumaniau to arkliuko prašyti, nes paaiškėjo, kad jau ne vien knygos reikia gelbėti, bet ir pats Avižonis. Pundą sukrovė Avižonis prie Janulaičio pusseserių, paliko krepšio spynoje raktą ir priminė dabar, kad buvo įkišęs ten ir raštų, kurie buvo jo vardu ir pavarde pažymėti. Atsitikus prie jų kratai, galima būtų prasčiausių pasekmių susilaukti.

O mano dėdė buvo seno raugo bajoras, mėgstąs skaityti laikraščius, lengvo turinio knygas, kurios jam nekliudė viduramžio nusistatymo savo pažiūrose ir elgimesi pasilikti. Pasakyti jam, kad reikalingas arklys lietuvių literatūrai gabenti, buvo negalima... Šiuo atveju sumaniau verstis gudrumu. Žinoma, tai negirtinas dalykas. Vidaus kovos kankinama, vakarienės laiku ėmiau dėdei, kad ir nelabai skalndžiai, dejuoti, jog pati nepasimačiau, kaip Šiauliuose palikau krepšį su savo geriausiais išeiginiais rūbais (kurių paprastai tiek ir turėdavau, kiek reikėdavo pačiai apsivilkti), ir labai gailėčiau, jei jie žūtų.

Dėdė atjautė mano rūpestį ir pagalvojęs sako:

— Prašyk Avižonį: jei sutiks važiuoti nakčia, kol vėsu, duosiu jam savo jauną arkliuką. Tevažiuoja tik taip, kad arklys nesušiltų...

Aišku, kad Avižonis nuo žodžio sutiko. Ir kaip turėjo nesutikti? Juk jo paties kailis buvo įkištas.

Atėję rytojaus dieną pusryčiauti, pamatėm krepšį jau ramiai prieškambary beniūksantį. Mano pasišiaušę nervai susiglaudė, nurimo. Tačiau dėdė, matyti, buvo tų mano išeiginių rūbų svorį patikrinęs ir atspėjęs, kas per daiktas tai buvo. Bet šiaipjau gerai nusiteikęs (arkliukas nebuvo sušilęs), nusišypsojęs ir gudriomis akimis į mane žiūrėdamas, paklausė:

— Kokias gi jūs prekes naktimis gabenate?

Ką mes turėjom atsakyti? Nusišypsojome ir nutilome.

Toliau knygos laimingai drauge su mumis nuplaukė į Joniškėlį. Avižonis pasiėmė jas savo globon. Atostogų laiku gyveno jis pas mus, tuose pačiuose namuose, tik mes su tėveliu pirmame aukšte, Avižonis apačioje, greta ligoninės. Durys į jo gyvenamąjį butą buvo atskiros. Besidžiaugdamas žmogus atgabentais gardėsiais, kad ir pavargęs iš kelionės, nesusilaikė nepasidžiaugęs, nelyginant koks šykštuolis savo pinigais, išdėstė, išskleidė asloje kiekvieną sąsiuvinėlį, kiekvieną brošiūrėlę skyrium. Žiūri ir džiaugiasi ir atsižiūrėti negali. Ir tikrai buvo kuo džiaugtis. Didoko kambario grindys tarsi kokiu kilimu išklotos...

Su tais raštais Avižonis dar turėjo keblumų. Važiuojant geležinkeliu į Dorpatą, reikėdavo visuomet persėsti Mažeikiuose iš vieno traukinio į antrą ir kelias valandas laukti einančio traukinio į Rygą. Taip belaukiant, prikibo prie Avižonio pasienio sargyba, reikalaudama atrakinti krepšį. Neduodamas rakto, vargšas šiaip taip aiškinosi esąs studentas, po atostogų iš namų į universitetą keliaudamas, vežąsis drabužių, knygų, maisto. Tuo kareiviai nesitenkina, paieškojo ir atsivedė geležinkelio žandarą. Tam pareikalavus, turėjo atrakinti. Lengva suprasti, su kokiu jausmu kišo raktą į krepšio spyną... Tuo tarpu atšvilpė laukiamas traukinys, ir žandaras pareikalavo Avižonio asmens dokumentų. Pažiūrėjęs numojo tik ranka, ir visas incidentas tuo pasibaigė" (*Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*, Krislai. I. Vilnius, 1966, p. 671-677).

Ir taip laimingai pasibaigė P. Avižonio pavojingas knygnešio žygis.

P. Avižonis varpininkas

Kaip matėme, P. Avižonis, dar besimokydamas Mintaujos gimnazijoje, palaikė artimus ryšius su savo mokytoju Jonu Jablonskiu, kuris jaunuoliui padarė didelę įtaką. Pirma, J. Jablonskis, būdamas principo ir tvarkos žmogus, įdiegė tas savybes ir P. Avižoniui. Antra, J. Jablonskis paskatino P. Avižonį dar labiau susidomėti lietuviškaisiais reikalais. Trečia, J. Jablonskis buvo P. Avižonio lietuvių kalbos mokytojas, nuolatinis kalbos patarėjas. Pagaliau, J. Jablonskis, pats būdamas artimas „Varpui", „patraukė ir P. Avižonį į varpininkų pusę. 1894 m. birželio 24 d. Jablonskiuose, Mintaujoje, kaip minėta, įvyko varpininkų suvažiavimas. Tuo metu P. Avižonis buvo tik ką baigęs gimnaziją. Ar jis dalyvavo tame suvažiavime, neturime žinių, tačiau tikra, kad P. Avižonis Mintaujoje susitiko su to suvažiavimo dalyviu

dr. Juozapu Rūgiu. Daug platesnės pažintys ir nauji visuomeninės veiklos akiračiai atsiskleidė P. Avižoniui studijų metu Petrapilyje ir Tartuje. Ten, priklausant lietuvių studentų draugijoms ir dar gyviau įsijungus į lietuviškąją veiklą, sueita į artimus santykius su studijų draugais ir vyresniaisiais lietuviais veikėjais, kurių tarpe būta ir „Varpui" artimų žmonių. Ypač artimi santykiai užsimezgė su Povilu Višinskiu, kuris vėliau (1905-1906) buvo ir „Varpo" redaktorius. Vasaros atostogas P. Avižonis praleisdavo Lietuvoje. Ypač buvodamas Petkevičiuose (Joniškėlyje), susitikdavo su nemažu lietuvių šviesuolių būriu.

Tuo metu varpininkų leidykla Prūsuose leido tris mėnesinius laikraščius: žurnalą „Varpą", (1889-1906) skiriamą daugiausia inteligentijai, „Ūkininką" (1890-1905)—ūkininkams ir „Naujienas" (1901-1903)—informacinį nepolitinį laikraštį. P. Avižonis skaitė „Varpą", kur V. Kudirkos raštai, spausdinami „Tėvynės varpuose", jam darė didelį įspūdį. P. Avižonis labai vertino V. Kudirką. Ir 1895 m. „Varpe" (Nr. 1) išspausdinta pirmoji P. Avižonio korespondencija „Iš Petropylio", pasirašyta Pirmkarčio slapyvardžiu. Rašė „Varpui" ir 1898 bei 1900-1905 m. Nebuvo pamirštas nei „Ūkininkas", nei „Naujienos".

1898 m. buvo ypatingi P. Avižonio visuomeniniame gyvenime. Tais metais dar daugiau prasiplėtė jo pažintys su lietuvių veikėjais. Tų metų sausio pradžioje P. Avižonis buvo nuvežęs Žemaitę pas Petkevičius į Joniškėlį, kur ji viešėjo apie dvi savaites. Trumpam buvo apsistojęs ir P. Avižonis. Čia visi trys diskutavo literatūriniais ir visuomeniniais klausimais. Buvo paliesta ir mišrių šeimų problema. Apie kilusį ginčą Žemaitė šiaip rašė P. Višinskiui 1898 m. gegužės 5-17 d. laiške: „Gvvai atmenu sporą (ginčą) Avižėlės su Bite. Ana šaukė, taip šaukė, jog katras tik lietuvių išvažiuoja į Gudiją (Rusiją), tuoj apsipačiuoja su gude" (*Žemaitė*, Raštai, VI tomas. Vilnius, 1958, p. 77). Ano meto lietuvių studentų tarpe buvo plačiai diskutuojama mišrių šeimų problema. Vyravo pažiūra, jog nesąs svarbus būsimosios žmonos išsilavinimas, kad tik būtų gera lietuvaitė ir auklėtų lietuviškos dvasios šeimą. Ir kai P. Avižonio brolis Juozas parsivežė Lietuvon žmoną rusę, buvo prieita beveik prie atviro konflikto. Tačiau brolis Juozas sugebėjo „sulietuvinti" savo žmoną ir išauginti lietuvišką šeimą.

1898 m. birželio mėnesį P. Višinskis buvo parvažiavęs iš Jaltos kurorto į tėviškę—Ušnėnus. Čion jis pasikvietė P. Avižonį ir Stasį Matulaitį, su kuriais aptarė Žemaitės kūrinius. P. Avižonis su P. Višinskiu sutarė sušaukti lietuvių studentų pasitarimą Šiauliuose.

Kreiptasi į Petrapilio, Tartu, Maskvos, Charkovo ir Kijevo studentus, kad iš kiekvienos vietos konferencijon būtų atsiųsta po du atstovus. Atvyko apie 10 studentų. Petrapilio studentams atstovavo P. Višinskis ir Stanislovas Lukauskis, o Tartu—P. Avižonis ir Antanas Jurgeliūnas. Konferencijoje aptarta „Varpo", „Ūkininko" ir šiaip jau lietuvių spaudos visokeriopas rėmimas: rašiniais, pinigais ir platinimu. Pasitarime dalyvavo ir St. Matulaitis, „Ūkininko" redaktorius. Pasitarimas įvyko stud. St. Lukauskio bute, Kuršėnų g. Posėdžiauta visą dieną. Po konferencijos nuvykta pas Žemaitę ir Šatrijos Raganą (*jos nerasta namie*), *užsukta ir į P. Višinskio tėviškę. Po to P. Avižonis* nuvyko pas Petkevičius į Joniškėlį, kur jis dirbo ligoninėje felčeriu (*P. Avižonis*, Truputis atsiminimų apie Pov. Višinskį.—„Šiaulių Metraštis 1931 metams", p. 105-106).

Kelionė pas dr. Vincą Kudirką 1898 m.

Rudeniop Gabrielės Petkevičaitės-Bitės iniciatyva ir jos lėšomis buvo surengta ekskursija po Lietuvą. Kelionės tikslas—aplankyti Lietuvos istorines vietas, *susitikti ir susipažinti su žymesniais veikėjais*, pakeliui patiems pademonstruoti inteligentijos lietuviškumą ir Naumiestyje aplankyti sergantį dr. Vincą Kudirką. Tą nuotykingą kelionę vaizdžiai yra aprašęs pats P. Avižonis (Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką.—„Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas". Kaunas, 1924, p. 158-162) ir, be to, apie tą kelionę (su kai kuriomis papildomomis smulkmenomis) yra papasakojęs Juliui Būtėnui, kuris P. Avižonio prisiminimus yra paskelbęs 1974 m. (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai. Vilnius, 1974, p. 61-73). Kadangi ta kelionė buvo ne eilinė, tai tenka ties ja kiek ilgėliau stabtelėti. Štai kaip vaizdžiai *ją nupasakoja* P. Avižonis:

„Buvo taip. Vasaros atostogų metu... aš gyvenau Joniškėlyje pas Petkevičius. Atostogoms baigiantis, susitarėm su Petkevičaite pavažinėti po Lietuvą. Pirmiausia nuvažiavom į Ušnėnus, į Povilo Višinskio tėviškę. Mane kvietė aplankyti Povilas, o Petkevičaitė norėjo pamatyti, kaip gyvena Žemaitė, tai rūpėjo ir man. Taigi, viešėdamas pas Povilą, susipažinau su Žemaite (su Žemaite Avižonis jau buvo anksčiau susipažinęs. J.P.). Sunkus ir skurdus buvo jos gyvenimas. Ji dirbo visus ūkio darbus. Po darbų ir namų ruošos naktimis rašė, rašė tada, kai turėtų ilsėtis. Paskui, po mūsų apsilankymo, ją ėmė šelpti „Žiburėlis". Taip pat studentai, parinkę pinigų, paremdavo. Vyras raukėsi ir barėsi, kad žmona niekais užsiimanti, o kai pradėjo gauti

šiek tiek pinigų, kai pamatė, kad iš jos raštų prisiduria ūkiui, pasikeitė. Ką nors lauke dirbant, vyras sakydavo: „Eik, motin, namo, mes vieni apsidirbsim".

Iš Ušnėnų Povilas mus nuvežė į Užventį susipažinti su Pečkauskaite-Šatrijos Ragana '(*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 61-62).

Paviešėję savaitę Ušnėnuose ir pasiėmę Višinskį, išvykome į Pernaravos dvarą (*Ariogalos* vls.) pas p. Juškevičių, kurio vieną dukterų, p-lę Jadvygą, Petkevičaitė buvo pirmiau pažinusi. Iš Pernaravos jau penkiese (su panelėmis Jadvyga ir Marija Juškevičaitėmis) nuvykome į Butkiškę susipažinti su kunigu Geniu, kurį buvome girdėję esant nukentėjus nuo savo dvasiškosios vyresnybės už prisirišimą prie lietuvybės, o iš Butkiškės nuvažiavome į Plembarką Tado Daugirdo aplankyti ir jo archeologinių rinkinių apžiūrėti. Labai nedrąsiai įėjome pro užpakalines fligelio duris, bijodami, kad nebūsime įleisti į aristokrato rūmus, bent mudu su Višinskiu, tekalbančiu tik lietuviškai, nors ir buvome girdėję tą aristokratą esant palankų lietuviams. Be galo nustebome Tado Daugirdo mandagumu ir ponios Daugirdienės vaišingumu. Išklausę kad ir sunkiai, bet vis tik lietuviškai pasakytą ištisą paskaitą apie Lietuvos senovės piliakalnius ir apie randamus juose archeologinius turtus ir užkandę priešpiečių, išvykome į puikųjį Dubysos slėnį ir, palaipioję po „Farmazono" kalną, sugrįžome į Pernaravą.

„Kitą dieną išvykome vėl penkiese tolimesnėn kelionėn, pasiryžę aplankyti Vilkijos dvare kunigą Jaunių, tą patį pavasarį p-lės Jadvygos Juškevičaitės parvežtąjį iš Kazanės, ir paskui d-rą Vincą Kudirką Naumiestyje. Kunigo Jauniaus Vilkijos dvare neberadom, jis jau buvo išsikėlęs į Kauną" (*P. Avižonis*, Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką, I. c., p. 158-159).

„Tada mes Nemunu plaukėm į Plokščius, kur gyveno Petras Kriaučiūnas. Petkevičaitė savo atsiminimuose rašo, kad mes nedrįsę eiti pas Kriaučiūną. Tai netiesa. O buvo taip. Petkevičaitė ir Juškytė buvo susipažinusios su Kriaučiūnu Birštone, pasižadėjo susirašinėti. Petkevičaitė parašė laišką, bet atsakymo negavo. Įsižeidė. Pasiryžo nubausti: važiuos pro šalį ir neužeis. Pas Kriaučiūną užėjom mudu su Višinskiu. Jisai patarė mums, nuvažiavus į Šakius, apsilankyti pas daktarą Joną Staugaitį, kuris patarsiąs, kaip toliau elgtis. Petkevičaitė ir abidvi Juškytės buvo apsistojusios karčemoje. Tai sužinojęs, Kriaučiūnas užėjo ir ėmė barti moteris, kad jo vengiančios. Pasiekę Šakius, apsilankėme pas Staugaitį. Turiu pasakyti, kad jis buvo bailys; kad

Nemunu pas dr. Vincą Kudirką 1898 m. Sėdi J. ir M. Juškytės ir P. Avižonis (prie tinklų, su studentiška kepure).

prigąsdino mus dėl šitos kelionės! Patarė pirmiausia paslėpti mūsų studentiškas kepures. Jo patarimu mudu su Višinskiu čia pat Šakiuose nusipirkome paprastas kepures, o studentiškąsias sukišome į maišą, švarkai buvo civiliai" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 65-66).

„Buvo jau pavakarė, kai išvažiavom iš Šakių. Plentas tarp Šakių ir Naumiesčio buvo vienoje vietoje taisomas, ir mes gavom pasisukti į šalikelę, bet sutemus ir kelio nežinodami nuklydome į Griškabūdį ir tik po pusiaunakties teprivažiavom Naumiestį. Nors mūsų vežikas, Plokščių ūkininkas, sakėsi gerai žinąs kelią į Naumiestį ir ne kartą vežiojęs tenai ponus, tačiau prie pat Naumiesčio buvo vėl išklydęs iš kelio ir nuvežė į kažin kokį dvarą, kur, jam atsisakius, mes važiuotojai patys gavome baldytis po kumetynus ir prašyti kelio parodyti. Atvežęs gi į Naumiestį ir prašomas privažiuoti prie kurio nors viešbučio, mūsų vežikas sustojo viduryje rinkos ir pasakė mums, kad jis visada tik iki čia vežiodavęs ponus, o čia jie išsivaikščiodavę. Gavome patys patamsėje ir nežinomoje vietoje ieškotis nakvynės, bijodami, kad koks žandaras mūsų neužkluptų. Laimei patikome žydelį, kuris mus nuvedė į „viešbutį". Čia mus suleido visus penkis į vieną nedidelį kambarėlį, kuriame stovėjo staliukas ir kelios kėdės, ir, rodos, tebuvo tik viena lova. Paprašius numerio, viešbučio šeimininkas nuvedė mus ant aukšto, kur dideliame pastogės kambaryje gulėjo keletas žydų, moterų ir vyrų, ir buvo dar tuščia viena kita nepatiesta lova. Nors šeimininkas mums užtikrino, kad nakvotojai čia esą visi „počcivi" ir kad mums jie nieko pikta nepadarysią, tačiau mes atsisakėme gulti ir, sugrįžę į savo kambarėlį, vieni sėdom prasėdėjom, kiti prie stalelio perrymojom per kiaurą naktį" (*P. Avižonis*, Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką, I. c., p. 159).

„Anksti rytą šeimininkas pažadino ir pranešė, kad policininkas reikalaująs mūsų pasų. Iš mūsų tik viena Petkevičaitė turėjo pasą. Ėmėm tartis, kas daryti? Besiteiraudami sužinojome, kad mudviejų su Višinskiu draugas, Peterburgo universiteto studentas Antanas Daniliauskas (nepriklausomoje Lietuvoje Švietimo ministerijos generalinis sekretorius. J.P.), gyvena čia pat pas apskrities viršininką, moko jo vaikus. Eiti tiesiog į apskrities viršininko namus mums atrodė pavojinga, o su studentu Daniliausku reikėjo kuriuo nors būdu pasimatyti: ar nepadėtų jis mums atsipirkti nuo policijos. Sugalvojom šitaip. Aš parašiau laiškelį ir nuėjau į bažnyčią, kuri buvo netoli. Apsidairęs ir įsitikinęs, kad nesekamas, pašnekinau bažnyčios prieangyje vieną ubagę. Pasisakė žinanti viršininko butą. Įkišau jai dešimkę (dešimt kapeikų), padaviau laiškelį ir vos spėjau pareiti

viešbutin, kai atėjo Daniliauskas. Susipažinęs su mūsų padėtimi, jis mus nuramino ir pažadėjo užtarti pas apskrities viršininką kaip gerus pažįstamus. Po valandėlės grįžęs pranešė, kad viršininkas žadąs mums nekliudyti pabūti dieną Naumiestyje, tik reikalaująs, kad mudu su Višinskiu jam pasirodytume ir norįs pažiūrėti mūsų studentiškųjų liudijimų. Mudu metėm Šakiuose pirktas kepures, iš maišo išsitraukėme studentiškąsias ir, Daniliausko lydimi, nuėjom pas viršininką, kuris paklausinėjo, kas mes tokie ir kas mūsų kompanijonės, kur ir ko važinėjame. Mudu melavome nekaisdami. Viršininkas paleido mus" (*J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 66-67).

„Dabar buvo klausimas, kuo būdu pasimatyti su d-ru Kudirka, nekritus žandarams į akis. Ir čia stud. Daniliauskas davė mums naudingų patarimų. D-ras Kudirka gyveno pagal rinką mezonine. Jo šeimininkė laikė sankrovą. Taigi sutarėm mes, išsiskyrę į dvi grupes, pavaikščioti po sankrovas, būk tai ko pirkti ieškodami, ir pro d-ro Kudirkos šeimininkės sankrovą užeiti pas patį Kudirką... Įėjus į įsidėmėtąją sankrovą ir pasakius, ko mums reikia, mandagi ponia išvedė mus iš sankrovos pro užpakalines duris, užvedė ant aukšto, atrakino iš lauko pusės salkos duris ir mes stačiai atsidūrėme d-ro Kudirkos mažame kambarėlyje.

D-rą Kudirką radome begulintį lovoje. Jis jau maža bepajėgdavęs pavaikščioti. Pasisveikinus ir pasisakius, kas tokie esame ir ko atvykome, d-ras Kudirka, kiek buvo matyti iš jo išblyškusio ir išdžiūvusio veido, labai nudžiugo, jo akys nušvito. Atsisėdo lovoje ir paprašė mus sėsti. Pasirodė jis jau žinąs ir p. Petkevičaitę ir mane iš mūsų raštų, jei šitokiu vardu galima būtų pavadinti mano vieną kitą „Varpui" ir „Ūkininkui" siųstą korespondenciją ir mano knygutę „Apsakymai apie žemę, vandenį ir orą". Jis ragino mus rašinėti daugiau, pagirdamas mane, kad iš manęs būsiąs geras mokslo populiarizatorius. Po to nedrąsiai išsitraukiau iš užančio savo „Lietuviškosios gramatikėlės" rankraštį ir padaviau jam, prašydamas, kad jis, peržiūrėjęs ją ir radęs reikalo ir galimybės, atspausdintų ar „Varpe", ar skyrium. Mūsų klausinėjamas, jis šį tą papasakojo ir apie save. Visų pirma mus buvo labai nustebinęs klausimas, kodėl jis guli iš lauko pusės užrakintas. Pasirodo, dalykas visai paprastas. Kadangi jis nuolat yra apsikrovęs lietuviškąja, taigi nelegalia literatūra, ar tai svetimais rankraščiais, ar korektūromis, spausdiniais, arba pats ką nors berašąs, o kadangi laikas nuo laiko jį aplanko žandarai kratos daryti, tai neužsirakinus negalima būti... Kolei žandarai suranda šeimininkę, kolei ji juos įleidžia, jis suskumbąs sunaikinti, kas sunaikintina.

Sunku buvo nesusigraudinti besiklausant šitokio papasakojimo žmogaus, kurio kūno belikę tik oda ir kaulai, o dvasios pasiryžimo buvo dar milžiniško. Nelyginant kalėjime uždarytas, ligos prie lovos prikaltas, nesiliovė žadinęs Lietuvą iš tautiško apmirimo ir drąsiai skleidęs dorą, paremtą kilnesniais principais, negu egoistiškieji konfesiniai jos pagrindai.

Netrukus pasibeldė į duris antroji grupė, Višinskis su J. Juškevičaite, ir mūsų pirmoji grupė turėjome atsisveikinti, lydimi dėkingo žvilgsnio, kad nepabijojome savo apsilankymu atkreipti į save žandarų akis. Dvasios milžinas neiškentė nepasiskundęs inteligentų baikštumu, kuris neleidžiąs jiems bent retkarčiais aplankyti savo paliegusį kaimyną ar net draugą.

Tikslą buvome pasiekę: savo akimis pamatėme d-rą Kudirką, pamatėme, kokiomis aplinkybėmis gaminami „Tėvynės Varpai", ir kupini kilnių jausmų, grįžome atgal" (*P. Avižonis*, Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką, I. c., p. 160-161).

Grįždami iš V. Kudirkos, Plokščiuose visi keliautojai dar kartą užsuko pas Petrą Kriaučiūną, kur P. Avižonis radęs bibliotekoje daug lituanistikos, apžiūrėjo Raudonės pilį, Kaune aplankė kun. K. Jaunių,

Kelionės pas dr. V. Kudirką dalyviai. Iš k. į d.: Jadvyga Juškytė, Povilas Višinskis, Marija Juškytė, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Petras Avižonis.

kun. A. Dambrauską-Jakštą, „apsidžiaugėm pažinę dar vieną žmogų, prielankų lietuvybei", ir po to P. Avižonis grįžo į Tartu. Ta nepaprasta kelionė paliko P. Avižoniui milžinišką įspūdį: „Netenka aiškintis, kiek tos ekskursijos metu pamatytieji puikūs Lietuvos gamtos vaizdai ir pažintieji Lietuvos veikėjai sustiprino mus morališkai, kiek jie sutvirtino mūsų prisirišimą prie savo krašto ir mūsų pasiryžimą visomis jėgomis ir visu išmanymu dėtis prie savo tautos kultūros ir materialinės gerovės kėlimo" (*P. Avižonis*, Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką, I. c., p. 162).

P. Avižonis grįžo iš kelionės dvasia dar daugiau sustiprėjęs. Toliau dar uoliau bendradarbiavo „Varpe" bei kituose varpininkų leidiniuose. 1902 m. spalio 17 d. dalyvavo ir varpininkų suvažiavime, įvykusiame grafo Zubovo Dabikinės dvare, Mažeikių aps. Čia dalyvavo apie 40 lietuvių veikėjų, jų tarpe P. Avižonis, J. Biliūnas, F. Bortkevičienė, A. Bulota, K. Grinius, St. Matulaitis, J. Šaulys, J. Vileišis, P. Višinskis ir kt. Svarbiausias suvažiavimo tikslas—išrinkti komisiją Lietuvių Demokratų partijos programai paruošti. Į komisiją išrinktas ir P. Avižonis (*K. Grinius*, Atsiminimai ir mintys, II. Chicago, 1962, p. 37; plg. dar: *J. Būtėnas*, Istoriografo užrašai, p. 43-44).

P. AVIŽONIS LIETUVIŲ BENDRINĖS RAŠOMOSIOS KALBOS PUOSELĖTOJAS IR JO „LIETUVIŠKA GRAMATIKĖLĖ"

Lietuvių rašomosios kalbos norminimo reikalas

Lietuvių bendrinė rašomoji kalba antrojoje XIX a pusėje dar nebuvo nusistojusi. To meto raštų kalboje būta nemažos painiavos: žodyne ir sintaksėje buvo jaučiama stipri kitų kalbų įtaka, rašyba labai įvairavo, vieni vartojo vienokius rašmenis, kiti kitokius ir t.t. Mažojoje Lietuvoje vartotas gotiškos formos raidynas (fraktūra), Didžiojoje Lietuvoje—lotyniškas raidynas su kai kuriais lenkiškais rašmenimis ar kitokiais ženklais lietuvių kalbos garsams žymėti. Lietuvių kalbos vartosena taip pat dar nebuvo vienoda. Tačiau nuo „Aušros" (1883-1886) jau galime kalbėti apie bendrinę rašomąją kalbą, paremtą pietinių vakarų aukštaičių tarme. „Aušros" rašybai didelę reikšmę turėjo dvi lietuvių kalbos gramatikos: A. Schleicherio (Litauische Grammatik von August Schleicher. Prag, 1856) ir Fr. Kuršaičio (*Friedrich Kurschat*, Grammatik der littauischen Sprache. Halle a. S., 1876,) paremta Mažosios Lietuvos aukštaičių tarme. Bet vis dėlto „Aušroje" neišvengta painiavos rašybos srityje: pradžioje ji spausdinta lotynišku raidynu su kai kuriais lenkiškais (sz, cz, ł, w) ir lietuvių kalbai pritaikytais rašmenimis (ė, į, ů), nuo Nr. 4 vietoj w įvedama v, nuo Nr. 5—š, č, ų, l (vietoj kieto), bet nuo Nr. 6 vėl grįžtama prie sz, cz... (*J. Bagdonas*, Iš mūsų rašybos istorijos.—„Kalba", I tomas, 2 sąs. Kaunas, 1930, p. 55-59). Kiekvienas „Aušros" redaktorius savaip žiūrėjo į raštų kalbą, o tų įvairaus išsilavinimo redaktorių buvo net penki: Jonas Basanavičius, Jonas Šliūpas, Jurgis Mikšas, Martynas Jankus ir Juozas Andziulaitis. „Aušra", vengdama svetimybių, buvo prisigaminusi visokiausių naujadarų, dažnai nevykusių.

Jau žymiai geriau aptvarkyta buvo „Varpo" (1889-1906), „Ūkininko" (1890-1905) ir tilžiškių „Naujienų" (1901-1903) kalba. Ir „Varpas" pradžioje dar tebevartojo sz, cz, ů rašmenis, bet kiek vėliau

imta vartoti iš čekų raidyno paimti ženklai š, č, o vietoje ů imta rašyti uo. Varpininkai daugiausia naudojosi Fr. Kuršaičio gramatika, bet ir jiems nebuvo lengva susidoroti su visokiomis gramatikos taisyklėmis—trūko geros norminės lietuvių kalbos gramatikos. Todėl, tik ką pradėjus leisti „Varpą", susirūpinta lietuvių kalbos gramatika. 1889 m. „Varpo" Nr. 7 dr. Vincas Kudirka rašė: „Gramatikų prirašė mums mokantieji ir nemokantieji lietuviškai, bet nei iš vienos negali išmanyti, kaip priguli rašyti ir kalbėti lietuviškai. O mūs tikri lietuviai, tie didžvyriai, kaip eina garsas, turi prirašę storus pluoštus gramatikų ir kitokių lietuviškų veikalų, dėlko gailisi atiduoti viengenčiams savo darbą ir laiko jį paslėpę?... Šiandien kiekvienas rašėjas dirba sau gramatiką ir kiekvienas savotiškai rašo—kitaip ir būti negali, kollaik neturėsime gramatikos trumpos, aiškios, kuri ant svarbesnių kalbos klausimų atsakytų stačiai, be jokios dvejonės" (Vinco Kudirkos raštai, t. II. Tilžėje, 1909, p. 7). Ir 1890 m. „Varpe" (Nr. 5, p. 65) skundžiamasi: „Šiandien kiek yra rašėjų, tiek yra ir skirtingų statrašų (rašybų. J.P.)... Dabar nėra nė dviejų laikraščių, kurie laikytusi vienokios statrašos".

Tais pačiais lietuvių kalbos gramatikos rūpesčiais gyveno ir Amerikos lietuviai, leidę laikraščius ir spausdinę knygas. Todėl 1896 m. spalio 13 d. Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA) seimas Brooklyne, N. Y., paskyrė 100 dolerių tam, kas parašys „Lietuvišką gramatiką". Konkurso taisykles pavesta sudaryti ir paskelbti Centro valdybai (Susivienijimo Lietuvių Amerikoje istorija. New York, N. Y 1916, p. 111). Seimo atsišaukime į lietuvius kalbininkus sakoma. „Jausdami vėl, kad lietuviszką gramatiką prideranczіai gali suraszyti tiktai tas, kuris gerai moka lietuviszkąją kalbą,— apsvarstę tą viską, jus tik, Lietuvos filologai, kviecziame prie minėto darbo, ukvatydami prie raszymo netaip menka premija, szimtu amer. dolerių, kurius įstengėme ant konkurso paskirti, kaip reikalingumu anos „knįgos gramatikų", tuo labjaus, kad užmanymas jos paraszymo iszėjo isz lupų, kurios niekad nevėbliojo lotyniszkų nė grekiszkų dėklinacijų, t.y. iszdygo isz tarpo paczių žmonių" („Tėvynė", 1896, Nr. 11, p. 169). Praėjo metai, tačiau į konkursą iš Europos lietuvių niekas neatsiliepė (Susivienijimo Lietuvių Amerikoje istorija, I. c., p. 119). Be pasekmių praslinkus ir antriesiems metams, Susivienijimo lietuvių Amerikoje organas „Tėvynė" (1899, Nr. 1, p. 25-26) piktokai pakaltino Lietuvos šviesuolius: „Lietuvos inteligencija taip yra apsunkusi, kad ir szimtas dolerių negalėjo paraginti prie darbo. Nei vienas iš jos apszviestūnų neiszreiszkė noro paimti tą szimtinę".

Netrukus, tiesa, buvo atsiųstos Susivienijimui dvi gramatikos, parašytos bruklyniškio Gėgžnos ir kun. P. Saurusaičio. Tačiau abidvi gramatikos neatitiko konkurso sąlygų, ir buvo atmestos. 1899 m. vasarą Karaliaučiaus universiteto studentas Vilius Gaigalaitis buvo sutikęs paruošti lietuvių kalbos gramatiką. Pažadą netrukus ištesėjo, bet ir jo parašyta gramatika nebuvo priimta, nes buvo per plati (Lietuviškos gramatikos reikaluose.—„Varpas", 1900, Nr. 10, p. 119-120).

Susidariusi padėtis kėlė didelį rūpestį V. Kudirkai, kuris 1898 m. sausio mėn. „Varpe" (Nr. 1), nesitikėdamas, kad iš Susivienijimo lietuvių Amerikoje paskelbto konkurso lietuvių kalbos gramatikai kas nors gera išeitų, pradėjo ieškoti išeities—siūlė išversti lietuvių kalbon ir išleisti E.J. Schiekoppo gramatiką. Kaip žinome, Tilžės gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas E. Schiekoppas buvo parašęs Fr. Kuršaičio lietuvių kalbos gramatikos santrauką ir ją 1881 m. išleidęs: Litauische Elementar-Grammatik, I (kalbos lyčių mokslas) ir II (sintaksė). Tuo reikalu V. Kudirka rašė: „Yra didelė gramatika vokiškai rašyta, Kuršaičio, kurios mes beveik visi prisilaikome (tur būt, ji visiems geriausiai atsako). Tą gramatiką sutrumpino Schiekopp, o mes Schiekoppo darbą išverskime, da labiau sutrumpinę ir pridėję praktiškas pastabas, tai ir turėsime trumpą, praktišką gramatiką, kuri sulygintų mus formose, smulkmenose. Bet, iki tai įvykdysime, pasirūpinkime pirmiau sulyginti stambiausiai puolantį į akis dalyką: sutikime ant vienokio alfabeto. Tai galime atlikti, visai ir neikame nekenkdami būsimai gramatikai. Iš tikro, net gėda pasakyti, kad lietuviškos knygos, spaustos Europoje ir Amerikoje, o net toje ar kitoje redakcijoje, įvairiais alfabetais viena kitos nepažįsta". Toliau V. Kudirka nurodo, kaip skiriasi raidynas įvairiuose laikraščiuose: „Varpe", „Vienybėje Lietuvnikų", „Lietuvoje", „Saulėje" ir kt. Pavyzdžiui, „Varpas" rašo ie, uo, l, v, š, č „Vienybė Lietuvnikų"—u, sz, cz, „Lietuva"—w, „Saulė" ir „Tėvynės Sargas"— (kietam l) ir t.t. V. Kudirka siūlo laikytis „Varpo" raidyno (Vinco Kudirkos raštai, t. II, 1909, p. 359-361).

Tuo reikalu V. Kudirka rašė ir kun. Jonui Žilinskui, tuometiniam Susivienijimo lietuvių Amerikoje pirmininkui. 1898 m. sausio 2 d. laiške rašoma: „Negerai, kad konkursas dėl gramatikos nelaimingas. Man rodosi, jis pasiliks bergždžias ir šituo keliu mes gramatikos neįstengsime. Greičiau ir tikriau atliksime darbą patys, be autoritetų-tinginių, išversdami sau sutrumpintą Kuršaičio gramatiką, kurios šiandien prisilaiko beveik visos redakcijos ir kuri ikšiol yra geriausia

(ją sutrumpino Schiekopp, o galima da labiau sutrumpinti). Apie tai aš norėčiau primesti žodelį „Varpe", bet pirmiau turiu žinoti, ar nepasižadėjo kas prisiųsti gramatiką ant antro termino, kad kartais nepakirsčiau kelio konkursui. Taigi, meldžiamas broli, pranešk man apie šitą dalyką" (Vinco Kudirkos raštai, t. III. Tilžėje, 1909, p. 238-239).

Kaip tik tuo metu P. Avižonis ir pradėjo ruošti trumputę lietuvių kalbos gramatiką, žinomą „Lietuviškos gramatikėlės" vardu. Stabtelėkime ties tos gramatikėlės istorija.

„Lietuviškos gramatikėlės" atsiradimas P. Avižonio liudijimu

Po 25 metų rašytuose savo prisiminimuose P. Avižonis šiaip nupasakoja „Lietuviškos gramatikėlės" tapsmą:

„Dar šiuo metu, kai jau turime savo lietuvišką ne tik pradedamąją, bet ir vidurinę ir net aukštąją mokyklą, didelė daugybė lietuvių mokytinių taip blogai, arba, teisingiau, klaidingai rašo lietuviškai, kad tartumei juos visai ne lietuvius esant. O dvidešimt keleri metai atgal, kai aš ėjau mokslus, būdavo didžiausia retenybė, jei kas rasdavos teisingai arba tų laikraščių rašyba rašąs. Rodos 1893 m. buvo atklydęs į Mintaujos lietuvių mokinių draugiją „Kūdikis" trumpam laikui iš Kauno kunigų seminarijos kun. Jauniaus gramatikos rankraštis, kurį „Kūdikio" nariai išsidaliję norėjo nusirašyti, bet nesuskubo. Ir man buvo tekę tos gramatikos gera dalis perrašyti. Tik po kelių metų, 1897 m., šita gramatika buvo Dorpato studentų nuhektografuota. Čia dgiausia padėjo triūso kun. P. Jakubėnas, anuo metu Dorpato studentas, buvęs „Kūdikio" narys.

Nuvykęs 1895 m. į Tilžę, radau tenai kažkokiame knygyne vokiečių kalba parašytą Fr. Kuršaičio lietuvių kalbos gramatiką. Tatai buvo man tikras radinys, tikras lietuvių kalbos mokslo šaltinis. Patekęs į Petrapilio studentų tarpą, dideliai nustebau pamatęs, kad jie, įvairių aukštųjų mokyklų studentai, dar mažiau temoka lietuviškai kalbėti ir rašyti, negu Mintaujos gimnazistai „kūdikiečiai". Tatai ypatingai aiškiai apsireiškė, kada studentų draugija, Povilo Višinskio suinteresuota Žemaitės rašiniais, buvo ėmusis juos taisyti spaudai. Tuo metu mano draugų kalbos nemokėjimas reiškėsi visų daugiausia jų nemokėjimu kaityti žodžių linksniais ir asmenimis. Ir čia atėjo man mintis patiekti savo kolegoms trumputis gramatikos konspektas su

linksniavimų ir asmenavimų pavyzdžiais. Pasirodžiusi Jauniaus hektografuotoji gramatika šitos minties nesutrikdė, nes ji buvo taip pat sunkiai gaunama, kaip ir Kuršaičio gramatika, ir ne lengviau suprantama, kad ir lietuviškai parašyta, negu Kuršaičio vokiškoji. Naudodamos visų daugiausia Kuršaičio gramatika ir jos pavyzdžiais, parašiau sumanytąjį konspektą, kuriame be kokių aiškinimų ir be kokių taisyklių buvo surašyta linksniavimų pavyzdžiai visų linksniuojamųjų kalbos dalių ir asmenavimų pavyzdžiai. Turėdamas galvoje studentus ir šiaip jau inteligentus, kuriems žinomi lotyniški terminai, aš tik šiuos savo konspekte pavartojau, rašydamas: substantivum, adjectivum, pronomen, verbum ir t.t., declinatio, conjugatio, singularis, dualis, pluralis, nominativus, genitivus, dativus ir t.t., praesens, imperfectum, futurum, ir t.t., ir t.t. Tai kai kur pridėjau vokiškų paaiškinimų.

Bijodamas, kad į mano parašytąjį konspektą nebūtų įsibrovusių klaidų, ir norėdamas, kad linksniavimų ir asmenavimų pavyzdžiai būtų teisingais kirčiais pažymėti, aš 1897 metų Kalėdų šventėms nuvykau į Taliną (Revelį) pas J. Jablonskį, kuris mano konspektą peržiūrėjo, pataisė klaidas, padėjo kirčius ir pakrikštijo „Lietuviška gramatikėle".

Vasarą, 1898 m. buvau nuvažiavęs, kartu su P. Višinskiu, G. Petkevičaite ir J. ir M. Juškevičiūtėmis, į Naumiestį d-ro V. Kudirkos aplankyti ir palikau jam savo „gramatikėlę" peržiūrėti ir, jei bus galima, išspausdinti Tilžėje. Tačiau išspausdinti nepavyko, ir jis vėliau sugrąžino man rankraštį su savomis pastabomis.

Be to, tuo pačiu metu kažin kuriame laikraštyje perskaičiau Susivienijimo lietuvių Amerikoje konkurso paskelbimą, tuojau atsisėdau ir nurašęs nusiunčiau savo gramatikėlę į konkursą. Po metų (1899 m. rudenį) susilaukiau iš Amerikos atsakymą, kad į konkursą tebuvę atsiųstos dvi gramatikos: mano ir dar, nebeatmenu, kieno iš Rytprūsių lietuvių, ir kad manoji rasta geresnė, tik trūksta lietuviškų vardų kalbos dalims, linksniavimams ir asmenavimams ir trūksta nekaitomųjų kalbos dalių. Vienu žodžiu, gramatikėlė reiktų dar papildyti ir pritaikinti mokykloje vartoti. O palikus šitaip, kaip yra, skiriama tik pusė pažadėtosios premijos—50 dolerių.

Gavęs iš Amerikos šitą žinią, tuojau parašiau J. Jablonskiui ir klausiau, bene sutiktų įnešti į gramatikėlę reikalaujamųjų papildymų už pusę žadėtosios premijos. Jablonskis sutiko ir mudu susitarėva tą darbą kartu sekamą vasarą atlikti.

Nesitikėdamas sulaukti iš Amerikos palankaus atsakymo, aš rudenį 1898 m., gavęs atgal savo rankraštį iš dr. Kudirkos, mėginau

Dorpate pats hektografuoti tuo pačiu hektografu, kuriuo buvo hektografuota Jauniaus gramatika, bet technikos nemokėdamas tik daug sugaišau, o darbo nepadariau. Tuokart pasistengiau susipažinti su vienos didelės Dorpato spaustuvės (kertė Pilies ir Jono gatvių) vyresniuoju tarnautoju, kuris pažadėjo man išspausdinti gramatikėlę. Sutartą dieną nueinu į spaustuvę ir, o džiaugsme, pamatau savo gramatikėlės gražiai lietuviškai išspausdintą visą lakštą! Tik mano džiaugsmą greitai pakeitė gilus nusiminimas, kai mano pažįstamasis pareiškė, kad Rygos cenzūros reikalavimu jis nebegalįs toliau spausdinti ir privaląs išspausdintąjį lakštą sunaikinti. Kaip mokėdamas prašiau, meldžiau jį, kad nors tą vieną lakštą man duotų atminimui, nors tą vienintelį egzempliorių; bet nieko nelaimėjau, gavau atgal savo rankraštį, darbininkų pirštų sučiupinėtą ir cenzūros pažymėtą: „pečatat' vospreščeno" (spausdinti draudžiama. J.P.).

1898 m. Kalėdų šventėmis buvo šaukiama į Petrapilį lietuvių studentų konferencija. Nuo dorpatiečių į konferenciją patekau aš ir nusivežiau į Petrapilį savo gramatikėlę, kurią mano draugai studentai V. Sirutavičius ir A. Smetona apsiėmė atmušti kažin kokia mašinėle, studentų vartojama profesorių paskaitoms atmušti. Apie Velykas 1899 m. aš jau gavau iš Petrapilio honoraro 25 egzempliorius savo „Lietuviškos gramatikėlės", kurios iš viso buvo atmušta 100 egzempliorių" (*P. Avižonis,* Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija.—„Mokykla ir Gyvenimas". Kaunas, 1921, Nr. 15, p. 30-32).

Kaip buvo išspausdinta ta „gramatikėlė", 1962 m. rugsėjo 6 d. papasakojo inž. Vladas Sirutavičius, 1899 m. buvęs Petrapilio technologijos instituto studentas. Esą, pradžioje norėta rankraštį nusiųsti į Prūsus ir ten išspausdinti. Tačiau gramatikos buvo tik vienas egzempliorius, jei žūtų, kaip tada? Todėl buvo sutarta pirma tą gramatiką šapirografuoti (multiplikuoti tam tikru aparatu, kuris buvo vadinamas šapirografu). Juk ir ta gramatika pirmiausia buvo skirta studentams, kurių Petrapilyje buvo koks šimtas ar kiek daugiau. Reikėjo gauti šapirografas, kurio nebuvo galima laikyti be leidimo. Šapirografas gautas pas Antaną Smilgą, kuris vėliau (1904-1906) Petrapilyje leido savaitraštį „Lietuvių Laikraštį", pirmąjį lietuvių laikraštį, legaliai ėjusį spaudą atgavus. A. Smilga davęs tą šapirografą drebėdamas ir įsakydamas saugotis. V. Sirutavičius tuo metu gyveno kartu su Antanu Smetona Sadovaja gatvėje. A. Smetona turėjęs gražią rašyseną, todėl paruošė rankraštį šapirografui. Spausdinta trise: vienas popierių klodavo, antras velenėliu pavoluodavo, o trečias— nuimdavo atmuštą tekstą. Spausdino Vladas Sirutavičius, Petras

Avižonis, Jankevičius (teisininkas, baigęs universitetą greitai mirė džiova) ir kelis kartus Steponas Kairys. V. Sirutavičius pasilikęs sau du tos gramatikos egzemliorius, visą laiką saugojęs, bet tos knygutės likusios Lietuvoje.

V. Kudirka išsiuntinėja „gramatikėlę" Amerikos lietuvių laikraščiams

Kai atsiminimai rašomi po daugelio metų, juose atsiranda netikslumų, dažnai tas pats įvykis įvairiai interpretuojamas, todėl susidaro nemaža painiavos. Tas pat yra atsitikę ir su P. Avižonio „Lietuviška gramatikėle". Čia ne tik nesutampa kai kurios datos, bet iškyla ir tos „gramatikėlės" autorystės klausimas. Kai kas ją laiko J. Jablonskio darbu. Pavyzdžiui, kaip netrukus pamatysime, V. Kudirka savo 1899 m. birželio 6 d. laiške Petrui Mikolainiui rašo, kad tos „gramatikėlės" autorius esąs tos srities specialistas *Obel.*, vadinasi, Obelaitis (J. Jablonskio slapyvardis). Panašiai galvojo ir Antanas Smetona. Jis tvirtino, kad J. Jablonskis parašęs „Trumpą lietuvių kalbos gramatikėlę", kurią Petrapilio lietuviai studentai slapčia išspausdino ciklostiliu apie 100 egzempliorių ir slapčia ją išplatinę (*A. Smetona*, Atsiminimų bruožai.—„Kalba", 1:2. Kaunas, 1930, p. 37-44). Bet Aleksandras Merkelis monografijoje „Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla" (New York, N.Y., 1964, p. 44-45) pažymi, kad tą „Lietuvišką gramatikėlę" parašęs P. Avižonis, tik J. Jablonskis ją peržiūrėjęs. Ir V. Sirutavičius buvo įsitikinęs, kad Petrapilyje jie išspausdinę J. Jablonskio parašytą „Trumpą lietuvių kalbos gramatiką", ne „gramatikėlę". Tačiau dabar niekas neabejoja, kad ta „Lietuviška gramatikėlė" buvo parašyta P. Avižonio, tik J. Jablonskis ją peržiūrėjo. Juk ir pats P. Avižonis apie savo „Lietuviškos gramatikėlės" genezę rašė 1921 metais, kai J. Jablonskis dar buvo gyvas.

Nėra visiškai aišku, kada ta P. Avižonio „Lietuviška gramatikėlė" buvo multiplikuota. P. Avižonis, kaip matėme, savo atsiminimuose apie Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatiką" rašo, kad lietuvių studentų konferencijoje, Petrapilyje įvykusioje 1898 m. per Kalėdas, V. Sirutavičius ir A. Smetona apsiėmę jo gramatikėlę išspausdinti ir kad P. Avižonis 1899 m. apie Velykas iš Petrapilio gavęs savo „gramatikėlės" 25 egzempliorius. Reikia manyti, kad ta „gramatikėlė" buvo multiplikuota tuojau po konferencijos, nes po Kalėdų atostogų reikėjo grįžti į Dorpatą ir pačiam Avižoniui, kuris

dalyvavo multiplikuojant „gramatikėlę". Apie ankstyvesnę multiplikavimo datą kalba ir tas faktas, kad V. Kudirka jau 1899 m. balandžio pradžioje tą „gramatikėlę" išsiuntinėjo Amerikos lietuvių laikraščių redakcijoms. Kokia didelė reikšmė buvo skiriama P. Avižonio „Lietuviškai gramatikėlei", rodo čia spausdinamos ištraukos iš V. Kudirkos laiškų P. Mikolainiui.

1899 m. balandžio 19 d. laiške apie „Lietuvišką gramatikėlę" rašoma: „Prieš porą savaičių (balandžio pradžioje. J.P.) išsiunčiau ant Tamstos vardo 3 egz. „Liet. Gramatikėlės" („Vienybei", „Tėvynei" ir „Garsui"). Vakar (balandžio 18 d. p.) išsiunčiau teip gi 3 egz., kuriuos, meldžiamas, perduok, pagal nurodytus adresus, redakcijoms: Vilties, Naujos Draugijos ir Bažnyčios Tarno. Aš pats nežinau tų redakcijų adresų ir nesmi jų niekur atitikęs... „Lie. Gram". išsiuntinėjau visoms redakcijoms (Lietuvai ir Saulei išsiunčiau teip gi prieš porą savaičių. „Liet. Gr." sustatyta specijalisto, pagal „V" („Varpo". J.P.) ir „U" („Ūkininko". J.P.) rašybą, su keletu menkų permainų. Mes pradėsime jos laikytis tvirtai, tur būt jau nuo 3 N., palikdami, žinoma, be kokių permainų tik tuos straipsnius, kuriuos spausdinti pradėjom jau"... (Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas. Kaunas, 1924, p. 112). Taigi, šitame laiške suminimos 8 Amerikos lietuvių laikraščių redakcijos, kurioms V. Kudirka buvo nusiuntęs P. Avižonio „Lietuvišką gramatikėlę".

1899 m. birželio 6 d. laiške V. Kudirka užsimena apie Susivienijimo lietuvių Amerikoje beveik prieš 3 metus paskelbtą konkursą lietuvių kalbos gramatikai parašyti. Jei Susivienijimas priimtų „Lietuvišką gramatikėlę" konkursine, V. Kudirka pasirūpintų, kad rankraštis prieš spausdinant dar būtų atitinkamai pataisytas. Štai kaip tame laiške rašoma: „Gramatikėlę" prisiunčiau ne konkursui, kurio jau ir atmintis tur būt išgaravo, bet redakcijoms, idant jos, arčiau prisižiūrėjusios, imtų ją vartoti. Ne aš jos autorius, o žmogus specijalistas tame dalyke (Obel.)... dėlto teip drąsiai „Gramatikėlę" siūlau, o da ypač, kad ji iš tikro gana paranki, praktiška ir sutinka su visų laikraščių rašyba... Ant galo, jeigu Susivienijimas priimtų ją, kaip konkursinę, tai aš pasistengčiau priversti autorių ją užbaigti (arba, neprivertus, mes patys užbaigtume kaip nors). Atspausdinti ją būtų gerai, nes biauriai litografuota, bet tuo tarpu reikia susilaikyti, gal autorius užbaigtų darbą, o gal atsirastų koks nors praktiškas patėmijimas, kuris reiktų įtalpinti. Pagal mano nuomonę, spaudžiant, būtinai turėtų likti „Gramatikėlėje" akcentai (raštuose, žinoma, jie nereikalingi), nes išsyk sulygintų literatūros kalbą ir labai būtų pravartu eilėraščiams.

Pasikalbėkite apie tai ir man parašykite, o aš pagal išgalėjimą stengsiesiu pavaryti darbą pirmyn" (Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas. Kaunas, 1924, p. 114).

Pagaliau dar prieš savo mirtį V. Kudirka sielojosi „Lietuviškos gramatikėlės" reikalu ir rūpinosi jos užbaigimu bei pataisymu. 1899 m. rugsėjo 13 d., jau būdamas visai be sveikatos (V. Kudirka mirė 1899 m. lapkričio 16 d.), jis rašė P. Mikolainiui: „ 'Gramatikėlė' man labai rūpi ir aš net pats norėjau užbaigti ir pertaisyti. Bet kad taip baisiai susmukau su sveikata ir tiesiog turiu atsisakyti nuo kiekvieno darbo, reikalaujančio rūpesčio ar susirašinėjimų į visas puses, tai ir „Gram." imkite į savo prieglobą; prispirkite iš visų pusių (atsargiau, kad neužkenktumėte) Obelaitį!!!—jeigu jį prižiūrės kas, tai bus viskas atlikta. Jeigu kartais aš da šiek tiek pasitaisyčiau, tai teipgi prisidėsiu prie to rūpesčio apie „Gramatikėlę"—šiuo žygiu negaliu" (Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas, p. 116).

P. Avižonio „Lietuviška gramatikėlė" tapo Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gamatika"

Kaip jau prieš metus buvo susitarta su J. Jablonskiu, 1900 m. vasarą P. Avižonis nuvyko į Putvinskių dvarą Pavėžupį, kur tuo metu atostogavo visa Jablonskių šeima. Vasaros atostogų Jablonskis visada važiuodavo į Lietuvą ne tik rinkti medžiagos lietuvių kalbos studijoms, bet ypač dėl vaikų, kad jie susigyventų su savo kraštu. Tais metais Putvinskiuose būta nemaža svečių: čia vasarojo rašytoja Žemaitė (Žymantienė), studentas Jurgis Šlapelis buvo Putvinskių parsikviestas lietuvių kalbos mokyti, o Jablonskio svečiai bei darbo talkininkai buvo P. Avižonis ir A. Smetona. Apie ten ėjusį lietuvių kalbos gramatikos paruošimo darbą mums suteikia žinių A. Smetona ir P. Avižonis. Čia duosiu keletą būdingesnių ištraukų iš abiejų atsiminimų. Apie tą įtemptą ir atkalų darbą A. Smetona pasakoja: „Kad niekeno nebūtų trukdomas, Jablonskis nusikėlė kitan Putvinskių dvarelin—Graužikuosin (netoli Kelmės), su juo nusikėlė P. Avižonis su Žemaite ir mano asmenybė. Dirbo kiauras dienas, musių galvą kandomas, kad net jo uolioji talka, užsispyrėlis P. Avižonis, pavargdavo. Žemaitė buvo kaip ir gyvasis kalbos šaltinis; kur Jablonskis abejodavo sintaksėje ar etimologijoje, ten ieškodavo atsakymo žemaičių tarmėje. Šiek tiek padėdavau ir aš savąja tarme. Bet man buvo skirtas kitas uždavinys: Jablonskio prižiūrimam

„LIETUVIŠKOS GRAMATIKĖLĖS“ PIRMŲJŲ PUSLAPIŲ FAKSIMILĖ

Lietùviška Gramatikẽlė.

→ Prakalbà. ←

Nėrà lietùviškos gramãtikos; mūsų kalbõs žinõvai tyli, miẽga; iš kũr-gi gal išmókti kalbõs tiẽ, kuriẽ nori lietùviškai rašýti? — tokiẽ žõdžiai teñka labaĩ dažnaĩ girdėti ir skaitýti. Taĩ-gi, ne-mokėdami tuo tárpu pakãkinti kaip reĩkiãnt tų teisingų nórų, išléidžiame šitą lietuv. gramãtikos komspektą: tiẽ, kuriẽ norės rašýti taip, kaip rãšo „Ukininkas“ ir „Varpas“, galės ràsti jamè tąs kalbõs mókslo žiniàs, kuriõs būtinaĩ jiéms reikalingos.

Rašome lietuv. žodžiùs su rãšto kalbõs akcentais, nes daũgelis kitų kraštų lietùvių [žemaĩčiai ir rytų aukštaĩčiai], kiek mūms žinoma, norėtų dar žinóti kaip ištariamos Užnemunėje įrašýtosios gramatikėlėje rãšto kalbõs fórmos. Rãšant, akceñtų statýti nereikia. —

Balsės.

1) Plãčiosios balsės:

a po akcentų žõdžių viduryje bevéik visuomèt ẽsti ilgà: žõdžiai vãkaras, rãsome, mãto reik išlaĩti kaip kad bútų vãkaras, rãšome, mãto:

ą visuomèt ìštariama kaip ilgóji ā: žõdžiai ąsà (puodo ausės), žąsìs, grą̃štas, grąžinti ìštariami, kaip āsà, žāsìs, grãštas, grāžínti.

o visuomèt ẽsti ilgà: zodžiùs óras (die Luft), vóras (die Spinne), stóras, storókas (ziemlich dick) skaitýk kaip ṓras, vṓras, stóras, stōrṓkas.

u trumpóji rãšoma be brūkšnẽlio: pupà, pùpos, lùbos, alùs.

ū ilgóji rãšoma su brūkšneliù: sūnùs (der Sohn), sūnūs*) (die Söhne), súdyti (sulzen), sūdyti (richten), siúsiu (ich werde nähen)

ų ìštariama kaip ilgóji u, t. y. kaip ū: jús (ihr), matýtų, súnų, vagių̃, pų̃va (er fault), zų̃va (er kommt um), bų̃va

*) Tei ant ū stãtome akcentùs ~ ´, tai bat ės ilgùmo nežénkliname: rãšome

Apiẽ akcentùs.

Šìtoj knygùtėje yrà vartójami trįs akcento ženklaĩ: a) Brūkšnẽlis', stãtomas ant ilgų̃jų̃ tarsnių̃, ródo tvirta~~gãtį~~ prãdį ilgùmą; pirmóji dalìs tar̃snio, tùrinčiojo šìtą akcentą reĩkia tar̃ti aukščiaũ ir stipriaũ arba tvirčiau negù antróji.

Pavyzdžiaĩ: kéikti, báimė, dáiktas, díeon, sviestas, rándas, vánta, ántis (Ente), váina, pírmas, pílkas, rúgti (sauer werden), siétas (Sieb), badýti, kalbėti, ėdu.

b) Brūkšnẽlis ~, stãtomas ant ilgų̃jų tarsnių̃, ródo tvirtagãlį ilgùmą; antróji dalìs tar̃snio, tùrinčioja šìtą akcentą, reĩkia tar̃ti aukščiaũ ir stipriaũ negù pirmóji.

Pavyzdžiaĩ: keĩksmas, peĩkti, baigti, juõktis, ruõštis, šiẽnas, siẽtas (= saĩtas, Strick zum Anbinden), miẽgas, añtis (Busen), ram̃tis, dar̃žas, vilkas, ẽdalas, rẽkti, rũkti (rauchen).

c) Brūkšnẽlis reĩškia trumpùmą tar̃snio, tùrinčiojo akceñtą. — Pavyzdžiaĩ: pìktas, vikrùs, vištà, lazdà, širdìs, sūnùs, balà, mèsti.

NB. Nė visosè tarmėsè tiẽ pãtys žõdžiai tùri vienódus ilgumùs ir akcentùs.

perrašyti kai kurie Valančiaus raštai. Tas darbas buvo sumanytas „Tėvynės Sargo" žmonių, labiausiai kun. Tumo, to laikraščio redaktoriaus" (*A. Smetona*, Pasakyta parašyta. Kaunas, 1935, p. 194). P. Avižonis savo atsiminimuose šiaip nusako darbo eigą: „Visi trys dirbome už vieno stalo, verandoje. Dvaro darbininkai, pro šalį eidami, stebėdavosi, kad kada tik jie eina, ar rytą ar pietumis, ar vakare, „ponai" vis sėdi ir rašo. O rašyti buvo ko. Pažiūrėkite spausdintos Petro Kriaušaičio gramatikos: didoko formato knyga 88 puslapių. Ji buvo per kokio pusantro mėnesio du, vietomis tris kartus, perrašyta. Jablonskis būdavo diktuoja, o aš rašau. Pagrindan buvo imama, kaip konkursinė, mano gramatikėlė. Visų pirma reikėjo jai duoti lietuviški terminai. Būdavo, žiūrim, ką Jaunius sako, ir svarstome, kas jo gerai pasakyta, o kas reiktų pakeisti ir kaip keisti. Užkliuvę kur, būdavo, traukiame kartu svarstyti čia pat už stalo sėdintį Smetoną. Dažnai atvažiuodavo į Graužikus studentas J. Šlapelis... Taigi ir Šlapeliui tekdavo padėti gramatikos terminai daryti. Kas per dieną būdavo parašyta, aš atsikėlęs anksti rytą, iki pusryčių perrašydavau, o visiems sukilus, po pusryčių, vėl varydavom toliau. Pavakariais, būdavo, išeinam pasivaikščioti, o mūsų kalba vis sukasi apie gramatikos terminus, apie definicijas, apie pavyzdžius. Šventą dieną, būdavo, važiuojam visi kartu arba mudu su Smetona pėsti einame vieni du į Pavėžupį. Jaunų Putvinskių šeimos jauki atmosfera traukdavo mus. Be to, į Pavėžupį kartais atvažiuodavo sekmadieniais ponios Putvinskienės jaunutės, linksmos seserys Gruzdytės iš Suvartuvos dvaro, arba, jei jos neatvažiuodavo, tai mes iš Pavėžupio nuvykdavom į Suvartuvą. Čia mes, žinoma, kiek nutoldavome nuo gramatikos. Į vasaros atostogų pabaigą gramatika buvo baigta. Iš mano „Lietuviškos gramatikėlės" išaugo „Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis". Tame vadovėlyje jau sunku bejžiūrėti gramatikėlė, tik vokiškieji žodžių terminai ir į skliautelius sulindę lotyniškieji terminai ją kiek beprimena. „Gramatikėlė" buvo išėjusi anonimiškai, o gramatika turi pažymėtą autorių. Jablonskis būtinai norėjo, kad ir aš, „gramatikoje" ištirpusios „gramatikėlės" autorius, būčiau pažymėtas ir kad mano iniciatyva būtų paminėta. Todėl prie savo pasirinktojo pseudonimo (Kriaušaitis) pridėjo mano vardą (Petras)". Taigi, gramatikos autoriumi pasirašė Petras Kriaušaitis, nes Obelaitis buvo tuomet jau žandarams žinomas slapyvardis (*P. Avižonis*, Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija.— „Mokykla ir Gyvenimas", 1921, Nr. 15, p. 32; *P. Avižonis*, Žodis kitas apie Joną Jablonskį.—„Kalba", I tomas, 2 sąs. Kaunas, 1930, p. 54).

LIETUVIŠKOS KALBOS

GRAMATIKA.

RAŠYTOJAMS

IR

SKAITYTOJAMS VADOVĖLIS.

PARAŠĖ

PETRAS KRIAUŠAITIS.

TILŽEJE 1901.
SPAUZDINTA PAS OTTO v. MAUDERODE.

„Lietuviškos Kalbos Gramatikos" titulinio puslapio faksimilė.

Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" rankraštis tuojau buvo išsiųstas Amerikon ir 1900 m. spalio 9-10 d. Susivienijimo lietuvių Amerikoje seime Elizabethe, N.J., nutarta išmokėti tos gramatikos autoriui Petrui Kriaušaičiui 100 dolerių premiją (Susivienijimo Lietuvių Amerikoje istorija. New York, N.Y., 1916, p. 144). Ir J. Jablonskis pasidalijo su P. Avižoniu tą premiją pusiau.

Dabar jau teko rūpintis tos gramatikos spausdinimu. J. Jablonskiui ir P. Avižoniui rūpėjo, kad gramatika būtų spausdinama Tilžėje, nes Amerikos spaudiniai anais laikais būdavo kupini klaidų. Be to, spausdinant Tilžėje, būtų lengviau prižiūrėti spaudos darbą ir korektūrą. Korektūrai sekti buvo paprašytas kun. J. Tumas, tuo metu vikaravęs Kuliuose, netoli Prūsų sienos. Su kun. Tumu buvo sutarta susitikti Varniuose, pusiaukelėje tarp Kelmės ir Kulių. Ir sutartu laiku P. Avižonis su A. Smetona nuvežė gramatikos rankraštį iš Graužikų į Varnius. Kun. Tumas sutiko rankraštį nusiųsti į Tilžę, susisiekti su Susivienijimu lietuvių Amerikoje dėl gramatikos spausdinimo ir prižiūrėti korektūrą (*P. Avižonis*, Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija, I. c., p. 32-33). 1901 m. gramatika buvo išspausdinta ir liepos mėnesį atsiųsta į Filadelfiją Tomo Astramsko vardu 2.600 egzempliorių (Susivienijimo Lietuvių Amerikoje istorija, p. 173-174). Ir tuo būdu susilaukta taip reikalingos lietuvių kalbos gramatikos. P. Avižonio darbas nebuvo primirštas J. Jablonskio ir jam 1919 metais leidžiant plačią lietuvių kalbos gramatiką. Ji išėjo šiuo pavadinimu: P. Kriaušaitis ir Rygiškių Jonas, Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vilnius, 1919, 237 p.

Bendrybės ir skirtybės P. Avižonio „Lietuviškoje gramatikėlėje" ir Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikoje"

Lietuvių kalbos gramatikos reikalas buvo labai pribrendęs. Tiesa, jau būta lietuviškai parašytų lietuvių kalbos gramatikų. Pavyzdžiui, 1886 m. išleista kun. Mykolo Miežinio „Lietuwiszka Gramatika", bet ji buvo menkavertė. Turėta ir nespausdintų gramatikų: Jono Juškos, Antano Baranausko, Kazimiero Jauniaus. Visų akys buvo nukrypusios į Joną Jablonskį, bet jis tuo metu buvo užimtas Antano Juškevičiaus (Juškos) žodyno dalies redagavimu. Todėl didelei spragai užkišti ėmėsi darbo medicinos studentas Petras Avižonis. Savo „Lietuviškos gramatikėlės" prakalboje jis rašė: „Nėra lietuviškos gramatikos; mūsų kalbos žinovai tyli, miega; iš kur-gi gal išmokti kalbos tie, kurie nori

lietuviškai rašyti?—tokie žodžiai tenka labai dažnai girdėti ir skaityti. Tai-gi, ne-mokėdami tuo tarpu pakakinti kaip reikiant tų teisingų norų, išleidžiame šitą lietuv. gramatikos konspektą: tie, kurie norės rašyti teip, kaip rašo „Ukininkas" ir „Varpas", galės rasti jame tąs kalbos mokslo žinias, kurios būtinai jiems reikalingos. Rašome lietuv. žodžius su rašto kalbos akcentais, nes daugelis kitų kraštų lietuvių (žemaičiai ir rytų aukštaičiai), kiek mums žinoma, norėtų dar žinoti kaip ištariamos Užnemunėje įrašytosios gramatikėlėje rašto kalbos formos. Rašant, akcentų statyti nereikia". Ir iš tiesų visas gramatikėlės tekstas kirčiuotas. Kaip minėta, P. Avižonis rėmėsi Fridricho Kuršaičio lietuvių kalbos gramatika. Berašydamas „Lietuvišką gramatikėlę", žinoma, pirmiausia susidūrė su lietuviškų terminų trūkumu. Tačiau manydamas, kad moksleiviams, studentams ir inteligentams yra žinomi lotyniški gramatikos terminai, savo gramatikėlėje ir paliko lotyniškus terminus. Kur buvo įmanoma, įdėjo ir lietuviškus terminus. Žodžiai, kurie rašomi vienodai, bet tariami skirtingai, paaiškinti įsikliaustu vokišku žodžiu, pavyzdžiui: ántis (Ente), añtis (Busen); síetas (Sieb) ir siẽtas (Strick zum anbinden), ir t.t. Rašyba iš dalies nusižiūrėta iš Kuršaičio, iš dalies—„Varpo" ir „Ūkininko".

Kokios gi yra bendrybės ir skirtybės tarp P. Avižonio „Lietuviškos gramatikėlės" (toliau vartosime santrumpą „L.g.") ir Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" (toliau trumpinsime „L.k.g."). „L.g." pradedama skyreliu „Apie akcentus", o „L.k.g."—„Apie kirčius". To skyrelio aptarimai ir pavyzdžiai beveik ištisai palikti tie patys, tik pavyzdžiai „L.k.g." kiek pertvarkyti. „L.g." vartojamas terminas *tarsnis*, o „L.k.g."—skiemuo. „L.k.g." gerokai išplėstas skyrius „Apie žodžių garsus ir skiemenis", bet terminai palikti tie patys: *balsės* (jos skirstomos į plačiąsias ir siaurąsias), o „Lk.g." dar pridedamos „grynosios" ir „nosburninės" balsės, *dvibalsės* (tikrosios ir mišriosios), *pusbalsės* ir *priebalsės*. „L.k.g." pridurtas platokas skyrelis „Priebalsių įstatymai".

„L.g." toliau nagrinėjami drauge *substantyvai* ir *adjektyvai* bei jų *vartymas*, o „L.k.g." jau skyrium kalbama apie *daiktavardžius* ir *būdvardžius* bei jų *linksniavimą*, nors pačiame tekste tebevartojamas terminas *vartymas*, arba *lankstymas*. Daiktavardžių ir būdvardžių giminėms pavadinti palikti terminai *vyriškos gimties, moteriškos gimties* (atseit, vyriškosios giminės, moteriškosios giminės), bet *vidurinės gimties* pavadinimas pakeistas *bendrosios gimties* terminu. Daiktavardžių ir būdvardžių skaičių pavadinimai palikti abejose gramatikose tie patys: *vienskaita, daugskaita* ir *dviskaita* (dabar—

vienaskaita, daugiskaita ir dviskaita). Linksniai „L.g." rašomi lotyniškai: *Nominativus, Genitivus, Dativus, Accusativus, Vocativus, Instrumentalis, Locativus,* o „L.k.g."—lietuviškai: *vardininkas, kiltininkas, naudininkas, priekininkas, šauksmininkas, įrankininkas, vietininkas.* Daiktavardžių ir būdvardžių paradigmos ir kitų panašiai linksniuojamų žodžių pavyzdžiai palikti beveik tie patys. Palikti įskliausti ir lietuviškųjų žodžių vokiškieji atitikmenys, pvz.: lokys (Bär), anga (Türöffnung), žynė (Zauberin), pamotė (Stiefmutter), mintis (Gedanke), ankštis (Hülse), antis (Ente) ir t.t.

Po to „L.g." duodamas trumputis skyrelis „Laipsniavymas adjektyvų ir adverbų" (p. 26), t.y. būdvardžių ir prieveiksmių laipsniavimas. „L.k.g." skyrium kalbama apie būdvardžių laipsniavimą. „L.g." aptinkami tik dviejų laipsnių terminai: *komparatyvas* ir *aukščiausiasis laipsnis*; „L.k.g." jau vartojami visi trys lietuviški terminai: *nelyginamasis, aukštesnysis* ir *aukščiausiasis laipsnis.*

Pronominai, t.y. įvardžiai, „L.g." aptariami gana trumpai (p. 27-31). Prie jų prijungti ir įvardžiuotiniai būdvardžiai, dar neturį pavadinimo. „L.k.g." *pronominai* vadinami *išvardžiu,* o įvardžiuotiniai būdvardžiai, pavadinti *dvilypuotaisiais būdvardžiais,* nukelti į būdvardį. Krinta į akis kai kurių aš ir *tu* linksnių rašyba. „L.g." vs. gl. rašoma *manę, bet tave* („L.k.g." jau rašoma vienodai: *mane, tave*), ds. vt. *mumise* (mūsyje), *jumise* (jūsyje) lytys paliktos ir „L.k.g.". Įvardžiuotinių būdvardžių linksniavime abejose gramatikose susiduriame su tokiomis lytimis: baltamjam, baltaijai; didžiamjam, didžiaijai; gražiamjam, gražiaijai; baltamjame, didžiamjame, gražiamjame. Ds. vd. duodamos net trys lytys: baltiejei (-jie, -ji), didiejei (-jie, -ji), gražiejei (-jie, -ji); ds. nd. rašoma: baltiemsiems, didiemsiems, gražiemsiems.

Skaitvardžiai „L.g." vadinami dviem vardais: *skaitlių vardai* ir *skaitlininkai.* „L.k.g." ta kalbos dalis jau vadinama *skaitvardžiu.* Skaitvardis „L.k.g." gerokai išplėstas, duodami ir keli nauji terminai, pavyzdžiui: *tikrieji* (dabar kiekiniai), *paeiliniai* (dabar kelintiniai) skaitvardžiai ir kt.

Pats plačiausias „L.g." skyrius—*verbai,* t.y. veiksmažodžiai. Visi veiksmažodžių terminai lotyniški: praesens, indicativus, conditionalis, imperativus, permissivus, participium, gerundium, aoristus, futurum, perfectum, plusquamperfectum ir t.t. „L.k.g." visiems tiems lotyniškiems terminams duodami lietuviški pakaitalai. Nuosakos vadinamos šiaip: modus indicativus (dabar liet. tiesioginė nuosaka)—*reiškiamasis sakymas*; m. imperativus (liepiamoji nuosaka)—

liepiamasis sakymas; m. optativus (geidžiamoji nuosaka)—*geidžiamasis sakymas*; m. conditionalis (tariamoji nuosaka)—*tariamasis*, arba *sukalbamasis sakymas*; m. infinitivus (bendratis)—*nereiškiamasis sakymas*, ir t.t. Dalyviai „L.k.g." pavadinti *veiksmavardžiais*; ir jie gerokai išplėsti.

Kitos kalbos dalys „L.k.g.": taip pat yra gavusios lietuviškus pavadinimus: adverbium—*prieveiksmis*; praepositio, postpositio—*prielinksnis*; coniunctio—*sąjunga* (dabar jungtukas); interiectio—*jausmažodis* (dabar jaustukas).

Naujas dalykas „L.k.g."—sintaksės skyrius „Keli sintaksio įstatymai". Tai išplėstas ir perdirbtas „L.g." skyrelis „Vartojimas verbo formų".

Ir taip iš „Lietuviškos gramatikėlės" (64 ranka rašyti puslapiai) išaugo spausdinta 25,5 18 cm formato 88 puslapių „Lietuviškos kalbos gramatika"—lietuvių bendrinės kalbos vadovas, turėjęs didžiulę reikšmę mūsų kalbos normalizacijai. Tai P. Avižonio ir J. Jablonskio sutelktinis darbas. „Lietuviškos gramatikėlės" išspausdinta 100 egzempliorių. Tuo tarpu man yra žinomi trys išlikę egzemplioriai: vienas saugomas dr. Vytauto Avižonio, kurios penki puslapiai perspausdinami šiame leidinyje pp. 77-79, antras—Vilniaus Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (LR 2520), trečias—Marijos Šlapelienės archyve Vilniuje (tik šio spaudinio rašysena skiriasi nuo dr. V. Avižonio turimo egzemplioriaus; gal būta ir kito leidimo?). Kaip man yra rašęs inž. V. Sirutavičius, jis savo bibliotekoje turėjęs net tris „gramatikėlės" egzempliorius, bet jie likę Lietuvoje. Turėtų atsirasti „gramatikėlės" egzempliorių ir kai kurių Amerikos lietuvių laikraščių redakcijų archyvuose, nes 1899 m., kaip minėta, Vincas Kudirka „Lietuvišką gramatikėlę" buvo išsiuntinėjęs to meto lietuvių laikraščių redakcijoms.

Tolesnis P. Avižonio domėjimasis lietuvių kalba

Baigęs Mintaujos gimnaziją, P. Avižonis vienerius metus dirbo viename Žemaičių dvare guvernierium—vaikų auklėtoju. 1895 m. įstojo į Petrapilio universiteto Matematikos-gamtos fakultetą, o 1897 m. persikėlė į Tartu universitetą medicinos studijuoti. Tiek bestudijuodamas Petrapilyje, tiek ir Tartuje, palaikė nuolatinį kontaktą su J. Jablonskiu, kuris tuo metu mokytojavo Taline. Kalėdų ar Velykų atostogų metu nuvykdavo į Taliną pas Jablonskius. P. Avižoniui rūpėjo ne tiek paviešėti, kiek pagilinti lietuvių kalbos žinias.

Kiekvieną kartą vis nusiveždavo savo rankraščių patikrinti, o beviešėdamas—gaudavo darbo ir iš Jablonskio. Apie tai leiskime pačiam P. Avižoniui kalbėti: „Jablonskis žinojo, kad man, dar gimnazijoje, buvo labai patikę kai kurie vyskupo Valančiaus raštai. Tad jis ir pavedė man vieną jų, „Paaugusių žmonių knygelę", perrašyti pagal naują rašomosios kalbos rašybą ir prirengti spaudai. Jablonskis buvo liepęs man išrinkti visus žemaitiškus žodžius, kurie aukštaičiams gali būti sunkiai suprantami, ir buvo žadėjęs, siųsdamas spausdinti, prisegti tų žemaitiškumų žodynėlį su savo paaiškinimais. Savo padariau, kaip buvau lieptas, bet knyga kažin kodėl buvo išleista be žodynėlio. Kitą kartą nusivežiau savo rašinį „Apie žemę, vandenį ir orą". Vėl kitą kartą nusivežiau lietuvių kalbos gramatikos konspektą"... (*P. Avižonis*, Žodis kitas apie Joną Jablonskį.—„Kalba", I tomas, 2 sąs. Kaunas, 1930, p. 52). Su ta „Lietuviška gramatikėle" kaip matėme, P. Avižoniui daugiausia teko dirbti su J. Jablonskiu, kol iš trumpo konspekto išsivystė Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatika", kuri turėjo nepaprastai didelės reikšmės dabartinės lietuvių bendrinės kalbos nusistojimui.

Palaikydamas nuolatinį ryšį su J. Jablonskiu ir besidomėdamas lietuvių kalbos klausimais, P. Avižonis buvo gerai susipažinęs su savo gimtąja kalba, taisė kai kuriuos Žemaitės rašinėlius ir pats bandė kai ką versti iš rusų kalbos. Dideliu malonumu skaitai jo (Atgalainio) vertimą iš Kiseliovo raštų—„Keliauk sau sveikas" („Varpas", 1902, Nr. 7, p. 155-158). Vertimo kalba sklandi, taisyklinga. Ir šiaip jam rūpėjo lietuvių kalbos dalykai. Pavyzdžiui, 1902 m. Kauno guvernijos statistikos komiteto leidinyje „Pamiatnaja knižka" buvo išspausdintas Veliuonos pradžios mokyklos mokytojo Vladimiro Pavliučenkos straipsnis apie veliuoniškių lietuvių vestuvinius papročius. Radęs daug netikslumų vertime, P.A. (P. Avižonis) rašo, kad „bene tyčia apjuodinti mus lietuvius norėdamas, teip iškraipė vertikas Juškevičiaus žodžius" („Varpas", 1902, Nr. 11, p. 253-254).

P. Avižonis padėjo J. Jablonskiui suredaguoti ir peržiūrėti Antano Juškevičiaus (Juškos) žodyno antrąjį sąsiuvinį—„Litovskij slovar' A. Juškeviča s tolkovaniem slov na russkom i pol'skom jazykach" (Sanktpeterburg, 1904).

P. Avižonis talkininkavo J. Jablonskiui ruošiant lietuvių kalbos sintaksę. Apie tą talką J. Jablonskis (Rygiškių Jonas) savo sintaksės prakalboje šiaip rašo: „Apie Gruzdžių parapijos, jos apylinkės ir Žagarės kalbą, be kelių žinelių, kurios teko man pačiam iš žmonių suvaikyti, beveik visa turiu iš J. Šliūpo ir P. Avižonies surinktųjų dainų

ir šiaipjau žmonių kalbos pasakymų... Pasvalio kalbos ypatybės man žinomos daugiausia iš P. Avižonies surinktųjų dainų, mįslių ir priežodžių" (Rygiškių Jono Lietuvių kalbos sintaksė. Seinai, 1911, p. 4). Pagaliau 1911 m. „Lietuvos Ūkininkas" Vilniuje išleido A. Rimkos, S. Čiurlionienės ir P. Avižonio paruoštą „Skaitymo vadovėlį".

Ir nepriklausomoje Lietuvoje P. Avižonis visą laiką rūpinosi lietuvių kalbos raida, kalbos mokslu, kalbos kultūros kėlimu. Nuolat susidurdamas su savo pacientais iš įvairių Lietuvos vietų, smulkiai išklausinėdavo, kaip koks žodis ar posakis toje Lietuvos vietoje tariamas ar vartojamas. Jis užrašinėdavo retesnius posakius, žodžius ir ypač terminus, susijusius su akių ligomis. Reiškė didelį nepasitenkinimą bloga mūsų šviesuomenės žodžio ar rašto kalba. Rūpinosi, kad jo paties šeimos nariai kalbėtų savo tarpe taisyklinga lietuvių kalba. Užgirdęs kokią kalbos klaidą, nesivaržydavo pataisyti net ir savo svečius.

1925 m. gruodžio 4 d. įsisteigus Lietuvių kalbos draugijai, į jos darbą įsijungė ir P. Avižonis, uoliai lankydamas draugijos susirinkimus ir dalyvaudamas diskusijose. Ir man, tuomet kalbotyros studentui, tekdavo susitikti su P. Avižoniu draugijos susirinkimuose. Prisimenu, 1927 m. balandžio gale man teko skaityti referatą „Kaip rašyti: *teip* ar *taip*?". P. Avižonis diskusijose reiškėsi karštu *teip* rašymo šalininku.

Kalbos klausimais palaikė nuolatinį ryšį su J. Jablonskiu, K. Būga, J. Balčikoniu, Pr. Skardžiumi. Talkino K. Būgai (vėliau J. Balčikoniui), beruošiant „Lietuvių kalbos žodyną", atiduodavo žodynui iš savo pacientų užrašytus retesnius žodžius ar posakius. Ypač artimi ryšiai siejo P. Avižonį su J. Jablonskiu ir J. Balčikoniu. Todėl, kai 1926 m. susidarė sankirtis tarp Humanitarinių mokslų fakulteto dekano V. Krėvės-Mickevičiaus ir J. Jablonskio bei J. Balčikonio, P. Avižonis stojo pastarųjų pusėn. Kai J. Jablonskis su J. Balčikoniu buvo priversti protestuodami pasitraukti iš Humanitarinių mokslų fakulteto, P. Avižonis ėmė juos ginti: „Iš tikrųjų, kaip jis (J. Jablonskis), tuos savo gimtosios kalbos mylėtojas, būtų galėjęs ramiai pasilikti tarp žmonių, kurie savo pasielgimu ėmė rodyti tai kalbai jei ne panieką, tai jau jokiu būdu ne prideramą pagarbą? Ir kaip gali pasirodyti studentams profesorius, kurį jo fakulteto dekanas viešai pravardžiuoja „blusininku" ir tolygiai?!" (*P. Avižonis*, Doc. Balčikonies atvirąjį laišką perskaičius.—„Lietuva", 1926.XII.15).

Labai teisingai pastebi Pr. Dovydaitis, kad „ir šiandien mūsų Universitetas savo senesniojo, Rusijoje mokslus išėjusio, personalo

tarpe neturi antro tokio profesoriaus, kuris taip mokėtų lietuvių kalbą..." (*Pr. Dovydaitis*, Prof. Petras Avižonis 60 metų amžiaus jubiliatas.—„Židinys", 1935, Nr. 4, p. 432).

P. Avižonio rūpinimasis medicinos terminija

Vienas didžiausių P. Avižonio nuopelnų—rūpinimasis medicinos terminija. Pirmiausia jam rūpėjo nusistatyti akių ir ausų ligų terminus. Jau 1920 m., dirbdamas Karo sanitarijos žinyboje, P. Avižonis įėjo į Terminologijos komisiją, kurioje dirbo dar du gydytojai: plk. Vladas Ingelevičius ir kpt. Jonas Brundza („Medicina", 1921, Nr. 1, p. 45). Vėliau terminijos klausimais tardavosi su J. Jablonskiu, Terminologijos komisijos pirmininku, ir J. Balčikoniu. Bet kai Švietimo ministerija panaikino senąją J. Jablonskio vadovaujamą Terminologijos komisiją ir vietoj jos 1926 m. gruodžio 29 d. buvo sudaryta Lietuvos Universiteto Terminologijos komisija, į kurią buvo pakviestas P. Avižonis, J. Balčikonis ir St. Šalkauskis, „Avižonis, reikšdamas protestą, kad švietimo ministerija neapgalvotai likvidavo senąją komisiją, suabejojęs, kad fakultetai suinteresuoti terminologijos tvarkymu ir kūrimu, ir nurodęs, kad be Jablonskio, vienintelio šios srities specialisto, šis darbas apskritai neįmanomas, 1927 m. sausio 6 d. laišku rektoriui atsisakė nuo komisijos nario pareigų. Tuo savo protestu jis suteikė Jablonskiui bent moralinę paramą" (*A. Piročkinas*, Petras Avižonis.—„Mūsų Kalba", 1975, Nr. 4, p. 65). Vėliau P. Avižonis bendradarbiavo su Terminologijos sekcija, ypač ruošdamas savo kapitalinį darbą—„Akių ligų vadovą".

Dabar žvilgterėkime į P. Avižonio medicininių terminų raidą. Tebūnie pavyzdžiu keli jo darbai. 1909 m. Vilniuje išleistoje knygutėje „Lietuvių medicinos ir hygijienos knygos" dar rašoma: maisto *virkšlenimas* (vietoj virškinimas), rauplių *čiepijimas* (vietoj skiepijimas), rauplių *čiepai* (vietoj skiepai; bet kartais vietoj *čiepų* pasakoma ir *skiepai*), *ligonbutis* (vietoj ligoninė) ir kt.

1911 m. straipsnyje „Apsiginimas nuo limpamų ligų" (išsp. „Kataliko" kalendoriuje. Chicago, 1911, p. 99-107) jau randame žymiai daugiau lietuviškų terminų, kurių daugumas ir dabar vartojami: *žindyvė, plėvė* („plaučių ir jų plėvės uždegimas"), *slaugytojas, šlapimas, kruvinoji liga.*

1929 m. išspausdintame straipsnyje „Senatviškieji akių pakitimai" („Kosmos", 1929, Nr. 1, p. 11-20) sutinkami šie gražūs lietuviški terminai: *odena* (sclera), *voko plyšio dėmė* (pinguecula), *ragena*

(cornea), *rainelė* (iris), *vyzdys* (pupilla), *stiklakūnis* (corpus vitreum), *šmyšuliukai* (muscae volutantes), *sniegulės* (synchysis scintilans), *gyslainė* (choriodea) ir kt. Tačiau tarptautiniai terminai teberašomi senoviškai: *cystiniai* padarai, *akkomodacija, prosbyopija, fyziologija, myosis* ir t.t.

Geriausiai aptvarkyti terminai „Akių ligų vadove", išspausdintame jau po autoriaus mirties 1940 m. Štai kaip gražiai skamba P. Avižonio parinkti terminai: *tinklainė* (retina), *lęšiukas* (lens crystalina), *vokai* (palpebra), *akiduobė* (orbita), *pažaida* (trauma), *užkratas* (infectio), šviesos spinduliai *glaustiniai* (konvergentiniai) ir *skleistiniai* (divergentiniai), lęšiai *iškilieji*, arba *išgaubtiniai* (lentes convexae) ir *įdubieji*, arba *įgaubtiniai* (lentes concavae), *šviesolauža, žiūros kampas* (angulus visorius), *tikražiūrumas*, arba taisyklinga refrakcija (emmetropia), *trūkiažiūrumas*, arba ydinga refrakcija (ametropia), *žemažiūrumas* (myopia), *aukštažiūrumas* (hyperopia), *vištakumas* (hemeralopia), *tolinis taškas* (punctum remotum), *rega*—regėjimas, *regumas, šviesos juslė* (sensus luminosus), *akiplotis* (campus visus), *ašarinis maišelis* (saccus lacrimalis), *ašarinis ežeras* (lacus lacrimalis), *ašarotekis* (epiphora), *drumstis* (cataracta), *sausmė* (xerosis), *žvilgiaplotis, krumplynas* (corpus ciliare) ir daugybė kitų. Ir tarptautiniai terminai pritaikyti dabartinės lietuvių rašomosios kalbos dėsniams. Rašoma: abdukcija, aberacija, akomodacija, ambliopija, bakteriologija, cistotomos, fiziologija, folikulai, higiena, hipertrofija, keratitas, limfa, limfocitozė, miopija, ptozė, retinitas, rinitas ir t.t. Tačiau dažniausiai verčiamasi dar lotyniškais terminais. P. Avižonis dar nebuvo patenkintas sudarytais terminais. Tai rodo tas faktas, kad dėl kiek patobulintų terminų teko daugelį „Akių ligų vadovo" puslapių perrinkti iš naujo. Sakoma, kad dėl to Medicinos fakultetas iš P. Avižonio honoraro (apie 10.000 litų) išskaitęs tiems spaustuvės „nuostoliams" padengti apie 8.000 litų, todėl našlei tebuvę išmokėta apie 2.000 litų.

Kaip ten bebūtų, bet avižoninių terminų galėtų pavydėti kitos medicinos sritys, nes tie terminai yra puikiai apdoroti. P. Avižonio taisyklingą, gražią ir turtingą kalbą bei jo pavyzdingai sudarytą okulistikos terminiją labai vertino ir kalbininkai. Pavyzdžiui, Pr. Skardžius šiaip giriamai apie tai atsiliepė: „galima drąsiai tvirtinti, kad jis savo srities medicininę terminologiją yra sutvarkęs geriausiai iš visų kitų medicinos sričių. Jis buvo vienintelis medikas, kuris kalbos dalykais, galima sakyti, sirgte sirgo" (*Pr. Skardžius*, P. Avižonis.— „Gimtoji Kalba", 1939, 8 sąs., p. 114).

SPAUDOS IR LITERATŪROS BARUOSE

Spauda, kurioje P. Avižonis bendradarbiavo. Slapyvardžiai ir kriptonimai

Ypač platų barą P. Avižonis išvarė periodinėje ir neperiodinėje spaudoje. 1895 m. „Varpe" (Nr. 1) išspausdinęs pirmą korespondenciją „Iš Petropylio", daugiau jau nesiskyrė su spauda. Besimokydamas Petrapilyje, Tartų universitete ir jau pradėjęs verstis gydytojo praktika Ariogaloje bei Žagarėje, bendradarbiavo draudžiamojoje varpininkų spaudoje, išeinančioje Mažojoje Lietuvoje: „Varpe" (1895-1904), „Ūkininke" (1898, 1902), „Ūkiškajame kalendoriuje" (1898, 1904), „Naujienose" (1902-1903). Atgavus spaudą ir 1905-1907 m. revoliucinio sąjūdžio metu, į kurį P. Avižonis buvo labai gyvai įsijungęs, ypač išvystė publicistinę veiklą. Jis toliau teberašė „Varpe" (1905), „Ūkininke" (1905), kurie dar tebėjo Mažojoje Lietuvoje, po to perėjo į demokratų bei liberalų leidžiamas „Vilniaus Žinias" (1905-1909), demokratų „Lietuvos Ūkininką" (1906-1907, 1909), o įstojęs į Lietuvos Socialdemokratų partiją—daug rašė socialiniais, visuomeniniais ir politiniais klausimais tos partijos organuose: „Naujojoje Gadynėje" (1906), „Skarde" (1907), „Žarijoje" (1907). Savo straipsnius ir korespondencijas pasirašinėjo įvairiais slapyvardžiais ir kriptonimais, kurių vartojo nemažiau kaip 49. Štai jie: Aguona, Aš pats, A.P., Atgalainis, A...tis, Av., Avi-ys, Baltaragis, Barbora, Bobeliukas, Cicilistas, Dėdė (šį slapyvardį naudojo ir Steponas Kairys), Ditkė, Driskio brolis, Driskius, Dvelys, G., G-ys, Gr., Greičius, Ylius, Ka., Kastė Baltaplaukė, Kutra, L. Akis, Lietuvaitė, M., Mažeika, P.A., P.A. Žiamasis, Pelėda, Petras Žagarietis, P. Gvildys, Piemenukas, Pirkikas, Pirmkartis, P.K., P. Pasvalietis, Pusdavatkis, Rinkikas, S., Skrabalas, St., Šiltutis, Šundavatkis, Tas pats, Trumpalūpis, Ts., Ubagas, V-as,

Žagarietis („Bibliografijos Žinios", Nr. 175. Kaunas, 1940, p. 32). Spaudą atgavus ir nepriklausomos Lietuvos metu P. Avižonis pasirašydavo kriptonimais P.A. arba dažniausiai pavarde.

Nepriklausomoje Lietuvoje, kad ir buvo daugiausia atsidėjęs moksliniam darbui ir savo straipsnius spausdino „Medicinoje" bei kituose medicininiuose leidiniuose, bet surasdavo laiko ir kitoms temoms. Aptinkame P. Avižonio straipsnių šiuose ano meto laikraščiuose, žurnaluose bei neperiodiniuose leidiniuose: „Kalboje", „Knygnešyje", „Kultūroje", „Lietuvos Aide", „Lietuvos Mokykloje", „Lietuvos Žiniose", „Mokykloje ir Gyvenime", „Šiaulių Metraštyje" ir kitur.

P. Avižonio raštų tematika labai įvairi. Sunkiaisiais carinės Rusijos priespaudos laikais jo dėmesio centre buvo socialiniai, visuomeniniai ir politiniai klausimai. Neišleido iš akių ir lietuvių kultūrinių, švietimo ir kitokių aktualių lietuviškojo gyvenimo rūpesčių. Gausiai aprūpindavo laikraščius korespondencijomis iš įvairių vietovių lietuvių gyvenimo, kur drąsiai kėlė ir pasitaikančias negeroves. P. Avižonis buvo našus mokslo populiarintojas, atstovavęs materialistinei pasaulėžiūrai. Jam, gydytojui, labai rūpėjo kaimo žmonių sveikatingumo reikalai, todėl ir tais klausimais rašė laikraščiuose ir buvo paruošęs nemaža brošiūrėlių. Reiškėsi ir literatu. Tad bent trumpai žvilgterėkime į jo šakotą spaudos darbą.

P. Avižonio pasisakymai dėl įvairių lietuviško gyvenimo rūpesčių

P. Avižonio plačiašakio spaudos darbo ir gyvos visuomeninės veiklos pobūdį nulėmė ano meto laiko dvasia ir politinės aplinkybės. 1861 m. panaikinus baudžiavą Lietuvoje, valstiečiai ėmė kiek laisvėti, bet jų, ypač mažažemių, materialinė padėtis buvo labai sunki. Beaugant pramonei, pradėjo formuotis darbininkų luomas, bet darbo žmonių socialiniai reikalai nebuvo sutvarkyti, jų gyvenimas buvo labai vargingas. Kova dėl mažažemių, bežemių ir darbininkų socialinės bei ekonominės būklės pagerinimo iškilo visu griežtumu. Šio suskurdusio visuomenės sluoksnio padėtimi daugiausia rūpinosi lietuviai demokratai ir socialdemokratai, į kurių gretas buvo įsijungęs ir P. Avižonis. Neturtingųjų valstiečių, laukų darbininkų ir apskritai darbininkų reikalais yra nemaža rašęs nuo „Varpo" laikų. Štai keletas

jo būdingesnių straipsnių: „Kaip Švėkšnos srityje dvarininkai atiminėja iš ūkininkų ganyklas ir miškus" („Varpas", 1901, Nr. 11), „Apie kaimų skirstymąsi vienkiemiais" („Naujienos", 1902, Nr. 2), „Vyriausybė ir žemė" („Lietuvos Ūkininkas", 1906, Nr. 14), „Opso valsčiaus valstiečių reikalavimai" („Skardas", 1907, Nr. 17), „Subruskime svarstyti žemės klausimą" („Skardas", 1907, Nr. 18), „Iš Šiaulių žemės tvarkomosios komisijos" („Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 30), „Sodžių skirstymasis ir įrankiai" („Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 126). Paliesdavo ir kooperacijos klausimą: „Kooperacijos Danijoje" („Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 221), „Ūkio kooperacijos" („Vilniaus kalendorius 1910 metams". Vilnius, 1909). P. Avižonis nuoširdžiai gynė darbininkų reikalus. Pavyzdžiui, straipsnyje „Laukų darbininkai" („Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 22) kėlė sunkią samdomųjų laukų darbininkų dalią. Rašė apie darbininkų padėtį ir kituose kraštuose: „Apie Latviją" („Naujienos", 1903, Nr. 7-10), „Iš latvių ir estų krašto" („Lietuvos Ūkininkas", 1906, Nr. 13), „Italija" („Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 7), „Kuršas" („Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 20), „Finlandija" („Skardas", 1907, Nr. 21). Straipsnyje „Keletas žodžių apie 'Lietuvos Valstiečių Sąjungą' " („Skardas", 1907, Nr. 18) kritikuoja „Lietuvos Ūkininke" (Nr. 44) paskelbtą Lietuvos Valstiečių sąjungos laikinę programą, kad ta organizacija daugiau rūpinasi valstiečiais ūkininkais, negu darbininkais samdiniais. P. Avižonis yra parūpinęs ir verstinės literatūros darbininkų klausimais. Pavyzdžiui, „Skarde" (1907, Nr. 1 ir 2) yra paskelbęs iš rusų kalbos verstą „Darbininkų judėjimo" straipsnį (straipsnis išleistas ir atskira knygute „Darbininkų judėjimas". Vilnius, 1907, 15 p.). Tame vertime pasisakoma prieš privatinę žemės, fabrikų, dirbtuvių, kasyklų, geležinkelių nuosavybę; čia ginami ir laukų darbininkų reikalai. Įstojęs į Lietuvos Socialdemokratų partiją, rašė marksizmo doktrinos temomis, daugiausia remdamasis vokiečių socialdemokratų vado Karolio Kautskio raštais: „Liuosybė ir teisybė" („Žarija", 1907, Nr. 17), „Klesa ir visuomenė" („Žarija", 1907, Nr. 18), „Darbininkai ir visuomenė" (Vilnius, 1908, 22 p.).

Žagarėje, kaip vėliau pamatysime, P. Avižonis buvo gyvai įsijungęs į politinę veiklą. Čia jis aktyviai reiškėsi rinkiminėje kampanijoje į Rusijos parlamentą—Valstybės dūmą, kėlė klausimą, *kokia turėtų būti Rusijos valstybės santvarka, kėlė politinių teisių ir* laisvių reikalą (Lietuvos autonomija—„Žarija", 1907, Nr. 1) ir t.t. Paminėtini straipsniai apie rinkimus į II Valstybės dūmą: „Dūmos rinkimai" (Lietuvos Ūkininkas", 1906, Nr. 14), „Apie atstovų rinkimą į Dūmą" („Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 39), „Kokiais reikalais galima ir

reikia dumon kreiptis" („Skardas", 1907, Nr. 12), „Kokiais reikalais reikia dumon kreiptis" („Skardas", 1907, Nr. 14) ir kt. Straipsniuose „Kokia mums reikalinga tvarka" („Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 5) ir „Kokia mums reikalinga valdžia" („Darbininkų kalendorius 1907 metams". Vilnius, 1907) labai griežtai pasisakė prieš autokratinę carinę valdžią, prieš tos valdžios rėmėjus ar pataikūnus, gynė beteisius darbo žmones ir reiškė viltį, kad geresnio gyvenimo bus susilaukta, kai darbo žmonės paims valdžią į savo rankas.

Dvasininkija, kuri pradžioje sudarė mūsų šviesuomenės daugumą, buvo gana konservatyvi besklindančioms naujoms idėjoms. Senesniosios dvasininkijos nusistatymas ne tik revoliucinio sąjūdžio, bet ir lietuvių tautos ateities klausimais buvo kiek skirtingas, kovos taktika dėl savo tautos laisvės taip pat buvo kitokia. Ir kilo susidūrimas tarp mūsų liberalinio bei socialistinio ir konservatyvaus inteligentijos sparno. Neišvengta ir aštrokos polemikos ne tik dėl dvasininkijos nusistatymo politiniais bei socialiniais klausimais, bet ir dėl pačios religijos, kurios esmė dažnai tapatinta su dvasininkų vienokiu ar kitokiu nusistatymu arba net su jų asmeniniu elgesiu. P. Avižonis, kaip ir dalis ano meto inteligentijos, buvo paveiktas užsienyje plintančių įvairių naujų idėjų: pozityvistinio filosofijos bei pasaulėžiūros sąjūdžio, materialistinės pasaulėžiūros su materialistine žmogaus samprata, pagaliau, bent iš dalies, ir marksizmo. Veikė ir 1905 m. Rusijoje kilęs ir Lietuvon persimetęs revoliucinis sąjūdis. P. Avižonis kai kuriuose savo straipsniuose pasisako prieš tuos dvasininkus, kurie remia carinę valdžią, yra nusistatę prieš socialines reformas ir pan. Prie tokių jo rašinių tenka priskirti šiuos: „Kunigai ir valdžia" („Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 14), „Ponai ir kunigai" („Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 17), „Kunigai ir socijalizmas" („Darbininkų kalendorius 1907 metams". Vilnius, 1907), „Ką veikia mūsų kunigai" („Skardas", 1907, Nr. 6), „Veidmainingieji apaštalai. 1. Kunigai—valdžios šalininkai, 2. Kunigai ir darbininkai, 3. Kunigai ir socijalistai" („Skardas", 1907, Nr. 8 ir 9). Polemizuota su dvasininkais ir mokslo populiarizacijai skirtuose straipsniuose bei brošiūrose.

P. Avižonis nepamiršo ir kultūrinių bei švietimo reikalų. Ano meto mūsų šviesuoliams labai rūpėjo kelti lietuvių tautos kultūrinį lygį, skleisti šviesą žmonėse ir stiprinti jų tautinę sąmonę. Visais tais ir apskritai kitais lietuviškojo gyvenimo rūpesčiais apstu P. Avižonio straipsnių spaudoje. Ypač daug rašė korespondencijų iš atskirų vietovių lietuvių gyvenimo; tose korespondencijose dažnai keliamos įvairios negerovės.

P. Avižonis mokslo populiarintojas

P. Avižonis, palaikydamas glaudžius santykius su savo tėvais, gimtuoju Pasvaliu ir dažnai keliaudamas po Lietuvą, matė tą didelį medžiaginį ir dvasinį skurdą, į kurį buvo nustumti luominės nelygybės ir carinės Rusijos administracijos suspausti valstiečiai. Todėl jo tikslas buvo siekti mokslo, kad įgytomis žiniomis galėtų būti naudingas savo vargstantiems tėvams ir tautiečiams. Ir kai 1890 m. pavasarį buvo baigęs 4 gimnazijos klases, P. Avižonio tėvai buvo pareiškę norą, kad jis eitų į kunigus ir palengvintų sunkią gausios šeimos naštą. Bet Petras Avižonis išsiprašė, kad jam būtų leista toliau mokytis. Tėvai sutiko. Užtatai jis buvo labai dėkingas savo tėvams. P. Avižonis, matydamas savo tautiečių norą šviestis, jau spaudos draudimo laikais, vėliau ir spaudą leidus, rašė mokslą populiarizuojančių straipsnių ir knygučių, kur moksliniai klausimai dėstomi aiškia, visiems suprantama forma. Apie mokslo populiarizacijos reikalą jis savo pirmame to pobūdžio straipsnyje „Apsakinėjimai apie žemę, vandenį ir orą" (išsp. 1898 m. „Ūkininke" ir išleistas atskira knygute Tilžėje 1898 m., 48 p.) prisimena savo jaunystės dienas, kada dažnai norėdavęs suprasti, iš kur kas atsiranda, kaip pasidaro lietus ar sniegas ir t.t. Paklausti apie tai tėvai atsakydavę: „Dievas taip sutvėrė, Dievas taip nori". Todėl šio savo pirmojo didesnio darbo prakalboje jis rašo: „Šiuo darbeliu aš noriu nors kiek atsilyginti savo mylimiesiems tėvučiams, kurie, negalėdami išaiškinti sukilusių kitą kartą mano galvoje klausimų, pasirūpino, dažnai patys save skriausdami ir vargindami, duoti man tiek mokslo, kad galėčiau įsigyti tas žinias, kurių taip godžiai kitą kartą ieškojau pas juos". Ir atsilygino jis tėvams ir kitiems mokslo žinių ištroškusiems tautiečiams, vėliau rašydamas į laikraščius ar spausdindamas atskiromis knygutėmis visokiausių žinių ir pamokymų apie gamtą, gyvybės atsiradimą, apie žmones varginusias ligas, trachomą, džiovą, apie alkoholizmą, paveldėjimą, apie visuomeninius reikalus, žmonių teises, valstiečiams daromas skriaudas ir t.t. Tokių mokslo populiarinamo straipsnių bei brošiūrų parašė per 20.

P. Avižonis, įstojęs į Petrapilio universitetą ir savo studijoms pasirinkęs gamtos mokslus, po to studijuodamas mediciną Tartu universitete ir net versdamasis gydytojo praktika, stengėsi supažindinti žmones su įvairiomis gamtos mokslo problemomis populiaria forma, aiškia ir lengvai suprantama kalba. Petrapilio universitete jam didelę įtaką yra padarę kai kurie profesoriai. Pirmiausia minėtinas

anatomas ir antropologas prof. P. Lesgaftas, kurio sudaryta komisija buvo paruošusi programą gamtos mokslui populiarinti. Jis savo paskaitose paliesdavo taip pat filosofijos ir sociologijos problemas. Kaip minėta, pirmas P. Avižonio straipsnis iš gamtos mokslo srities buvo išspausdintas 1898 m. „Ūkininke" (Nr. 9, 10 ir 11). Tas straipsnis išspausdintas ir atskira knygute: „Apsakinėjimai apie žemę, vandenį ir orą" (Tilžėje, 1898, 48 p.). Ir būdamas gydytoju, surasdavo laiko mokslo populiarizacijai. Pavyzdžiui, 1901 m. Amerikoje išspausdinta knyga „Pasikalbėjimai apie dangų ir žemę" (Plymouth, Pa., 1901, 81 p.). 1909 m. „Lietuvos Ūkininke" (Nr. 37-45) išspausdintas straipsnis „Žemė ir žmogus", kuris 1910 m. išėjo Vilniuje ir atskira knygute (32 p.), susilaukusia net trijų papildytų leidimų. Čia kalbama apie Koperniko sistemą, Keplerio dėsnius, Newtono visuotinės traukos dėsnius ir apie Darvino evoliucijos teorijas. Iš kitų tos rūšies knygučių dar paminėtinos: „Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės" (Voronežas, 1918, 19 p.). „Šis tas iš mokslo istorijos" (Voronežas, 1918, 36 p.) ir kt. O kiek daug straipsnių yra prirašęs iš gamtos mokslo srities. Ypač daug jų yra davęs tilžiškėms „Naujienoms". Štai svarbesni, parašyti Atgalainio, Gvildžio, P. Gvildžio slapyvardžiais: „Šis-tas iš antropo-sociologijos" („Varpas", 1900, Nr. 6), „Keli žodžiai apie orą" („Naujienos", 1902, Nr. 2), „Šis tas apie saulę, mėnulį, žvaigždes ir kitus dangiškus kūnus" (ten pat, 1902, Nr. 3), „Eglė, ąžuolas ir uosis" (ten pat, 1902, Nr. 3), „Ar iš tikro oras yra svarus" (ten pat, 1902, Nr. 5), „Iš kur druska gaunama" (ten pat, 1902, Nr. 7), „Kodėl augalų lapai žali" (ten pat, 1902, Nr. 12), „Ką ledas padaro" (ten pat, 1903, Nr. 11-12) ir kt.

P. Avižonis darvinistas

Kai kurie P. Avižonio profesoriai Petrapilio universitete yra buvę darvinistai. Vienas tokių darvinistų buvo biologijos profesorius Šimkevičius. Paveiktas tų profesorių paskaitų ir papildomos lektūros evoliucijos teorijos klausimais, ir P. Avižonis pasidarė tos teorijos šalininku. Jis rašė apie Darviną (*P. A.*, Charles Darwin.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 12-13) ir vėliau, kaip minėta, apie gyvybės atsiradimą žemėje. P. Avižonio dėstomos mintys apie gyvybės atsiradimą ir gana dažnas katalikų dvasininkų užkliudytmas susilaukė aštrios kritikos ano meto katalikų spaudoje, pavyzdžiui, „Vadove" (1909, Nr. 10, p. 188-190), „Šaltinyje" (1909, Nr. 15), „Draugijoje" (1910, Nr. 39, 40, 41) ir atskirai leidžiamose knygose, pvz., kun. J.

Geručio (kun. Jonas Balvočius) „Sodiečių dangus" (1909) ir kt. P. Avižonis, nagrinėdamas Darvino evoliucijos teoriją, buvo priminęs, kad žmogus ir beždžionė kilę iš bendrų antropoidinių protėvių. Ryšium su tokiu aiškinimu tuo metu atsirado toks eilėraštuko posmas apie P. Avižonį: „...Tas bedievis Avižonis išved žmones iš beždžionės..." P. Avižonis ypač buvo puolamas seiniškiame „Šaltinyje". Dėl žmogaus ryšio su beždžione P. Avižonis šiaip atsakė „Šaltiniui": „Neivienas mokslininkas, nei patsai Darvinas, nepatvirtino, kaip sako Šaltinietis J.G., kad žmogus paeina nuo beždžionės. Mokslas tik parodo, kad tarp žmogaus ir tarp beždžionės yra daug bendrų ypatybių, ir kad žmogus ir beždžionė tolimoje praeityje turi bendrus pratėvius. Jei iš vienos vietos eis du broliai dviem takais vienas po dešinei, kitas po kairei, tad ilgesnį laiką paėję jie atsidurs labai toli vienas nuo kito. Taip-pat gali būti ir su žmogum, kurs tobulėjo kiton pusėn, negu gorilla" (*P. Avižonis*, Šis-tas iš mokslo istorijos.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 20, p. 183). O dėl „Šaltinio" priekaišto, kad jis griaunąs tikėjimą, P. Avižonis šiaip atsiliepė: „Turiu pasakyti, kad aš nei pirmiau, Darwino sukaktuves paminėdamas, nei dabar visai nemanau tikėjimo nei griauti, nei ginti. Man rūpi visai kas kita: man rūpi paskutiniojo laiko mokslo atradimai platesnei lietuvių visuomenei pagarsinti" (*P. Avižonis*, Šis-tas iš mokslo istorijos.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 21, p. 194).

Rimta kritika į P. Avižonio straipsnį „Charles Darwin" atsiliepė tuo metu dar studentas Pranas Dovydaitis 1910 m. „Draugijoje" (*Pr. D.*, Šis tas apie darvinizmą ir p. Avižonio principus.—„Draugija", 1910, Nr. 39, p. 209-230). Šiame ilgame moksliniame poleminiame straipsnyje Pr. Dovydaitis kritikavo ne pačią evoliucijos teoriją, bet darvinišką tos teorijos aiškinimą. Į šį išsamų straipsnį taip pat ilgu rašiniu atsiliepė P. Avižonis (*P. Avižonis*, Tarp mokslo ir Maižiešiaus.—„Lietuvos Ūkininkas", 1911, Nr. 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31 ir 32). Čia ir P. Avižonis, remdamasis gausia literatūra, rašo apie gyvybės atsiradimą ir apie kitus klausimus, kuriuos buvo palietęs Pr. Dovydaitis savo poleminėje studijoje.

Šia proga verta pažymėti, kad, kai 1910 m. išėjo P. Avižonio knygutė „Žemė ir žmogus", kur buvo paliesta Darvino evoliucijos teorija ir žmogaus giminystė su beždžione, aidas atsimušė ir P. Avižonio gimtajame Pasvalyje. Apie kilusią audrą Pasvalyje mane maloniai painformavo pasvalietis dr. Balys Paliokas. Esą, labai įtakingas Pasvalio klebonas Jonas Bagdanavičius paskyręs visą pamokslą, energingai iškeldamas dr. P. Avižonio klaidą ir įrodinėda-

mas, kad žmogų sutvėręs Dievas, o ne kas kitas. Suprantama, pamoksle pasmerktas ne tik knygos autorius, bet buvo išbarti jo tėvai ir visa šeima. Autoriaus tėvai dejavę, kad neturį kur dėti akių. Ir rudenį, kalėdojimo metu, kunigai įrodinėję savo parapiečiams, kad žmogus yra Dievo tvarinys, o ne beždžionės. Ir tėvai, veždami savo vaikus į gimnaziją, jiems primindavo klebono pamokslą ir prašydavo savo vaikus, kad, išėję mokslus, nepadarytų jiems tokios gėdos, kaip kad atsitikę dr. P. Avižonio tėvams...

P. Avižonio rūpinimasis lietuvių sveikatos reikalais

Bestudijuodamas mediciną ir jau pradėjęs gydytojo darbą, P. Avižonis daug rašė medicinos, higienos, užkrečiamųjų ligų, džiovos, trachomos, alkoholizmo ir kitais žmonių sveikatos klausimais. Iš jo parašytų brošiūrų ir svarbesnių straipsnių tenka paminėti šiuos: „Apie vaikų viduriavimą" („Ukiszkasis Kalendorius ant 1900 metų". Tilžė, 1899); „Apie vaikų auginimą Šveicarijoje" („Naujienos", 1902, Nr. 6); „Kūdikių žindymas ir penėjimas". (Versta iš lenkų kalbos, Tilžė, 1904, 12 p.) (be knygutės, tekstas buvo atspausdintas ir viename atskirame lape, kurį autorius patarė prisikabinti „ant sienos prie kūdikio lopšio, kasdien skaityti ir visus patarimus sekti, kolei kūdikis paaugs"); „Akių liga trachoma" („Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 5); „Keletas žodžių apie cholerą" („Vilniaus kalendorius 1906 metams". Vilnius, 1906); „Girtuoklystė—mūsų rykštė" (Vilnius, 1907); „Keletas žodžių apie šundaktarius" („Vilniaus Žinios", 1907, Nr. 185-187); „Alkoholizmas ir išsigimimas" („Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 2); „Žinutė studentams ligoniams" („Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 110); „Kaip apsisaugoti nuo choleros" („Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 216); „Trachoma" (Vilnius, 1909, 8 p.); „Džiova" (Vilnius, 1909, 8 p.); „Lietuvių medicinos ir hygijenos knygos" (Vilnius, 1909, 16 p.). Šioje knygutėje aptariamos 1895-1909 m. išėjusios lietuviškai parašytos knygos, nagrinėjančios medicinos ir higienos klausimus. Iš viso nurodoma 41 knyga. Ta literatūra suskirstoma į du skyrius: pirmajame skyriuje aptariamos 22 knygos, skirtos „pradžiamoksliams", maža teskaičiusiems, o antrajame—19 knygų „apsišviestesniems" skaitytojams, jau įpratusiems skaityti. P. Avižonis pataria perskaityti visas knygutes, net nurodo skaitymo eilę „Pasigelbėjimai nelaiminguose atsitikimuose" („Vilniaus kalendorius 1910 metams". Vilnius, 1909). „Lietuvos Ūkininko" priede („Sveikata") P. Avižonis yra išspausdinęs straipsnių, išėjusių ir atskiromis knygutėmis. 1911 m. „Kataliko" kalendoriuje

Čikagoje išspausdino išsamų straipsnį—„Apsiginimas nuo limpamų ligų" (p. 99-107), kur duodama patarimų, kaip apsisaugoti užkrečiamųjų ligų, džiovos, kokliušo, tymų, difterito, skarlatinos, raupų, karštinės ir kruvinosios (dizenterijos).

Nuo 1913 m. išspausdinti straipsniai jau skirtini prie mokslinės medicininės literatūros.

P. Avižonis literatūros kritikas

Nedaugeliui žinoma, kad P. Avižonis buvo geras literatūros kritikas, grožinių kūrinių vertintojas, nagrinėtojas. Literatūros kritikos klausimais nėra rašęs periodinėje spaudoje, bet jis, kritiškai peržvelgdamas jam atsiųstus bepradedančių rašytojų kūrinius, iškeldamas jų teigiamumus ir trūkumus, labai prisidėjo prie kai kurių rašytojų talento ugdymo. XIX a. pabaigoje buvo susidaręs būrelis buvusių Petrapilio studentų, kurie susirinkę nagrinėdavo lietuvių literatūros klausimus. Tai buvo: Petras Avižonis, Povilas Gaidelionis, Vincas Kalnietis ir Povilas Višinskis. P. Višinskis to sambūrio žmones vadino „beletristais" (*P. Višinskis*, Raštai. Vilnius, 1964, p. 266). Visi jie labai daug padėjo literatūriškai brėsti Marijai Pečkauskaitei-Šatrijos Raganai, Gabrielei Petkevičaitei-Bitei ir ypač Žemaitei. Kaip matyti iš P. Višinskio laiškų, prie tų rašytojų literatūrinio brendimo P. Avižonio daug prisidėta patarimais, raštų kritika ir kai kurių kūrinių kalbos taisymu.

P. Višinskis laikė P. Avižonį geru lietuvių kalbos žinovu ir įžvalgiu literatūros kritiku ir jį labai vertino. Kai M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana jam atsiuntė savo „Šv. Jono naktį", 1896 m. gruodžio 21 d. laiške Pečkauskaitei rašė: „Perskaičiau ją ir ketinu, perrašęs ir pataisęs rašybą, siųsti geriausiam Tavo raštų kritikui—Avižai (Aviža ir Avižėle buvo vadinamas P. Avižonis. J.P.), o kaip ką jis pasakys, taip tada ir matysiu, ką galima padaryti" (*P. Višinskis*, Raštai. Vilnius, 1964, p. 277). Tame pačiame laiške P. Višinskis praneša Pečkauskaitei, kad jos kūrinius „Kodėl tavęs čia nėra" ir „Kalėdų vakarą" neseniai išsiuntęs Avižai, kad parašytų plačiausią kritiką. Atrodo, P. Avižonis „Kalėdų vakarą" greičiau peržiūrėjo ir grąžino P. Višinskiui, bet kitą kūrinėlį „Kodėl tavęs čia nėra" ilgokai išlaikė pas save ir kritišką jo įvertinimą išdėstė P. Višinskiui 1897 m. gruodžio 15 d. Mintaujoje rašytame laiške. Nurodęs kalbos ir stiliaus klaidas, P. Avižonis imasi tą kūrinį literatūriškai vertinti. Štai keletas ištraukų iš jo laiško: „...aš neįstengiu

priskirti žodžius, kurie aiškiai ir teisingai išreikštų tas mintis, tuos jausmus, kuriuos tas paveikslėlis manyje sujudino. Galiu Raganos žodžiais pasakyti, juog jos jausmai ant poperio išleisti eina statei iš širdies į širdį. Tokios pat mislys, tokie pat jausmai, kiek sykių man širdį gniaužė!!! Ir štai tą viską randu tokiais puikiais žodžiais išreikštą! Tu sulygini tą paveikslėlį su srove vulkano pratrukusia. Man tas sulyginimas nepatinka; aš sakyčiau: tai giesmė lakštingalos į žodžius išlieta! kaip lakštingalos negali atsiklausyti, kaskart užgirsti vis naują balsą, teip ir to paveikslėlio negalima atsiskaityti: vis skaitai, ir vis „naujas gražybes" randi. Šitame paveikslėlyje Ragana turbūt visą savo širdį išliejo, visas savo paslaptis išreiškė. Skaitydamas aš teip ją ir matau tarsi gyvą; par žodžius teip ir blizga ašaros; ne svetimus žodžius, ne svetimus jausmus aprašė, bet ką pačios širdies burnon įdėjo..." (*A. Piročkinas*, Petro Avižonio laiškas Povilui Višinskiui.— „Mūsų Kalba", 1975, Nr. 4, p. 68-69). Tuo metu P. Avižonis dar nebuvo pažįstamas M. Pečkauskaitei.

Ir toliau P. Avižonis su savo draugais „beletristais" skaitė ir taisė Žemaitės, Šatrijos Raganos, Bitės ir Lazdynų Pelėdos kūrinius. Kartais tie kūrybos vertinimai būdavo labai išsamūs. Pvz., 1898 m. gruodžio 20 d. Žemaitė rašė P. Višinskiui, kad P. Avižonis „Bitės vieną veikalą taip kritikavo: net daugiau prirašė kritikos, kaip paties veikalo" (*Žemaitė*, Raštai, VI tomas. Vilnius, 1958, p. 113). Greičiausiai tai buvo Bitės kūrinys „Nutrūko styga" (*Žemaitė*, Raštai, VI t., p. 121). Bitė buvo labai dėkinga P. Avižoniui už jo kritines pastabas. Ji, spausdindama savo „Krislus" *Varpe* (1901, Nr. 1, p. 5-7, Nr. 2, p. 18-19 ir Nr. 3, p. 28-29), juos skyrė P. Avižoniui: „Dėkavodama už Jo triusą aukauju tą darbą gerbiamam tautiečiui P.A.".

Ypač artimi ryšiai siejo P. Avižonį su Žemaite, kuri Avižonį ir kitus vad. „beletristus" vadino savo „vaikeliais". Pradžioje P. Avižonis skaitydavo Žemaitės kūrinius tarpininkaujant P. Višinskiui, bet nuo 1896 m. vasaros, kai jis susipažino su Žemaite Ušnėnuose, kur ji buvo apsigyvenusi savo vyro brolio Benedikto Žymanto ūkyje, palaikė su ja dažną ryšį ne tik laiškais, bet ir karts nuo karto susitikdamas su ja. Lankėsi pas Žemaitę Ušnėnuose ir 1897 m. vasarą. Tą vasarą Žemaitė turėjo ir daugiau svečių: Povilą Gaidelionį, Joną Jablonskį, Stasį Matulaitį, Vladą Sirutavičių (*Kazys Umbrasas*, Žemaitė. Biografija ir kūrybos ištakos. Vilnius, 1975, p. 181). Ir 1898 m. P. Avižonis ir St. Matulaitis, grįždami iš studentų konferencijos Šiauliuose, buvo užsukę pas Žemaitę.

P. Avižonis ne tik skaitydavo ir taisydavo Žemaitės raštus, bet taip pat pareikšdavo savo kritines pastabas bei aprūpindavo reikiama literatūra. 1897 m. gruodžio 17 d. Žemaitė dėkoja P. Višinskiui „už kritiką ir pamokymus, Avižėliui, man rodos, pati padėkavosiu ir pasirodavosiu. Šiandien apturėjau nuo jo laiškelį ir 5 rub., sudėję man dorpatiečiai ant pasimatymo su Bite (Žemaitė viešėjo pas Gabrielę Petkevičaitę-Bitę 1898 m. sausio pradžioje ir nuo to laiko abidvi rašytojos labai suartėjo. J.P.). Avižėlis iš sumestųjų pinigų pasilikęs, rašo, dėl nusipirkimo man literatūros lenkiškai... Taigi, Avižėlis liepia man atvažiuoti į Panevėžį apie 6 sausio... Ką tas Avižėlis rašo? Kad jis skaitys mintaujiečiams mano 5 paveikslėlį..." (*Žemaitė*, Raštai, VI t., p. 45-48).

P. Avižonis, 1897 m. iš Mintaujos važiuodamas tėviškėn, buvo sustojęs Rygoje, kur susipažino su vokiečių realinės gimnazijos mokytoju Pranu Mašiotu. Jis padovanojo Žemaitei W. Korotynskio 1889 m. išleistą knygą „Stylistika języka polskiego, czyli jak pisac popolsku". P. Avižonis tuojau išsiuntė tą knygą Žemaitei (*A. Piročkinas*, Petro Avižonio laiškas Povilui Višinskiui.—„Mūsų Kalba", 1975, Nr. 4, p. 66). Žemaitė 1897 m. gruodžio 25 d. laiške rašo, kad knygoje radusi „daug pamokymų rašytojams ir visokių išaiškinimų, nurodymų". Pas Bitę važiuosianti drauge su P. Avižoniu, pasiėmusi savo raštų visą knygą ir vieną komedijėlę „prie Avižėlės ant rodos" (*Žemaitė*, Raštai, VI t., p. 49-50). Tačiau toji „roda" (pasitarimas) su Avižoniu buvusi trumpa, nes jis turėjęs nemažą rūpestį. Apie susitikimą su P. Avižoniu Žemaitė plačiau painformavo P. Višinskį 1898 m. sausio 18 d. laiške. Žemaitė rašo, kad ji, bevažiuodama iš Panevėžio pas Petkevičius, buvusi užsukusi pas Avižonius į Pasvalį, kad Avižoniuose ji buvusi labai šiltai priimta, ligi popiečio pasikalbėję su Petru Avižoniu ir išvažiavusi į Joniškėlį. P. Avižonis tą patį vakarą išvykęs Mintaujon, buvęs labai susikrimtęs, nes per Naujuosius Metus, kai buvo nuėjęs pasveikinti savo klebono, iš prieškambario jam pavogę gerą ir brangų apsiaustą, kurį buvo nusipirkęs Petrapilyje. Subruzdęs tėvas su broliu ieškoti vagies, bet klebonas sakęsis, kad negražu būtų skelbti apie tą įvykį, todėl „davęs Petriukui menkus kailinėlius ir keletą kapeikų ir liepęs tylėti... Petras, nabagas, nusigailinęs šilto savo apsiausto, žinoma, ir susikrimtęs. Pasvalyje perskaitėm paskutinę „Laimelę", nė šio, nė to, nieko nepasakė; daug šnekėt ir neturėjom laiko. Važiuodami sutarėm apie „Prager(tus) balako(nus), daug taisysiu ir vėl Tau atrašysiu" (*Žemaitė*, Raštai, VI t., p. 52). 1898 m. vasario 6-7 d. P. Višinskis laiške Žemaitei cituoja ilgą P.

Avižonio laišką, kur jis duoda labai įdomių kritiškų pastabų apie minėtąją Žemaitės komediją „Pragertus balakonus". Žemaitė atsižvelgdavo į P. Avižonio, P. Višinskio ir G. Petkevičaitės-Bitės pastabas, kai kuriuos savo kūrinius pataisydavo ar perdirbdavo net tris kartus. Žemaitė vaizdavo realų kaimo gyvenimą, kai kur jį nupiešdama perdaug tamsiai ir niūriai. Tai nepatiko P. Avižoniui. Apie „Pragertus balakonus" jis šiaip rašė P. Višinskiui: „Man rodos, kad Žemaitė truputį perdėjo, plakdama mūsų jaunuomenės papročius, ir dėl to kitos veikiančiosios ypatos išėjo visiškai nenatūralistiškos" (*P. Višinskis*, Raštai. Vilnius, 1964, p. 313). Po to P. Avižonis skaitė Žemaitės komediją „Tris mylimąsias" ir „Laimelę". Apie tą „Laimelę" ir P. Avižonio ketinimą aplankyti Žemaitę Ušnėnuose P. Višinskis 1898 m. birželio 2 d. laiške Žemaitei rašė: „ 'Laimelę' išsiunčiau Avižėlei; jis jau išdavė egzaminus ir išvažiavo ant vaišių Mintaujon; ketina ir Ušnėnuos atsilankyti su p. Jablonskiu. Priperink bent vištelių, kad turėtumėm bent kuomi pavaišinti" (*P. Višinskis*, Raštai. Vilnius, 1964, p. 345). P. Avižonis dar redagavo Žemaitės „Sapną" ir kitus kūrinius (*Žemaitė*, Raštai, VI t., p. 44).

Ir paties P. Avižonio literatūriniai bandymai

Ir pats P. Avižonis bandė reikštis literatūros srityje. Dar besimokydamas Mintaujoje buvo išvertęs lietuvių kalbon J.I. Kraševskio istorinę apysaką „Kunigą". Iš kitų jo literatūrinių bandymų paminėtini bent keli sklandūs vertimai. Pirmas atskira knygute išspausdintas vertimas yra „Szunadvokatis. Pagal 'Niziny' E. Ožeškienės apysaką" (Bitėnai, 1901, 48 p.). Toliau paminėtini du vertimai iš rusų kalbos: Kiseliovo „Keliauk sau sveikas" („Varpas", 1902, Nr. 7, p. 155-158) ir V. Veresajevo „Žvaigždė" („Varpas", 1903, Nr. 9-10, p. 232-237). Pirmasis vertimas pasirašytas Atgalainio, o antrasis—P. Gvildžio slapyvardžiu. 1903 m. „Varpe" (Nr. 12, p. 287-288) paskelbė ir originalų feljetoną „Kelkitės!". Štai jo ištisinis tekstas (kalba palikta netaisyta):

Kelkitės!

Saulė jau gerokai patekėjus. Tiršta ūkana, kuri per naktį žemę užgulus laikė, jau išsiskirstė. Kur-ne-kur ant dangaus dar slankioja išdraskyti debesų kąsniai, bet ir jie baigia nykti saulės spindulių vaikomi. Vėjo nėkokio. Oras pilnas gardaus žolynų kvapo,—tai rasa džiūdama pagavo su savim kvapias žiedų daleles ir pripildė jų visą orą. Vėversėlis čirviruodamas kįla į padanges, tarytum žadindamas ir žmones pakelti savo mintis augščiau nuo žemiškų reikalų. Puikus pavasario rytas teip ir skatina prie darbo.

Bet kas čia? Niekur nė dvasios nematyti! Visur tuščia, tylu. Argi dar teip anksti? Ar dar nemetas būtų kelties?—Ne, rodos jau visiems reikėtų būti prie darbo. Saulė jau gerokai pakilus į kalną, o visa tauta dar tebemiega.

Ir iš tikro dar miega! Štai kaip saldžiai pučia liaudis, nė vienas nė krust! Tiesa, vakar prie sunkaus darbo nuvargo, su tamsa kėlė, lig tamsos dirbo, nė pavalgyti laiko neturėjo. Dirbo tylėdami, nė žodžio į kits-kitą nepratardami, iš kailio nėrės bedirbdami, o vargas vis juos skatino, vis ragino, be malonės bauzdamas tuos, kurie spėkų nebetekę apalpdavo. Ir miega jie dabar, tarytum užmiršę, jog kuo ilgiaus jie miegos, tuo skaudžiaus plieks juos nemielaširdingasis vargas.

Miega ir visi ponai, bajorai, piniguočiai. Kas jiems galvoje, kad saulė patekėdama visus žadina prie darbo. Jie ne vergai, kad darbą dirbtų! Lig vidunakties ūžė, linksminos po pokilius, restoranus, gėdos

namus, skanius valgius valgė, dar skanesnius gėralus gėrė. Ir knarkia dabar, meilias moteriškas, saldžius vynus sapnuodami.

Miega ir kunigai, pralotai, vyskupai. Su ponais ir piniguočiais ėjo lenktynių, kurie iš jų puikesnes pramogas prasimanys, ir ligi gerų išvakarių puotavę ir kortavę dabar miega, kaip šventieji. Tiktai jei kuriam prisisapnuoja, jog liaudis jau vietomis pašokus yra iš miego, šaltu prakaitu apsipila ir ima neramiai vartyties nuo vieno šono ant antro.

Miega ir daktarai, advokatai, inžinieriai. Vieni iš jų nuvargo bevaikydami kartu su kazokais pusnuogius žmones iš aukso upelio Sibiro pakraštyje, kiti per naktį štosą rėžė, kitus dailios lenkikės užliūliavo. Ir miega visi, sapnuodami apie činus, ordenus, pensijas.

Kelkitės! . . . Kelkitės! . . .

Kas ten gaudžia? Klausykis! Toks duslus garsas, klausykis, be ne varpo? Teip, girdžiu vis aiškiau: DAN . . .DAN! . . . Tai varpas! Bet koks nepaprastas jo garsas! Koks skardus. . . ir rūstus! Pačią širdį pasiekia, visas gįslas sudrebina. Ir teip išreto suskamba, tarytum laukdamas, kolei pirma garso banga perlėks visą miegančią šalį, tuokart tiktai paleidžia naują garsą. Ir koks stebuklingas tas garsas! Visur jis girdėti. . . visur įsiveržia. Štai jau pažadino kur vieną, kur kitą iš liaudies. Trina jie akis ir į saulę pažvelgę stebisi teip ilgai išmiegoję, ir įsiklausę į varpo garsą skubinasi į darbą.

Kur-ne-kur nubudo ir ponai, ir keikia tą garsą ir grūmoja, kam trukdo jų miegą. Apsidairę vėl užsimerkia, bet jau užmigti nebegali: vis gaudžia jų ausyse varpo garsas, ir baimė juos ima, kad tiktai tas garsas visos liaudies nepažadintų.

Pajuto kai-kur ir kunigai. Pašokę, ausis pastatę, klausės to garso, ir greitai sumojo, jog jis labai pavojingas. Pasergėję, kaip jis pataiko žmonių širdį, ir kaip vienur-kitur žmonės, jo pažadinti, griebiasi darbo, suprato, jog liaudžiai iš miego pakilus ir patįs nebegalėsią teip saldžiai miegoti. Visi vienu balsu iškeikė tą garsą ir pastatė sargą, idant šis iš visos gerklės šaukdamas: „kas miega, tas negriešija", užšauktų varpo garsą ir neprileistų jo prie žmonių ausies, o patįs sulindo atgal į šiltą patalą.

Užgirdo kai-kur tą stebuklingą garsą ir daktarai, advokatai, inžinieriai. Vienas pašokęs ir miegus nuvaikęs skubinas kitų žadinti. Kitas buvo benumetąs antklodę, bet išvydęs saulę šviečiant ir pabūgęs, idant žmonės nepradėtų jo pirštais rodyti, kad teip ilgai miegojęs, vėl užsiklojo ir ausis po priegalviu pakišo, kad nebegirdėtų to įkyraus garso. Dar kitas norėjo šokti iš patalo, bet pati pagavo,

apkabino, prisiglaudė, atgal į patalą įsitraukė ir meiliu čiulbėjimu varpo garsą užšaukė. Vėl kitas keltųs, bet činus ir pensiją atsiminęs vaiko nuo savęs gundinančias mintis ir stengiasi vėl užmigti.

Kelkitės! . . .Kelkitės! . . .

Varpo garsas nenutįla. Skurdžiai ir rūsčiai gaudžia, kelia, žadina visus, kas dar tebemiega, šaukia pabėgėlius, kad grįžtų tėvynei tarnauti. Susirinko prie jo maža saujelė anksčiau pakilusių. Pažinę aušros gražumą ir saulės šviesos skaistumą trūsiasi jie kitus iš to gilaus miego bežadindami. Sunkus jų darbas! Nė žingsnio nežengia be kliūčių. Vieni juos keikia ir pragaro baisybėmis baugina. Kiti grūmoja, purvais drabsto. Kiti kalėjimu, Sibiru gražoja. Nieko jie nebijo, nes nusimano savo priedermes atlieką. Tiktai nuliūdę, kad jų varpo garsas toks duslus, teip iš reto tesuskamba. Kelkitės! . . . Kelkitės! . . .

Tai alegorinis vaizdelis, kur P. Avižonis, prisidengęs P. Gvildžio slapyvardžiu, pabandė išryškinti Vinco Kudirkos „Varpo" eilėraščio priedainį „Kelkite. . . Kelkite. . . Kelkite. . ." Čia stengtasi pavaizduoti sunkią ano meto lietuvybės padėtį. Vaizdelyje aiškiai iškyla aikštėn P. Avižonio pasaulėžiūriniai įsitikinimai.

Bandė P. Avižonis rašyti ir eilėraščius („Varpas", 1903, Nr. 9-10, p. 272), bet tie mėginimai nėra buvę sėkmingi.

Literatūros dalykai ir vėliau domino P. Avižonį. 1907 m. liepos pradžioje G. Petkevičaitė, A. Lalis, J. Šaulys, J. Biliūnas ir P. Avižonis buvo išspausdinę atsišaukimą, norėdami išleisti „nepriklausomą perijodinį (event. mėnesinį) mųsų pirmeivės inteligentų (apšviestesniosios) visuomenės organą, skiriamą literatūros, mokslo, visuomenės ir politikos reikalams". Atsišaukime priduriama, kad jau esąs atsiradęs ir žmogus, kuris sutikęs būti to laikraščio leidėju. Bendrais bruožais nusakoma ir būsimo laikraščio programa. Štai ji: „Tai-gi. Žmonijos praeities žinojimas leidžia mums susekti visuomenės evoliucijos kelius, kurie savo pirštu rodo mums neišvengiamą ateityje demokratijos laimėjimą, o per ją ir galimai—tikrą visos žmonijos laimę . . . Mokslas, plėtodamas ir augdamas galybėn, kas kartą vis žymesnę užima vietą visuomenės gyvenime. Ir męs tikime, kad jam skirta yra likti didžiu žmonijos vadovu, skinančiu jai progreso kelią geresnėn ir šviesesnėn ateitin . . . Dailė, semdamosi sau iš gilaus žmogaus širdies šaltinio turinį, kas kartą vis skaistesnį daro mųsų jausmus; jai skirta dorinti mųsų jausmus, praverti naujus laimės šaltinius, raminti nuvargusią žmogaus dvasią, raginti ją prie naujų, prakilnesnių darbų.

Jai likti ilgainiui lemta žmonijos gyvenime „visų dienų duona" nauja didžia šventykla, visiems prieinama, visiems atvira . . ." Toliau pabrėžiama, kad „Nuomonių vienodumo mažmožiuose sumanytojai nejieško ir nelaukia; tam ir steigiamas juk įdėm *nepriklausomos minties* organas, kur *žodžio ir kritikos laisvė* privalo išvilkti aikštėn įvairias nuomones ir visą begalinę taip svarbių, bet tamsių dar mųsų gyvenime klausimų, kurie laukia ir negali vis susilaukti ne tik išrišimo, bet ir žmoniškesnio bent šiek-tiek apšvietimo" (Į pirmeivius plunksnos draugus atsiliepimas.—„Žarija", 1907.VII.11 24, Nr. 3, p. 47; atsišaukimas išspausdintas ir „Vilniaus Žiniose", 1907.VII.414, Nr. 83). Atsakymai turėjo būti siunčiami dr. P. Avižoniui į Žagarę arba Jurgiui Šauliui į Puziniškio dvarą. 1907 m. rugpiūčio 29 (rugsėjo 11) d. „Žarijoje" (p. 143) J. Šaulys sumanytojų būrelio vardu iš Puziniškio praneša, kad gauta nemaža sumanymui pritariamų laiškų, bet susidurta su kliūtimis, o „apie priežastis būtų ne vieta čia kalbėti" . . . Rusų okupacinė valdžia nedavė leidimo tokiam laikraščiui leisti.

ŽMONIŲ SVEIKATOS SARGYBOJE IR VISUOMENINIO DARBO SŪKURIUOSE

Ariogaloje 1900-1902 m.

Baigęs Tartu universitete medicinos mokslus, 1900 m. apsigyveno Ariogaloje, nedideliame miestelyje Dubysos kairiajame krante. Prieš atsikeliant P. Avižoniui, 1897 m. miestelyje būta 2.376 gyventojų. Tuo metu ne tiktai tame Žemaičių kampelyje, bet ir visoje Lietuvoje buvo jaučiamas didelis gydytojų trūkumas. Todėl jaunas gydytojas P. Avižonis turėjo aptarnauti gana plačias apylinkes. Trūkstant atskirų sričių medicinos specialistų, P. Avižonis buvo ir vidaus bei vaikų ligų gydytojas, chirurgas ir akušeris, turėjo nusimanyti apie ausų, akių ir gerklės ligas, kovoti su užkrečiamomis ligomis ir t.t. Taigi, kaip matome, P. Avižonis, baigęs medicinos mokslus, neieškojo pelningesnio gydytojo darbo dideliame mieste, bet apsigyveno mažame miestelyje, kur jis galėjo būti naudingas kaimo žmonėms bei įsijungti į visuomeninę veiklą. Jis labai išgyveno, kai lietuviai gydytojai, baigę mokslus Rusijoje, ten pasilikdavo, vesdavo svetimtautes ir dingdavo su visa šeima Lietuvai. Tą klausimą keliais atvejais kėlė ir spaudoje. Pavyzdžiui, 1900 m. „Varpe" (Nr. 2), korespondencijoje „Kauno gub." pasisako prieš tuos lietuvius, kurie, baigę mokslus, ieško darbo Rusijoje. Tame straipsnyje jis tarp kita ko rašo: „Daugumas mūsų inteligentų skundžiasi, būk nesą ką savo tėvynėje veikti ir todėl reikią, esą, ieškoti duonos įvairiose Maskolijos pakertėse. Neteisybė. Tiktai netingėkime apsidairyti, o būtinai rasime daug vietų, kur ne tik duoną, bet ir ragaišį valgyti galėsime". Toliau jis nurodo net 31 miestelį Lietuvoje, kur gydytojai galėtų gerai įsikurti. Netrukus P. Avižonis tame pačiame „Varpe" (1900, Nr. 5), straipsnelyje „Daktarams vietos" papildo sąrašą vietovių, kur reikalingi gydytojai. Ir 1901 m. jis kviečia gydytojus grįžti iš Rusijos Lietuvon. Straipsnelyje „Dėlei zemstvų Lietuvoje" („Varpas", 1901, Nr. 3) rašo: „Vidaus dalykų

ministerija galutinai atsisakė nuo užmanymo įvesti Lietuvoje ir Lenkijoje zemstvas (vietos savivalsybės. J.P.). Tūli mūsų apšviestūnai (ypač daktarai), baigę mokslus, apsigyveno Maskolijoje būk dėl to, kad priprastų prie tarnystės zemstvoje ir paskui, kada, esą, įves Lietuvoje zemstvą, greičiau galėsią čia pat gauti vietą. Taigi, kas dėl šitos priežasties išvažiavo ar dar ketina važiuoti Maskolijon, grįžkite greičiau Lietuvon; čia rasite daugybę puikių vietų, kur galėsite nors ir be algos padoriai gyventi. Kokia daugybė sutelpa Lietuvoje visokių advokatų, daktarų, inžinierių, ir vis tai svetimtaučiai. Mūsiškiams gi, pačios Lietuvos sūnums, čia per ankšta, jie turi ieškoti sau platesnės erčios Turkestano tyruose arba Sibiro giriose. Ar tai ne ištvirkimas?" Būta ir tokių lietuvių gydytojų, kurie su panieka žiūrėjo į savo kolegas, dirbančius Lietuvoje. Štai vienas būdingas epizodėlis iš jo atsiminimų, papasakotų Juliui Būtėnui: „Matai tamsta, dabar yra daug apsiskelbusių patriotų, kurie įsitaisė šiltose vietose, bet ką jie veikė anais sunkiais laikais? . . . Prisimenu tokį gydytoją Pautienių. Kai gyvenau Ariogaloje, jis pas mane apsilankė ir stebėjosi, kaip aš, inteligentas, galįs tokiame užkampyje tūnoti. Baigęs mokslus, jis išvyko praktikuoti į Astrachanę. Išvažiavo verkdamas, nes buvo perspektyvų įsikurti ir savo krašte, bet reikėjo atitarnauti už stipendiją ten, kur valdžia skiria. Atitarnavęs galėjo pasirinkti vietą. Bet ne. „Man dešimt rublių ne pinigai,—gyrėsi jisai tada.—Darbo sąlygos tenai geros, pinigo uždirbu kaip šieno. Žuvų prisigaudau . . . Paskui po karo parsibeldė Lietuvon susenęs" (*Julius Būtėnas*, Istoriografo užrašai. Vilnius, 1974, p. 80).

P. Avižoniui labai rūpėjo, kad pagerėtų ir medicininė pagalba. 1900 m. „Ūkininke" (Nr. 1) jis kėlė reikalą steigti ligoninę jo gimtajame Pasvalyje. Tuo reikalu jis rašė: „kad vietiniai žmonės susidėtų ir įkurtų bent nedidelę ligoninėlę, kad ligoniai čia galėtų būti gydomi veltui. Tokia ligoninė labai praverstų ir Pasvalyje . . . Pasvalio parapijoj bus apie 6-7 tūkstančiai parapijonų; tegul apsiima visa parapija mokėti nuo kiekvienos galvos po 10 kapeikų ant ligonbučio—gausime tuomet kasmet apie 6-7 šimtus rublių, o už tokius pinigus galima jau užlaikyti mažutį ligonbutį . . ." (cituota iš J. Skliutausko „Estiškos akvarelės". Vilnius, 1975, p. 219-220).

Begyvendamas Ariogaloje, P. Avižonis susirasdavo laiko bendradarbiauti to meto draudžiamojoje lietuvių spaudoje. Medicinos, mokslo populiarizacijos, kultūriniais ir visuomeniniais klausimais rašė „Varpe", tilžiškėse „Naujienose". Šiaip apie P. Avižonio darbo sąlygas Ariogaloje maža teturime žinių.

Žagarėje 1902-1910 m.

Metus išbuvęs Ariogaloje, 1902 m. persikėlė į Žagarę, kur su pertrauka (kai buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę 1904-1905 m. rusų-japonų karo metu) išbuvo iki 1910 m. Žagarė—tai žymiai didesnis Šiaurės Lietuvos miestelis, iš seno pagarsėjęs gražiais sodais, vietinėmis žagarvyšnėmis, pasižyminčiomis derlingumu ir vaismedžių atsparumu šalčiams. Tais laikais Žagarėje buvo daugiau kaip 10.000 gyventojų, miestelyje dar yra buvę du gydytojai, todėl ir darbo sąlygos buvo lengvesnės. Patraukė P. Avižonis pacientus ir kalbų mokėjimu: jis kalbėjo ne tik savo gimtąja kalba, bet taip pat vokiškai, rusiškai, latviškai, žydiškai (*J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas.—„Medicina", Nr. 4, 1940, p. 260). Iš labiau apsišvietusių savo pacientų už gydymą vietoj užmokesčio paprašydavo surinkti liaudies dainų. Pacientė Kristina Slančauskaitė atnešė net pilną sąsiuvinį dainų, gal kokį šimtą. Pasirodo, kad tos dainos buvo surinktos jos tėvo Mateušo Slančausko, „Aušros" ir kitos vėlyvesnės draudžiamosios spaudos platintojo. Žagarėje M. Slančauskas sekmadieniais ir buvo dažnas P. Avižonio namų svečias (*P. Avižonis*, Mateušas Slančauskas.—„Knygnešys". 1864-1904. II. Red. P. Ruseckas. Kaunas, 1928, p. 69-78).

P. Avižonis renkasi okulisto specialybę

Bedirbdamas Žagarėje, susidūrė su labai išplitusia trachoma, ta socialine liga, ne tiktai kaime, bet ir miestuose. Žmonių aklumas ir žlibumas buvo dažnas reiškinys, o okulistų tuo metu tebuvo Šiauliuose ir Kaune. P. Avižonis labai užjautė žmones, sergančius akimis ir negaunančius kvalifikuotos pagalbos. Be to, P. Avižonį skatino rinktis okulisto specialybę ir neetiškas Žagarės gydytojų elgesys su juo: jie atsisakydavo tiekti pagalbą ligoniams, kurie yra buvę pas P. Avižonį. Tada P. Avižonis ryžosi pasidaryti pranašesniu gydytoju už savo žagariškius kolegas. Mat, net ir dabar žmonėse yra įsivyravusi nuomonė, kad tas gydytojas, kuris moka gydyti akis, yra geresnis gydytojas ir kitoms ligoms (dr. Vytauto Avižonio informacija). Todėl netrukus P. Avižonis ėmė gilintis į oftalmologijos sritį. Sužinojęs, kad 1903 m. į Zarasus atvyksta Kazanės universiteto doc. Rimavičiaus vadovaujamas carienės Marijos „skrajojantis okulistinis būrys", P. Avižonis tuojau išvyksta į Zarasus pasisemti tos medicinos srities žinių. Čia docentas Rimavičius su kitais akių ligų specialistais

tyrinėjo Zarasų apylinkės gyventojų sergamumą akių ligomis, darė operacijas. P. Avižonis čia dirbo visą mėnesį ir daug ko nauja išmoko. Grįžęs į Žagarę, tuojau pradėjo taikyti akių gydymui įgytąsias žinias. Ir P. Avižonis ėmė gydyti savo ligonius ne tik vaistais, bet ir operaciniu būdu. Čia jam daug padėjo ir jo žmona Sofija. Darbo sąlygos ankštose patalpose buvo sunkios, todėl kreipėsi į carienės Marijos aklųjų globos komitetą, prašydamas visokeriopos pagalbos. Netrukus susilaukta paramos instrumentais ir pinigais. 1903 m. rugpiūčio 1 d. įsteigė Žagarėje to komiteto okulistinį punktą su dviem nuolatinėmis lovomis operuojamiesiems ligoniams. Neturtingieji buvo aprūpinami nemokamu ambulatoriniu gydymu. Ligoniai atvažiuodavo net iš tolimesnių Žemaičių ir Aukštaičių sričių. P. Avižonis sukviesdavo aplinkinių miestelių gydytojus pasitarimams, kur būdavo svarstomi ne tik medicininiai, bet ir gyventojų viešosios sveikatos reikalai (*J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas, 1. c., p. 260-261). To komiteto okulistu išbuvo iki 1915.

P. Avižonio ramų darbą nutraukė 1904-1905 m. rusų-japonų karas. 1904 m. pabaigoje P. Avižonis, J. Rūgys, Feliksas Janušis ir daugelis kitų gydytojų buvo mobilizuoti kariuomenėn (P. Višinskio laiškas K. Griniui 1904 m. gruodžio 21 d., išsp. P. Višinskio „Raštuose". Vilnius, 1972, p. 536). P. Avižonis buvo išsiųstas į Mandžiūrijos frontą, buvo patekęs japonų nelaisvėn. Apdovanotas rusų Šv. Stanislovo ordinu su kardais.

Ir būdamas kare, nepamiršo lietuvių spaudos, rašė savo įspūdžių iš Sibiro ir Mandžiūrijos, pvz.: „Laiškas atsarginio iš Sibiro" („Varpas", 1905, Nr. 1-2); „Laiškas iš kelionės į Mandžiūriją" (Ūkininkas", 1905, Nr. 6-7).

Rusų-japonų karo metu P. Avižonio žmona Sofija su sūnum Jonu gyveno pas savo seserį Emiliją Putvinskienę Pavėžupyje. 1906 m. vasario mėnesį, grįždamas iš kariuomenės pro Vilnių, P. Avižonis aplankė džiova sergantį seną savo bičiulį Povilą Višinskį, tuo metu dirbusį „Vilniaus Žiniose". Po to šiek tiek pailsėjęs Pavėžupyje, P. Avižonis su šeima grįžo į Žagarę ir toliau vertėsi bendrąja gydytojo praktika. Tačiau jis nesitenkino bendrąja gydytojo praktika, jį traukė mokslo darbas, jis norėjo rašyti disertaciją ir įsigyti medicinos daktaro laipsnį. Todėl 1909 m. pavasarį vieną mėnesį dirbo Elenos Pavlovaitės institute prof. Dolganovo vadovaujamoje akių ligų klinikoje. Tuo pačiu metu išklausė Petrapilio universitete doc. Volkovo antropologijos kursą ir čia išmoko daryti antropometrinius matavimus. Praktinės antropologijos kursą išklausė dėl to, kad iš pradžių galvojo pasirinkti

P. Avižonis kariuomenės gydytojas rusų-japonų karo metu.

disertacijai temą iš lietuvių antropologijos srities, tačiau, persikėlęs į Šiaulius, kaip pamatysime, disertacijos temą pakeitė.

Revoliucinio sąjūdžio verpetuose

P. Avižonis ir Žagarėje nesitolino nuo visuomeninio, net ir nuo politinio darbo. Žagarėje ir buvo pasiektas pats aukščiausias tos rūšies veiklos laipsnis. O ta veikla buvo įvairiopa: dalis jos buvo susijusi su pačia Žagare, bet visa kita buvo sąlygota visuomeninio ir politinio to meto proceso eigos—1905-1907 metų revoliucinio sąjūdžio. Vietos veikla koncentravosi dviejuose taškuose: socialinėje ir ūkinėje

plotmėje. P. Avižoniui labai rūpėjo beturčių šalpos ir jų globos reikalai. Apsigyvenęs Žagarėje, pirmiausia susirūpino senelių prieglaudos steigimu. Jo rūpesčiu buvo įsteigta Žagarės Pavargėlių šelpiamoji draugija, kuri 1903 m. pastatė namus prieglaudai. Tačiau, kaip matyti iš korespondencijos, įdėtos „Vilniaus Žiniose" (1905 m. vasario 26 d., Nr. 52), ta draugija neaugo taip, kaip kad norėta P. Avižonio. Žmonės, kaip rašoma „Vilniaus Žiniose", būdami tamsūs, nesupratę to gero sumanymo, draugijon tejsirašę 90 narių ir tesudėta 430 rublių. Avižoniui išvažiavus į rusų-japonų karą, niekas ta draugija nesirūpinąs. Grįžus P. Avižoniui iš karo, draugijos veikla atgijo, jis vėl buvo jos „pirmasėdis", atseit, pirmininkas („Žarija", 1907, Nr. 6, p. 95). 1907 m. rugsėjo 2 d. Žagarėje buvo suruoštas vakaras „Pavargėlių šelpiamosios draugijos naudai". Vaidinta Smalsčio „Nutrūko" ir Petliuko „Neatmezgamas mazgas". Po vaidinimo choras padainavo 8 dainas. „Kudirkos lietuvių himnas, klausytojams reikalaujant, buvo padainuotas net tris kartus . . . Tik policija paskui teiravosi dėl himno, kas tai per daina, kad jos reikia statiems klausytis . . ." (*Gr.*, Žagarė.—„Žarija", 1907, Nr. 12, p. 180-181). Dėl Žagarės pavargėlių prieglaudos labai įsitempė P. Avižonio santykiai su vietos klebonu, kuris iš sakyklos iškeikė jį; dėl to P. Avižonis iš katalikų perėjo į reformatus (*V. Tercijonas*, S. Avižonienę palydėjus į amžinybę.—„Naujienos", 1963.IX.28).

Be to, P. Avižonis įsteigė Žagarės vartotojų draugiją. Tiek ši draugija, tiek ir Žagarės pavargėlių prieglauda veikė iki II pasaulinio karo.

Rusijoje kilęs ir į Lietuvą persimetęs 1905 m. revoliucinis sąjūdis labai paveikė P. Avižonį, šiaip jau ramų, bet tvirtų principų žmogų. 1906 m. jis įstojo į Lietuvos Socialdemokratų partiją. Jo gana kovingi straipsniai pasirodė socialdemokratų leidžiamuose laikraščiuose, partijos organuose: 1906 m. „Naujojoje Gadynėje", 1907 m. trumpai ėjusiame „Skarde", o jam sustojus—„Žarijoje" (1907-1908). Tie Vilniuje leidžiami laikraščiai ėjo pačiame revoliucinio sąjūdžio ir jo slopinimo įkarštyje, todėl juose buvo aštriai pasisakoma ne tik prieš carinę administraciją, bet taip pat prieš visokias Lietuvos gyvenimo negeroves, prieš socialinę nelygybę, ypač prieš sunkią dvarų darbininkų bei kumečių padėtį ir blogą darbininkų aprūpinimą ligos atveju. Pavyzdžiui, „Naujojoje Gadynėje" (1906, p. 358) jis pavaizduoja Čekuvos dvaro (prie Ariogalos) darbininkų gyvenamųjų patalpų sanitarinę padėtį: „šalia puikių rūmų-pilies niūkso iš akmenų suversta dviem aukštais troba—senovės alaus darykla. Pakanka išbūti

tokioj troboj metus, kad įgytum kurią nors neišgydomą ligą". Toliau P. Avižonis aprašo Žagarės Nariškino dvaro kumetynus: „Palivarkuose kumetynai dar baisesni . . . Ir iš tikrųjų daugelyje dvarų rasi arklides ir kitus tvartus (kūtes) kur kas geresnius už kumetynus. Nariškino dvaruose Šiaulių paviete darbininkai su pavydu žiūri į dvaro kiaulides ir būtų kažin kaip laimingi, jei jais kas taip rūpintųs, kaip kiaulėmis rūpinamasi". Tame pačiame straipsnyje P. Avižonis iškelia ir blogą darbininkų aprūpinimą ligos atveju: „1886 metų įstatymas įpareigoja gydyti susirgusį darbininką", tačiau „visoj Kauno gubernijoj beveik ant pirštų suskaitytum visus tuos dvarus, kur darbininkams yra daktaras ir vaistai dvarininko apmokami; kiti dvarininkai apmoka tik daktarą, aptiekoj gi turi patįs mokėti . . . Jei gali—gydykis, jei ne—kentėk ir lauk nelaikės mirties . . ."

Ir kituose straipsniuose pasisakoma prieš dvarininkus, carinės valdžios pataikūnus ir kt.

To meto P. Avižonio politinė veikla buvo paveikta revoliucinio sąjūdžio. Tuo metu ir buvo jis aktyviausiai pasireiškęs politiniame darbe: *jis kalbėjo mitinguose, gyvai reiškėsi rinkiminėje kampanijoje* į Valstybės dūmą, pasisakydamas už socialdemokratinius kandidatus. Pavyzdžiui, 1907 m. sausio 20 d. Žagarėje pasakė priešrinkiminę kalbą apie dūmą, jos įsteigimą, darbus, aiškino, kaip Dūma svarstė žemės klausimus ir kt. P. Avižonis pasisakė prieš kunigus kandidatus, siūlė rinkti Dūmon Šiaulių grafą Zubovą ir advokatą Stanislovą Lukauskį (*Rinkikas, Žagarė.*—„Skardas", 1907.I.31, Nr. 5, p. 73-74). Savo kalboje pasisakė prieš darbininkų išnaudotojus, už būtinas reformas darbo žmonių būviui pagerinti ir ragino, kad darbo žmonės turi paimti visą valdžią į savo rankas, nes „kuomet visa valdžia pereis į darbo žmonių rankas, tuokart žmonių atstovai galės išleisti įstatymus darbininkų, o ne išnaudotojų naudai" (*Rinkikas*, Kokia mums reikalinga tvarka. Iš daktaro Avižonio kalbos Žagarėje.—„Skardas", 1907.I.31, Nr. 5, p. 69-71). Prieš prakalbą įvyko incidentas su Žagarės policijos valdininku—kvartaliniu. Jis pareikalavo, kad Avižonis mitinge kalbėtų rusiškai, bet „Dr. Avižonis tuojau davė telegramą ispraunikui, klausdamas, ar negalima priešrenkamajame susirinkime lietuviškai kalbėti, ir vidurnaktį atėjo atsakymas, kad galima, kad esąs kaži-koks naujas cirkuliaras" („Skardas", 1907, Nr. 5, p. 74).

Žagarėje įsisukęs į revoliucinį sūkurį, ypač daug rašė spaudoje, kaip matėme, socialiniais, visuomeniniais, politiniais ir kitais lietuviams rūpimais klausimais. P. Avižonio veikla buvo sekama rusų žandarų. 1907 m. liepos 1 d. naktį policija padarė kratą P. Avižonio ir

Žagarės vaistininko Kazlauskio namuose. Kratė žandarų rotmistras, padedamas vietinės policijos. Ieškojo atsišaukimų ir ginklų, bet jų nerado („Žarija", 1907, Nr. 4, p. 60).

Po 1907 m. P. Avižonis visai pasitraukė iš politinės veiklos, nors 1908 m. iš išsibėgėjimo dar nemaža rašė socialiniais ir visuomeniniais reikalais. Nuo 1909 m. daugiausia dėmesio skyrė mokslo populiarizacijai ir kovai su užkrečiamomis ligomis, ypač trachoma ir džiova. Nors P. Avižonis ir buvo Lietuvos Socialdemokratų partijos žmogus, bet jis nebuvo užsidaręs savo partijos kiaute, drauge dirbo ir su kitokio įsitikinimo žmonėmis. Tai būdinga ano meto lietuvių visuomenės veikėjams, kuriems bendri lietuvybės reikalai stovėjo aukščiau už jų partinius ar ideologinius įsitikinimus. Pavyzdžiui, tokiose „Vilniaus Žiniose" sutilpdavo įvairaus pasaulėžiūrinio nusistatymo žmonės. Liberaliniuose lietuvių laikraščiuose bendradarbiavo tiek demokratinių (Lietuvos Demokratų partijos), tiek ir socialistinių pažiūrų rašytojai, publicistai: Zigmas Aleksa, Petras Avižonis, Jonas Biliūnas, Mykolas Biržiška, Peliksas Bugailiškis, Vanda Didžiulytė, Konstantinas Jasiukaitis, Jonas Krikščiūnas-Jovaras, Stasys Matulaitis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Kostas Stiklius, Jurgis Šaulys, Povilas Višinskis, Žemaitė ir kiti. Tas pat yra buvę ir 1907 m. steigiant legalią „Žiburėlio" draugiją Vilniuje. Į tą steigiamąjį „Žiburėlio" susirinkimą 1907 m. sausio 14 d. Vilniun iš Žagarės buvo nuvykęs P. Avižonis su žmona Sofija Avižoniene. Susirinkimui pirmininkavo Stasys Matulaitis, sekretoriavo P. Avižonis, o Antanas Smetona savo pranešime apžvelgė slapto „Žiburėlio" istoriją (jo pranešimas išspausdintas: *A. Smetona*, Trumpa „Žiburėlio" istorija.—„Vilniaus Žinios", 1907, Nr. 35). Į draugiją buvo priimtas P. Avižonis, anksčiau buvęs „Žiburėlio" stipendininkas, ir Sofija Avižonienė („Vilniaus Žinios", 1907, Nr. 20). P. Avižonis su Vladu Putvinskiu buvo „Žiburėlio" draugijos revizijos komisijoje („Žarija", 1907.VIII.1629, Nr. 7, p. 111-112). 1907 m. rugpiūčio 19 d. P. Avižonis įstojo į Lietuvių mokslo draugiją Vilniuje.

Šiauliuose 1910-1914 m. Daktaro laipsnio besiekiant

1910 m. P. Avižonis iš Žagarės persikėlė į Šiaulius, į Šiaurės Lietuvos visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo centrą. Po Vilniaus, Kauno ir Gardino Šiauliai savo didumu buvo ketvirtasis miestas ano meto rusų okupuotoje Lietuvoje. 1910 m. Šiauliuose būta apie 20.000 gyventojų, bet 1914 m. čia jau gyventa 23.600 žmonių. Šiauliai nuo XIX a. pabaigos garsėjo kaip didžiausias odos ir saldainių pramonės

miestas Lietuvoje. Ir kitos pramonės šakos buvo gana gerai išaugusios. Čia veikė sena vyrų gimnazija (įkurta 1851 m.), iš kurios išėjo daug lietuvių visuomenės ir kultūros darbininkų bei būsimųjų Lietuvos valstybės vyrų. Nuo 1900 m. Šiauliuose veikė turtinga viešoji biblioteka, prieš pat I pasaulinį karą turėjusi apie 10.000 knygų. Kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas buvo gyvas, bet P. Avižonis buvo daugiau atsidėjęs medicinos reikalams, ypač savo daktarinės *disertacijos ruošimui.*

Pradžioje, kaip minėta, disertacijai buvo pasirinkęs temą iš lietuvių antropologijos. Jau Žagarėje buvo pradėjęs rinkti medžiagą *disertacijai. Besiversdamas gydytojo praktika Žagarėje ir Šiauliuose,* iš viso išmatavo 5.606 lietuvių galvų dydį (MLTE, I. Vilnius, 1966, p. 77). Matavo ir savo pacientų galvas. Vietos gyventojai stebėjosi, kuriems gi galams tas daktaras visiems savo pacientams matuoja galvas? Disertacijos reikalu 1911 m. nuvyko į Tartu universitetą tartis dėl temos. Apie tai P. Avižonis šiaip rašė „Medicinoje" (1928, Nr. 5, p. 379): „Baigdamas egzaminus aš buvau susirūpinęs tema disertacijai. Paprastos tam reikalui temos manęs neviliojo. Man rūpėjo, kad disertacijai sugaištas laikas ir išleisti pinigai bent kuo būtų naudingi Lietuvai. Kiek anksčiau 1908 m. buvau nuvykęs į Petrogrado universitetą, tenai iškląusęs docento *Volkov'o* praktišką antropologijos kursą ir išmokęs prancūzų mokyklos (*Manouvrier*) antropometrijos metodikos, o vėliau buvau susipažinęs pas Dorpato privatdocentą *Landau* su vokiečių mokyklos (*Martin*) metodika. Dabar ieškojau, kas Dorpato profesorių apsiimtų duoti man temą iš lietuvių antropologijos ir apsiimtų būti fakultete disertacijos recenzentu ir pirmuoju oponentu. Iš profesorių antropologijos srityje buvo dirbęs *tik Ignatovski's,* bet šis, kad *ir priv.-doc. Landau'o* prašomas, griežtai atsisakė. Susirūpinęs nuėjau į akių kliniką ir asistentų patariamas, papasakojau savo sumanymą ir savo nepasisekimą prof. *Liutkevič'iui.* Jis mane paguodė ir pažadėjo pagalvoti, gal rasiąs temą iš akių ligų, kuri atatiktų mano pageidavimą. Antrą diena, nuėjus pas jį į namus, jis sutinka mane linksmas ir sako: „Ištirk vietoje, Kauno gubernijoje vieno valsčiaus gyventojų akis ir turėsi medžiagos disertacijai". Taip ir padariau, pasirinkęs Šiaulių apskrities Gruzdžių ir Lygumų valsčius. Nors tas tyrimas atėmė man daug daugiau laiko ir kainojo daug daugiau pinigų, negu paprastosios laboratorinės temos, tačiau buvau labai patenkintas ir be galo dėkingas prof. *Liutkevič'iui,* kad įsigydamas mokslo laipsnį galėjau kuo prisidėti prie savo krašto tyrimo".

Betirdamas okulistiškai Gruzdžių ir Lygumų valsčių gyventojų akis, P. Avižonis ne tik nustatinėjo lietuvių akių susirgimus, aklumą, bet taip pat stebėjo ūkininkų gyvenimo sąlygas, turėjusias įtakos visokioms akių ligoms, ypač trachomai, plisti.

Kad galėtų ruoštis doktoratui Tartu universitete, pirmiausia turėjo gauti iš Kauno gubernatoriaus ištikimybės pažymėjimą. Tai nebuvo lengvas reikalas, nes P. Avižonio antirusiška veikla turėjo būti žinoma rusų administracijai. Tuo metu Žagarėje gyveno Gudimova, buvusi caro rūmų „freilina", turėjusi ryšių su aukštaisiais rusų pareigūnais. P. Avižonis buvo jos šeimos gydytojas (ta Gudimova, ištekėjusi už olando Klodto, 1938 m. dar gyveno Butlerio dvare, prie Žagarės). Ji nuvažiavo į Kauną. Tuomet Kauno gubernatoriumi buvo Petras Veriovkinas, griežtas Lietuvos revoliucinio sąjūdžio malšintojas. Gubernatorius buvo išviliotas iš Kauno, o likęs vice-gubernatorius Griazevas išdavė P. Avižoniui ištikimybės pažymėjimą. Pažymėjimas atidarė kelią doktoratui ruoštis.

Besiruošdamas doktoratui, 1911 m. dirbo Tartu universiteto akių klinikoje, vadovaujamoje ukrainiečio prof. A. Liutkevičiaus (mirė Voroneže 1928 m.) ir dr. Ozolinio. Tuo pačiu laiku P. Avižonis išlaikė doktoranto egzaminus, o 1914 m. gegužės mėn., apgynęs disertaciją, gavo medicinos daktaro laipsnį. Disertacijos tema: „*Bolezni glaz i* slepota sredi krestjan-litovcev Gruzdzevskoj į Ligumskoj volostej, Šavelskago ujezda, Kovenskoj gubernii" (Lietuvių valstiečių akių ligos ir aklumas Gruzdžių ir Lygumų valsčiuose, Šiaulių apskrityje, Kauno gubernijoje). Tai stambus mokslinis veikalas (303 p.), išspausdintas 1914 m. Tema akių ligų srities, bet disertacijoje nemaža vietos skirta ir *jo atliktiems antropologiniams tyrinėjimams. Be to,* P. Avižonis savo darbe plačiai apžvelgia to meto lietuvių valstiečių ekonominę ir kultūrinę padėtį, turėjusią didelę įtaką krašto sveikatingumui (Ekonominis ir kultūrinis lietuvių padėjimas d-ro Avižonio disertacijoje.—„Lietuvos Žinios". 1914 m. birželio 12 ir 13 d.).

Malonūs žodžiai P. Avižoniui buvo pareikšti po disertacijos *gynimo: „Po iškilmingo disputo,* kai dekanas paskelbė mane disertaciją apgynus, prof. *Liutkevičius,* nuoširdžiai mane sveikindamas, palinkėjo man, kad tapčiau pirmuoju įsikuriančio Vilniaus universiteto oftalmologijos katedros profesorium. Tai buvo beveik pranašiškas linkėjimas, nes mūsų universitetas buvo įsteigtas kad ir ne Vilniuje, bet einant laikinuoju Vilniaus universiteto statutu" (*P. Avižonis,* A. a. prof. A.G. Liutkevičius.—„Medicina", 1928, Nr. 5, p. 379).

1913 m. P. Avižonis vasaros metu visą mėnesį dirbo carienės Marijos Aleksandraitės „skrajojančiame okulistiniame būryje" Trakuose.

Ir iškilo P. Avižonis geru akių ligų specialistu, sąžiningu, populiariu ir žmonių mylimu gydytoju.

P. Avižonis mobilizuojamas į rusų kariuomenę

Sėkmingą gydytojo darbą nutraukė I pasaulinis karas. Nors P. Avižonis jau nuo 1911 m. sirgo plaučių džiova, bet, prasidėjus rusų-vokiečių karui, buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę ir, kaip karo gydytojas, išsiųstas į Rytų frontą. Čia jis pateko į priešakines karo veiksmų linijas. Ir kai 1915 m. sumušta rusų armija traukėsi atgal per Pripetės pelkyną, P. Avižonis, nors ir turėdamas nemažą pneumotoraksą, būdamas sanitarinio priešakinio būrio viršininkas, raitas atliko didžiulį karinį žygį, buvo įklimpęs Pinsko balose, nukrito nuo arklio ir susižeidė. Su kitais sužeistaisiais sanitariniu traukiniu nugabentas į Maskvą. Pasveikęs perkeltas tarnybai į karinį traukinį. 1916-1918 m. buvo vienos didesnės Maskvos akių-ausų ligoninės ordinatoriumi. Be to, savo bute turėjo kabinetą ligoniams priimti. Rusų kariuomenėje buvo pulkininko rango karininkas.

Apie P. Avižonio lietuvišką visuomeninę veiklą Maskvoje maža teturime žinių. Tik 1917 m. gruodžio 20 d. „Darbo Balse" (Nr. 3) aptinkame šią žinutę: „apžvelgiant įvykius Rusijoje, pranešama, kad iš lietuvių socialdemokratų neprisidėję prie bolševikų: A. Purėnas, Č. Petraškevičius, dr. P. Avižonis, dr. St. Matulaitis ir eilė kitų, sudariusių Rusijoje atskirą LSDP (Lietuvos Socialdemokratų partijos) organizaciją" (*Steponas Kairys*, Tau, Lietuva. Boston, Mass., 1964, p. 263). Ir iš tiesų, P. Avižonis Maskvoje bendradarbiavo socialdemokratiniame laikraštyje—„Socialdemokrate" (tas laikraštis ėjo Maskvoje 1917.XI.28-1918.IV.13).

NEPRIKLAUSOMĄ LIETUVĄ ATSTATANT

P. Avižonis grįžta Lietuvon

Netraukė P. Avižonio Maskva. Nebuvo mielas darbas svetimo krašto ligoninėje. P. Avižonis troško dirbti savame krašte ir savo tautiečių labui. Ir kiti tėvynainiai rūpinosi kiek galint greičiau grįžti Lietuvon. Grįžimo ir kitiems lietuvių reikalams tvarkyti 1918 m. sausio 28 d. lietuvių organizacijų atstovų susirinkime buvo įsteigtas Maskvos srities Lietuvos reikalų komisariatas. Komisaru išrinktas Jurgis Smalstys-Smolskis, Lietuvių Socialdemokratų partijos Maskvos organizacijos vadas. To komisariato sprendžiamąjį organą, tarybą, sudarė socialdemokratai: Kipras Bielinis, dr. Stasys Matulaitis, inž. Vladas Sirutavičius, Feliksas Valiukas. J. Smalstys-Smolskis ėmė organizuoti Maskvos srities lietuvių grįžimą į Lietuvą. Jis susisiekė su Vokietijos pasiuntiniu grafu Mirbachu, ir kiekvienam išvykstančiam į tuo metu dar vokiečių okupuotą Lietuvą buvo duoti leidimai. Ir 1918 m. gegužės 31 d. iš Maskvos į Lietuvą išvyko P. Avižonių, St. Lukauskių, Vl. Sirutavičių, V. Januškevičių, J. Smalsčio-Smolinskio šeimos, Kipras Bielinis, Adelė Nezabitauskaitė (vėliau Galaunienė), dr. St. Matulaičio žmona ir kt. V. Kapsukas, kuris jau buvo likvidavęs Maskvos srities Lietuvos reikalų komisariatą, išvykstantiems nedarė kliūčių (*Kipras Bielinis*, Gana to jungo. New Yorkas, 1971, p. 219-238). Komisaras buvo sulaikęs Sofiją Avižonienę, nes ji esanti bajoraitė. Tačiau po *didelių pastangų buvo išleista, suspėjo prisijungti prie šeimos ir kartu* išvykti Lietuvon.

Toliau K. Bielinis nuotykingą kelionę Lietuvon šiaip aprašo: „Gegužės 31 d. sukrovėme į keleivinį vagoną savo daiktus. Dr. P. Avižonis turėjo tiek daiktų ir sunkių dėžių, kad, beskubėdamas, jas sukrovė čia pat prie durų, pirmoje vagono pertvaroje. Tų daiktų svoris, regimai, pasvirdino vagono galą į vieną šoną. Vagono padėčiai

išlyginti, daktaro daiktų dalį perkrovėme į kitas vagono patalpas . . . Apie 5 val. po pietų palikome Maskvą . . . Kiek pavažiavus nuo Maskvos, vakarop vienoje stotyje mūsų vagoną bandė šturmuoti keleivių minia. Bet traukinio vadovai-geležinkeliečiai, mūsų paprašyti, padėtį išgelbėjo, užrakindami lauko duris. Smolskis, kad mūsų vagonui būtų mažiau pavojų, paaiškino traukinio palydovams, kad juo vyksta ypatinga delegacija į Vokietiją. Konduktoriai, traukiniui sustojus didesnėse stotyse, tuo argumentu gindavo mūsų vagoną nuo keleivių antplūdžio. Jie aiškindavo žmonėms, kad pašaliniams įlipti į vagoną draudžiama, kad negalima trukdyti į Vokietiją vykstančios delegacijos. Girdėdavome keleivių atsikirtimus:

— Tokia ten ir delegacija, kai važiuoja bobos ir vaikai; ar gali būti bobos delegatai?—rėkaudavo, norintieji įsibrauti į mūsų vagoną, pikti ir susierzinę keleiviai.

— Jei delegacija, tai delegacija! Koks jums reikalas žinoti, kas ją sudaro! Įsakyta neleisti, atseit, taip reikia ir taip turi būti!— atsikirsdavo traukinio palydovai" (*K. Bielinis*, Gana to jungo, p. 240).

Toliau su visokiomis kliūtimis per Sebežą, Rėzeknę (čia karantine teko išgyventi visą savaitę), Obelius, Rokiškį pasiekta Šiauliai, kur visi keleiviai buvo nugabenti vėl į karantiną, įrengtą Choronžickio odų fabrike. Šiauliškių rūpesčiu (rodos, P. Bugailiškio) P. Avižonio šeima buvo išjungta iš karantino ir, vokiečiams „nematant", susodinta į vežimą ir laikinai apgyvendinta pirkelėje, kol buvo surastas kambarys Dvaro g. Kitą dieną visi šiauliškiai buvo paleisti iš karantino.

Neramus gyvenimas Šiauliuose

P. Avižonis, grįžęs į Šiaulius, rado karo išgriautą ir išdegintą miestą. Net 65% miesto buvo sunaikinta. Iš prieš karą buvusių 23.624 gyventojų, karo metu gyventojų skaičius svyravo tarp 4.500 ir 6.000 (*J. Puzinas*, Šiaulių miestas ir jo istorija. Šiauliai, 1930, p. 45). Gatvės buvo apytuštės. Stigo maisto. Mieste šeimininkavo vokiečių okupacinė valdžia. Gyvenimas Šiauliuose buvo labai neramus, miestas ėjo iš rankų į rankas. Nors 1918 m. vasario 16 d. buvo paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės atstatymo aktas, bet vokiečiai vis dar nesiskubino perleisti valdžios lietuviams. Tik Vokietijai pralaimėjus karą ir 1918 m. lapkričio 11 d. pasirašius paliaubas (tą pačią dieną Lietuvos Valstybės Tarybos prezidiumas patvirtino prof. Augustino Voldemaro sudarytą pirmąjį ministrų kabinetą), Lietuvoje pradėjo organizuotis savivaldy-

bės. Netrukus buvo išrinkta ir Šiaulių miesto savivaldybė, kuriai nuo lapkričio 26 d. vadovavo advokatas Kazimieras Venclauskis, vienas veikliųjų Šiaulių socialdemokratų. Susikūrė ir Šiaulių apskrities savivaldybė, kurios pirmininku taip pat buvo K. Venclauskis.

Gruodžio mėnesį vokiečių karinei įgulai pasitraukus iš Šiaulių, prasidėjo komunistų suorganizuotas visuotinis darbininkų streikas, gruodžio 18 d. sudaryta Šiaulių Darbininkų atstovų taryba, vykdomojo komiteto pirmininku pasidarė Juozas Dumša, bolševikų atsiųstas į Lietuvą partiniam darbui. 1919 m. sausio 15 d. Šiaulius užėmus Raudonosios armijos 42 internacionalinei brigadai ir 39 Šiaulių pulkui, J. Dumša paskirtas dar ir Šiaulių karo komisaru („Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija", I. Vilnius, 1966, p. 444). Kartu su J. Dumša dirbo Karolis Požėla (pavaduotojas), Stasys Brašiškis, Simonas Grybas, Feliksas Baltušis-Žemaitis (milicijos vadas) ir kt. Kadangi tuo metu komunistai neturėjo pakankamai savų žmonių, tai atsakingoms pareigoms kvietėsi ir kitokio įsitikinimo žmonių, ypač iš buvusių ar esamų socialdemokratų. Sveikatos skyriui vadovauti pasikvietė dr. Petrą Avižonį, teisės patarėju—adv. K. Venclauskį, finansų reikalams—Kiprą Bielinį ir kt.

P. Avižonis sveikatos apsaugos tarnyboje

P. Avižonis, būdamas geras gydytojas ir pažindamas sanitarinę padėtį Lietuvos kaime, dvaruose ir miestuose, 1919 m. vasario 28 d. parengė pasiūlymą, vardu „Sveikatos reikalų tvarkymas apskrityje". Tas pasiūlymas, gavęs Šiaulių Darbininkų atstovų tarybos sanitarinės komisijos pritarimą, turėjo būti patvirtintas vykdomojo komiteto. Štai to kruopščiai paruošto dokumento tekstas:

„Sveikatos reikalams tvarkyti negana įsteigus sveikatos skyrių prie apskričio tarybos: reikia dar tam tikrų įstaigų, tam tikrų organų, kurie pačioje periferijoje, vietose dabotų, kad visur būtų sekama higijienos nustatytieji dėsniai. Tik pačiai liaudžiai aktyviai padedant, galima bus prašalinti baisiai nesveikas sodžiaus ir miesto biednuomenės gyvenimo sąlygas.

Šiuo žvilgsniu nustatyta sekančioji schema sveikatos reikalams tvarkyti apskrityje.

I. *Vietose*: dvaruose, sodžiuose, fabrikuose sveikatos reikalais rūpinasi vietiniai komitetai. Jų uždavinys: žiūrėti, kad būtų švaru

kumetynių ir šiaip trobų pašaliais, kad būtų užtenkama racionaliai pastatytų išeinamų vietų ir kad jos būtų švariai laikomos, kad būtų šiukšlėms dėžės ir sampiloms duobės, kad kiekviename dvare ir sodžiuje būtų pirtis, kad dvarų kumetynės būtų užtenkamai erdvios, šviesios ir sausos, kad sodžiaus samdiniai nebūtų guldomi kūtėse ir tolygiose vietose. Antihigieniški butai turi būti naikinami; jų gyventojai, ypač moterys su vaikais, perkeliami į dvaro rūmus arba sodžiuose į seklyčias tų ūkininkų, kurie bus prasižengę javų spekuliacija, degtinės varymu ir tolygiai.

II. *Valsčiuose*: prie valsčiaus darbininkų tarybos steigiama sveikatos skyrius, kurio vedėjas privalo būti gydytojas. Sveikatos skyrių uždaviniai: sustatymas instrukcijų ir įsakymų dvarų, sodžių ir fabrikų komitetams; priežiūra tų komitetų veikimo sveikatos žvilgsniu; kova su limpamomis ligomis; raupų skiepijimas; registracija mirimų; priežiūra mokyklų, prieglaudų.

Beturčiams ligoniams valsčiaus taryba privalo parūpinti nemokamą gydytojo ir akušerės pagalbą. Kiekviename valsčiuje, jei tik tenai yra gydytojas, privalo būti įkurta ligoninė nemažiau kaip penkiomis lovomis. Mažųjų valsčių sveikatos reikalais, susitarus, rūpinasi didžiųjų valsčių sveikatos skyriai.

III. *Miestuose*: prie miesto darbininkų tarybos steigiama *sveikatos skyrius*, kurio vedėjas privalo būti gydytojas. Tokio skyriaus uždaviniai: tvarkymas miesto rajoninių sanitarinių komisijų; visi miesto sanitarijos dalykai: gatvių, kiemų ir gyvenamųjų butų švarumas, išeinamosios vietos, šiukšlynai, vanduo, pirtys, skalbyklos ir t.t., viešų įstaigų priežiūra; valgomųjų produktų kontrolė; kova su limpamomis ligomis; raupų skiepijimas; mokyklų ir prieglaudų priežiūra; miesto ligoninės priežiūra; aprūpinimas beturčių medicinos pagalba (gydytojas, akušerė, vaistai).

IV. *Apskrityje*: prie apskričio tarybos—*sveikatos skyrius*, kurio vedėjas—gydytojas. Tokio skyriaus uždaviniai: nurodymai, patarimai, instrukcijos valsčių sveikatos skyriams; patarimai tarybos įstaigoms sanitariniais klausimais; kova su limpamomis ligomis; mirimų registracija ir sirgimų statistika; priežiūra apskričio rajone esamų ligoninių, sanatorijų, vaistinių, mokyklų, kalėjimų, prieglaudų; aprūpinimas visų ligoninių apskrityje vaistais, raupų lympha ir serumu.

Visiems šitiems dalykams aptarti prie sveikatos skyriaus įkuriama gydytojų kolegija, kurion įeina, be skyriaus vedėjo, dar profesionalės

apskričio gydytojų draugijos atstovas, apskričio ligoninės vedėjas, epideminis, sanitarinis ir mokyklų gydytojas ir apskričio vaistininkų parinktas atstovas.

V. *Apskričio ligoninė*: apskritys užlaiko apskričio ligoninę, kurioje privalo būti visi svarbieji medicinos skyriai: vidurinės ir limpamos ligos, chirurgija, moterų ligos ir akušerija, akių ir ausų ligos, venerinės ligos ir laboratorija. Kiekvienam skyriui kviečiamas gydytojas specialistas, kuris privalo vesti ir savo srities ambulatoriją. Gydymas ligoninėje ir ambulatorijoje veltui.

VI. *Kovai su džiova* steigiama apskrityje bent dvi sanatorijos (Žagarėje ir Šaukėnuose).

Šiauliai, 28.II.19

P. Avižonis"

(*V. Gurauskas* ir *B. Vaitkevičius*, Sveikatos apsauga pirmaisiais tarybų valdžios metais Lietuvoje (1918-1919 m.).—„Sveikatos Apsauga", Nr. 11 (155), 1968, p. 5).

Ar šis P. Avižonio parengtas pasiūlymas sveikatos reikalams tvarkyti apskrityje buvo vykdomojo komiteto patvirtintas, neturime žinių. Tačiau dr. P. Avižonio darbas sveikatos skyriuje galėjo atkreipti dėmesį Vinco Mickevičiaus-Kapsuko, Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės pirmininko, kuris, 1919 m. kovo 1 d. įsteigęs „Sveikatos saugojimo liaudies komisariatą", paskyrė jį tos įstaigos komisaru. Bet P. Avižoniui nenuvykus Vilniun užimti tos vietos, sveikatos komisaro pareigos buvo pavestos dr. Jonui Andriui Domaševičiui (*V. Micelmacheris*, 1918-1919 metų Tarybų Lietuvos sveikatos apsaugos organai.—„Sveikatos Apsauga", Nr. 11, 1958, p. 4).

Grėsminga bolševiku apšaukto padėtis

1919 m. kovo 10 d. vokiečiai užėmė Šiaulius. Vykdomojo komiteto pirmininkas J. Dumša su savo artimaisiais pabėgo. Kiti jo kviestiniai komiteto nariai socialdemokratai paliko Šiauliuose. Nepasitraukusių tarpe buvo dr. P. Avižonis, K. Venclauskis, K. Bielinis ir kiti. Šiauliuose vėl pradėjo veikti miesto ir apskrities savivaldybės, kurioms vadovavo adv. K. Venlauskis. Kovo viduryje atsirado ir Lietuvos vyriausybės atstovas—pirmasis Šiaulių miesto ir apskrities

karo komondantas Jonas Motiejūnas-Valevičius. Prie komendantūros yra buvęs ir lietuvių karių dalinys. Pasikeitus valdymo sistemai, labai dažnai pradedama ieškoti „kolaborantų". Ir P. Avižonis susilaukė labai didelių nemalonumų. Vietos gyventojų nuomonė P. Avižonio reikalu buvo nevienoda: vieni jį kaltino, kiti pateisino jo laikyseną trumpo bolševikmečio metu. Būta ir skundų. Bene labiausiai jį apkaltino Rapolas Skipitis savo 1961 m. išleistuose atsiminimuose „Nepriklausomą Lietuvą statant". Jis P. Avižonį ir kai kuriuos kitus socialdemokratus laiko bolševikais. Esą, 1918 m. rudenį rinkiminėje kampanijoje į Šiaulių miesto savivaldybę P. Avižonis reiškęsis kaip „bolševikiškos grupės" agitatorius, kad jis atsivežęs iš Maskvos milijoną rublių „bolševikinei propagandai organizuoti ir bolševikams palankioms mokykloms steigti", kad jis Šiauliuose buvęs komisaru švietimo reikalams ir t.t. (*Rapolas Skipitis*, Nepriklausomą Lietuvą statant. Atsiminimai. Chicago, 1961, p. 35, 46-47). Tai skaudūs kaltinimai žmogui, kuris jau seniai yra miręs ir pats negali tarti savo žodžio. P. Avižonio našlė Sofija Avižonienė, perskaičiusi R. Skipičio kaltinimus, laikė juos šmeižtais, atsiradusiais dėl kadaise buvusių asmeninių nesusipratimų, todėl ji prašė savo vaikus, kad jie darytų žygių tiems neteisingiems apkaltinimams atšaukti.

Kad skundėjų būta, sužinome tiek iš R. Skipičio, tiek ir iš Kipro Bielinio atsiminimų. Tie skundimai galėjo baigtis tragiškai. Pirmiausia apie tai sužinome iš R. Skipičio, kuris, bolševikams pabėgus iš Šiaulių, Krašto apsaugos ministro Antano Merkio buvo nusiųstas į Šiaulius, kad prilaikytų „karštąjį komendantą nuo skubių ir neapgalvotų sušaudymų bolševikuojančių šiauliečių" (*R. Skipitis*, 1. c., p. 75). Nuvykęs į Šiaulius, R. Skipitis tuojau susisiekęs su komendantu J. Motiejūnu-Valevičium ir paklausęs, ar jis „turi numatęs kuriuos šiauliečius už bendradarbiavimą su bolševikais perduoti karo lauko teismui, tiesiai sakant, sušaudyti?" Komendantas atsakęs, kad „reikėtų sušaudyti bent pustuzinis!". Komendantas, pateisinęs adv. Stanislovo Lukauskio ir adv. Kazimiero Venclauskio buvimą bolševikinėje taryboje, P. Avižonio atžvilgiu pareiškė: „Bet tą velnią dr. Avižonį būtinai reikia sušaudyti. Juk jis čia buvo Kapsuko generalinis įgaliotinis, švaistėsi pinigais, tik, žinoma, ne savais, bet bolševikiškais, drožė bolševikiškus pamokslus, steigė neva mokyklas, o tikrumoje organizavo bolševikiškus lizdus ir visais kitais būdais padėjo bolševikams. Užtat dabar jis turi gauti kulką į kaktą . . ." (*R. Skipitis*, 1. c., p. 77-78). R. Skipitis, kaip toliau rašoma atsiminimuose, raminęs susijaudinusį komendantą ir užstojęs P. Avižonį. Pakartojęs savo P.

Avižoniui mestus kaltinimus, R. Skipitis pareiškęs komendantui: „Bet visdėlto manyčiau, kad šaudyti jo nereikėtų. Avižonį pažįstu seniai. Buvo geras, tvirtas lietuvis. Jo žmona irgi lietuvė ir vaikus auklėjo lietuviškai. 1910 ar 1911 metais jis iš Žagarės persikėlė į Šiaulius. Jo šeima, galima sakyti, buvo lietuviškiausia inteligentų šeima šiame mieste. Gerai žinau, kad Avižonis buvo socialdemokratas, bet Kairys ir Paknys irgi socialdemokratai, o jie nuoširdžiai išvien su mūsų valdžia dirba. Nuo bolševikų perversmo Rusijoje Avižonis apkvaišo ir pasuko kreivu keliu. Bet už tą paklydimą dar jo nežudykim. Duokim sugrįžti į protą, pasitaisyti . . ." (*R. Skipitis*, 1. c., p. 78).

Tokia raizgia kalba R. Skipitis kaltino ir gynė dr. P. Avižonį. Ir komendantas sutikęs paklausyti R. Skipičio patarimo. P. Avižonį paliko ramybėje. Komendantas, kitą kartą susitikęs su R. Skipičiu, jam pareiškęs, kad jis apsigalvojęs, kad galėjęs padaryti didelę klaidą: „Sakysim, būčiau sušaudęs tą Avižonį, o paskui mane sąžinė graužtų, kam sušaudžiau lietuvį, kurs dar galėjo būti tautai naudingas ir žmona paliktų našlė su vaikais . . . Pasakysiu jam, kad jis yra nusikaltęs, kaip tautos išdavikas ir kad jis tikrai gaus kulką į kaktą, jei dar mėgins padėti mūsų priešams bolševikams",—baigęs komendantas (*R. Skipitis*, 1. c., p. 79).

Toliau apie P. Avižonio laikyseną trumpo bolševikų šeimininkavimo metu Šiauliuose ir nepasibaigusią grėsmę jo saugumui mus informuoja Kipras Bielinis savo atsiminimuose „Gana to jungo" (New York, 1971). Ten pirmiausia K. Bielinis iškelia P. Avižonio reagavimą į Lietuvos ir Gudijos sujungimo reikalą. Kaip žinoma, 1919 m. vasario 18-20 d. Vilniuje įvykusiame Lietuvos Darbininkų, bežemių, mažažemių ir raudonarmiečių atstovų tarybų suvažiavime buvo nutarta sujungti Lietuvą su Gudija ir įkurti vieną Lietuvos ir Gudijos socialistinę sovietų respubliką (Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III. Vilnius, 1958, p. 168-169). Lietuviams toks sujungimas nepatiko, nes tai buvo Maskvos noras praskiesti lietuvius gudais. Prieš tą nutarimą griežtai pasisakė P. Avižonis viename Šiaulių bolševikų susirinkime (*K. Bielinis*, Gana to jungo, 1. c., p. 327-328, 339).

Apie V. Kapsuko P. Avižoniui pasiūlytą sveikatos komisaro postą K. Bielinis šiaip rašo: „Avižoniui primygtinai siūlyta liaudies komisaro sveikatos reikalams poziciją, o kandidatas jos užimti nenorėjęs . . . Kovo pradžioje dr. Avižonis buvo sutikęs su siūlymu ir automobiliu išvyko Vilniun. Bet Pasvaly, gavęs žinių apie bolševikų atsitraukimą iš Šiaulių, grįžo į Šiaulius" (*K. Bielinis*, 1. c., p. 339-340).

Grėsminga P. Avižonio padėtis dar tebesitęsė. 1919 m. balandžio 15 d. Šiaulių miesto ir apskrities karo komendantu paskirtas karininkas Adolfas Birontas. Jis, kaip rašo K. Bielinis, socialdemokratus laikęs opozicininkais, priešvalstybiniais gaivalais (*K. Bielinis*, I. c., p. 362). „Suėmė ir į kalėjimą nugabeno dr. Petrą Avižonį ir advokatą St. Lukauskį; pastarąjį dėl žmonos mirties paleido, bet dr. Avižonį palaikė. Buvo aišku, kad suėmimus komendantas vykdė Kauno įsakytas. Dr. Avižonis bolševikų laikais partiniu bolševiku nesireiškė, išskyrus vieną atsitikimą, kai jis Šiaulių bolševikų susirinkime protestavo dėl Gudijos prie Lietuvos prijungimo; kita jo nuodėmė— bolševikai lenkė jį užimti liaudies komisaro sveikatos reikalams vietą Kapsuko vyriausybėje. Betgi jis tos vietos nebuvo užėmęs. Tai buvo viskas, ką daktarui galima buvo primesti . . . Šiaulių visuomenė į komendanto elgseną reagavo solidariai ir ryžtingai. Speciali delegacija, Sofijai Bilevičiūtei-Zubovienei dalyvaujant, reikalavo, kad komendantas tuojau paleistų suimtuosius ir nutrauktų bet kurias represijas. Delegacija priminė, kad laikyti kalėjime vienintelį akių ligų daktarą visam Šiaulių kraštui buvo tikras nusidėjimas. Birontas nedarė jokių nuolaidų, bet, visuomenės spiriamas, sutiko leisti daktarui priiminėti ligonius kalėjimo patalpose. Tačiau šio neprotingo pasiūlymo visuomenės atstovai nepriėmė. Netrukus, ir, žinoma, ne be krašto apsaugos ministro žinios, Birontas sutiko paleisti dr. Avižonį už 10.000 markių užstatą. Reikalaujamoji suma tuojau buvo sudėta",—baigia K. Bielinis (*K. Bielinis*, I. c., p. 362-363).

Apie tuos įvykius papildomos medžiagos suteikęs dr. Vytautas Avižonis, Petro Avižonio sūnus. Jo pasakojimu, P. Avižonio išlaisvinimu daugiausia rūpinosi Peliksas Bugailiškis, Jonas Fledžinskis, adv. Stanislovas Lukauskis ir adv. Kazimieras Venclauskis. Užstatas, kuris buvo sudėtas bičiulių, buvęs ne 10.000, bet 25.000 markių. Pinigai buvę įteikti komendantui A. Birontui. Ir kai iš kalėjimo paleistas P. Avižonis norėjęs atgauti tuos pinigus, kad galėtų grąžinti savo geradariams, užstatas kažin kur dingęs. A. Birontas aiškinęsis, kad pinigus paėmę vokiečiai. Todėl P. Avižonis pats turėjo grąžinti skolą.

Apie šį nemalonų įvykį su pinigais daugiau smulkmenų sužinome iš P. Avižonio laiškų, rašytų savo žmonai į Šiaulius. Čia pacituosiu kai kurias ištraukas iš tų laiškų, saugomų dukters Birutės Blaževičienės.

1920 m. kovo 14 d. laiške rašoma: „. . . pasirašiau sutartį su Karo žinyba pusei metų, tai yra iki 27. VII. Žadėjo neužilgo pradėti algą mokėti. Būdamas pas Nagevičių, atsiminiau savo kauciją Birontui įmokėtą. Nagevičius žadėjo padėti man išsirūpinti, kad pinigai būtų

grąžinti. Jis prie manęs skambino pas prokurorą dėl mano bylos ir ši ten atsakė, kad nekokios bylos nėra ir nebuvo. Vadinasi, buvo tiktai karininkų įnoris „proizvol" (savivalė. J.P.). Man reikalingas nuorašas to raštelio, kur išdavė Birontas pinigus paėmęs. Duok Jonukui (P. Avižonio sūnus Jonas. J.P.) gražiai nurašyti kopiją, pažymėti, koks komendantas pasirašęs (jei pavardė yra išskaitoma) ir pažymėti, kokio komendanto antspaudas yra pridėtas. Tą nuorašą reikia nunešti pas notarą patvirtinimui ir tuojau atsiųsk man apdraustu laišku. Gal pavyks atgauti pinigus atgal". Toliau laiške priduriama: „Su studentais, rodos, darbas sekasi,—d-ras Nagevičius sakė, kad jie esą patenkinti mano paskaitomis".

1920 m. kovo 20 d. laiške rašoma: „Šiandien gavau komendanto kvitą ir tik dabar tepastebėjau didelį kvito trūkumą, kad tenai nėra parašyta, kokią dieną tie pinigai įmokėti. Gal dėl to būti kliūčių. Kas ėjo su tavim pas komendantą, ar tik vienas Povylius? Kokią dieną (5 ar 6 gegužės) jūs jam pinigus nunešėt? Ar nematė dar kas, kaip jūs jam pinigus mokėjot, kas galėtų, reikalui atsitikus, būti liudininku? Rytoj paduosiu d-rui Nagevičiui, gal ką ir laimėsiu?"

1920 m. kovo 26 d. rašytame laiške sakoma: „Komendanto kvitą įdaviau d-rui Nagevičiui. Po kelių dienų užeisiu pasiklausti ar jis galės ką padaryti".

1920 m. birželio 27 d. laiške rašoma: „Šiandien išsiunčiau Šiaulių komendantui reikalavimą, kad man sugrąžintų pinigus. Pridėjau nuorašą Juriskonsulto rašto, kuris sako, kad Šiaulių komendantas privalo man pinigus sugrąžinti, jei mano byla panaikinta. Bet tos bylos ir nebuvo".

1920 m. rugpiūčio 8 d. laiške skaitome: „Nuveik į komendantūrą pasiteirauti, kada man sugrąžins pinigus, o jei negali grąžinti pinigų, kad sugrąžintų mano susirašinėjimą, kurio buvo, rodos, 16 lapų".

Taigi, kaip jau anksčiau minėta, P. Avižonis užstato neatgavo ir visą paskolą turėjo grąžinti savo geradariams.

Tačiau P. Avižonio rūpesčiai greitai nesibaigė. 1919 m. rugsėjo 30 d. Šiaulius užėmė bermontininkai. Mieste prasidėjo plėšikavimas ir savivaliavimas. Kai bermontininkai ėmė įkaitus, P. Avižonis slapstėsi pas Putvinskius Pavėžupyje. Bermontininkai apiplėšė P. Avižonio kabinetą ir butą. Kabinete nušovė vieną moterį ligonę. Vokietis karininkas užėmė vieną kambarį prie laukiamojo.

Kad užkirstų kelią bermontininkų savivaliavimui, 1919 m. spalio pradžioje Šiauliuose ir apylinkėse pradėjo organizuotis partizanai. Šiaulių partizanų štabą sudarė: Ignas Augustinavičius, Jonas Avižonis

(dr. P. Avižonio sūnus, tuo metu VII kl. gimnazistas), J. Bielinis, Kipras Bielinis, V. Dūdelis, Janušaitis, Sofija Lukauskaitė (*vėliau ištekėjusi už* dr. Domo Jasaičio), Aleksandras Mačiūnas (vėliau inžinierius), Vladas Požėla (*J. Puzinas*, Šiaulių miestas. Šiauliai, 1930, p. 56-58). Ir 1919 m. gruodžio 8 d. naktį Lietuvos kariuomenė, talkinama partizanų, atsiėmė iš bermontininkų Šiaulius. Šia proga tenka paminėti, kad partizanų eilėse aktyviai reiškėsi ir P. Avižonio jauniausioji sesuo Konstancija Avižonytė-Narijauskienė.

Tačiau pavojus P. Avižonio saugumui dar nebuvo praėjęs. Piktų žmonių įskundinėjimai nesibaigė. Ir kai į Šiaulius įžengė Vinco Grigaliūno-Glovackio vadovaujamas II pėst. pulkas, už kiek laiko atvyko du karininkai P. Avižonio suimti, bet jo nerado namie (jis buvo nuvykęs pas Putvinskius). Tuo metu kaip tyčia buvo gautas Karo sanitarijos viršininko Vlado Nagevičiaus raštas, kviečiantis P. Avižonį keltis į Kauną ir organizuoti Karo ligoninėje akių ligų skyrių. S. Avižonienei parodžius tą raštą, karininkai išvyko. Pažymėtina, kad vėliau gen. Grigaliūnas-Glovackis, tada vadovavęs suėmimo akcijai, buvo P. Avižonio *išgydytas nuo apakimo.*

Laisvai atsikvėpė P. Avižonis, kai 1920 m. sausio mėn. pradėjo darbą Karo ligoninėje Kaune ir Aukštuosiuose kursuose.

DARBAS LIETUVOS MOKSLO ŠVENTOVĖJE

Lietuvos aukštąją mokyklą atkuriant

1832 m. rusams uždarius Vilniaus Universitetą, Lietuva liko be savos aukštosios mokyklos. Lietuviai buvo priversti svetur ieškoti aukštojo mokslo: Rusijoje, Lenkijoje, Tartu universitete, Vakaruose. Nors ir buvo lietuvių pagrindinės laisvės ir teisės suvaržytos, nors ir Lietuva imta rusinti, bet lietuvių tautinio sąjūdžio niekas nebepajėgė sulaikyti. Lietuviai šviesuoliai jau nuo pat mūsų amžiaus pradžios spaudoje, Vilniaus Didžiajame seime kėlė Vilniaus Universiteto atgaivinimo klausimą. Ir Lietuvai atstačius nepriklausomybę, jau 1918 m. gruodžio 5 d. Valstybės taryba priėmė Vilniaus Universiteto statutą ir nutarė atidaryti universitetą 1919 m. sausio 1 d. Buvo numatyta steigti 4 fakultetus: Teologijos, Socialinių mokslų, Medicinos ir Gamtos bei matematikos. Iš vokiečių okupacinės valdžios jau buvo perimti senieji universiteto rūmai, kitos universitetui reikalingos patalpos, biblioteka ir kt. Numatytas ir mokomojo personalo branduolys. Deja, Raudonajai armijai veržiantis į Lietuvą, Laikinoji Lietuvos vyriausybė 1919 m. sausio 2 d. buvo priversta iš Vilniaus pasitraukti į Kauną; susitrukdė ir savo, lietuviško universiteto atkūrimas.

Po I pasaulinio karo pradėjus grįžti iš Rusijos lietuviams karo tremtiniams, Lietuvių mokslo draugija Vilniuje 1919 m. kovo 24 d. atidarė *Aukštuosius mokslo kursus*, kad juose galėtų ruoštis aukštajam mokslui gimnazijas baigęs jaunimas, o studentai—tęsti Rusijoje pradėtą aukštąjį mokslą. Kursams vadovavo dr. J. Basanavičius ir Mykolas Biržiška. Dėstytojų buvo 27, studentų—117. Skaityta paskaitų iš Lietuvos istorijos, lietuvių literatūros istorijos, filosofijos, psichologijos, matematikos, gamtos mokslų ir kt. 1921 m. gegužės 14 d. lenkams kursus uždarius, nemaža dalis dėstytojų ir klausytojų persikėlė į Kauną.

Parengiamieji gydytojų kursai Kaune

Kaune, tame didžiajame ano meto Lietuvos centre, taip pat susitelkė nemaža jaunimo, baigusio viduriniąsias mokyklas Lietuvoje bei Rusijoje, ir studentų, kurie jau buvo studijavę įvairiuose universitetuose. Lietuvon grįžusių studentų tarpe buvo kelios dešimtys medikų, kuriems dar trūko kelių semestrų ar tik klinikinio stažo. Kadangi karo nualintoje Lietuvoje labai stigo gydytojų (besibaigiant karui tebuvo apie 230 gydytojų), imta rūpintis, kad iš Rusijos grįžę vyresniųjų kursų studentai medikai galėtų tęsti savo studijas ir įsigyti gydytojo teises. Pirmoji tuo reikalu susirūpino korporacija „Fraternitas Lithuanica", kuri 1919 m. liepos 3 d. „Lietuvos" oficioze paskelbė savo nutarimą. Jame tarp kita ko sakoma: „. . . reikia nedelsiant pasirūpinti suteikti progą mūsų studentams tęsti toliau mokslą ir tuo būdu laiku papildyti gydytojų kadrus. Atsižvelgiant į didelę gydytojų stoką . . . dar negavusieji diplomo paskutinio kurso studentai medikai turėtų būti skiriami į gerai vedamas ligonines atlikti vienų metų praktiką įvairiuose skyriuose, po to tam tikroje valstybinėje egzaminų komisijoje būtų patikrinamos jų žinios ir išduodami diplomai" (cituota iš „Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune". Vilnius, 1967, p. 43). Daugiausia dėmesio tam reikalui parodė Kauno medicinos draugija, kuri ėmė registruoti vyresnių kursų studentus medikus, paruošė kursų programą, ir 1919 m. spalio 6 d. darbas buvo pradėtas. Spalio 15 d. įvyko pirmoji ligonių demonstracija studentams. Kad vyresniųjų kursų studentai galėtų tinkamai atlikti trūkstamą klinikinį stažą, teko sutelkti Kaune daugiau gydytojų specialistų. Tuo reikalu daugiausia rūpinosi Kauno Ligoninės vyr. gyd. Jonas Staugaitis ir Lietuvos kariuomenės Sanitarijos skyriaus viršininkas gyd. Vladas Nagevičius. Pastarasis vien į Kauno ligoninę skyriaus vedėjais parsikviesdino bent kelis žymius specialistus, pvz.: okulistą Petrą Avižonį, chirurgą A. Hagentorną, vidaus ligų specialistą K. Parčevskį, otologą P. Radzvicką ir kt. Taip pat ir Kauno Ligoninė pasipildė gydytojais specialistais. Mobilizuoti IV-V kurso studentai medikai daugiausia stažavo Karo ligoninėje ir Kauno Miesto ligoninėje. Tuo būdu apie 20 studentų medikų išėjo klinikinius semestrus ir įsigijo gydytojo diplomus (Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune, I. c., p. 44; *P. Avižonis*, Lietuvos Universiteto Medicinos fakultetas, jo uždaviniai ir išgalės. Kaunas, 1923, p. 2). Akių ligų kursą pradžioje skaitė rusiškai dr. Jonas Lange, bet netrukus tą darbą perėmė P. Avižonis, kuris gyvai

dėstė gryna lietuvių kalba (*A. Bridžius*, Vienas antras epizodas iš velionies a. a. prof. P. Avižonio gyvenimo.—„Lietuviškoji Medicina", 1943, Nr. 10, p. 436).

Aukštieji kursai Kaune

Įsteigus paruošiamuosius gydytojų kursus, tejkūnėjo labai mažos jaunimo dalies lūkesčiai. Kiti, norėję siekti aukštojo mokslo, dar turėjo kiek palūkėti. Reikalas steigti savą aukštąją mokyklą darėsi *labai aktualus. Vienas pagrindinių aukštosios mokyklos steigimo* iniciatorių buvo matematikas Zigmas Žemaitis, tuo metu buvęs Kauno Komercinės mokyklos direktorius. Jis jau 1919 m. rugsėjo mėn. įteikė švietimo ministrui Juozui Tūbeliui memorandumą, kuriame kėlė būtiną reikalą tuojau steigti aukštąją mokyklą—universitetą. Memorandume nusakytas universiteto tipas ir nurodyti galimumai tokiam universitetui kurtis (Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune, I. c., p. 36-39). Netrukus Z. Žemaitis, zoologas Tadas Ivanauskas, istorikas Augustinas Janulaitis, psichologas Jonas Vabalas-Gudaitis ir botanikas Liudas Vailionis įkūrė Aukštųjų mokslų draugiją, kuri įsteigė ir išlaikė Aukštuosius kursus, į kuriuos buvo įjungti ir aukštesniųjų semestrų medikų kursai. Kursų įstatuose pasakyta:

„1. *Aukštieji Kursai yra mokslo ir mokymo įstaiga; jie daro* mokslo tyrinėjimus ir suteikia jaunuomenei įvairių specialybių aukštojo mokslo žinių. 2. A. Kursus steigia ir laiko Aukštųjų Mokyklų Draugija. 3. Kursai yra Švietimo Ministerijos prižiūrimi ir dirba savo darbą laikydamiesi Ministerijos patvirtintų įstatų. 4. A. Kursuose mokslas dėstomas lietuvių kalba, bet prireikus, A. Kursų Tarybos nusprendimu, tam vartojamos ir kitos kalbos. 5. A. Kursuose atidaromi skyriai: 1) Humanitarinių mokslų skyrius (istorija, filologija, pedagogika), 2) Teisių skyrius, 3) Matematikos Fizikos skyrius, 4) Gamtos skyrius (su agronomijos sekcija), 5) Medicinos skyrius (su veterinarijos sekcija), 6) Technikos skyrius" (*Pirmoji aukštoji Lietuvos* mokykla Aukštieji Kursai. Atidengimo diena: 1920 m. sausio 27 d. Kaunas, 1920, p. 16). Toliau įstatuose suminimi visuose skyriuose *dėstomieji dalykai ir laiko trukmė.*

Ir 1920 m. sausio 5 d. Švietimo ministerijai patvirtinus Aukštųjų kursų statutą, sausio 27 d. kursai oficialiai atidaryti. Pirmaisiais metais kursų direktorium buvo Z. Žemaitis, antraisiais—J. Vabalas-Gudaitis. Skyrių (fakultetų) vedėjais (dekanais) buvo: Humanitarinio—E.

Volteris, Teisės—A. Janulaitis, Matematikos-fizikos—Z. Žemaitis, Gamtos—T. Ivanauskas, Medicinos—pradžioje M. Nasvytis, paskui P. Avižonis ir Technikos—J. Šimoliūnas. Į kursus įsirašė 522 klausytojai. Dėstytojų buvo apie 80. Iš pat pradžių darbo sąlygos buvo sunkios, trūko patalpų ir mokslo priemonių, bet pamažu susitvarkyta patenkinamai.

P. Avižonio mokslinės karjeros pradžia

Aukštuosiuose kursuose ir prasidėjo P. Avižonio mokslinė karjera. Kariuomenės sanitarijos viršininko gyd. V. Nagevičiaus iškviestas darbui į Karo ligoninę, susikrovęs pačių reikalingiausių okulistinių priemonių, 1920 m. sausio 14 d. arkliais iš Šiaulių išvyko Kaunan. Pakelėje užsuko pas svainį Konstantiną Gruzdį į Graužikus. Čia ir įstrigo, nes sutartas žmogus dėl lietaus atsisakė toliau važiuoti. Kol susirado kitą vežėją, kelionė susitrukdė. Pasiekęs Kauną, P. Avižonis apsistojo pas kitą svainį—astronomą Bernardą Kodatį Žaliakalnyje. Kadangi tuo metu buvo labai sunku susirasti butą, šeima teatsikėlė Kaunan rudenį. 1920 m. sausio 30 d. P. Avižonis pradėjo darbą Karo ligoninėje, kur jam buvo pavesta vadovauti akių ligų skyriui. Rugsėjo 12-13 d. šis skyrius drauge su ausų skyriumi buvo perkeltas į vad. I Atskirą lazaretą Šančiuose. Karo ligoninėje P. Avižonis dirbo iki 1921 m. rudens. Čia jis puikiai suorganizavo akių skyrių, darė operacijas ir ėmėsi tiriamojo darbo (*P. Avižonis*, Iš I Karo ligoninės akių skyriaus. Mėlyna sklera.—„Medicina", 1921, Nr. 5, p. 151-153; *P. Avižonis*, Karo ligoninės akių skyriuje 1921 m. (iki 15.X) padarytų operacijų sąrašas.—„Medicina", 1922, Nr. 5). Nors Karo ligoninėje tuo metu ir būta labai daug akimis sergančių, bet jis vienas pajėgė atlikti darbą. Tuo pačiu metu P. Avižonis pakviestas Aukštųjų kursų lektoriumi ir 1920 m. sausio 31 d. pradėjo akių ligų paskaitas V kurso studentams; jų buvo 20. Ne gana to. 1921 m. balandžio 27 d. P. Avižonis buvo išrinktas Medicinos skyriaus vedėju. Todėl jam teko tęsti pirmojo skyriaus vedėjo Motiejaus Nasvyčio pradėtą organizacinį darbą ir dėti pagrindus būsimojo Lietuvos Universiteto Medicinos fakultetui. Medicinos skyriaus padėtis nuo 1920 m. sausio 27 d. iki 1922 m. vasario 16 d. buvo maždaug ši. Atidarius Aukštuosius kursus, anksčiau pradėję veikti Parengiamieji gydytojų kursai buvo įjungti į Medicinos skyrių. Į I semestrą įsiregistravo 133 klausytojai, o į VII ir IX—23 studentai medikai. Medicinos skyriuje dėstė šie lektoriai: J.

Alekna—nosies, gerklės ir ausų ligas, P. Avižonis—akių ligas, J. Bagdonas—vidaus ligas, J. Blažys—psichiatriją, F. Butkevičius—chemiją, V. Čepinskis—fiziką, A. Hagentornas—chirurgiją, T. Ivanauskas—lyginamąją anatomija, J. Karuža—odos ir venerines ligas, P. Mažylis — akušeriją-ginekologiją, M. Nasvytis — higieną, K. Parčevskis—vidaus ligas, V. Viršila—teismo mediciną, J. Žemgulys—chirurgiją, J. Žilinskas—anatomiją ir operatyvinę chirurgiją (Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune, I. c., p. 45-46).

P. Avižonis, perėmęs Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus vedėjo pareigas, buvo išrinktas Valstybės gydytojų egzaminuojamosios komisijos pirmininku. Daug darbo įdėjo beruošdamas Valstybės gydytojų egzaminuojamosios komisijos taisykles ir valstybinių egzaminų gydytojo laipsniui gauti programą. Prie programos paruošos darbo prisidėjo ir Medicinos skyriaus lektoriai (taisyklės ir programa paskelbta „Švietimo Darbe", 1921, Nr. 11-12; „Medicina", 1922, Nr. 1, p. 27-28).

P. Avižonis, eidamas Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus vedėjo pareigas, turėjo nemaža rūpesčio su skyriui reikalingomis patalpomis. Dar M. Nasvyčiui būnant Medicinos skyriaus vedėju, 1921 m. sausio 31 d. anatomikumui gautos pradžios mokyklos mūrinis namas Mickevičiaus g. 7 (jo vietoje 1932 m. pastatyti Medicinos fakulteto rūmai). Tame name buvo įrengta auditorija, prozektoriumas, biblioteka, lektorių kambarys ir raštinė. Gautuose buv. Kauno Komercinės mokyklos rūmuose, Donelaičio ir Mickevičiaus g. kampe (vėliau I universiteto rūmai), įsikūrė fiziologijos katedra ir laboratorija, odontologijos skyriaus protezų technikos laboratorija. Tuose pačiuose rūmuose studentai medikai klausė fizikos, chemijos, fiziologijos ir fiziologinės chemijos paskaitas. Pats P. Avižonis savo mokomajam darbui iš pradžių naudojosi Karo ligoninės akių skyriaus patalpomis, o nuo 1921 m. rudens, kai ėmėsi vadovauti Lietuvos Raudonojo kryžiaus klinikos ir poliklinikos akių skyriui, čia dirbo ir su studentais, darė operacijas ir tęsė mokslinį darbą (*P. Avižonis*, Raud. Kryž. klinikos ir poliklinikos akių skyriuje 1921 m. pradarytų operacijų sąrašas.—„Medicina", 1922, Nr. 5).

Aukštieji kursai tampa Lietuvos Universitetu

Aukštieji kursai, nors veikę tik dvejus metus, atliko didžiulį paruošiamąjį darbą universitetui kurtis. Per tą palyginti trumpą laiką

buvo padėti pagrindai būsimajam Lietuvos Universitetui: susidarė tvirtas dėstytojų branduolys, visuose kursų skyriuose buvo parengti keturi pirmieji klausytojų semestrai, pasirūpinta bent pačiomis minimaliausiomis patalpomis bei mokslo priemonėmis; pagaliau Aukštieji kursai jau 1920 m. rudenį įteikė Švietimo ministerijai paruoštą universiteto statuto projektą. Aukštieji kursai rūpinosi, kad universitetas būtų įsteigtas kiek galint anksčiau, tačiau jo kūrimasis užsidelsė dėl daugelio priežasčių. Pirmiausia, naujai atsistatanti valstybė turėjo laiduoti savo saugumą. Laisvės kovos su *išoriniais* priešais užtruko net dvejus metus (1918-1920). Valstybės iždas buvo apytuštis. Universiteto statuto projektas, ilgai užsigulėjęs Švietimo ministerijoje, tik po metų (1921 m. rudenį) Ministrų kabineto buvo persiųstas Steigiamajam seimui svarstyti ir priimti. Bet ir čia jo svarstymas buvo labai sunkus dėl partijų skirtingo nusistatymo universiteto sąrangos klausimais, dėl nevienodos universiteto autonomijos sampratos, dėl atskirų fakultetų katedrų, ypač dėl Teologijos *ir Humanitarinių mokslų fakultetų sandaros, net dėl paties Teologijos* fakulteto pavadinimo. Krikščionių demokratų blokas, Steigiamajame seime turėjęs daugumą, stojo už plačios apimties Teologijos fakultetą, kur be teologinių dalykų dar turėjo būti dėstoma filosofija, psichologija, pedagogika, sociologija, literatūra, istorija ir kt. Tam fakultetui buvo siūloma „Katalikų fakulteto" vardas. Be to, fakulteto profesūra turėjo būti renkama laikantis kanonų teisių, taigi, ji turėjo būti aprobuota Lietuvos bažnytinės vyresnybės. Socialdemokratai ir *valstiečiai liaudininkai buvo priešingi tokiai fakulteto struktūrai,* nes jame buvo numatyta dėstyti ir tokie dalykai, kurie buvo įtraukti į Humanitarinių mokslų fakulteto programą. Nenorėta, kad valstybiniame universitete atsirastų lyg antras „katalikinis universitetas". Ir kai socialdemokratai bei valstiečiai liaudininkai nebegalėjo pakeisti seimo daugumos užimtos pozicijos universiteto statuto reikalu, svarstant statutą trečiuoju skaitymu, 1922 m. vasario 7 ir 8 d. opozicija iš posėdžio pasišalindavo. Nerandant išeities, atsirado dar du universiteto statuto projektai: kun. prof. Prano Būčio ir prof. dr. Petro Avižonio. Pirmajam pats Steigiamasis seimas 1922 m. sausio mėn. buvo pavedęs paruošti ne tik Teologijos fakulteto, bet ir viso universiteto planą. Dėl abiejų statuto projektų kilo diskusijų ir spaudoje. Ypač kun. P. Bučys pasisakė prieš P. Avižonio pasiūlytą universiteto statuto projektą ir atkakliai gynė Teologijos fakulteto struktūrą (*P. Bučys,* Teologijos fakultetas ir d-ras Avižonis.—„Laisvė", 1922 m. vasario 22 d.; *P. Bučys,* Universitetas ir d-ras Avižonis.—

„Tėvynės Sargas", 1922 m. vasario 11 d.; *P. Bučys*, Universiteto statuto kritika. Dėl P. Avižonio pasiūlyto Un-to statuto.—„Tėvynės Sargas", 1922 m. vasario 14, 16, 18 ir 19 d.).

Steigiamajame seime įstrigus universiteto statutui, 1922 m. vasario 13 d. Ministrų kabinetas nutarė atidaryti universitetą. Štai to reikšmingo nutarimo tekstas: „Ministerių Kabinetas, vaduodamasis Vilniaus universiteto įsteigimo įstatymu ir turėdamas omenyje Steigiamajame Seime svarstomąjį universiteto Statuto projektą ir universiteto atidengimo klausimo pribrendimą ir reikalingumą, nutarė 1922 metų vasario mėn. 16 dieną atidengti universitetą Kaune. Universiteto atidengimą įvykdyti pavedama Švietimo Ministeriui". Nutarimą pasirašė ministras pirmininkas Galvanauskas ir už Ministrų kabineto reikalų vedėją—V. Mašalaitis. Ir 1922 m. vasario 16 d. Respublikos prezidento aktu universiteto rektoriumi paskirtas prof. Jonas Šimkus, Teologijos fakulteto dekanu dr. Jonas Maculevičius, Socialinių mokslų fakulteto dekanu prof. Augustinas Voldemaras, Medicinos fakulteto dekanu prof. dr. Petras Avižonis, Gamtos ir matematikos fakulteto dekanu matematikas Zigmas Žemaitis ir Technikos fakulteto dekanu prof. Pranas Jodelė. Be to, švietimo ministras paskyrė pirmuosius vyresniojo mokslo personalo narius, kiekvieno fakulteto branduolius. Iškilmingas Lietuvos Universiteto atidarymas įvyko 1922 m. vasario 16 d. Aukštųjų kursų didžiojoje salėje (Mickevičiaus g. 7). Iškilmėse dalyvavo Respublikos prezidentas A. Stulginskis, ministras pirmininkas E. Galvanauskas, švietimo ministras P. Juodakis, kiti valdžios atstovai, Aukštųjų kursų dėstytojai bei klausytojai ir svečiai. 1922 m. kovo 6 d. oficialiai pradėtas mokslas. Pavasario semestre buvo 481 studentas, 53 vyresniojo ir 14 jaunesniojo mokslo personalo nariai. 1922 m. balandžio 12 d. Respublikos prezidentas paskelbė Steigiamojo seimo kovo 24 d. priimtą Lietuvos Universiteto statutą („Vyriausybės Žinios", 1922, Nr. 86). Seimo priimtasis statutas iš dalies pakeitė pradėjusio veikti universiteto struktūrą. Iš Socialinių mokslų fakulteto sudaryti du fakultetai—Humanitarinių mokslų ir Teisių. Dabar Lietuvos Universitetą sudarė 6 fakultetai: 1. Teologijos-filosofijos (22 katedros), 2. Humanitarinių mokslų (18 katedrų), 3. Teisių (15 katedrų), 4. Matematikos-gamtos (22 katedros), 5. Medicinos (28 katedros) ir 6. Technikos (17 katedrų). Visi fakultetai tuojau prisiderino prie naujojo stauto ir pradėjo darbą, tik Teisių fakultetas susitvarkė nuo rudens semestro.

P. Avižonis pirmasis Lietuvos Universiteto Medicinos fakulteto dekanas

Dekano pareigos, kurias P. Avižonis ėjo nuo 1922 m. vasario 16 d. iki 1923 m. lapkričio 21 d., jam nebuvo naujos, nes jau Aukštuosiuose kursuose tvarkė Medicinos skyrių. Tačiau fakulteto organizacinis darbas nebuvo lengvas. Pačioje pradžioje fakulteto tarybą sudarė tik 5 vyresniojo mokslo personalo nariai: o. prof. dr. Petras Avižonis (dekanas), doc. Vladas Lašas (sekretorius), o. prof. Leonas Gogelis, o. prof. dr. Antanas Jurgeliūnas ir o. prof. Petras Raudonikis. Visi švietimo ministro paskirti į Medicinos fakulteto „branduolį". Ant šių vyrų pečių ir gulė sunki fakulteto organizavimo našta. Šiam kolektyvui, vadovaujamam P. Avižonio, reikėjo sukomplektuoti mokslo personalą, suorganizuoti skyrius, steigti katedras, pasirūpinti patalpomis įvairioms fakulteto įstaigoms, sudaryti mokslo planus, priiminėti studentus ir t.t. P. Avižoniui dar būta begalės ir kitokio darbo: dalyvauti vykdomajame universiteto organe—Senate, rūpintis jo vadovaujama akių klinika ir organizuoti oftalmologijos katedrą.

Vienas pirmųjų uždavinių buvo mokslo personalo komplektavimas. Kaip minėta, į fakulteto branduolį buvo paskirti 5 vyresniojo mokslo personalo nariai, o pagal Steigiamojo seimo priimtą statutą Medicinos fakultetą turėjo sudaryti 4 skyriai (medicinos, veterinarijos, odontologijos ir farmacijos) su 28 katedromis. Tai pats didžiausias fakultetas visame universitete. Pavyzdžiui, medicinos skyriuje turėjo būti 20 katedrų: 1. anatomijos, 2. histologijos su embriologija, 3. fiziologijos ir fiziologinės chemijos, 4. farmakologijos su receptūra, toksikologija ir balneologija, 5. bendrosios patologijos ir patologinės anatomijos, 6. akušerijos ir ginekologijos su klinikomis, 7. vidaus medicinos įvado, 8. I terapinės klinikos, 9. II terapinės klinikos, 10. chirurgijos įvado, 11. operacinės chirurgijos su topografine anatomija, 12. I chirurginės klinikos, 13. II chirurginės klinikos, 14. oftalmologijos su klinika, 15. odos ir veneros ligų su klinika, 16. vaikų ligų su klinika, 17. nervų ir psichikos ligų su klinika, 18. higienos su bakteriologija ir sanitarine policija, 19. teismo ir socialinės medicinos, 20. ausų, nosies ir gerklės ligų su klinika. Veterinarijos skyriuje buvo numatytos 6 katedros: 1. gyvulių anatomijos, 2. patologinės anatomijos su mėsos pažinimu, 3. operacinės chirurgijos, chirurginės patologijos ir specialiosios chirurgijos su klinika, 4. diagnostikos, specialiosios patologijos ir terapijos su klinika, 5. veterinarinės bakteriologijos, epizootologijos su klinika ir 6. zootechnikos,

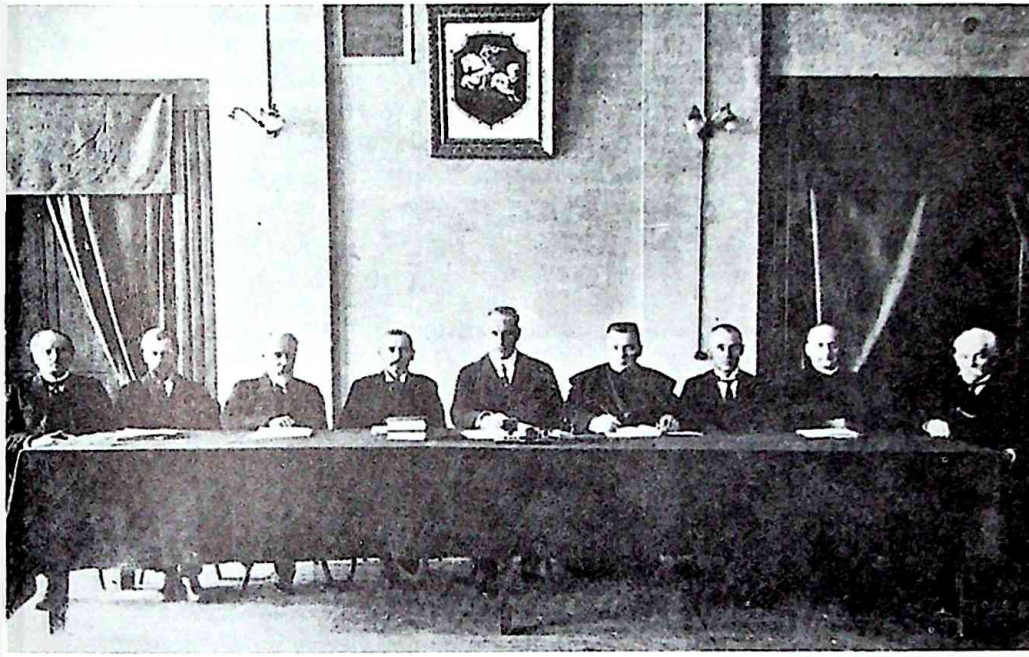

Lietuvos universiteto senatas 1922-23 m. Iš k. į d.: prof. Z. Žemaitis, prof. M. Biržiška, prof. P. Jodelė, prof. V. Čepinskis, prof. J. Šimkus, prof. B. Česnys, prof. P. Avižonis, prof. P. Būčys, prof. P. Leonas.

zoohigienos ir eksterjero. Farmacijos skyriuje numatyta viena katedra—farmacijos ir farmakognozijos. Odontologijos skyriuje numatyta taip pat tik viena katedra—stomatologijos ir dentiatrijos (Lietuvos Universitetas. The University of Lithuania. Kaunas, 1923, p. 15-16).

Dekanui ir jo artimiesiems bendradarbiams būta nemažo galvosūkio, kaip užpildyti mokslo personalu tas visas katedras. Didelėmis pastangomis pavyko nugalėti visas kliūtis. Iš 28 numatytų katedrų 1924 m. jau veikė 26, tik II terapinės klinikos ir chirurgijos įvado katedros buvo įsteigtos 1927 m. P. Avižonis stengėsi įtraukti į mokslo personalą jaunus žmones, buvo priešingas svetimšalių kvietimui. 1923 m. rudens semestro mokslo personalo narių jau buvo

25: vyresnio mokslo personalo—10, jaunesniojo—12, technikų—3 (*Lietuvos Universitetas*. Kaunas, 1923, p. 110-111). Vėliau Medicinos fakulteto mokslo personalo skaičius tolydžio augo. Pavyzdžiui, 1930-1931 mokslo metais Medicinos fakultete (jau be veterinarijos skyriaus, kuris likviduotas nuo 1928 m. rudens semestro) buvo 51 mokslo personalo narys: 8 ordinariniai profesoriai, 5 ekstraordinariniai, 3 docentai, 1 privatdocentas, 13 vyresniųjų asistentų, 15 jaunesniųjų asistentų, 1 laborantas ir 5 einą laboranto pareigas (Vytauto Didžiojo Universitetas 1930-1931 mokslo metais. Kaunas, 1931, p. 76). 1933 m. jau buvo 72 mokslo personalo nariai: 9 o. prof., 3 e. o. prof., 4 docentai, 14 vyr. asistentų, 25 jaun. asistentai, kiti pagalbinio ir techninio mokslo personalo nariai (Vytauto Didžiojo Universiteto kalendorius 1934. Kaunas, 1934, p. 85). Gamtos mokslų dalykus (botaniką, zoologiją ir lyginamąją anatomiją, fiziką, neorganinę, organinę, analitinę chemiją ir kt.) visų Medicinos fakulteto skyrių *studentai nuo pat universiteto įsikūrimo pradžios klausė Gamtos*-matematikos fakultete, to paties fakulteto laboratorijose atlikdavo ir praktikos darbus.

Ypač daug rūpesčio turėta su patalpomis Medicinos fakulteto įstaigoms—klinikoms, institutams, laboratorijoms. Pačioje pradžioje dalis katedrų buvo įsikūrę universiteto rūmuose (Donelaičio ir Mickevičiaus g. kampas), anatomijos ir histologijos kabinetai buvo įrengti pačiame Medicinos fakulteto „lopšyje"—Mickevičiaus g. 7 (nugriovus čia buvusius du pastatus, 1932 m. jų vietoje buvo pastatyti didžiuliai Medicinos fakulteto rūmai), kita dalis katedrų įsikūrė universitetui gautuose rūmuose Donelaičio ir Gedimino g. kampe (Lietuvos Universitetas. Kaunas, 1923, p. 113). Dėl klinikų teko tartis ir susitarti su atskiromis ligoninėmis, kad bent laikinai, kol universitetas pasistatydins savas klinikas, būtų leista jomis naudotis mokymo ir mokslo reikalams. *Pavyzdžiui, Stomatologijos ir dentiatrijos klinikai*, kabinetams ir auditorijai buvo nuomojamas 10 kambarių būstas Laisvės al. 12; Akušerijos ir ginekologijos klinikai—Raudonojo kryžiaus ligoninėje; Akių klinikai—taip pat Raudonojo kryžiaus ligoninėje (čia dekanas P. Avižonis priiminėjo ir interesantus; nuo 1930 m. galo persikelta į specialiai Akių klinikai pastatytus rūmus); Terapinė klinika, Vidaus ligų poliklinika, Chirurginė klinika, Odos ir veneros ligų klinika (iki 1928 m. rudens semestro buvo įsikūrusi Karo ligoninėje) atitinkamomis sutartimis su Sveikatos departamentu buvo prisiglaudusios Valstybinėje Kauno ligoninėje; Vaikų ligų klinika—Valstybinėje vaikų ligoninėje (Maironio g. 11); Higienos ir bakteriolo-

gijos laboratorija pradžioje buvo įsikūrusi II universiteto rūmuose (Gedimino g. 29), o 1927 m. persikėlė į Valstybinį higienos institutą (Poškos g. 4); Ausų, nosies ir gerklės ligų klinika—Karo ligoninėje (1930 m. gale persikėlė į specialiai pastatytus rūmus); Nervų ir psichikos ligų klinika—Karo ligoninėje (Vytauto Didžiojo Universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų 1927.II.16-1932.IX.1 apyskaita. Kaunas, 1932, p. 160).

Dekanui teko rūpintis lėšomis klinikoms bei laboratorijoms įrengti, mokslo priemonėms, knygoms, ūkio ir medicinos inventoriui, medikamentams ir kitokioms gydomosioms priemonėms įsigyti. Kad ir universitetui skirtos lėšos nėra buvusios didelės, bet vis dėlto Medicinos fakultetui skirtos lėšos sudarė beveik vieną trečdalį visos universiteto sąmatos.

Daug kruopštaus darbo įdėta sudarant mokslo planus. Pirmiausia dekanas P. Avižonis paskelbė gana plačias taisykles mokslui eiti. Jose kalbama apie studentų priėmimą į atskirus skyrius, apie egzaminus. Toliau duodamas visų skyrių mokslo planas. Čia nurodoma, kurie dalykai išeinami atskiruose skyriuose kiekviename semestre ir kiek savaitinių valandų skiriama teorijai ir praktikai (taisyklės ir mokslo planai paskelbti knygoje : Lietuvos Universitetas. Kaunas, 1923, p. 91-98). Taisyklės mokslo laipsniui gauti buvo paskelbtos vėliau. Remiantis jomis, praktiniam paruošimui sustiprinti baigusieji medicinos skyrių turėjo atlikti vienerių metų praktiką ligoninėse. Nustatyta, kiek laiko gydytojas turėjo praktikuotis atskiruose ligoninės skyriuose. Baigiamieji egzaminai turėjo būti išlaikyti per vienerius metus. Taigi, norintieji gauti gydytojo teises, turėjo dirbti 7 metus.

Tuo metu gydytojų trūkumas buvo labai didelis, ypač stigo gydytojų specialistų. 1922 m. Lietuvoje tėra buvę 390 gydytojų, t.y. vienam gydytojui atiteko 6.500 gyventojų. Ir tų gydytojų didelė dalis gyveno didesniuose centruose, o provincijoje buvo jaučiama dar didesnė gydytojų stoka. Okulistų tuo metu tebuvo ne daugiau kaip 12, vadinasi, vienam okulistui teko kokie 200.000 gyventojų. Ligoninių Lietuvoje tebuvo 39 su 1.445 lovomis (į šį skaičių neįėjo kariuomenės žinyboje esančios ligoninės). Akių ligoninių nebuvo nei vienos. Tebuvo kelios ambulatorijos ir Raudonojo kryžiaus ligoninėje Kaune nedidelis akių skyrius su 15 lovų (*P. Avižonis*, Lietuvos Universiteto Medicinos fakultetas, jo uždaviniai ir išgalės. Kaunas, 1923, p. 2-6). Todėl vienas svarbiųjų Medicinos fakulteto uždavinių ir buvo paruošti kraštui gydytojų. Reikėjo darbą planuoti ir tolesnei ateičiai.

Vėliau, išsivysčius Medicinos fakultetui, buvo numatyta kasmet priimti į I semestrą ne mažiau kaip 1.000 klausytojų, iš jų ne mažiau kaip 500 į medicinos skyrių, kad kasmet baigtų apie 100 gydytojų.

Dėl patalpų stokos šį planą tebuvo galima pradėti vykdyti po 10 metų. Leiskime kalbėti pačiam to meto Medicinos fakulteto dekanui P. Avižoniui. 1923 m. jis rašė: „Universitetą atidarant, į Medicinos Fakultetą buvo priimta 158 studentai ir 32 laisvieji klausytojai, iš viso 190, tame skaičiuje Medicinos skyriun buvo priimta 114 klausytojų, Odontologijos skyriun—51 ir Farmacijos skyriun—25 klausytojai. Nuo 1922 m. rudens semestro pradėjo veikti Veterinarijos skyrius, į kurio pirmąjį ir antrąjį kursą priimta 54 klausytojai. Iš viso rudens semestrui buvo priimta į Medicinos Fakultetą 280 klausytojų. Kadangi Medicinos Fakulteto įstaigos dar nėra kaip reikiant aprūpintos butu ir mokslo priemonėmis, tai Fakulteto Tarybos buvo nutarta į Medicinos skyriaus pirmąjį semestrą priimti nedaugiau kaip 100 ir Odontologijos skyriaus pirmąjį semestrą nedaugiau kaip 50 klausytojų. Todėl dėl vietos stokos į šiuos du skyrius Fakulteto Taryba atsisakė priimti 140 asmenų. 1923 metų pavasario semestrui Medicinos Fakultete yra 382 studentai ir 58 laisvieji klausytojai, iš viso 440 klausytojų (tame skaičiuje Medicinos skyriuje 230, Veterinarijos skyriuje 58, Odontologijos skyriuje 106 ir Farmacijos skyriuje 46). Reikia pridurti, kad Medicinos Fakultetas dar toli ne pilnoje savo sąstatoje, būtent Medicinos skyriaus iš 5 kursų veikia tik pirmieji trys, Odontologijos ir Veterinarijos skyrių iš 4 kursų tik pirmieji du ir Farmacijos skyriaus iš 3 kursų tik pirmieji du" (*P. Avižonis* Lietuvos Universiteto Medicinos fakultetas, I. c., p. 2, 4).

Ir tik po 10 metų, kai buvo pastatytos Akių ir Ausų, nosies bei gerklės ligų klinikos ir įsikurta Medicinos fakulteto rūmuose, artėta prie tolesnei ateičiai numatyto gydytojų paruošos plano. Nors 1933 m. rudens semestre nebuvo priimta 1.000 studentų į I semestrą, bet tuo metu Medicinos fakultete studijavo jau 981 studentas (jų tarpe tik 3 laisvieji klausytojai). Medicinos skyriuje buvo 558 studentai, farmacijos 180, odontologijos 243. Iš bendro studentų skaičiaus lietuvių buvo 564, žydų 357, likusieji—kitų tautybių (Vytauto Didžiojo Universiteto kalendorius 1934. Kaunas, 1934, p. 62-63).

Taigi, P. Avižonis, būdamas pirmuoju Lietuvos Universiteto Medicinos fakulteto dekanu, atliko milžinišką organizacinį darbą, padėjo tvirtus pamatus Medicinos fakultetui.

P. Avižonis Lietuvos Universiteto prorektorius ir rektorius

Lietuvos Universiteto taryba, pastebėjusi P. Avižonio administracinius gabumus beorganizuojant Medicinos fakultetą ir aktyviai reiškiantis pačioje Universiteto taryboje, 1924 m. rugsėjo 1 d. išsirinko jį universiteto prorektoriumi, o 1925 m. rugsėjo 1 d.—rektoriumi. Rektoriaus pareigas ėjo iki 1926 m. rugsėjo 1 d. Užimdamas rektoriaus postą, skaitė inauguracinę paskaitą „Akinių istoriją" (paskaita išspausdinta skyrium: *P. Avižonis*, Akinių istorija. Inauguracijos pranešimas, laikytas perimant Lietuvos Universiteto rektoratą 1925.IX.15 d. Kaunas, 1926, 49- 3 p. *su iliustracijomis*). *P. Avižoniui* atiteko gana sunki pareiga rūpintis viso naujai besikuriančio universiteto reikalais. Pirmiausia jam teko įtemptai dirbti Senate—vykdomajame universiteto organe. Senatą sudarė rektorius, prorektorius, universiteto sekretorius ir fakultetų dekanai arba jų pavaduotojai—fakultetų sekretoriai. Kai 1924 m. P. Avižonis buvo išrinktas prorektoriumi, rektoriaus pareigos buvo patikėtos kun. prof. P. Bučiui. Nors juodu 1922 m., prieš pat atidarant Lietuvos Universitetą, buvo skirtingo nusistatymo statuto reikalu, ypač dėl Teologijos fakulteto sandaros, bet abiem pakako tolerancijos dirbti *bendrą darbą tiek Universiteto senate, tiek ir Universiteto taryboje*. O to darbo buvo begalės. Senatas rinkdavosi posėdžių paprastai vieną kartą per savaitę. Senatas svarstė ir sprendė įvairius klausimus(a) liečiančius viso universiteto reikalus, neįeinančius į fakultetų tarybų kompetenciją; b) patalpų tarp universiteto įstaigų paskirstymą; c) stipendijų studentams paskirstymą ir atleidimą nuo mokesčio už mokslą; d) studentų organizacijų įstatų tvirtinimą, uniformų nustatymą; e) darbo tvarkos, mokslo metų, iškilmių ir minėjimų nustatymą; f) stambesnius finansinius ir ūkinius klausimus (Lietuvos Universitetas 1922.II.16-1927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. Kaunas, 1927, p. 113).

P. Avižoniui, kaip universiteto rektoriui, teko vadovauti labai svarbiai Ūkio globos tarybai, kuri rūpinosi patalpomis universiteto įstaigoms—gautųjų patalpų pritaikymu, jų remontavimu ir naujų rūmų statyba. Tuo metu ir buvo pradėta Fizikos-chemijos instituto statyba. Ir vėliau P. Avižonis dirbo kai kuriose Senato sudarytose komisijose: Bendrojo universiteto reguliamino komisijoje, 1937 m. lapkričio 25 d. išrinktas į komisiją studentų ligonių kasos statutui paruošti ir kt. „VDU Žinios", 1937, Nr. 9-10, p. 285). Ypač daug dėmesio skyrė Studentų atstovybės organizavimui.

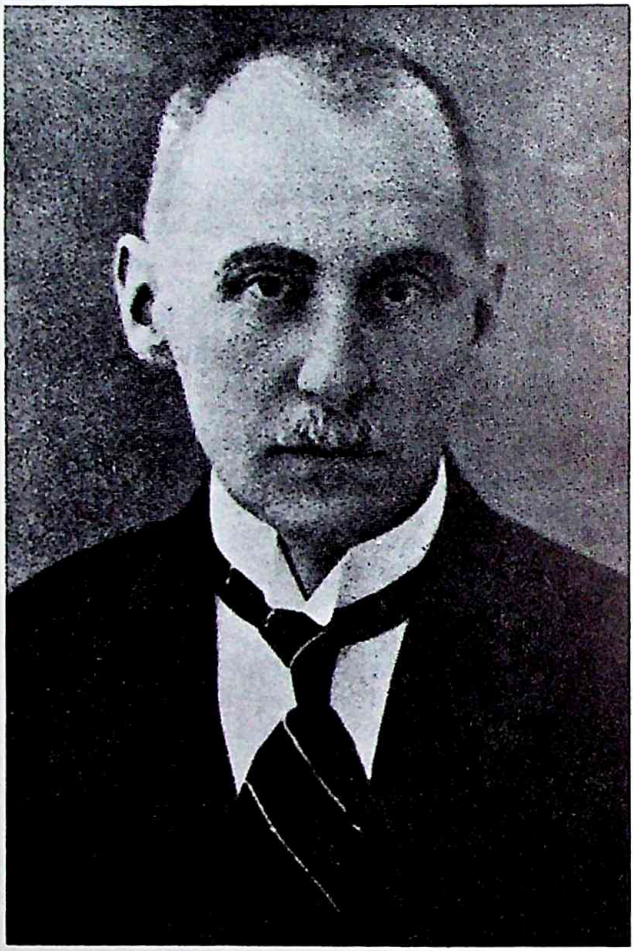

Prof. P. Avižonis, Lietuvos universiteto rektorius 1925-1926 m.

P. Avižonis LU Studentų atstovybės statuto ruošėjas

P. Avižoniui rūpėjo ir studentų organizaciniai reikalai. Pradėjus veikti Lietuvos Universitetui, kurį laiką nebūta bendros studentų organizacijos, kuri būtų rūpinusis jų ekonominiais ir reprezentaciniais reikalais. Pačioje pradžioje ėmėsi studentams atstovauti Studentų savišalpos draugija, įsikūrusi 1922 m. gegužės 18 d. Tame sambūryje vyravo mažumų ir socialistinio nusistatymo studentai. Kilo nesusipratimų dėl valstybinės lietuvių kalbos. Reikalauta, kad studentų susirinkimuose, be lietuvių kalbos, būtų leista viešai vartoti dar žydų ir rusų kalbas. Ir Savišalpos draugijos susirinkimuose daugiausia vartota rusų kalba. Lietuviai studentai, ypač buvę nepriklausomybės kovų dalyviai, negalėdami pakęsti tokios padėties, įsisteigė savą Lietuvių studentų draugovę (įregistruota 1923 m. rugsėjo 27 d.). Joje telkėsi ateitininkai, tautininkai ir jiems artimi nepriklausomi studentai. Draugovė išsirinko dešimties asmenų vad. *Studentų atstovybę ir trijų narių prezidiumą. Susidarė dvi organizacijos*, besirūpinančios tais pačiais studentų reikalais—ekonominiais ir reprezentaciniais. Draugovė ėmėsi iniciatyvos įkurti bendrinę organizaciją studentijai atstovauti, paruošti įstatus ir įsteigė Lietuvos Universiteto Studentų savivaldą. Tokio organo steigimui pritarė tik ateitininkai, tautininkai ir varpininkai, o kitos studentų organizacijos, ypač Studentų savišalpos draugijos šalininkai, atsisakė kartu dirbti. Jau ir šiaip įsitempusius santykius tarp patriotinio nusistatymo lietuvių studentų ir mažumų bei socialistinės srovės studentų dar daugiau įkaitino, kai 1925 m. spalio 25 d. Studentų socialistų draugija griežtai pasisakė prieš sušaudymą vieno komunisto, politiniais tikslais kėsinusio nužudyti kareivį. Ir kai ta draugija 1925 m. lapkričio 8 d. surengė viešą paskaitą apie studentų teises ir jų atstovavimą, įvyko net grumtynės, į kurias buvo įsivėlę kai kurie ateitininkai ir tautininkai.

Tos studentų kovos sukėlė daug rūpesčio universiteto vadovybei. Tuo metu Lietuvos Universiteto rektoriumi ir buvo P. Avižonis. Lapkričio 8 d. byla atsidūrė Senate. Senatas, lapkričio 12 d. išnagrinėjęs visas incidento aplinkybes, sustabdė Studentų socialistų draugijos veikimą iki 1926 m. sausio 1 d., pašalino jos valdybos narius iš universiteto iki 1926 m. rugsėjo 1 d., o imtynių pradininkus iki 1926 m. sausio 1 d. Tačiau pastariesiems bausmė sušvelninta papeikimu. Vyriausybei dėl universitete jai padaryto garbės įžeidimo Senatas išreiškė apgailestavimą.

Lietuvos Universiteto Senatas, matydamas susidariusią nenorma-

lią padėtį, iš atskirų fakultetų profesorių sudarė komisiją Studentų atstovybės statutui paruošti. Statuto projektą paruošė pats Lietuvos Universiteto rektorius P. Avižonis, remdamasis kai kurių Vakarų Europos universitetų (ypač Heidelbergo, Jenos) studentų valdymosi ir atstovavimo pavyzdžiais. Senatui priėmus statutą, jau 1925 m. gruodžio 5-6 d. įvyko pirmosios Studentų atstovybės rinkimai. Išrinkta 24 atstovai: Ateitininkų draugovės—8, Neo-Lituanijos korp.—5, Žydų akademinio susivienijimo—4, Socialistų aušrininkų draugijos—2, Varpo draugijos—2, Kultūros būrelio—2 ir Žydų kalbai ir literatūrai remti draugijos—1. Gruodžio 15 d. buvo sušauktas pirmasis Studentų atstovybės posėdis, kuriame dalyvavo ir universiteto rektorius P. Avižonis. Apie tą posėdį J. Slapšinskas šiaip rašo: „Kaip ir buvo galima laukti, posėdžio pradžioje socialistinės grupės, prisimindamos lapkričio mėn. 8 d. įvykius, pareiškė, kad jos *Atstovybėj nedirbs bendro darbo tol, kol Ateitininkų Dr-vė ir* Neo-Lithuanijos Korporacija laikys savo tarpe prieš juos fizinę jėgą pavartojusius narius. O to nepadarius, jų atstovaujama studentija boikotuos Atstovybės rinkimus. Tai pareiškę išėjo. Posėdyje dalyvavęs rektorius prof. *P. Avižonis*, būdamas nepatenkintas socialistų pareiškimu, apgailestavo jų elgesį, tikėdamas, kad vis dėlto Atstovybė dirbs studentijai naudingą darbą. Po to likę Žydų Akademinio Susivienijimo atstovai pareikalavo: 1) garantuot, kad įvykiai, panašūs lapkričio mėn. 8 d. įvykiams, nepasikartos ir 2) pasirūpint, kad būtų leista veikti uždarytai Socialistų Dr-jai ir grįžt į Universitetą pašalintiems valdybos nariams. Balsuojant šie reikalavimai buvo pripažinti nesvarstytinais, kaip neįeiną į Atstovybės kompetenciją. Po to išėjo ir Žydų Akademinio Susivienijimo atstovai. Liko tik ateitininkai ir tautininkai, kurie sudarė daugumą". Jie, išsirinkę prezidiumą ir sudarę tris komisijas (užsienio, sporto ir abstinencijos), gana sėkmingai dirbo ištisus metus (*J. Slapšinskas*, Studentų gyvenimas.—Vytauto Didžiojo Universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų 1927.II.16-1932.IX.1 apyskaita. Kaunas, 1932, p. 449-454, 467; *P. Avižonis*, Apie Stud. Atstovybės įkūrimą.—„Lietuvos Studentas", 1930, Nr. 5)

Ilgokai užtruko, kol Studentų atstovybės darbas įėjo į normalias vėžes. Žinomas dalykas, P. Avižonis, Studentų atstovybės statuto projekto autorius, tą nesantarvę studentų tarpe gerokai išgyveno.

Prof. Med. Dr. Petras Avižonis.

P. Avižonis profesorius, pedagogas

Norėdami įvertinti P. Avižonį, universiteto profesorių ir pedagogą, turėsim remtis jo artimų bendradarbių atsiminimais. P. Avižonis nuo pat Lietuvos Universiteto įsikūrimo iki mirties buvo oftalmologijos katedros vedėjas ir Akių klinikos direktorius. Pačioje pradžioje, kol dar nebuvo aukštesniųjų medicinos skyriaus semestrų, jis kurį laiką skaitė medicinos istorijos kursą. Vėliau P. Avižonis dėstė oftalmologijos įvadą su oftalmoskopija ir akių ligų klinikos kursą VIII-X semestro medicinos skyriaus studentams. Kaip tie dalykai buvo išeinami, trumpai nusakyta 1922-1927 m. Medicinos fakulteto apyskaitoje:

„Įvadą į ofatalmologiją sudaro: a) suglaustas teorinis akių ligų kursas, iliustruojamas gyvais pavyzdžiais, fotografijomis, piešiniais ir mikroskopiniais preparatais; b) akių tyrimo metodika kartu su oftalmoskopija—objektyvieji akių tyrimo būdai ir matomųjų pro oftalmoskopą akies dugno susirgimų diferencialinės diagnostikos charakteringieji bruožai. Pratimų metu studentai mokomi vartoti įvairius akių tyrimo būdus ir aparatus, ypačiai pratinami tirti akis fokalinėje šviesoje, apšviesti akį oftalmoskopu, oftalmoskopuoti ir skiaskopuoti.

Akių ligų klinikos kursu studentai mokomi tirti akių ligas ir skirti individualią terapiją; daugiausia kreipiama dėmesio į akių priešakio susirgimus, ypačiai į trachomą ir jos komplikacijas. Studentai mažomis grupėmis dalyvauja akių poliklinikos darbe ir operacijose.

Akių klinika naudojasi jau nuo Aukštųjų Kursų laikų Raudonojo Kryžiaus ligoninės akių skyriumi, kuris susideda iš stacionarinio skyriaus (klinikos) ir ambulatorijos (poliklinikos). Poliklinika užima 4 kambarius, klinikoje telpa 26 lovos . . . Akių klinikos darbas matyti iš šių skaičių: 1922-1926 m. klinikoje buvo ligonių: 1922 m.—206, 1923 m.—259, 1924 m.—326, 1925 m.—351 ir 1926 m. 389; gydymo dienų skaičius: 1922 m.—4.393, 1923 m.—5.567, 1924 m.—6.712, 1925 m.—7.628 ir 1926 m.—8.252. Poliklinikoje ligonių skaičius: 1922 m.—1.788, 1923 m.—2.053, 1924 m.—3.479, 1925 m.—4.635 ir 1926 m.—6.032; apsilankymų skaičius poliklinikoje: 1922 m.—12.956, 1923 m.—12.150, 1924 m.—20.087, 1925 m.—21.439 ir 1926 m.—27.396 (Lietuvos Universitetas 1922.II.16-1927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. Kaunas, 1927, p. 265-266). Jau šie skaičiai aiškiai liudija didžiulę reikšmę klinikų, kurios veikė ankštose Raudonojo kryžiaus ligoninės patalpose. Kaip matome, ligonių skaičius akių klinikoje

buvo labai didelis, nes tai buvo vienintelė klinika Lietuvoje, kur buvo plačiai teikiama operacinė pagalba ligoniams. Visiškai pasikeitė darbo sąlygos, kai 1930 m. gale persikelta į nuosavas specialiai pastatytas ir įrengtas Universiteto akių klinikos patalpas Vytauto pr. 35a. Naujojoje klinikoje jau buvo įrengtas nemažas stacionarinis skyrius su 50 lovų. Apie klinikinio darbo intensyvumą akivaizdžiai kalba šie pirmojo dešimtmečio (1922-1932 m.) skaičiai: stacionarinių ligonių buvo 3.728, gulėtų dienų skaičius—80.926, ambulatorinių ligonių skaičius—43.387, apsilankymų skaičius—188.155, didesnių operacijų padaryta—5.652, kataraktos operacijų skaičius—1.124 (Vytauto Didžiojo Universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų 1927.II.16-1932.IX.1 apyskaita. Kaunas, 1932, p. 265).

Studentų dirbo klinikoje: 1922-1924 m.—22, 1924-1925 m.—46, 1925-1926 m.—66, 1926-1927 m.—85 (Lietuvos Universitetas 1922-1927 m., I. c., p. 267), o paskaitų klausėsi: 1927-1928 mokslo metais 64, 1928-1929 m. m.—59, 1929-1930 m. m.—52, o pastačius naujas klinikas, klausytojų skaičius labai paaugo: 1930-1931 m. m. jų buvo 79, 1931-1932 m. m.—jau 116 (Vytauto Didžiojo Universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų apyskaita, I. c., p. 267).

Universitete profesoriaudamas, P. Avižonis buvo puikus pedagogas, pasižymįs giliu dėstomojo dalyko pažinimu, mokėjimu aiškiai ir vaizdžiai dėstyti, puikiai organizuoti darbą. Jis buvo tolerantiškas kitokio įsitikinimo ar kitos tautybės žmonėms, nes ir pats nesikišo į partinę nesantarvę.

Štai kaip apibūdina P. Avižonį profesorių, pedagogą ir žmogų jo klausytojai ir artimieji bendradarbiai. Gyd. *R. Brombergas*, 1925-1927 *m. studijavęs medicinos mokslą Lietuvos Universitete*, šiaip pavaizduoja P. Avižonį: „Pirmu pamatymu prof. Avižonio išvaizda nerodė nieko ypatingo. Vidutinio ūgio, liesas, paprastu veidu, kokis gana dažnai pasitaiko lietuvių valstiečių tarpe, jis nesiskyrė iš aplinkinių tarpo. Tačiau, kad tai nepaprastas žmogus, būdavo aišku, kai jis pradėdavo kalbėti. Truputį palenkęs galvą į šoną, iš pradžių tyliu, toliau vis stiprėjančiu balsu, vis labiau įsitraukdamas, jis mums skaitydavo paskaitą arba nagrinėdavo su mumis ligonius. Pagrindinė mintis, kuri eidavo per visas jo mokslo studijas su mumis, buvo išmokyti studentus savarankiškai dirbti ir galvoti. Jis nepakęsdavo papūgiškumo, mechaniškai išmoktų sakinių. Tokius studentus dagiai ir negailestingai pašiepdavo. Nemėgdavo jis taip pat studentų, stengusiųsi žodžių gausumu pridengti savo nemokėjimą . . . Jam nepatikdavo, kai studentas iš karto nustatydavo ligos diagnozę, nors

Kaunas 8-VII.1957

Mergyte! Ačiū už laiškus. Aš rašau retai, kažkaip kitą kartą neateina galvon namie būnant rašyti namiškiui laišką. Dienos čia pasidarė karštos, giedrios, be vėjų. Jau į ligonius žiūrėti darosi sunku. Šiandie darydamas operaciją buvau net iki prakaito sušilęs. Klinika pilna. Poliklinikoje nebėra prieinamo, stačių pilna. Nežinau, kas bus daryti, kai Landsbergienė išvažiuos atostogų. Norėjau manęs polikliniką uždaryti, bet vėl, gaila daugybės atvykstančių iš visų kraštų nelaimingų ligonių, kurių tik maža dalis išsigalėtų gydytis pas privačius gydytojus.

Prof. P. Avižonio laiško faksimilė.

ir teisingą. Jis geisdavo, kad studentas, tik išanalizavęs ligos duomenis ir paskui juos susintetizavęs, teisingai įsivaizduotų ligą su visais jos daugiariopumais. Jis reikalaudavo, kad gydytojas nebūtų siauras specialistas, jis norėjo, kad mes parodytume jam ir savo bendrinį išsilavinimą . . . Norėdamas priartėti prie ligonio, jis stengdavosi kalbėti su juo jo gimtąja kalba. Dažnai paskaitų metu jis kalbėdavo su žydais ligoniais žydiškai, kurią kalbą jis gerai mokėjo . . . Kaip okulistui, jam dažniausiai tekdavo susidurti su trachoma. Jisai manė, kad trachoma esanti neturtingųjų ir atsilikėlių liga. Kartą paskaitos metu jis pademonstravo mums palyginti jauną moterį, beveik apakusią nuo pannus trachomatosus. „Štai Lietuva",—su širdgėla pasakė mums profesorius. Šitą patriotiškumą, geriausia to žodžio prasme, liaudies meilę, rūpestingumą liaudies sveikata profesorius stengdavosi mumyse įskiepyti. Jis buvo labai išsimokslinęs ir turėjo didelę erudiciją. Toks žmogus, kaip prof. P. Avižonis, be abejojimo, būtų galėjęs užimti profesoriaus katedrą ir kitose šalyse. Turiu pabrėžti, kad mes, studentai, laikėme jį talentingiausiu profesorium ir su mielu noru lankydavome jo paskaitas, nors ir prisibijodami jo griežtumo. Profesorius Avižonis kreipė dėmesį į tai, kaip medicinos kandidatai atlikdavo praktikos stažą jo klinikoje. Dažnai jis duodavo jiems įvairius klausimus ir būdavo labai patenkintas, gavęs gerą atsakymą. Bet duoti gerą atsakymą buvo labai sunku, nes jis reikalaudavo trumpumo ir tikslumo . . . Gydytojo profesiją velionis laikė labai garbinga ir reikalavo, kad gydytojas būtų prideramoje aukštumoje, kad rūpintųsi savo tobulinimu" (*R. Brombergas*, Prof. P. Avižonis—pedagogas.—„Medicina", 1940, Nr. 5, p. 343-345).

Iš P. Avižonio 1922 m. perėmęs Karo ligoninės akių skyrių dr. Juozas Marcinkus šiaip apibūdina savo pirmtaką: „. . . prof. P. Avižonis buvo ne tik didelių gabumų oftalmologas, bet kartu savo srityje geras pedagogas ir organizatorius. Jis pats daug dirbo, mokėjo ir kitus tam darbui patraukti. Ne vien studentus bei savo artimuosius bendradarbius, bet ir praktikuojančius Kaune okulistus dar pirmais profesoriavimo metais jis stengėsi savo darbu sudominti. Kas mėnuo jis visus Kauno okulistus susikviesdavo į kuklias tuometines klinikos būstines ir čia jiems demonstruodavo kiekvieną įdomesnį susirgimą, kiekvieną iš užsienio atvežtą ligoniams tirti aparatą, arba atpasakodavo tai, ką vertingesnio yra matęs užsieniuose būdamas. Kuria tema, iš karto, rodos, neįdomia ir sausa jis pradėdavo kalbėti, bekalbant ji virsdavo gyva, įdomia, įtikinama. Lengva ir įdomu buvo klausyti visuomet turiningų, skardžiu balsu, gražia dikcija jo daromų

pranešimų bei prakalbų" (*J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 263-264).

Vienas P. Avižonio buvusių asistentų, dr. Pranas J. Bagdas (anksčiau Bagdanavičius), dirbęs Akių klinikoje paskutiniaisiais profesoriaus gyvenimo metais, rašo: „Man teko nuostabi laimė pažinti profesorių bent kiek iš arčiau. Toji pažintis visada pasiliko tiktai profesoriaus ir asistento santykių sampratoj, ir ta didelė riba, kuri skiria profesorių ir asistentą, niekuomet nebuvo nei pažeista, nei susiaurinta. Tačiau gyvenime atsitiko kai kada taip, kad retkarčiais pasirodydavo nuostabios prošvaistės, kur buvo galima pamatyti profesorių kaip nuostabų žmogų su tikrai nuostabiai šilta širdim . . . Baigęs klausyti Medicinos fakultete medicinos skyrių ir gavęs medicinos kandidato pažymėjimą, pradėjau laikyti valstybinius egzaminus ir ieškojau vietos stažui atlikti . . . Atėjo žinia, kad viena akių klinikos asistentė sunkiai susirgusi ir buvusi priversta išvažiuoti gydytis į kitus kraštus. O gal reikia pabandyti. Iš studijų meto žinoma buvo, kad profesorius nebuvo švelnus su visais mumis jaunais studijozais; taip pat žinoma buvo, kad profesorius yra tikrai labai daug reikalaujantis iš savo asistentų; tačiau buvo žinoma, kad jis nepriekabingas, tikrai orus ir tiesus profesorius . . . Priėmė mane profesorius savo darbo kabinete . . . Peržvelgė mane padilbomis, kas buvo jam labai būdinga, nuo galvos iki kojų ir paklausė, ko aš būsiu atėjęs. Kai pasisakiau, kad norėčiau būti jo asistentu, paprašė sėstis ir pradėjo klausinėti, iš kur aš kilęs, kas mano tėvai, ar aš moku svetimų kalbų . . . Liepė parašyti prašymą ir įteikti sekretoriui. Aš paklausiau, ar fakulteto, ar klinikos raštinėje. Profesorius sulaikė mane ir paklausė:

— Kur jūsų krašte žmonės laiko malkas?

— Málkinėje, — atsakiau.

— Tai kodėl raštìnė, o ne rãštinė?

Pasakyti nebuvo ko.

— Parašykite prašymą mano vardu ir palikite klinikos . . .

— Rãštinėje, — aš atsakiau.

— Ateikite dirbti pirmą gruodžio.

Taip prasidėjo mano darbas Akių klinikoje 1938 metų gruodžio pirmą.

Darbas klinikoje pasirodė visai ne tas, kas buvo matoma studijų dienomis. Didelė tvarka ir nepaprastas švarumas. To reikalavo ta aplinkybė, kad daug ligonių klinikoje būdavo tiesiog baisiai

trachmos sužalotomis akimis. Profesorius reikalavo, kad visas personalas tiesiog religiškai mazgotųsi rankas prieš kiekvieno ligonio palietimą.

Vizitacijos metu, kada eidavome su profesorium iš vienos palatos į kitą, jisai mokėdavo vyresniajai sesutei parodyti, kur dulkės nusėdusios, retkarčiais pirštu pabraukęs kurį nors kamputį, savo išpurvintą pirštą parodydavo vyresniajai.

Iš viso mokomojo personalo reikalavo, kad visi būtume tvarkingai apsirengę, apsiskutę ir susišukavę. Net Vytautas Avižonis, prieš įeidamas pas savo tėvą, paslapčiomis nuo mūsų susišukuodavo ir, tik gerai apsižiūrėjęs, belsdavosi į profesoriaus kabineto duris . . .

Paskaitoms demonstruotinus ligonis pasirinkdavo pats profesorius. Jis turėjo savo planą, kurio griežtai laikėsi, kad per metus būtų pademonstruotos studentams visos akių ligų rūšys. Paskaitų metu ne vieno studento buvo pašiaušti plaukai, ir ne vienas būdavo tikrai ištrenktas ir iškočiotas. Tas metodas buvo tai, kad akių ligas Medicinos fakultetas tikrai labai gerai išmokė savo studentus. Niekada nei vienam studentui neatleido nors ir mažiausios lietuvių kalbos klaidos . . .

Į gydytojo profesiją jisai žiūrėjo kaip į pašaukimą, atsidavimą ligonio gydymui, o ne į turto krovimą . . ." (*P. J. Bagdas*, Prof. dr. Petras Avižonis—mokslininkas.—„Medicina", 1975, Nr. 2 (503), p. 75-77).

P. Avižonis mokslininkas, okulistas-oftalmologas

P. Avižonis, 1900 m. baigęs medicinos mokslus Tartu universitete, tiek Ariogaloje, Žagarėje, tiek ir Šiauliuose daugiausia vertėsi bendrine medicinos praktika. Tačiau pamatęs, kad esama labai daug pacientų, sergančių įvairiomis akių ligomis ir neprisišaukiančių specialisto pagalbos (tuo metu okulistų būta tik Kaune ir Šiauliuose). nuo 1903 m. pamažu įsitraukia ir į akių ligų gydymą. Kaip jau anksčiau minėta, tais metais į Zarasus buvo atvykęs Rusų carienės Marijos skrajojantis okulistų būrys, vadovaujamas Kazanės universiteto doc. Rimavičiaus. P. Avižonis nuvyksta į Zarasus ir įsijungia į to būrio darbą. Kartu su kitais to būrio specialistais stebi akių ligonius, seka gydymo būdus, dalyvauja daromose operacijose. P. Avižonis išsirūpina, kad ir Žagarėje būtų įsteigtas carienės Marijos aklųjų globos punktas, gauna instrumentų, pašalpos ir čia įkuria tokį punktą,

kuriame jau galėjo gydyti ir operuoti akių ligonius. Punktas išlaikė ir dvi lovas beturčiams ligoniams, kuriems buvo teikiamas nemokamas ambulatorinis gydymas (*J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 260). Vėliau, norėdamas praturtinti akių ligų specialybės žinias, 1908 m. pavasarį dirbo Elenos Pavlovaitės instituto akių ligų klinikoje, 1911 m. pusę metų Tartu akių klinikoje, vadovaujamoje prof. A. G. Liutkevičiaus ir dr. Ozolinio, ir 1913 m. visą mėnesį skrajojančiame okulistiniame būryje Trakuose. 1911-1914 m. ištiria okulistiškai Gruzdžių ir Lygumų valsčių valstiečius, parašo disertaciją ir 1914 m. ją apgina Tartu universitete. I pasaulinio karo metu, kai buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę, 1916-1918 m. Maskvoje buvo Akių-ausų ligų ligoninės direktorius. P. Avižonis jau tuomet buvo pagarsėjęs geru akių ligų specialistu. Nepriklausomoje Lietuvoje okulisto praktika vertėsi Šiauliuose. 1920 m. sausio mėn. iš Šiaulių persikėlė į Kauną ir čia sausio 30 d. paskiriamas Karo ligoninės akių skyriaus vedėju, kur dirbo iki 1921 m. rudens, po to jis vadovavo Lietuvos Raudonojo kryžiaus ligoninės Akių skyriui. 1920 m. sausio 31 d., kaip minėta, pakviečiamas Aukštųjų kursų lektoriumi ir nuo 1921 m. balandžio 27 d. tvarkė kursų Medicinos skyrių. Norėdamas dar labiau pagilinti savo specialybės žinias ir susipažinti su akių klinikų tvarkymu, 1921 m. dirbo Berlyno universiteto akių klinikose pas prof. Kruckmanną bei prof. Greeffą ir Karaliaučiaus universiteto klinikoje pas prof. Birch-Hirschfeldą (*P. Avižonis*, Įspūdžiai iš Berlyno ir Karaliaučiaus universitetinių akių klinikų.—„Medicina", 1922, Nr. 2, p. 86-92).

1922 m. vasario 16 d. atidarius Lietuvos Universitetą, P. Avižonis daug laiko ir jėgų skyrė Medicinos fakulteto ir viso universiteto organizaciniam darbui. Ne mažiau jis rūpinosi ir oftalmologijos katedra bei Akių klinika. 1923 m. rugsėjo 1 d. laikytina oftalmologijos katedros įkūrimo data. P. Avižonis vėl vyksta tobulintis savo specialybėje—1923 m. rudenį jis dalyvavo Tarptautiniuose prof. A. Vogto plyšinės lempos kursuose Zuriche (*P. Avižonis*, Prof. Vogt'o plyšinės lempos kursas 1923 m. Ciuriche.—„Medicina", 1924, Nr. 1, p. 47-56). Lietuvos Raudonojo kryžiaus Akių ligų klinika, kuriai vadovavo P. Avižonis, tam tikru susitarimu nuo 1923 m. rugsėjo 1 d. tapo Lietuvos Universiteto Akių klinika. Kad ir patalpos buvo ankštos ir aparatūra pradžioje menkoka, bet P. Avižonio energijos dėka puikiai sutvarkoma klinika ir poliklinika, garsas apie jas pasklinda visoje Lietuvoje, ir jos sutraukia daug ambulatorinių ir stacionarinių ligonių iš viso krašto.

Akių klinikos statyba

Didelis skaičius akimis sergančių žmonių, ribotos galimybės įvairioms akių ligoms gydyti Lietuvoje (ankštos patalpos Medicinos fakulteto Akių klinikoje, trūkumas paruoštų akių gydytojų)—buvo didžiausias P. Avižonio rūpestis. Plečiantis Medicinos fakultetui, senosiose klinikose nebebuvo įmanoma dirbti, todėl P. Avižonis ėmė rūpintis naujos Akių klinikos statyba. Tuo reikalu jis be paliovos darė žygių per Lietuvos Universitetą, Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamentą ir atskirus vyriausybės narius. Pagaliau per Vidaus reikalų ministeriją gauta lėšų akių ligoninei statyti. P. Avižonis, remdamasis savo patirtimi, sudarė provizorinius planus tokiai ligoninei statyti. Susidarė sunkumų besirūpinant tinkamo žemės sklypo suradimu. 1929 m. Lietuvos vyriausybė Dr. Jono Basanavičiaus vardo karo ligoninės rajone išskyrė kampinį 4.485 m dydžio ir 336.375 lt. vertės žemės sklypą ir atidavė Lietuvos Universitetui, kad ten būtų pastatytos dvi klinikos: Akių ligų ir Ausų, nosies ir gerklės ligų. Deja, Karo sanitarijos skyriui pasipriešinus, to sklypo gavimas susitrukdė, o Seimo paskirti pinigai klinikų statybai buvo perduoti universitetui, kad galėtų tęsti Fizikos ir chemijos instituto rūmų statybos darbus Aleksote. P. Avižonis skaudžiai išgyveno tas abidvi nesėkmes. Bet jis rankų nenuleido ir toliau rūpinosi Akių klinikos statyba. Netrukus vyriausybė paskyrė lėšų abiejų klinikų statybai. Sudaryta abiejų klinikų statybos komisija: pirmininkas prof. Pranas Jodelė, Akių klinikos vedėjas prof. P. Avižonis, Ausų klinikos vedėjas prof. Petras Radzvickas. Bet komisijoje kilo nesutarimo kai kuriais klausimais. Apie tai to meto Medicinos fakulteto dekanas Vladas Lašas šiaip pasakoja: „Kiekvienas katedros vedėjas stengėsi atkovoti daugiau erdvės, bet mes neturėjome išeiti iš vieno milijono litų kredito ribų. Avižonis pretendavo turėti atskirą auditoriją tik akių klinikai, tąsyk tenka numatyti atskirą auditoriją ir ausų klinikai. Mudu su Radzvicku laikėmės nuomonės, kad vienos auditorijos užtenka abiem klinikoms. Tos pačios nuomonės buvo ir komisijos pirmininkas. Avižoniui komisijoje tiek šito, tiek ir kai kurių kitų sumanymų apginti nepasisekė, ir jis atsisakė iš komisijos narių. Susidarė keista padėtis. Projektuojama klinika, o jos šefas nedalyvauja projektavimo ir statybos darbe. Kilo pavojus, kad iširs statyba. Pranešu apie tai medicinos fakulteto tarybai ir siūlau išrinkti kitą narį. Kažkas siūlo prof. P. Mažylį, kaip žmogų praktišką ir nusimanantį statybose, nes jis organizavo Raudonojo Kryžiaus ligoninės operacinio bloko statybą.

Tačiau Mažylis griežtai atsisako, pareikšdamas, kad nenorįs būti baramas už galimas klaidas ir nepasisekimus statyboje, nedalyvaujant akių klinikos vedėjui. Toks pareiškimas nubaidė ir kitus. Medicinos fakulteto tarybai nesugebant sudaryti statybos komisijos, galėjo sugriūti statyba, ir aš pasiūliau savo kandidatūrą" (Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. Vilnius, 1967, p. 81-82).

Kuri gi buvo nesutarimo priežastis, dėl kurios P. Avižonis buvo priverstas pasitraukti iš komisijos? Apie tai mus informuoja dr. Vyt. Avižonis. Jo tėvas P. Avižonis griežtai priešinosi, abiejų klinikų įruošimui po vienu stogu. Jis reikalvao, kad Akių ligų klinika būtų atskirta nuo Ausų, nosies ir gerklės ligų klinikos, kad abidvi klinikos turėtų savo atskiras patalpas ir ligoninės reikmenis (lovas, baltinius, baldus, indus ir kt.). Motyvas—infekcijos pavojus. Statybos komisija, matyti, taupumo sumetimais norėjo, kad tarpusavyje sujungtos klinikos turėtų daugiau naudingo ploto. P. Avižonis kietai laikėsi savo nusistatymo: jis ne tik išėjo iš komisijos, bet norėjo net pasitraukti iš universiteto. Dekanas Vl. Lašas prašęs dr. Vyt. Avižonį, kad bandytų perkalbėti savo tėvą grįžti komisijon, o fakultetas bandysiąs, kiek būsią įmanoma, patenkinti P. Avižonio reikalavimus. Pagaliau P. Avižonis sutiko grįžti komisijon. Akių ir Ausų klinikų planai buvo perdirbti, patalpos buvo griežtai arskirtos. Toks pat principas išlaikytas personalo ir ligoninės reikmenų atžvilgiu.

Ir 1929 m. liepos 18 d. įvyko iškilmingas klinikų rūmų kertinio akmens ir pamatų pašventinimas, dalyvaujant aukštiesiems valdžios pareigūnams, dideliam būriui Medicinos fakulteto narių ir svečiams. Ta proga pasirašytas toks aktas:

„Tūkstantis devyni šimtai dvidešimts devintųjų metų liepos mėnesio 18 dieną, Nepriklausomos valstybės gyvenimo dvyliktaisiais metais, esant Lietuvos Respublikos Prezidentu Antanui Smetonai, Ministeriu Pirmininku profesoriui Augustinui Voldemarui, Švietimo ministeriu inžinieriui Konstantinui Šakeniui, Universiteto rektorium profesoriui Pranui Jodelei, Medicinos fakulteto dekanu profesoriui Vladui Lašui, Laikinojoje Lietuvos sostinėje Kaune, Vytauto prospekte, Universiteto žemės sklype, Vyriausiam kariuomenės kapelionui Vladui Mironui vietą pašventinus, dalyvaujant žemiau pasirašiusiems, dedama kertinis akmuo Lietuvos Universiteto Akių ir Ausų klinikoms. Statybą veda komisija, kurios pirmininkas—rektorius prof. Pranas Jodelė, nariai: Medicinos fakulteto dekanas prof. Vladas Lašas, Ausų, nosies ir gerklės ligų klinikos vedėjas prof. Petras Radzvickas,

dalyvaujant Valstybės Kontrolės atstovui Juozui Svencickui. Projektas ir priežiūra dipl. archit. Vytauto Landsbergio, statybos darbus atlieka firma 'Broliai D. ir G. Ilgovskiai ir J. Judelevičius' " (Vytauto Didžiojo Universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų 1927.II.16-1932.IX.1 apyskaita. Kaunas, 1932, p. 162).

Klinikų statyba su įrengimais atsiėjo 1 milijonas litų. Klinikos oficialiai atidarytos 1930 m. lapkričio 30 d. Į iškilmes atvyko Valstybės prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas J. Tūbelis, švietimo ministras K. Šakenis, Vytauto Didžiojo universiteto vadovybė ir daugelis universiteto vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo narių. Rūmų pašventinimo aktui pasibaigus, statybos komiteto pirmininkas prof. P. Juodelė perdavė raktus švietimo ministrui, jis, palinkėjęs sėkmingo darbo klinikoms, raktus perdavė VDU rektoriui, šis Medicinos fakulteto dekanui, o pastarasis atidavė raktus rūmų šeimininkams—klinikų direktoriams P. Avižoniui ir P. Radzvickui.

P. Avižonis turėjo daug rūpesčių, kol Akių kliniką įrengė ir ją atidarė. Apie tai jis pats rašo: „Klinikos statybos darbai antrajame 1930 m. statybos sezone vyko gana lėtai. Buvo numatyta ir su rangovais sutarta baigti statybą iki rugsėjo 1 dienos, bet ir ligi metų pabaigos dar nebuvo visi darbai kaip reikiant baigti. Todėl visą 1930 m. rudens semestrą teko dar vargti Raud. Kryžiaus ligoninėje, vargti tikrąja to žodžio prasme, nes dėl pradėto kapitalinio ligoninės remonto stacionarinis akių skyrius buvo beveik visiškai uždarytas ir studentų mokymo darbas teko dirbti ankštose poliklinikos patalpose.

Belaukiant statybos darbų pabaigos, buvo pradėta rūpintis klinikos vidaus įrengimu dar neturint paskirtų kreditų: buvo susirašinėjama su įvairiomis firmomis dėl kainų ir pristatymo sąlygų, buvo lankytasi kai kuriose Berlyno firmose, nuvykta į tarptautinę higienos parodą Dresdene ir čia specialiai žiūrėta moderniškojo ligonių įrengimo skyriai . . . Klinika dar neturėjo pagalbinio personalo, ir visas susirašinėjimų, užsakymų, pirkimų, priėmimų, atsiskaitymų darbas gulo ant pečių paties profesoriaus ir asistentų . . . Po oficialaus atidarymo akto klinika dar ne tuoj pradėjo veikti. Poliklinika buvo atidaryta ir pirmutinis ligonis buvo paguldytas tik gruodžio mėn. 17 d. Bet ligi tik klinika pradėjo veikti, ji netrukus prisipildė ligonių. Statytoji penkioms dešimtims lovų, ji jau vasario mėnesį dažnai turėdavo daugiau negu 50 ligonių (vidutiniškai 49 ligonius kasdien). Poliklinika taip pat būdavo gausiai ligonių lankoma: per pirmuosius tris mėnesius būdavo kasdien 16 pirmkarčių

ligonių, o su pakartotiniais būdavo kasdien 57 apsilankymų. Kiek intensyvus buvo mediciniškasis klinikos darbas, galima spręsti iš padarytų per pirmuosius tris mėnesius operacijų skaičiaus. Iš viso buvo padaryta 233 operacijos; tame skaičiuje sunkesniųjų operacijų buvo 108; vienų tik kataraktos operacijų buvo padaryta 42 . . ." (Vytauto Didžiojo Universitetas 1930-1931 mokslo metais. Kaunas, 1931, p. 94-95).

Klinika buvo moderniai įrengta, turėjo stacionarinį skyrių, kaip minėta, su 50 lovų, erdvią ambulatoriją, aseptinę ir septinę operacinę su sterilizacijos kambariu, laboratoriją su pagrindine aparatūra bakteriologiniams ir histologiniams tyrimams, fotografijos laboratoriją, biblioteką, salę studentų paskaitoms ir pratyboms, specialius būstus su modernia aparatūra ligoniams tirti ir gydyti. Be to, klinika buvo aprūpinta voniomis praustuvais, atitinkamu signalizacijos, automatinio telefono ir radijo tinklu. Klinika buvo gerai aprūpinta mokslo priemonėmis: epidiaskopu, didžiuoju Gullstrando oftalmoskopu, paralaksiniu *refraktometru*, Javal-Scgiotzo *oftalmometru*, Gullstrando plyšinėmis lempomis su mikroskopais akims, Wessely demonstruojamuoju oftalmoskopu, Nagelio adaptometru, didžiuoju elektromagnetu, pantostatais, mikroskopais, mikrotomais, sterilizatoriais, distiliatoriais ir kitais aparatais (Vytauto Didžiojo Universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų apyskaita, 1. c., p. 266-267).

Akių klinika suvaidino labai didelį vaidmenį, rūpinantis akių sveikatingumu Lietuvoje. Ji buvo skirta ligonių gydymui, studentų mokymui, specialistų paruošimui ir moksliniam darbui. Kaip matyti iš P. Avižonio „Medicinoje" duodamų Akių klinikos metinių apyskaitų, klinikos ambulatorijoje kasmet būdavo apžiūrima nuo 15.000 iki 25.000 ligonių, klinikoje kasmet turėta nuo 350 iki 800 stacionarinių ligonių, kasmet buvo padaroma apie 1.000 katarakto ir kitokių operacijų, iš jų apie pusę didesnių. 1934 m. mokestis už gydymąsi buvo šis: į stacionarinį skyrių buvo guldomi ligoniai tik už mokestį, bet už beturčius užmokėdavo atitinkamos savivaldybės; mokestis II klasėje buvo po 15 litų už dieną ir skyrium už operaciją; III klasėje buvo imama po 7,5 lt. už dieną kartu su operacija; ambulatorijoje mokama už pirmąjį apsilankymą 2 litu ir skyrium už operacijas; pakartotiniai ligoniai, kad ir visus metus kasdien lankytųsi, nieko nemokėjo (*P. Avižonis*, Okulistinė pagelba Lietuvoje.—„Medicina", 1934, Nr. 10, p. 582).

Toje klinikoje P. Avižonis dirbo iki pat 1939 m. rudens, kad ir labai negaluodamas. Tų metų rugsėjo 1 d. kilus vokiečių-lenkų karui,

rugsėjo 20 d. klinikai skubiai teko išsikelti į Lietuvos Raudonojo kryžiaus ligoninės patalpas, nes abi klinikos buvo užimtos Lietuvos kariuomenės reikalams. P. Avižonis labai išgyveno šį skaudų smūgį. Vėliau Akių klinika vėl grįžo atgal į savo rūmus, bet ji jau buvo Karo ligoninės dalis.

Kad susidarytume gyvesnį klinikos reikšmės Lietuvai ir paties P. Avižonio garso vaizdą, stabtelėkime ties dr. P. J. Bagdo įspūdžiais: „Kiekvieną rytą akių klinikos laukiamasis kambarys būdavo pilnas ligonių iš visos Lietuvos. Jie laukdavo iki vėlaus vakaro, kad būtų profesoriaus pagydyti. Visa Lietuva žinojo apie profesorių Avižonį. Daugiau kaip tūkstantis jaunų gydytojų, profesoriaus išmokytų, pasklido po visą kraštą. Beveik kiekviename apskrities mieste buvo akių ligų gydytojas, to paties profesoriaus išmokslintas ir ištobulintas akių ligų specialybėje, tačiau akių ligų klinikos laukiamasis niekuomet nebuvo tuščias. Pasikeitė tiek tiktai, kad atsirasdavo daugiau komplikuotesnių susirgimų, kur profesoriaus mokiniai šaukdavosi mokytojo pagalbos. Visai nenuostabu, kad profesorius po daug metų kruopštaus ir nepaprastai ištvermingo darbo buvo žinomas visame krašte, tačiau labai nuostabu, kad tas vienas vienintelis medicinos fakulteto profesorius buvo žinomas Europoje, kaip mokslininkas, parašęs daug straipsnių, dalyvavęs pasauliniuose oftalmologiniuose kongresuose su savo paskaitomis, stebinęs savo išmintimi vokiečius, belgus, prancūzus, estus, švedus ir kitus. Buvo tikrai nuostabu, kaip aukštai tas profesorius buvo vertinamas Europoje ir net Egipte" (*P. J. Bagdas*, Prof. dr. Petras Avižonis—mokslininkas.—„Medicina", 1975, Nr. 2 (50), p. 75).

P. Avižonį, kaip puikų akių ligų specialistą ir operatorių, gražiai apibūdina dr. J. Marcinkus: „Akių organas savo matais nors ir yra labai mažas ir žmogaus organizme nedaug vietos teužima, tačiau to organo anatomija, fiziologija, o ypač patologija ir terapija yra tiek sudėtingos ir tiek išsivysčiusios, jog visa tai iki smulkmenų aprėpti gali tik tas, kuris turi ypatingų gabumų ir tai disciplinai ypatingo patraukimo. Tik tuo būdu ir galima išaiškinti oftalmologijos srityje velionio pasiektus rezultatus" (*J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 262). P. Avižonio sėkmingą gydymo darbą tas pats J. Marcinkus taip charakterizuoja: „Kai kurių retesnių susirgimų gydymo srityje prof. P. Avižonis yra padaręs nuostabią pažangą. Aklumui įspėti ar pašalinti jo daromos operacijos pasižymi dideliu preciziškumu. Šimtai patekusių į tamsą ir nusiminimą žmonių jo rankų dėka atgauna šviesybę ir grąžinami

aktyviam gyvenimui" (*J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas, 1. c., p. 262).

P. Avižonio kova su aklumu ir trachoma

P. Avižonis visą savo gydytojo patirtį ir pajėgas skyrė kovai su žmonių aklumu, ypač su trachoma ir jos plitimu Lietuvoje. Bedirbdamas gydytojo darbą Žagarėje, vėliau Šiauliuose, P. Avižonis susidūrė su dideliu skaičiumi žmonių, sergančių trachoma. Todėl jis, stengdamasis pradėti planingą kovą su ta socialine nelaime, jau 1905 m. „Vilniaus Žiniose" (Nr. 5) rašė apie „Akių ligą trachomą". 1909 m. Vilniuje išleido knygutę apie trachomą. 1912 m. Lietuvių mokslo draugijos visuotiniame susirinkime Vilniuje skaitė išsamų referatą apie aklumą ir trachomą Lietuvoje (išsp. „Lietuvių Tautoje", kn. 2, dalis 2. Vilnius, 1913, p. 181-190), kur duota kruopščiai surinktos statistikos duomenų. Tais pačiais metais „Medicinoje ir Gamtoje" (Nr. 1) paskelbė straipsnį apie „Trachomos išsiplatinimą Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje". P. Avižonis, berinkdamas medžiagą disertacijai, 1911 m. apžiūrėjo visų Gruzdžių ir Lygumų valsčių (Šiaulių aps.) gyventojų akis. Iš 15.000 apžiūrėtų žmonių rasta 5.000 sergančių trachoma (33.9%). Trachoma buvo labai išplitusi ir vaikų tarpe. Pavyzdžiui, 1-5 metų amžiaus vaikų su trachoma rasta 24,4%, 6-10 metų amžiaus—36,3% ir 11-15 metų—40,9% (*P. Avižonis*, Kova su trachoma. Raseiniai, 1920, p. 4-5).

Didelės reikšmės tolesnei kovai su trachoma turėjo jo 1914 m. Tartu universitete apginta medicinos daktaro disertacija „Lietuvių valstiečių akių ligos ir aklumas Gruzdžių ir Lygumų valsčiuose, Šiaulių apskrityje, Kauno gubernijoje" (išsp. rusiškai Dorpate 1914 m., 304 p.) Ta disertacija, kaip teisingai pastebi dr. J. Marcinkus, „be grynai teorinės mokslinės vertės, turi nemažos ir praktinės svarbos. Joje pirmą kartą savo krašto sūnus vaizdžiai duomenimis apibūdina šiaurinės Lietuvos dalyje aklumo plitimą, jo priežastis, jo daromą gyventojams ir kraštui žalą. Daug kas nustebo sužinojęs, kad 60% aklųjų yra matymo netekę dėl lengvai išvengiamos priežasties—dėl akių ligos trachomos. Toji liūdna išvada ir kitos iškeltos disertacijoje mintys paskatino ne vieną okulistą toje srityje tęsti tolimesnius tyrinėjimus" (*J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas, 1. c., p. 262).

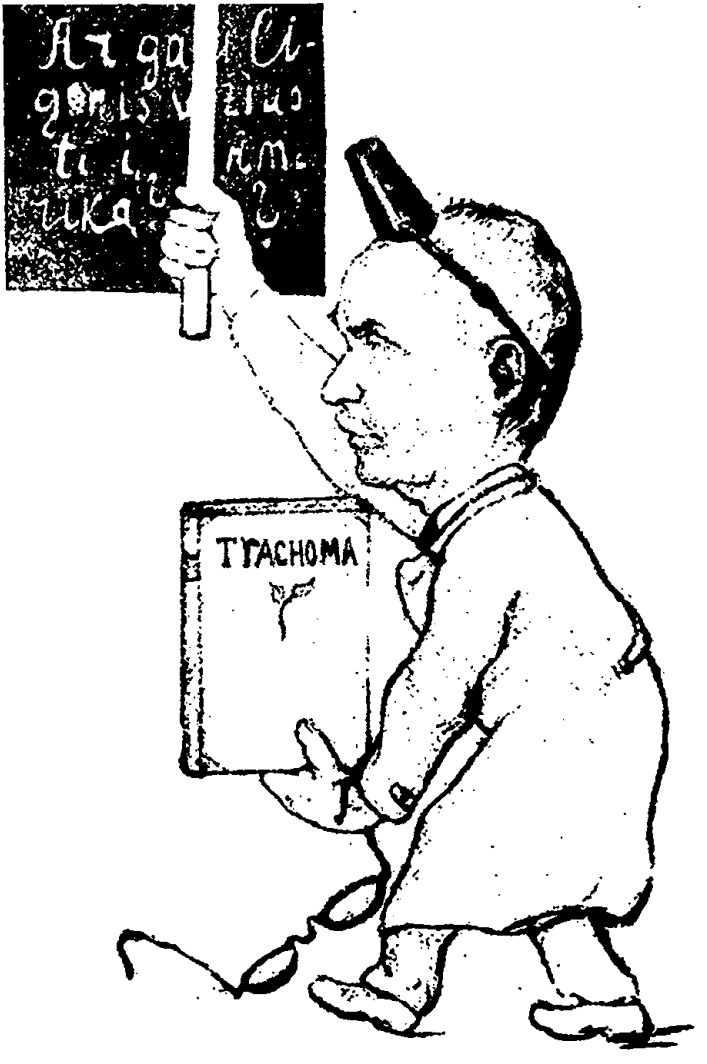

Prof. P. Avižonis karikatūristo akimis (dr. A. Volockis, 1929 m.).

Akių ligų profilaktikos reikalui P. Avižonis 1915 m. Vilniuje išleido knygutę „Apie akių ligą—trachomą". 1920 m. išspausdino dvi knygutes: „Kova su trachoma" (ją išleido Šiaulių Apskrities valdyba 10.000 tiražu) ir „Kova su limpamomis ligomis", kurioje ir trachomai skiriamas didelis dėmesys.

Pradėjęs dirbti Aukštuosiuose kursuose ir Lietuvos Universitete, P. Avižonis dar labiau išvystė planingą kovą su trachoma. Stengdamasis įtraukti į tą darbą ir kitus gydytojus, „Medicinos" žurnale paskelbia nemaža straipsnių tuo klausimu. Pavyzdžiui, 1921 m. „Medicinoje" randame šiuos jo straipsnius: „Kaip organizuoti kovą su trachoma" (Nr. 1), „Gydytojų praktikų uždaviniai kovoje su aklumu" (Nr. 10), „Apie trachomos gydymą" (Nr. 11), „Kovos su trachoma organizacijos planas" (Nr. 11). Prieš šaukiant II Lietuvos gydytojų suvažiavimą 1922 m., P. Avižonis paruošė medžiagos sumanymui, kad būtų išleistas įstatymas kovai su trachoma (*P. Avižonis,* Kovai su trachoma įstatymo sumanymas.—„Medicina", 1922, Nr. 11-12, p. 563-568; tuo pačiu reikalu 1923 m. išspausdinta ir atskira knygutė „Kovai su trachoma įstatymo sumanymas"). Jo paties paruošto įstatymo projekto reikalu 1923 m. „Medicinoje" (Nr. 12) išdėstė ir savo komentarus: „Kovai su trachoma įstatymo sumanymo paaiškinamasis raštas". Besirūpindamas to įstatymo įgyvendinimu, kreipėsi į atitinkamas valdžios įstaigas, bet, deja, tas jo sumanymas nevirto įstatymu.

Tik P. Avižonio dėka prieita prie sistemingos kovos su trachoma. 1924, 1926-1927 m. ir vėliau atlikta plataus masto akių tyrimai Kauno ir provincijos mokyklose, bendrabučiuose ir senelių prieglaudose. Pavyzdžiui, 1924 m. Akių klinikos iniciatyva P. Avižonio asistentas dr. Jurgis Prialgauskas-Gedaugas apžiūrėjo 44 Kauno pradžios mokyklų 3.728 mokinius trachomos plitimui tirti. Rasta trachomuotų net 11% (*J. Prialgauskas,* Trachoma Kauno miesto pradžios mokyklose 1924 m.—„Medicina", 1925, Nr. 7-8, p. 454-470). Tas pats dr. J. Prialgauskas dalyvavo Lietuvos aklųjų surašyme ir ištyrė akluosius Šiaulių ir Mažeikių apskrityse. Tyrimų rezultatus trumpai suglaudė P. Avižonis (*P. Avižonis,* Trachoma Kauno mokyklose ir apskritai Lietuvoje.— „Lietuva", 1924, Nr. 165, p. 3-4). 1926-1927 m. pats P. Avižonis apžiūrėjo visų Kauno aukštesniųjų mokyklų mokinių akis. Apžiūrėjimo metu surasta 3,19% sergančių trachoma (*P. Avižonis,* Trachoma Kauno aukštesniosiose mokyklose.— „Medicina", 1927, Nr. 8, p. 440-452). 1931 m. dr. M. Korganovaitė ir dr. L. Epšteinas patikrino 5.886 Kauno pradžios mokyklų mokinius. Trachomuotų rasta 1,5%. 1935 m.

dr. P. Kazlauskas, ištyręs 3.286 Kauno ir priemiesčių pradžios mokyklų mokinius, rado 1,95% sergančių trachoma („Medicina", 1936, Nr. 2, p. 121). P. Avižonis ruošdavo Akių klinikoje gydytojams kursus, kur supažindinavo su trachomos liga ir jos gydymo būdu. Pavyzdžiui, 1926 m. lapkričio 29-gruodžio 4 d. Medicinos fakultetas suruošė gydytojams pasitobulinimo kursus, kuriems vadovavo P. Avižonis. Kursuose Medicinos fakulteto dėstytojai skaitė net 21 paskaitą. Klausytojai dalyvavo klinikose ligonių vizitacijose, operacijose ir institutų darbuose. Tuo pačiu laiku P. Avižonis su Akių klinikos asistentais suruošė pasitobulinamąjį trachomos kursą, kuris truko 10 dienų (XI.29-XII.8). Tų kursų tikslas—pamokyti bendrosios praktikos gydytojus pažinti ir gydyti trachomą (*P. Avižonis*, Pasitobulinamieji gydytojams kursai.—„Medicina", 1926, Nr. 8-9, p. 494-495). 1928 m. P. Avižonis kreipėsi į gydytojus trachomos sustabdymo reikalu (*P. Avižonis*, Atviras laiškas gydytojams trachomos plitimo ir kovos su ja klausimu.—„Medicina", 1928, Nr. 8, p. 578). 1930 m. „Medicinoje (Nr. 8, p. 533-546) jis vėl rašo „Apie trachomos išsiplatinimą Lietuvoje". Tų pačių metų „Medicinoje" (Nr. 9, p. 642-644) informuoja apie Tarptautinę organizaciją kovai su trachoma. 1933 m. „Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbuose" (t. I, kn. 1, p. 7-29) išspausdino studiją apie „Ankstyvą trachomos diagnozę". 1935 m. Lietuvos Gydytojų sąjunga kartu su VDU Medicinos fakultetu *sausio 3-15 d. suruošė gydytojams tobulinamuosius kursus. Organizacinį* komitetą sudarė daktarai: Pr. Gudavičius (pirm.), L. Finkelšteinas, P. Avižonis, Pr. Mažylis ir J. Blažys (sekr.). P. Avižonis kursuose skaitė apie „Skubiąją pagalbą akių susirgimuose". Pagaliau 1938 m. „Medicinoje" (Nr. 4, p. 291-301) P. Avižonis suteikia daug vertingų duomenų apie kovą su trachoma Vilniaus krašte.

Į kovą su trachoma įsijungus P. Avižonio auklėtiniams, jo bendradarbiams Akių klinikoje ir atskiriems gydytojams bei įvedus nemokamą trachomos gydymą ligoninėse ir akių ambulatorijose, susirgimų skaičius trachoma Lietuvoje labai sumažėjo. Jau atsirado daugiau įstaigų akių ligoms gydyti. 1934 m. buvo 4 ligoninės ir 4 ambulatorijos, kur žmonėms buvo teikiama okulistinė pagalba. Didžiausia jų buvo Vytauto Didžiojo universiteto Akių klinika, vadovaujama P. Avižonio. Antras svarbus centras yra buvęs Šiauliuose. Pirmiausia paminėtina Apskrities savivaldybės akių ligoninė, *vadovaujama dr. J. Prialgausko. Ligoninė turėjo stacionarinį skyrių su* 20 lovų ir ambulatoriją. Stacionariniame skyriuje gulėdavo kasmet vidutiniškai 205 ligoniai, ambulatoriškai gydydavosi 2.150 ligonių,

kurie per metus lankydavosi 8.100 kartų, operacijų kasmet buvo padaroma 520, iš jų 175 didesnės. Šiaulių apskrities gyventojams trachoma gydoma ligoninėje nemokamai. Šiaulių mieste visų mokyklų vaikų sveikata tikrinama specialaus mokyklų gydytojo 2 kartus per metus, o apskrityje pradžios mokyklų vaikų sveikata žiūrima 1 kartą per metus. Kartu buvo žiūrima ir akių, ypač trachomos. Panevėžio Apskrities ligoninėje yra buvęs Akių skyrius, įsteigtas 1933 m. spalio 1 d. Skyriui vadovavo dr. A. Bridžius. Trachomos gydymas nemokamas. Stacionarinio skyriaus ligonių skaičius apie 100, ambulatarijos—apie 1.000, operacijų per metus padaroma apie 225, iš jų didesnių apie 25. Karo ligoninės Akių skyriui vadovavo dr. J. Nemeikša. Be to, keturiose ambulatorijose veikė akių skyriai: Kauno Miesto savivaldybės, Kauno Miesto ligonių kasos ir Žydų „Oze" draugijos ambulatorijose Kaune ir Panevėžyje (*P. Avižonis*, Okulistinė pagelba Lietuvoje.—„Medicina", 1934, Nr. 10, p. 582-583).

P. Avižonis, suprasdamas, kad tik valstybiniu mastu vedama kova su trachoma gali būti sėkminga, buvo paruošęs ir kovai su trachoma įstatymo projektą.

P. Avižonis rūpinosi ne tik kova su aklumu, bet taip ir į tą didelę nedalią patekusiais žmonėmis. Jau 1923 m. II Lietuvos gydytojų suvažiavime skaitė paskaitą apie organizuotos aklųjų globos būtinybę, nurodydamas kitų kraštų pavyzdžius, kaip tas reikalas turėtų būti tvarkomas (*P. Avižonis*, Aklųjų globojimas kitur ir Lietuvoje.—Antrasis Lietuvos gydytojų suvažiavimas 1923 m. vasario 22-24 d. Kaunas, 1923, p. 168-179; tas pats straipsnis išsp. ir „Medicinoje", 1923, Nr. 11). 1926 m. Kaune ir buvo įsteigta Aklųjų draugija (nuo 1930 m. persiorganizavo į Akliesiems globoti draugiją), kuri 1928 m. įkūrė Aklųjų institutą. Tame institute buvo mokoma aklųjų rašto, amatų ir kt. P. Avižonis daug padėjo draugijai patarimais ir bendradarbiavo tos draugijos leidinyje „Aklųjų Dalia".

Komandiruotės į užsienį

P. Avižonis, būdamas Lietuvos Universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto profesorius ir žymus akių ligų specialistas, dalyvaudavo vokiečių, prancūzų, pabaltiečių oftalmologų suvažiavimuose, tarptautiniuose oftalmologų kongresuose ir atstovaudavo Lietuvos mokslui kitomis progomis. Štai jo svarbesnės komandiruotės:

1922 m., norėdamas susipažinti su akių klinikų įrengimais bei jų tvarkymu, lankėsi Berlyno ir Karaliaučiaus universitetų akių klinikose (*P. Avižonis*, Įspūdžiai iš Berlyno ir Karaliaučiaus universitetinių akių klinikų.—„Medicina", 1922, Nr. 2, p. 86-92).

1923 m. Züriche lankė prof. Vogto plyšinės lempos kursus (*P. Avižonis*, Prof. Vogt'o plyšinės lempos kursas 1923 m. Ciuriche.—„Medicina", 1924, Nr. 1, p. 47-56).

1924 m. birželio 12-14 d. dalyvavo XLIV Vokiečių oftalmologų draugijos suvažiavime Heidelberge (*P. Avižonis*, Apyskaita iš komandiruotės į 44-tąjį Vokiečių oftalmologų draugijos suvažiavimą Heidelberge 1-14 d. birželio 1924 m.—„Medicina", 1924, Nr. 12, p. 996-1007).

1925 m. atstovavo Lietuvai ir Lietuvos Universitetui Jeruzalės universiteto atidarymo iškilmėse. Ten kovo 30 d. pasakė kalbą hebraiškai. P. Avižonio sveikinamąjį žodį Lietuvoje buvo išvertęs hebrajų kalbon vienas jo pacientas—rabinas. Plaukdamas laivu į iškilmes, tą hebrajų kalba parašytą sveikinamąjį žodį išmoko ir atidaryme pakalbėjo hebraiškai, nesinaudodamas rašytu tekstu. Kalba paliko gilų įspūdį. Iš Jeruzalės per Aleksandriją dar buvo nuvykę į Neapolį ir kitur (plačiau apie tą kelionę: „Medicina", 1925, Nr. 6-7, p. 504-505).

1927 m. birželio 9-11 d. dalyvavo Vokiečių oftalmologų draugijos suvažiavime Heidelberge, kur skaitė pranešimą, tema „Zur Frage über den Zusammenhang der einseitigen Elephantiasis des Oberlides mit Erweiterung der Sella turcica". Grįždamas aplankė Berlyno ir Karaliaučiaus universitetų akių klinikas.

1928 m. net tris kartus buvo išvykęs į užsienį. Kovo 30-31 d. kartu su kitais Medicinos fakulteto profesoriais lankė Latvijos Universiteto Medicinos fakultetą ir skaitė paskaitą latviškai, tema „Par akli dzimušo un operēto mācīšanu redzēt" (išsp. „Latvijas Ārstu Žurnals", 1928, Nr. 5-6, p. 154-160). Rugpiūčio 6-8 d. dalyvavo Vokiečių oftalmologų draugijos suvažiavime Heidelberge, kur skaitė pranešimą „Über schädliche Folgen der Tränendrüsenentfernung" (išsp. „Bericht über die 47-te Zusammenkunft der Deutschen Ophtalmologischen Gesellschaft in Heidelberg", 1928, p. 340-344). Rugsėjo 8-9 d. Rygoje dalyvavo II Latvijos gydytojų ir dantų gydytojų kongrese, kur padarė pranešimą „Zur Unschädlichkeitsfrage der Tränendrüsenentfernung" (išsp. „Latvijas Ārstu Žurnals", Nr. 5-6, p. 400-405). Šio kongreso metu P. Avižonis su Rubertsu ir Blessingu sutarė šaukti periodinius Pabaltijo valstybių oftalmologų kongresus. Tokių kon-

gresų iki II pasaulinio karo buvo sušaukta net penki. P. Avižonis buvo vienas Pabaltijo oftalmologų tarybos steigėjų. Tą tarybą sudarydavo Pabaltijo valstybių akių klinikų direktoriai. Prieš II pasaulinį karą P. Avižoniui teko būti tos tarybos pirmininku.

1929 m. rugsėjo 5-13 d. P. Avižonis dalyvavo XIII TArptautiniame oftalmologų kongrese Amsterdame, kur buvo vienos sekcijos pirmininku.

Pasibaigus Amsterdamo kongresui, rugsėjo 14 d. P. Avižonis atstovavo Lietuvos Raudonajam kryžiui. Tarptautinės draugijos kovai su aklumu steigiamajame susirinkime Hagoje ir ten pat įvykusioje Tarptautinėje konferencijoje kovai su trachoma. Po Hagos kongreso ir konferencijos P. Avižonis susipažino su Amsterdamo, Leideno ir Utrechto universitetų klinikomis, o grįždamas į Lietuvą, dar buvo užsukęs Paryžiun apžiūrėti akių klinikos ir ligoninių.

1930 m. P. Avižonis buvo komandiruotas į du oftalmologų suvažiavimus ir į tarptautinę konferenciją Ženevoje. Gegužės 24-25 d. dalyvavo II Pabaltijo oftalmologų suvažiavime Tartu mieste, kur padarė pranešimą „Über spontane Verlagerung der orbitalen Tränendrüse" (*P. Avižonis*, Pabaltijo oftalmologų suvažiavimas Tartu-Dorpate 1930.V.24-25.—„Medicina", 1930, Nr. 8, p. 588-589). Birželio 12-14 d. dalyvavo Vokiečių oftalmologų draugijos suvažiavime Heidelberge. Šios komandiruotės proga aplankė tarptautinę higienos parodą Drezdene ir arčiau susipažino su moderniu ligoninių įrengimu. Vidaus reikalų ministerijos komandiruotas, liepos 26-27 d. Ženevoje dalyvavo Tarptautinės organizacijos kovai su trachoma susirinkime. Ta proga aplankė Ženevos ir Lozanos universitetų akių klinikas (*P. Avižonis*, Tarptautinė organizacija kovai su trachoma.— „Medicina", 1930, Nr. 9, p. 642-644).

1931 m. gegužės 4-7 d. dalyvavo Prancūzų oftalmologų draugijos suvažiavime Paryžiuje.

1932 m. P. Avižonis buvo vienas pagrindinių organizatorių III Pabaltijo oftalmologų suvažiavimo, įvykusio gegužės 27-28 d. Kaune (Plg. *P. Avižonis*, III Pabaltijo oftalmologų suvažiavimas.— „Medicina", 1932, Nr. 8, p. 544-546). Tų pačių metų liepos 18-20 d. Paryžiuje atstovavo Lietuvos Akių gydytojų draugijai Prancūzų oftalmologų draugijos suvažiavime ir tos draugijos 50 metų sukaktuvių iškilmėse, kurios įvyko liepos 26-27 d. („Medicina", 1932, Nr. 9, p. 605-607). Ta proga, prieš grįždamas Kaunan, aplankė Lozanos, Vienos, Varšuvos ir Vilniaus universitetų akių klinikas.

1933 m. balandžio 16-21 d. dalyvavo Tarptautiniame oftalmologų kongrese Madride. Grįždamas Lietuvon, dar buvo sustojęs Paryžiuje.

1934 m. dalyvavo IV Pabaltijo oftalmologų suvažiavime („Medicina", 1934, Nr. 7, p. 422), o gegužės 14 d.—Tarptautinių organizacijų kovai su sklumu ir trachoma susirinkime Paryžiuje („Medicina", 1934, Nr. 8, p. 482-483).

P. Avižonio darbai medicinos draugijose ir jų suvažiavimuose

P. Avižonis, iš Šiaulių persikėlęs gyventi į Kauną, tuojau įsijungė į medicinos draugijų veiklą. Prieš įsikuriant Lietuvos Gydytojų sąjungai, svarbiausia ir reikšmingiausia medicinos gydytojų organizacija buvo Kauno Medicinos draugija, įsteigta 1885 m. Pradžioje jai daugiausia priklausė svetimtaučiai gydytojai (jų tuo metu daugiausia ir buvo), gyveną Kaune ir jo apylinkėse. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 1919 m. draugija atkurta. Į ją įstojo ir žymių lietuvių gydytojų. Kaip jau anksčiau minėta, 1919 m. draugija suorganizavo kursus studentams medikams, dėl karo negalėjusiems baigti savo studijų. 1920 m. prisidėjo prie Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus organizavimo. Čia labai daug darbo ir įdėjo tos draugijos narys P. Avižonis. Draugijos iniciatyva 1920 m. gegužės mėn. pradėtas leisti žurnalas „Medicina", į kurios redakcinę komisiją nuo 1923 m. įėjo ir P. Avižonis. Kauno Medicinos draugija, jausdama didelį medicininės literatūros trūkumą, įsteigė Fondą medicinos raštams leisti (to fondo įstatai paskelbti „Medicinoje", 1921, Nr. 5, p. 130). Pirmąją fondo valdybą sudarė: pirm. dr. Kazys Grinius, sekr. dr. Juozas Žemgulys ir ižd. dr. Petras Avižonis. Visi trys valdybos nariai 1921 m. birželio 15 d. paskelbė atsišaukimą „Lietuvos gydytojams bei medicinos mėgėjams ir Amerikos lietuviams daktarams" („Medicina", 1921, Nr. 5, p. 129-130; atsišaukimas rugsėjo mėn. išspausdintas ir Amerikos Lietuvių daktarų draugijos organe „Gydytojas", 1921, Nr. 3, p. 28-29). Štai vienas kitas ano meto rūpestis, gražiai išdėstytas tame atsišaukime, prie kurio paruošimo daug prisidėjo P. Avižonis: „Kurdami savo nepriklausomybę, mes turime būti pasiryžę sukurti ir jos pagrindą— sąvąją lietuvišką kultūrą. Mokslo atžvilgiu mes turime tapti lygūs su kitomis pasaulio tautomis. To reikalauja mūsų nepriklausomybės idėja, to reikalauja mūsų tautinė garbė. Medicinoje mes taip pat turime stengtis susilyginti su kultūringiausiomis pasaulio tautomis".

Nurodžius, kad jau šis tas yra padaryta (suorganizuota sanitarinė krašto ir kariuomenės organizacija, Raudonojo kryžiaus draugija su jo įstaigomis, kad jau turima apie 50 ligoninių, Higienos ir Rentgeno institutų, kad gražiai veikia Kauno Medicinos draugija, leidžiamas „Medicinos" žurnalas, Aukštuosiuose kursuose suorganizuotas Medicinos skyrius ir t.t.), nusiskundžiama, kad ypač trūksta medicinos literatūros: jaunuomenė neturinti iš ko medicinos mokytis, medikų inteligentija neturinti kuo savo intelektinių reikalavimų patenkinti, o liaudis neturinti iš ko pasimokyti sveikatą saugoti. Visiems tiems poreikiams patenkinti trūkstą pinigų. Todėl toms lėšoms telkti įsteigtas Fondas medicinos raštams leisti. O į Amerikos lietuvius kreipiamasi šiais žodžiais: „Broliai Amerikiečiai! Jūs žinote, kad karo nuniokotoje Lietuvoje pinigų maž tėra. Jūs visada buvote gyvi opiesiems mūsų tautos reikalams. Pasiskubinkite su savo doleriais!"

Nors Kauno Medicinos draugija buvo viena pagrindinių medicinos gydytojų organizacijų nepriklausomoje Lietuvoje, bet trūko vienos organizacijos, kuri sujungtų visas Lietuvoje veikiančias medicinos draugijas. P. Avižonis, gerai suprasdamas tokios organizacijos būtinumą, jau 1921 m. paruošė Lietuvos Gydytojų sąjungos įstatų projektą. Tokios organizacijos reikalu jis kalbėjo Kauno Medicinos draugijos sušauktame I Lietuvos gydytojų suvažiavime, įvykusiame 1921 m. rugsėjo mėn. Tame suvažiavime dalyvavo net apie 200 gydytojų (įstatų projektas paskelbtas „Medicinoje", 1922, Nr. 9-10, p. 492-493). Tačiau Lietuvos Gydytojų sąjungos įsisteigimas nusitęsė iki 1924 m. spalio 3-4 d. Be to, P. Avižonis paruošė „Pavyzdinių gydytojų draugijoms įstatų sumanymą" („Medicina", 1922, Nr. 9-10, p. 494-496). Tai įstatų projektas apskričių gydytojų draugijoms.

P. Avižonis buvo aktyvus Kauno Medicinos draugijos narys, dalyvaudavo draugijos posėdžiuose ir susirinkimuose, kuriuose darydavo pranešimus medicininiais klausimais. Pavyzdžiui, 1925 m. gegužės 8 d. draugijos susirinkime padarė pranešimą apie žydų universitetą Jeruzalėje ir apie medicinos reikalų tvarkymą Palestinoje („Medicina", 1925, Nr. 6-7, p. 504-505), 1927 m. gegužės 6 d. skaitė paskaitą apie trachomą Kauno aukštesniosiose mokyklose (pranešimas išspausdintas atskira knygute 1927 m., 15 p.) ir t.t.

Reikšmingi yra buvę Lietuvos gydytojų suvažiavimai, kuriuos pradžioje šaukdavo Kauno Medicinos draugija, o 1924 m. spalio 3-4 d. įvykusiame III Lietuvos gydytojų suvažiavime įkūrus Lietuvos Gydytojų sąjungą, į kurią įėjo beveik visos tuometinės Lietuvos

medicinos draugijos, jau pati sąjunga ruošdavo gydytojų suvažiavimus ir kongresus. Tuose suvažiavimuose būdavo svarstomi gydytojų profesiniai reikalai, keliami įvairūs sveikatos apsaugos klausimai, rūpintasi paruošimu krašto sveikatingumui naudingų įstatymų projektų, skaityta daugiau bendresnio pobūdžio medicininių paskaitų ir kt. Lietuvos gydytojų suvažiavimuose ir P. Avižonis yra skaitęs paskaitų bei kėlęs aktualius klausimus, susijusius su Lietuvos sveikatos reikalais. Pora pavyzdžių: 1923 m. vasario 22-24 d. II Lietuvos gydytojų suvažiavime padarė išsamų pranešimą apie aklųjų globojimą kitur ir Lietuvoje (pranešimas išsp. „Medicinoje", 1923, Nr. 11, p. 604-613). 1924 m. spalio 3-4 d. įvykusiame III Lietuvos gydytojų suvažiavime skaitė paskaitą apie galvos skausmus ir akių ligas (Trečiasis Lietuvos gydytojų suvažiavimas 1924 m. Kaunas, 1926, p. 195-210). IV Lietuvos gydytojų kongrese Kaune (1928.XI.1-3) skaitė paskaitą apie „Senatviškuosius akių pakitimus" („Kosmos", 1929, Nr. 1, p. 11-20). Paskaitoje jis apibūdino bendruosius senatvės reiškinius, senatvės priežastis, morfologinius akių pakitimus senatvėje (vokai, odena, ragena, rainelė, lęšiukas, stiklakūnis, tinklainė, gyslainė) ir funkcinius akių pakitimus. 1926 m. V Lietuvos gydytojų suvažiavime skaitė apie kai kurias akių ligų diagnozės ir terapijos klaidas.

Daugiausia dėmesio skirta paties P. Avižonio iniciatyva 1933 m. įkurtos Lietuvos Akių gydytojų draugijos suvažiavimams, kurie buvo šaukiami kasmet Vytauto Didžiojo universiteto Akių klinikoje. Suvažiavimuose buvo diskutuojami specialūs akių ligų klausimai ir nagrinėjami kiti aktualūs reikalai, susiję su akių sveikatingumu. Tuose suvažiavimuose, kuriems paprastai pirmininkaudavo P. Avižonis, jis pats labai aktyviai reikšdavosi ir skaitydavo mokslinius pranešimus. Norėdami gauti kiek pilnesnį tų suvažiavimų eigos bei darbų vaizdą, bet trumpai susipažinkime su pora suvažiavimų. Pavyzdžiui, I Lietuvos Akių gydytojų draugijos suvažiavime, įvykusiame 1933 m. lapkričio 19 d., pirmiausia buvo skaitomas P. Kazlausko pranešimas „Apie optinio nervo atrofijos gydymą retrobulbarinėmis atropino injekcijomis". Diskusijose dalyvavo Volbergas (Marijampolė), J. Nemeikša (Kaunas), P. Avižonis. Antrasis pranešėjas buvo P. Avižonis. Jo tema—„Apie atšokusios retinos gydymą dijatermijos būdu" (išsp. „Medicinoje", 1934, Nr. 1). Pabaigoje pademonstravo epidioskopu periferinio regėjimo laukus ir dugno vaizdus prieš ir po operacijos. Trečias pranešimas buvo J. Marcinkaus: „Lietuvos aklųjų statistikos ir registracijos klausimu". Diskusijose gyvai reiškėsi: J. Prialgauskas (Šiauliai), J. Nemeikša, O. Landsbergienė (Kaunas). Ketvirtą pra-

nešimą padarė M. Steiblys: „Akių vaccinola". Diskusijose dalyvavo P. Avižonis ir J. Prialgauskas. Penktą pranešimą padarė J. Prialgauskas: „Akių sužalojimai sprogdinant akmenis". Po pranešimo buvo pasiūlyta ši rezoliucija: „Pirmasis Lietuvos Akių Draugijos suvažiavimas, išklausęs gyd. Prialgausko pranešimą, nutarė: Prašyti atitinkamų valdžios organų išleisti taisykles gyventojams apsaugoti nuo nelaimingų atsitikimų sprogdinant akmenis. Taisyklių pagrindiniai dėsniai turėtų būti šie: 1. Sprogdinti akmenis leidžiama tiktai asmenims, išėjusiems tam tikrus akmenų sprogdinimo kursus. 2. Akmenų sprogdinimo kursus perijodiškai organizuoja Kr. Apsaugos Ministerijos Karo ginklų tiekimo valdyba ar kita kuri žinyba. 3. Turi būti nustatomos ir viešai skelbiamos sprogstamų medžiagų rūšys, tinkamiausios akmenims sprogdinti. 4. Uždrausti pardavinėti atskirai bertoletinė druska ir kitos greitai sprogstamos medžiagos". P. Avižonis diskusijų metu siūlomą rezoliuciją dar labiau paryškino: „Žemės reformos vykdymas ir kaimų skirstymas į vienkiemius sužadinę gyvą trobesių statybą. Statybos medžiagai ir kartu melioracijos tikslu sprogdinami ir renkami iš laukų akmenys. Savamoksliai sprogdintojai paprastai vartoja savo darbo sprogstamąją medžiagą, kuri dažnai sprogstanti dar prirengiamojo darbo metu, užtaisant skylę akmenyje, sudraskanti rankas ir priteršianti akis. Reikėtų rūpintis, kad Žemės Ūkio Rūmai, darydami kursus šiaip visokiems amatininkams, padarytų specialius kursus ir akmenskaldžiams. Antra, turėtų būti parūpinta kiek galima mažiau pavojinga sprogstamoji medžiaga, o bertolinė druska turėtų būti uždrausta laisvai pardavinėti, kaip tatai jau kelinti metai esą padaryta Estijoje. Lai pranešėjas patiekia savo išvadas Akių Gydytojų D-jos Valdybai, kuri arčiau su jomis susipažinusi ir pasirėmusi dideliu apakusiųjų ir invalidų skaičiumi, galėtų pajudinti šitą klausimą". Ir toliau Lietuvos Akių gydytojų draugijos pirmininko P. Avižonio rūpesčiu šis reikalas buvo sutvarkytas, buvo ruošiami akmenskaldžiams kursai, iš kurių išeidavo kvalifikuoti akmenų sprogdintojai. Netrukus labai sumažėjo akmens skaldytojų akių sužalojimai.

Šeštas pranešimas buvo P. Avižonio—„Adaptacijos tyrimo reikšmė ir būdai kasdieninėje praktikoje". Pranešimo metu buvo pademonstruoti prietaisai adaptacijai tirti. Pertraukų metu suvažiavimo dalyviai buvo supažindinti su 4 ligoniais po diathermocoagulatio sclerae operacijų ir su diatermijos aparatais (*O. Landsbergienė* ir *P. Kazlauskas*, Pirmasis Lietuvos Akių gydytojų draugijos suvažiavimas.—„Medicina", 1934, Nr. 1, p. 35-37).

Meskime dar trumpą žvilgsnį į III Lietuvos Akių gydytojų suvažiavimą, įvykusį 1935 m. gruodžio 8 d. Suvažiavime dalyvavo 16 draugijos narių ir 9 svečiai. Čia buvo padaryti net 8 pranešimai: 1. B. Goldengeimo „Patyrimai su tebeprotin'u", 2. V. Avižonio „Alerginiai akių susirgimai", 3. P. Kazlausko „Kauno pradžios mokyklų mokinių akių sveikatos tyrimo duomenys", 4. J. Marcinkaus „Ryškiosios trachomos dažnumas naujokų tarpe ir jos geografinis išsiplatinimas", 5. V. Avižonio „Apie intrakapsulinę kataraktos operaciją V. D. U. Akių klinikos duomenimis", 6. P. Avižonio „Ophtalmomyiasis", 7. M. Steiblio „Įspūdžiai iš Vienos ir Prahos Akių klinikų" ir 8. J. Marcinkaus „Lietuvos aklųjų apžiūrėjimo reikalu". Suvažiavimo metu buvo pademonstruoti 5 ligoniai, mikroskopiniai preparatai (*P. Kazlauskas* Trečiasis Lietuvos Akių gydytojų draugijos suvažiavimas.— „Medicina", 1936, Nr. 2, p. 118-128).

Ir visi kiti Lietuvos Akių gydytojų draugijos suvažiavimai buvo labai našūs. P. Avižonis pirmininkavo draugijai nuo 1933 m. iki mirties.

P. Avižonis skaitydavo ir viešų paskaitų didžiojoje Universiteto salėje. Pavyzdžiui, 1933 m. skaitė dvi paskaitas apie svaiginamų gėrimų žalingumą: kovo 5 d. apie alkoholizmą, o balandžio 2 d. apie alkoholio įtaką akių funkcijai. Pats P. Avižonis buvo griežtai nusistatęs prieš svaiginamųjų gėrimų vartojimą.

P. Avižonis medicinos draugijų narys

P. Avižonis buvo keleto Lietuvos ir užsienio medicinos draugijų narys. Iš Šiaulių atsikėlęs į Kauną, 1920 m. įstojo į Kauno Medicinos draugiją, kurios veikloje labai aktyviai reiškėsi. 1925 m. priimtas į Vokiečių oftalmologų draugiją, o 1930 m.—į Prancūzų oftalmologų draugiją. 1933 m. buvo vienas iš pagrindinių Lietuvos Akių gydytojų draugijos steigėjų. Jis paruošė ir tos draugijos įstatus bei rūpinosi jos įteisinimu. Draugijos tikslas buvo burti akių gydytojus draugėn, rūpintis jų profesiniais reikalais, ugdyti akių ligų specialistus ir kovoti su akių ligomis bei aklumu. Ta draugija, visą laiką pirmininkaujama P. Avižonio, buvo Tarptautinės okulistų organizacijos narys. P. Avižonis buvo vienas Pabaltijo okulistų bendro darbo organizatorių. Jis, susitaręs su dviem savo kolegomis (latviu ir estu), nuo 1928 m. kas dveji metai ruošdavo Pabaltijo okulistų suvažiavimus, kuriuose būdavo pasidalinama ne tik mokslo žiniomis, bet taip pat aptariami ir praktiški klausimai, susiję su okulistinės pagalbos teikimu tų kraštų

gyventojams. Ypač glaudžius nuolatinius ryšius palaikė su estų gydytojais. Todėl 1937 m. sausio 27 d. Tartu Estų gydytojų draugija (Tartu Eesti Arstide Selts) savo visuotiniame susirinkime išsirinko P. Avižonį savo nariu—užsienio korespondentu. 1938 m. Kauno Medicinos draugijos posėdyje skaitė pranešimą apie Estijos gydytojus ir jų organizacijas. Ypač aukštai įvertino Tartu Estų gydytojų draugiją („Medicina", 1938, Nr. 2, p. 150-156). 1938 m. Tarptautinės organizacijos kovai su trachoma visuotiniame susirinkime Tarptautinio oftalmologų kongreso metu Kaire P. Avižonis buvo išrinktas tos organizacijos valdybos nariu. 1939 m. Latvijos Universiteto Medicinos fakultetas, įvertindamas P. Avižonio mokslo darbus, jį išsirinko garbės daktaru.

P. Avižonis medicinos žurnalų bendradarbis ir redaktorius

P. Avižonis buvo daugelio Lietuvos ir užsienio medicinos žurnalų bei leidinių bendradarbis. Lietuvoje jis buvo nuolatinis bendradarbis „Lietuvos Gydytojų Suvažiavimo Darbų", „Medicinos", „Medicinos ir Gamtos", „Sveikatos" („Lietuvos Ūkininko" priedas) ir „Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbų". Be to, medicinos klausimais rašė „Aklųjų Dalioje", „Kosmose", „Lietuviškojoje Enciklopedijoje", „Lietuvių Tautoje", „Sietyne". Bendradarbiavo šiuose užsienio medicinos žurnaluose ir leidiniuose: „Archiv Oftalmologii", „Bericht der Ophtalmologischen Gesellschaft", „Kliničeskaja Medicina", „Klinische Monatsblatter fur Augenheilkunde", „Latvijas Ārstu Žurnals", „Revue du Trachome", „Russkij Oftalmologičeskij Žurnal", „Sbornik v oznamenovanije sorokoletija naučnoj dejatel' nosti M. I. Averbacha", „Societe Francaise d'Ophtalmologie" leidiniuose, „Zeitschrift fur Augenheilkunde".

Buvo redaktoriumi, redakcinės komisijos ar kolegijos nariu šių medicinos mokslo žurnalų ar leidinių: 1913 m. buvo vienas „Medicinos ir Gamtos" žurnalo steigėjų, 1923-1939 m. „Medicinos" žurnalo redakcinės komisijos narys (atstovavo Lietuvos Universiteto, nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos fakultetui), nuo 1925 m. rusų oftalmologų žurnalo „Archiv Oftalmologii" leidėjų komisijos narys, 1933-1939 m. „Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbų" (Acta Medicinae Facultatis Vytauti Magni Universitatis) redaktorius ir nuo 1938 m. tarptautinio oftalmologų žurnalo „Ophtalmologica" leidėjų kolegijos ir redakcinės komisijos narys.

P. Avižonio specialūs oftalmologijos darbai ir jo „Akių ligų vadovas"

Kaip jau anksčiau minėta, P. Avižonis, dar bestudijuodamas mediciną ir vėliau pradėjęs verstis gydytojo praktika, rašė higienos, užkrečiamųjų ligų ir kitais su žmonių sveikatingumu susijusiais klausimais. Bet tai buvo daugiau populiariai parašyti straipsniai (ir atskiros knygutės), skirti plačiajai visuomenei. Tačiau nuo 1912-1913 m. jau galima kalbėti apie P. Avižonio mokslinius straipsnius, paremtus jo paties atliktų tyrimų duomenimis. Pats didžiausias to meto mokslinis darbas buvo jo disertacija apie lietuvių valstiečių akių ligas ir aklumą dviejuose Šiaulių apskrities valsčiuose—Gruzdžių ir Lygumų. Apsigyvenęs Kaune ir pradėjęs dirbti universitete, ėmė spausdinti mokslinius darbus iš oftalmologijos srities. Tokių darbų yra paskelbęs apie 60, iš jų apie 40 lietuvių medicininėje literatūroje ir apie 20 užsienio mokslo žurnaluose vokiečių, rusų, prancūzų ir latvių kalbomis (jie sužymėti P. Avižonio spausdintų raštų bibliografijoje). Jo mokslinių darbų tarpe trachomos ir aklumo problema užima centrinę vietą. Kituose darbuose P. Avižonio nagrinėjami šie oftalmologijos klausimai: glaukomos terapija, atšokusios tinklainės gydymas, kataraktų operacijų patobulinimai, optinio nervo susirgimai, įgimtinių akies anomalijų stebėjimai, navikai, akių sužeidimai, vokų ir ašarų organų nenormalumai ir kt. *J. Marcinkus*, A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 262). Be to, „Medicinos" žurnale skelbdavo savo vadovaujamos klinikos *metines apyskaitas, iš kurių susidaro pilnas tos klinikos vystymosi ir* augimo vaizdas; iš tų apyskaitų matyti, kiek daug toje klinikoje atlikta tiriamojo darbo, kiek padaryta sudėtingų operacijų ir t.t. Tokių apyskaitų (kartu su Karo ligoninės ir Lietuvos Raudonojo kryžiaus akių klinikomis) paskelbta apie 30. P. Avižonis sistemingai aprašydavo suvažiavimus ar kongresus, *kuriuose jis dalyvaudavo, savo keliones į* užsienį. O kiek daug duota knygų apžvalgų bei recenzijų. Pagaliau P. Avižonis yra daug rašęs gydytojų organizaciniais reikalais, paruošdavo gydytojų organizacijų įstatų ir statutų projektus, paliesdavo gydytojų etikos klausimus ir kt. V. Lašo apskaičiavimu, P. Avižonis įvairiuose lietuvių, latvių, vokiečių, rusų ir prancūzų *medicinos* žurnaluose yra parašęs 134 mokslo darbus bei straipsnius (*P. Avižonis*, Akių ligų vadovas. Kaunas, 1940, p. VII).

„Akių ligų vadovas"—paskutinis P. Avižonio ilgų metų praktikos, patirties, pedagoginio darbo ir mokslinių studijų vaisius. Tai stambus,

Prof. P. Avižonis ruošia „Akių Ligų Vadovą" Vaitaičiuose.

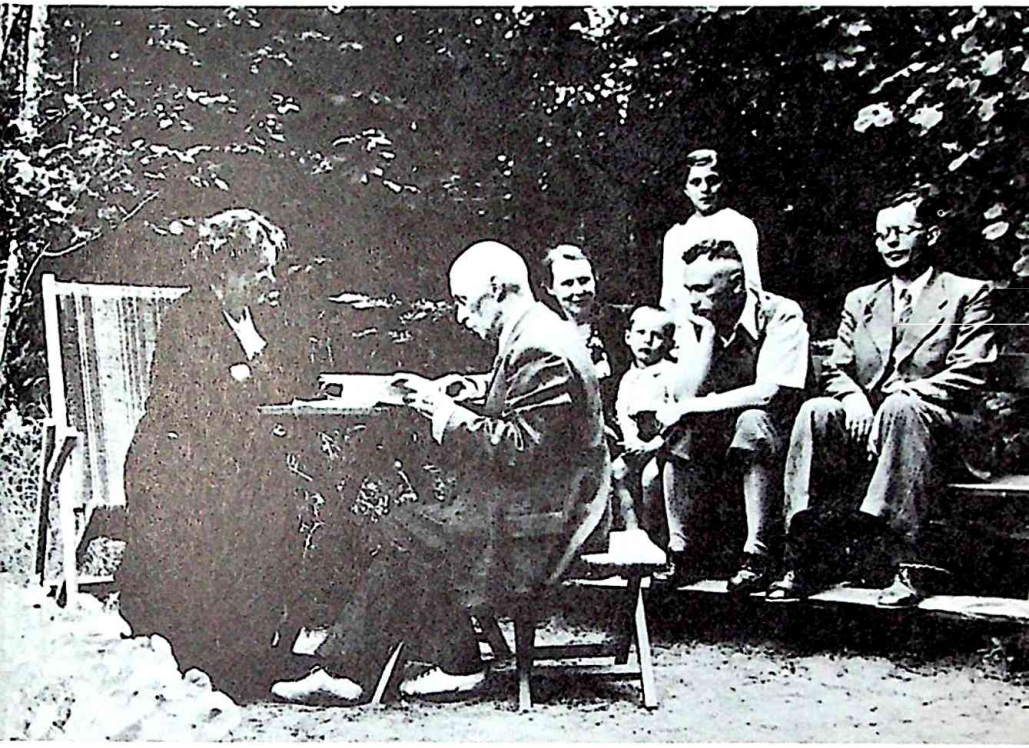

Prof. P. Avižonis su šeima peržiūri „Akių Ligų Vadovą" Vaitaičiuose 1939 m. Iš k. į d.: Sofija Avižonienė, prof. P. Avižonis, sūnienė Valerija, vaikaitis Petras, Stefa Zvankauskaitė, sūnus dr. phil. Konstantinas ir sūnus dipl. inž. Jonas.

talentingai ir sistemingai parašytas veikalas, išspausdintas Kaune 1940 m. jau po autoriaus mirties. Darbo apimtis—844 puslapiai su 1241 iliustracija. Autorius dar pats ištaisė paskutiniąsias korektūras, bet rodyklę pabaigė daryti ir receptų sąrašą sutvarkė jo sūnus dr. Vytautas Avižonis pagal jam anksčiau tėvo duotus nurodymus. Tai didžiausias P. Avižonio veikalas, skirtas studentams medikams ir gydytojams. Šio monumentalaus darbo atsiradimą prof. Vladas Lašas šiaip nusako: „Reikėjo daug metų sekti literatūrą, akyliai rengti ir tvarkyti paskaitas, kad susidarytų paskaitose jau išmėginta medžiaga vadovui. Prieš imantis rašyti tokį vadovą, reikia ilgai ir daug padirbėti savo

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO MEDICINOS FAKULTETO LEIDINYS

Ord. Prof. Med. D-ras
PETRAS AVIŽONIS

AKIŲ LIGŲ VADOVAS

KAUNAS „SPINDULIO" SPAUSTUVĖ 1940

„Akių Ligų Vadovo" titulinis puslapis.

specialybėje. Reikia išgyventi šimtai, tūkstančiai įvairiausių akių susirgimų atsitikimų su jų gausiais variantais. Reikia mokėti patologinė tikrenybė įvertinti, pažinti ir skaityti. Reikia būti gerai ir išsamiai susipažinusiam su oftalmologine literatūra. Tam tikslui reikia atlikti milžiniškas darbas ir pašvęsti daug laiko. Reikia žinoti, su kokiu rūpestingumu ir atsidėjimu autorius rinko vadovui medžiagą, derino paveikslus, rašė jį ir spaudos darbą tikrino. Akių ligų vadovas turi apie 800 puslapių ir 1241 paveikslą. Autorius tarytum nujautė, kad jo stambiausias ir paskutinis veikalas bus paminklinis, užtat jo tobulinimui nesigailėjo nei triūso, nei laiko, nei pastangų" (*Vl. Lašas*, Med. dr. P. Avižonis kaip universiteto profesorius.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 266-267). Pagaliau Vl. Lašas „Akių ligų vadovą" šiaip įvertino: „Šitas vadovas dėl jo sistemingumo, vaizdingumo drąsiai gali būti sulygintas su geriausiais pasaulinio vardo oftalmologijos vadovais. Mums lietuviams šitas veikalas dar įsidėmėtinas ir dėl jo lietuviškos medicininės terminologijos, kurią autorius visą savo gyvenimą tobulino. Šitas prof. P. Avižonio veikalas yra paskutinių jo pedagoginio ir mokslinio keliolikos metų darbo sintezė" (*Vl. Lašas*, Med. dr. P. Avižonis kaip universiteto profesorius, 1. c., p. 267).

Ta knyga, iš kurios mokėsi ir tebesimoko oftalmologijos Lietuvos gydytojai, yra virtusi bibliografine retenybe, todėl dabar Lietuvoje norima išleisti to akių ligų vadovo naują papildytą leidimą (*J. Skliutauskas*, Petras Avižonis ir Dorpatas.—„Sveikatos Apsauga", 1974, Nr. 11 (227), p. 40).

GYVENIMO SAULĖLYDYJE

Nepaprastai įtemptas darbas palaužė jo ir šiaip gana silpną sveikatą. Kaip matėme, P. Avižonio gyvenimo sąlygos nuo pat jaunystės buvo sunkios. Nuo gimnazijos IV klasės pats turėdavo užsidirbti duoną ir dar šelpti savo namiškius. Petrapilyje teko kurį laiką gyventi nekūrentame prieškambaryje. 1908-1909 m. buvo apsirgęs cukrine liga (diabetes mellitus), iš kurios išsigydė griežta dieta. 1911 m., P. Avižoniui beruošiant ir beginant disertaciją Tartu universitete, pasireiškė jo plaučių tuberkuliozės simptomai. Dėl P. Avižonio ligos yra pasisakęs dr. Vladas Kairiūkštis. Štai keletas būdingesnių ištraukų: „Pajutęs plaučiuose kažką negera, doktorantas buvo užėjęs pas prof. *Degio*, kursai iš pradžių nieko neradęs. Tačiau rentgeno nuotrauka jau tuomet parodė tarsi kaverną ir nemažą pneumotoraksą. Nustebintas Degio skyręs jam penkerius metus laiko gyventi. Nieko čia nebuvo nuostabu, nes pasirėmus, pvz., statistiniais duomenimis, 80 procentų tokių ligonių, turinčių natūralų tuberkuliozinį pneumotoraksą, greitu laiku žūva. Bet prof. P. Avižonis išgyveno su savo pneumotoraksu 26 metus, jeigu ne daugiau . . . Negalima nepareikšti didelio nusistebėjimo, pvz., tuo faktu, kad d-ras P. Avižonis, turėdamas pneumotoraksą, dalyvavęs didžiajame pasauliniame kare, kaip karo gydytojas. Kai rusų armija traukėsi atgal, jisai, kaip sanitarinio priešakinio būrio viršininkas, raitas atlikęs visą kampaniją . . . įklimpęs Pinsko balose, ir net nukritęs nuo arklio ir susidaužęs. Ir visa tai, pasak jo, ne tik jam nepakenkę, bet lyg išėjo į sveikatą. Lygiai nuostabu, kad jisai maudydavosi ne vieną vasarą jūroje, net kepinosi ant smėlio ir saulėje Nidos pliaže. Reguliariai ilgus metus priiminėdavo namie kas rytą dušus, o vasarą savo sode atvirame lauke! . . . Posėdžiuose ar paskaitose kalbėdavo, galima sakyti, tvirtu balsu, nors truputį uždusdavo. Pagaliau užlipdavęs pėsčias į Vytauto kalną, o Šveicarijoje važiavęs per Alpes dideliame

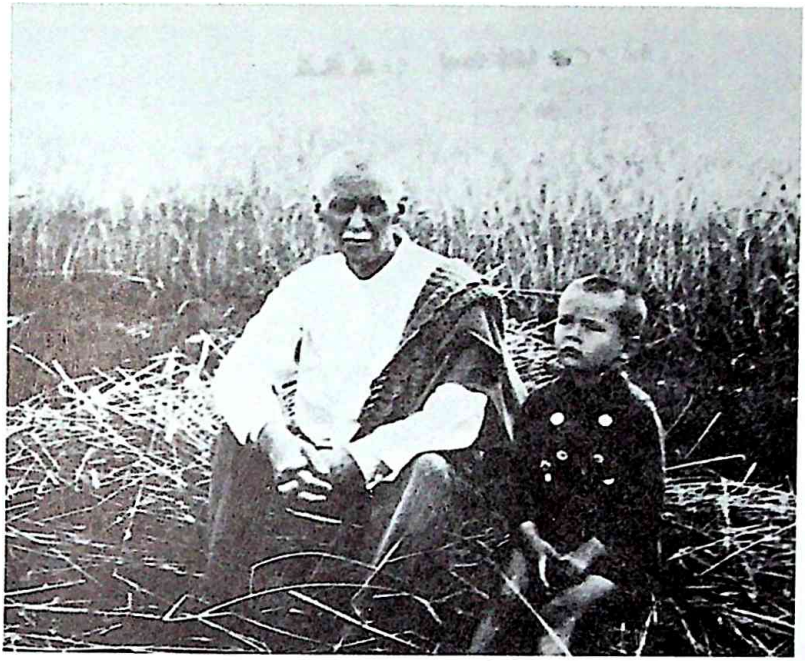

Prof. P. Avižonis poilsio metu su vaikaičiu Petru V. Avižoniu 1939 m.

aukštyje ir net buvęs pasikėlęs į Rigi-Kulm'o kalną, kuris yra daugiau kaip 1.800 metrų aukštumo! Visi šitie dalykai ne visai suderinami su ta higiena, apie kurią mes esame pratę kalbėti ligoniams, turintiems pneumotoraksą, ir net apverčia mūsų patarimus aukštyn kojomis!" (*Vladas Kairiūkštis*, Pastabos dėl prof. P. Avižonio ligos.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 307-308).

Duktė Birutė Blaževičienė pasakoja, kad jos tėvas dar 1935-1936 m. vasaros atostogų metu kasdien jodinėdavęs arkliais. Laiške ji rašo: „Atsimenu, kaip kartą arklys pasibaidė, pradėjo „galopuoti" ir permetė Tetuką per savo galvą. Aš labai išsigandau, mačiau, kad Tetuką pritrenkė, bet Tetukas nieko nepasiskundęs atsikėlė, vėl užlipo ant arklio ir toliau tęsėm jodinėjimą, nors Tetukas atrodė labai pavargęs. Taip pat atsimenu, kaip vieną rytą, grįžtant iš jodinėjimo, arklys numetė mane prie pat namų. Gerokai susitrenkiau ir nusigandau. Kitą rytą nesikėliau iš lovos, skaudėjo visi kaulai, na, ir

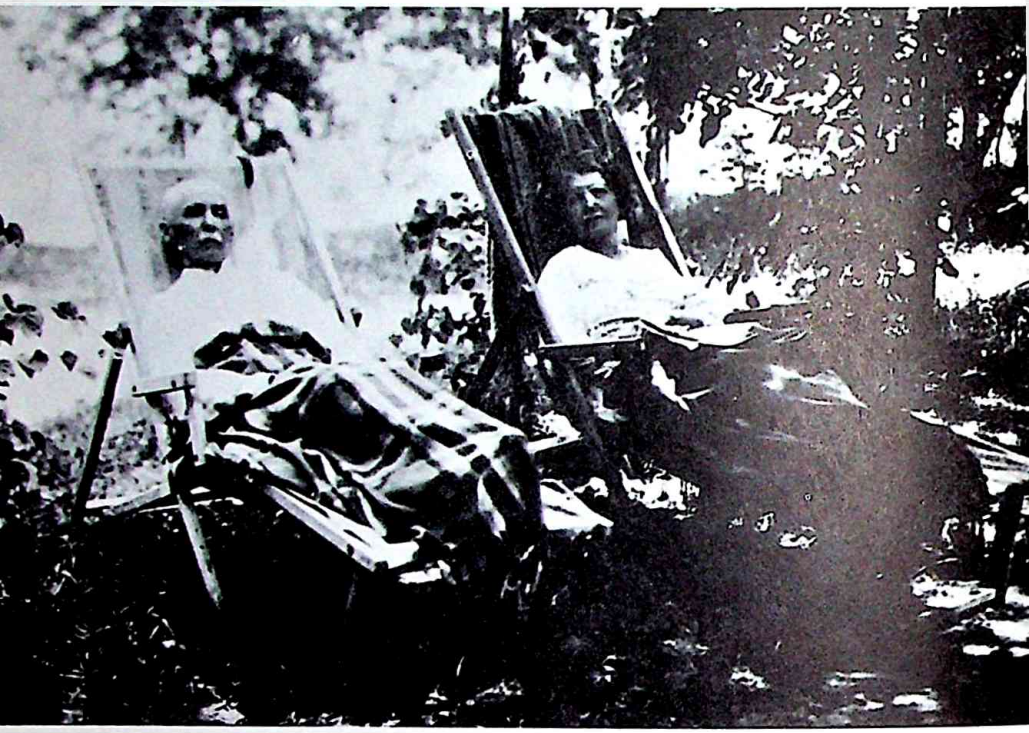

Prof. P. Avižonis su žmona Sofija paskutinę vasarą po darbų.

bijojau daugiau jodinėti. Bet Tetukas, atėjęs į kambarį pasakė, kad arkliai jau laukia prie verandos, liepė keltis ir eiti jodinėti. Išeidamas pridūrė: 'Jei taip lengvai pasiduosi pirmajai nesėkmei, tai nieko gyvenime nepasieksi."

Grįžtant prie P. Avižonio ligos, tenka pastebėti, kad jam buvo išsivystęs visiškas kair. plaučių pusės pneumatoroksas. Bet laikydamasis griežta režimo ir turėdamas stiprią valią, likęs kad ir su vienais dešiniosios pusės plaučiais, dar taip ilgai išgyveno ir nebuvo nustojęs darbingumo. 1938-1939 m. vasarodamas savo Vaitaičių ūkyje (Kelmės vls.), įtemptai rašė „Akių ligų vadovą", jį nuolat tobulino ir jo korektūras skaitė. 1939 m. rugsėjo pradžioje ėmė stipriau sirginėti. Ir kai jo nuolat pasipildantis savaiminis pneumotoraksas jau buvo perstūmęs visus krūtinės ląstos organus į dešinę pusę, atsirado širdies

ir inkstų komplikacijų. Pagaliau prasidėjo paskutiniosios plaučių pusės uždegimas. Paskutinę dieną prieš mirtį po pietų atsigulė į lovą, nes pradėjo šaltis krėsti ir temperatūra pakilo iki 40 C. Ir 1939 m. spalio 17 d., 4 valandą rytą, jo gyvybė užgeso. P. Avižonio palaikai buvo sudeginti Medicinos fakulteto Anatomijos institute, pelenai supilti į urną, išlietą Lietuvos Plačiųjų geležinkelių dirbtuvėje, kurios viršininku buvo jo sūnus Jonas Avižonis. Urnos projekto autorius— skulptorius Petras Rimša. Urna buvo padėta Medicinos fakulteto rūmų anatomikume. Karo metu urna išsaugota ir globojama šeimoje.

Prof. P. Avižonio mirties 20 m. paminėjimas Kaune 1959 m. rugsėjo 23 d. Kalba prof. Vl. Lašas.

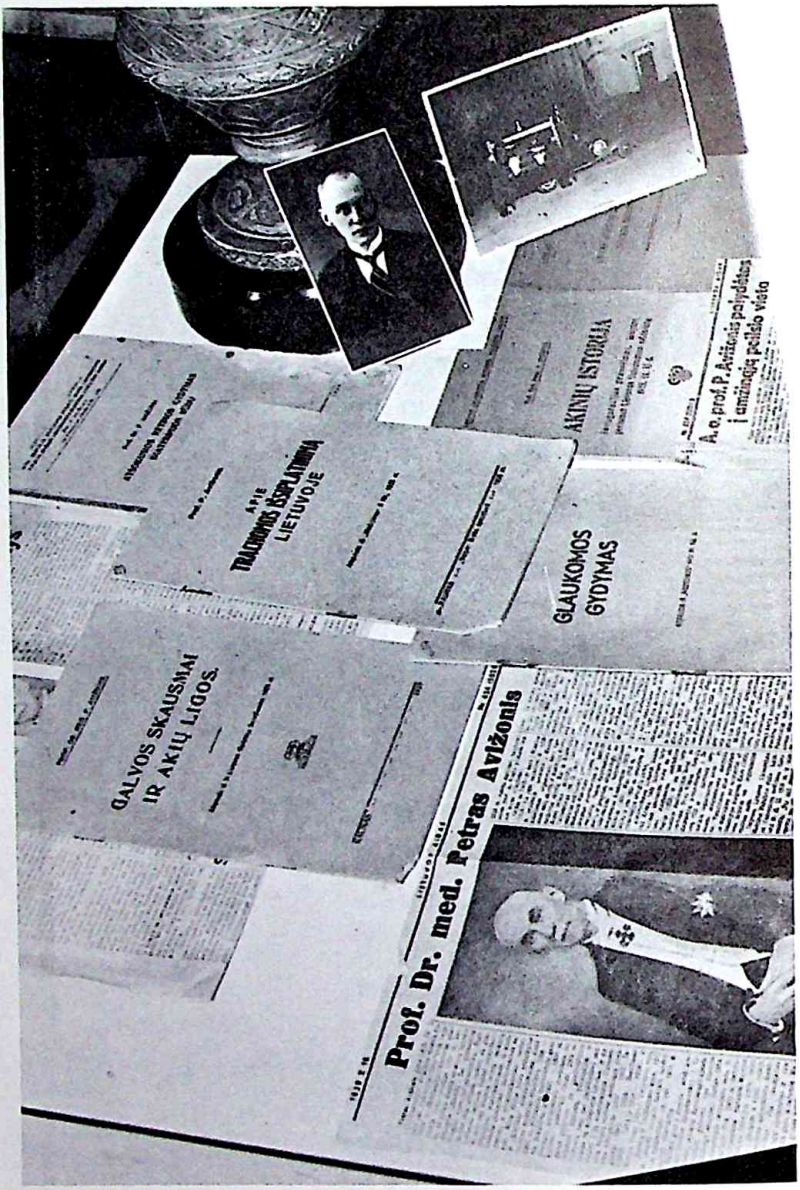

Prof. P. Avižonio darbų paroda urnos papėdėje jo 20-ties mirties metinių paminėjimo proga Kaune, 1959 m. rugsėjo 23 d.

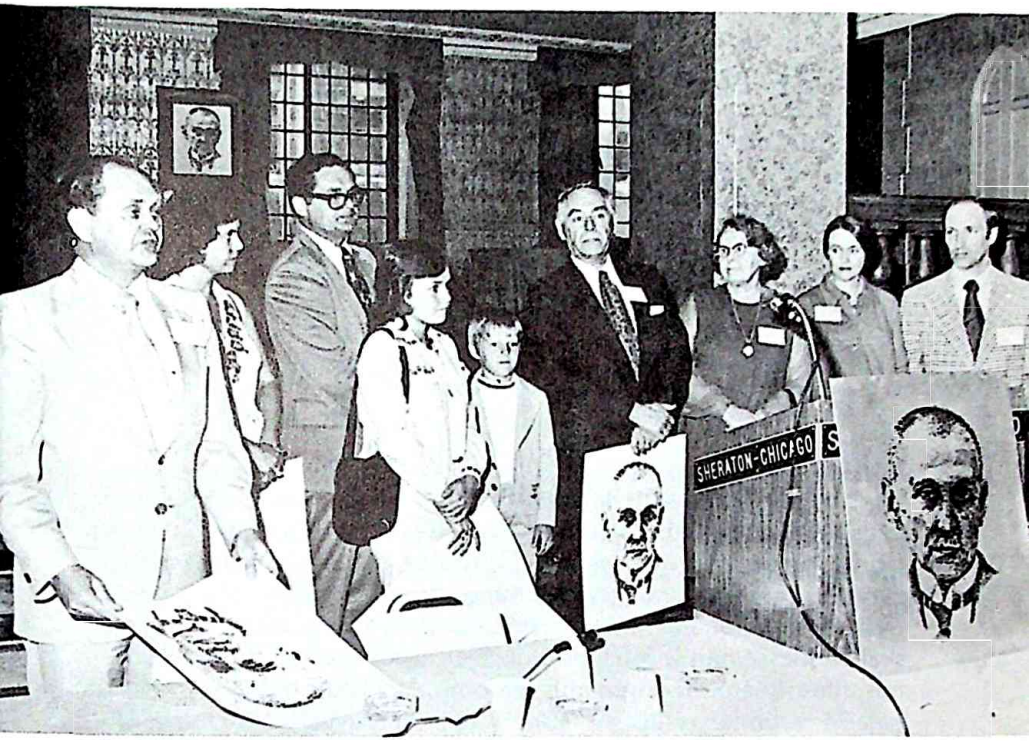

Prof. P. Avižonio 100 metų gimtadienio paminėjimas per Pasaulio lietuvių gydytojų sąjungos suvažiavimą Chicagoje 1975 m. gegužės 24 d. Prof. sūnus dr. Vytauto Avižonio šeima priima paveikslus iš PLGS pirm. dr. G. Baluko.

UŽSKLANDOS VIETOJE

Knygos paprastai užskleidžiamos puošiamuoju piešiniu—užsklanda. Užsklandos vietoje suvokime savo vaizduotėje tą kuklų ir taurios sielos žmogų, kuris žodžiu ir raštu kėlė žmoniškumo idėjas, gynė visa, kas yra kilnu, gera ir teisinga. Jis buvo tolerantiškas kitokio įsitikinimo žmonėms, niekam nepiršo ir savųjų pažiūrų. Mėgdavo skaityti filosofinius ir religijos filosofijos raštus, padiskutuoti religinėmis, filosofinėmis ir tautinėmis temomis. Nors pats buvo reformatas, palaikė artimus ryšius su kun. Juozu Tumu-Vaižgantu, vyskupu Pranciškum Būčiu ir savo kaimynu arkivyskupu Juozapu Skirecku, su kuriuo siejo artima draugystė iš jaunystės laikų. P. Avižonis buvo didis lietuvis patriotas, tvirtos lietuviškos dvasios nuo pat jaunumės iki paskutinio krūtinės atodūsio. Jis sukrovė didžiulį turtą Lietuvos mokslui ir lietuvių tautos kultūrai. Todėl Lietuvos vyriausybė, didžiai įvertindama jo nuopelnus Lietuvai, 1932 m. vasario 16 d. apdovanojo aukštu garbės žymeniu—II laipsnio Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino ordinu. Su didžia pagarba prisimename tą švelnios sielos žmogų, lietuvių tautinio atgimimo veikėją. Gyvenime jis buvo blaivus, nevartojo svaiginamųjų gėrimų, nerūkė, visad buvo kuklus, darbštus, tvarkingas, drausmingas, punktualus, rūpestingas ir pareigingas. Mes daug ko galime iš jo pasimokyti: pagarbos ir meilės gimtajai kalbai, kruopštumo, savitvardos ir atkaklumo nugalėti kad ir sunkiausias kliūtis. Ir šiandien mes lenkiame savo galvas Lietuvai didžiai nusipelniusiam vyrui, didžiajam humanistui, plačios erudicijos žmogui, kuris visą savo gyvenimą skyrė Lietuvai, kad ji augtų ir klestėtų kitų Vakarų Europos tautų bendrijoje.

P. AVIŽONIO BIBLIOGRAFIJA, BIOGRAFIJOS IR BIOBIBLIOGRAFIJA

Petro Avižonio spausdintų raštų bibliografija

1895

Iš Petropylio.—„Varpas", 1895, Nr. 1, p. 23-24 (apie kun. Juozapą Stulgevyčią „pagal lenk. aprašymą J. Kriokininko parašė Pirmkartis").

1897

Pasvalys (Korespondencija).—„Ūkininkas", 1897, Nr. 8, p. 125-126. Parašas: Driskio brolis.

1898

Apsakinėjimai apie žemę, vandenį ir orą. Parašė P. A. Tilžė, 1898, 48 p. (parašyta pagal prof. P. Lesgafto sudarytos komisijos gamtos mokslui populiarinti programą; tiražas 2.000 egz.).

Apsakinėjimai apie žemę, vandenį ir orą.—„Ūkininkas", 1898, Nr. 9, 10 ir 11. Parašas: P. A.

Gamta ir mokslas.—„Ūkininkas", 1898, Nr. 11, p. 174. Parašas: P. A.

Po dešinei Nemuno pusei.—„Varpas", 1898, Nr. 3, p. 47-48 (dėl lietuvių lenkinimo per bažnyčias; puolami kunigai lenkininkai). Parašas: P. A.

(Korespondencija).—„Varpas", 1898, Nr. 6, p. 65. Parašas: P. A.

1899

Lietuviška gramatikėlė. Dorpatas, 1899, 64 p. (išleista mimeografu 100 egz.).

Apie vaikų viduriavimą.—„Ukiszkasis Kalendorius ant metų 1900". Tilžė. 1899.

1900

Kauno gub.—„Varpas", 1900, Nr. 2, p. 21-22 (pasisako prieš tuos lietuvius, kurie, baigę mokslus, ieško darbo Rusijoje; nurodo vietas Kauno gubernijoje, kur trūksta gydytojų). Parašas: P. A.

Šiek-tiek apie „močiutes".—„Varpas", 1900, Nr. 3, p. 31-32 (spaudoje iškėlus reikalą sudaryti centrinį komitetą, kuris rūpintųsi įvairiais lietuvių reikalais, P. Avižonis pasisako už „Žiburėlio" stiprinimą, bet ne naujo komiteto steigimą). Parašas: P. A.

Daktarams vietos.—„Varpas", 1900, Nr. 5, p. 59-60 (papildomas sąrašas vietovių, kur reikalingi gydytojai). Parašas: P. A.

Šis-tas iš antropo-sociologijos. Pagal Viniarskį.—„Varpas", 1900, Nr. 6, p. 62-65 (apie Europos rases, apie ekonominę, profesinę, politinę, religinę ir dorinę įtaką rasių kaitai). Parašas: P. A.

Iš svetimų laikraščių.—„Varpas", 1900, Nr. 7, p. 80 (apie reikalą suderinti Rusijos „senojo stiliaus" kalendorių su Vakarų Europoje vartojamu grigališiu kalendoriumi; kelia klausimą sumažinti katalikiškų švenčių skaičių, nes „Dievui geriaus patiks žmonių triusas, negu mechaniškai atliekamos maldos, o paskui girtuokliavimai, muštynės, kortos ir daugybė kitų 'dorybių' "). Parašas: P. A.

1901

Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis. Parašė Petras Kriaušaitis. Tilžė, 1901, 88 p. (J. Jabłonskio perdirbta ir išplėsta P. Avižonio „Lietuviška gramatikėlė").

Pasikalbėjimas apie dangų ir žemę. Vertė iš svetimų kalbų P. A. Plymouth, Pa., 1901, 81 p.

Szunadvokatis. Pagal „Niziny" Elizos Orzeškienės apysaką parašė Tv. Bitėnai, 1901, 48 p.

Dėlei zemstvų Lietuvoje.—„Varpas", 1901, Nr. 3, p. 36 (pasisako prieš tuos lietuvius gydytojus, kurie, baigę mokslus, lieka dirbti Rusijoje). Parašas: P. A.

Švėkšniai, Kauno red.—„Varpas" 1901, Nr. 11, p. 127 (rašo, kaip dvarininkai atiminėja iš ūkininkų ganyklas ir miškus). Parašas: P. A.

Minskas.—„Varpas", 1901, Nr. 11, p. 128 (rašo apie parodą Minske, kur keletas panevėžiškių bajorų buvo išstatę savo veislinius galvijus, o Tadas Daugirdas—savo „žemaitiškame skyriuje" buvo išstatęs lietuviškų audeklų, juostų, pintinių ir kt.). Parašas: P. A.

1902

Kaip vienas sodžius į kolionijas išsiskyrė. —„Naujienos". Tilžė, 1902, Nr. 2, p. 13-14. Parašas: Atgalainis.

Keli žodžiai apie orą. —„Naujienos", 1902, Nr. 2, p. 14-15. Parašas: Atgalainis.

Šis-tas apie saulę, mėnesį, žvaigždes ir kitus dangiškus kūnus. — „Naujienos", 1902, Nr. 3, p. 1-9. Parašas: P.A.

Eglė, ažuolas ir uosis. —„Naujienos", 1902, Nr. 3, p. 10-12. Vertė: P.A.

Ar ištikro oras yra svarus? — „Naujienos", 1902, Nr. 5, p. 24. Parašas: Atgalainis.

Apie vaikų auginimą Šveicarijoje. —„Naujienos", 1902, Nr. 6, p. 1-5. Parašas: Atgalainis.

Iš kur druska gaunama? —„Naujienos", 1902, Nr. 7, p. 23. Parašas: Atgalainis.

Pamiat'noje Knižk'oje Pavliučenko vertino (kun. A. Juškevičiaus „Svodbine rėda Veliuonyčių lietuvių") kritika — „Varpas" 1902, Nr. 11, p. 253. Parašas: P.A.

Kodėl augalų lapai žali? — „Naujienos", 1902, Nr. 12, p. 7-16. Vertė: Grildys.

Keno vargas, prakaitas, o kam pelnas?—„Ūkininkas", 1902, Nr. 9, p. 23 (apie ligoninės statybą Ariogaloje). Parašas: Atgalainis.

„Susivienijimo" charakteristika.—„Varpas", 1902, Nr. 2, p. 42-43 (apie kivirčus Susivienijime lietuvių Amerikoje). Parašas: P. A.

Keliauk sau sveikas! Rusiškai parašė Kiseliov. Vertė Atgalainis.—„Varpas", 1902, Nr. 7, p. 155-158.

Eiriogala.—„Žvaigždė". Brooklyn, N.Y., 1902, Nr. 1. Parašas: Atgalainis.

1903

Latvija.—„Naujienos", 1903, Nr. 7-10.

Ką ledas padaro.—„Naujienos", 1903, Nr. 11-12.

Žvaigždė. Rusiškai parašė V. Vėrėsajėv, vertė P. Gvildys.—„Varpas", 1903, Nr. 9-10, p. 232-237.

Kelkitės!—„Varpas", 1903, Nr. 12, p. 287-288 (feljetonas). Parašas: P. Gvildys.

1904

Kūdikių žindymas ir penėjimas. Versta iš lenkų kalbos: „Jak karmić niemowlęta?". Vertė Atgalainis. Tilžė, 1904, 12 p.

Apie šių dienų dievukus svetur ir pas mus.—„Ūkininkas", 1904, Nr. 3, p. 76-78; Nr. 11, p. 316. Parašas: Gvildys.

Mūsų kalendoriai. Ūkiškasis kalendorius ant metų 1904. Peterburge. Spausdinta A. Herbst'o ir Sūnų.—„Varpas", 1904, Nr. 1, p. 5-7 (aštriai kritikuoja tą kalendorių). Parašas: Gvildys.

1905

Laiškas iš kelionės po Mandžuriją.—„Ūkininkas", 1905, Nr. 6-7. Parašas: P.

Laiškas atsarginio iš Sibiro.—„Varpas", 1905, Nr. 1-2, p. 20-21. Parašas: P.

Juozas Madzini.—„Varpas", 1905, Nr. 9-10, p. 98-100 (aprašomas Italijos laisvės kovotojo J. Madzinio gyvenimas). Parašas: G-ys.

Akių liga „trachoma".—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 5, p. 23-24 (atkarpa; pirmas P. Avižonio straipsnis „Vilniaus Žiniose"). Parašas: P. Gvildys.

Laikraščiai.—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 49 (apie Odesos laikraštyje „Južnija Zapiski" išspausdintą straipsnį „Litvoskij alfavit i malarusskaja literatura"). Parašas: Žagarietis.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 52. Parašas: Žagarietis.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 76. Parašas: A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 78. Parašas: A . . . tis.
Laikraščiai.—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 142 (apie latvių laikraštyje „Apskats" įdėtą straipsnį apie Lietuvos mokyklas). Parašas: Žagarietis.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 175. Parašas: Žagarietis.
Keli žodžiai iš Lietuvos praeities.—„Vilniaus Žinios", 1905, Nr. 187. Parašas: G-ys.

1906

Socijalistai ar masonai (Ar jie mums priešai?). Vilnius, 1906, 16 p. (atspausta iš „Naujosios Gadynės", 1906). Parašas: M.
Keletas žodžių apie cholerą.—„Vilniaus kalendorius 1906 metams". Vilnius, 1906. Parašas: D-ras Avižonis.
Prampolini, Laukų darbininkas. Vertė Aguona. Vilnius, 1906
Iš latvių ir estų krašto.—„Lietuvos Ūkininkas", 1906, Nr. 13. Parašas: P.A.
Dūmos rinkimai.—„Lietuvos Ūkininkas", 1906, Nr. 14. Parašas: P.A.
Vyriausybė ir žemė.—„Lietuvos Ūkininkas", 1906, Nr. 14.
Žagarė.—„Lietuvos Ūkininkas", 1906, Nr. 25.
Gruzdžiai.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 7, p. 109.
Italija.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 7, p. 111.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 10, p. 153-154.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 12, p. 178. Parašas: M.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 13.
Kunigai ir valdžia.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 14, p. 214-215. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 14.
Ponai ir kunigai.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 17, p. 263-264. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 17.
Socijalistai ar masonai.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 18.
Laiškas į Red.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 18, p. 286-287.
Kuršas.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 20, p. 319.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 20, p. 317.
Laukų darbininkai.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 23, p. 356-359.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 24, p. 379.
Laiškas į Redakciją.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 24, p. 383-384 Parašas: Gr.
Iš Žagarės.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 25, p. 397.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 28, p. 446.
Žagarė.—„Naujoji Gadynė", 1906, Nr. 30, p. 478.
Panemunėlis.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 23 (341). Parašas: P.A.
Apie atstovų rinkimą į Dūmą.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 39 (357). Parašas: Petras Žagarietis.

Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 71.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 73.
Žodis į visuomenę.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 106. Parašas: Dr. Bukontas, Dr. Avižonis ir Z. Avižonienė (kreipimasis į visuomenę, kad būtų įsteigta draugija mokslan einančiai jaunuomenei šelpti).
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 161 (apie Pavargėlių šelpimo draugiją, įsteigtą prieš 3 metus). Parašas: Žagarietis.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 189. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 193. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 204. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 219. Parašas: P.A.
Kooperacijos Danijoje.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 221. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 227.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1906, Nr. 248.

1907

Darbininkų judėjimas. Iš rusų kalbos vertė P. A. Vilnius, 1907, 15 p.
Girtuoklybė—mūsų rykštė. Parašė P.A. Vilnius, 1907, 14+2 p. (atspausta iš „Žarijos", tiražas—3000 egz.).
Kunigai ir socijalizmas.—„Darbininkų Kalendorius 1907 metams". Vilnius, 1907. Parašas: M.
Kokia mums reikalinga valdžia.—„Darbininkų Kalendorius 1907 metams". Vilnius, 1907. Parašas: M.
Lavinimosi programa.—„Darbininkų Kalendorius 1907 metams". Vilnius, 1907. Parašas: M.
Žagarė.—„Lietuvos Ūkininkas", 1907, Nr. 29. Parašas: Dvelys.
Teismas (sūdas). Koksai jis yra ir koksai turėtų būti.—„Skardas", 1907, Nr. 1. Parašas: S.
Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 1. Parašas: P.A.
Žagarė (Žinios iš Lietuvos).—„Skardas", 1907, Nr. 1, p. 14. Parašas: Kukutis.
Darbininkų judėjimas. Iš rusų kalbos vertė P. A.—„Skardas", 1907, Nr. 1 ir 2. Parašas: P.A.
Valstybės išlaidos 1906 ir 1907 metais.—„Skardas", 1907, Nr. 2. Parašas: S.
9 sausio 1905 metų.—„Skardas", 1907, Nr. 2. Parašas: S.
Kokia mums reikalinga tvarka. Iš daktaro Avižonio kalbos Žagarėje.—„Skardas", 1907, Nr. 5. Parašas: Rinkikas.
Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 5, p. 74. Parašas: Rinkikas.
Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 5 (dvi korespondencijos). Parašas: Dėdė.
Ką veikia mūsų kunigai.—„Skardas", 1907, Nr. 6. Parašas: S.
Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 7. Parašas: Pirkikas.
Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 7. Parašas: Gr.
Veidmainingieji apaštalai. 1. Kunigai—valdžios šalininkai. 2. Kunigai ir darbininkai, 3. Kunigai ir socijalistai.—„Skardas", 1907, Nr. 8 ir 9. Parašas: S.

Dėlei atskyrimo lietuvių apgyventosios Suvalkų gubernijos dalies nuo Lenkijos.—„Skardas", 1907, Nr. 11. Parašas: M.

Kaip valdosi valstybės, kuriose yra konstitucija?—„Skardas", 1907, Nr. 12. Parašas: S.

Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 12. Parašas: Gr.

Kokiais reikalais galima ir reikia dumon kreipties.—„Skardas", 1907, Nr. 12. Parašas: Dėdė.

Valdžios tarnų darbai. Valstybės dumos atstovui p. Stašinskiui. Valstietės Onos Kilčiauskienės, 40 metų amžiaus, gyvenančios Senojoje Žagarėje, Šiaulių apskričio, pasiskundimas. Už nemokančią rašyti Oną Kilčiauskienę, jai paprašius, pasirašė Daktaras P. Avižonis.—„Skardas", 1907, Nr. 13, p. 199-200.

Kokiais reikalais reikia dumon kreipties.—„Skardas", 1907, Nr. 14. Parašas: Dėdė.

Opso valsčiaus valstiečių reikalavimai.—„Skardas", 1907, Nr. 17. Parašas: Dėdė.

Subruskim svarstyti žemės klausimą!—„Skardas", 1907, Nr. 18. Parašas: Dėdė.

Keletas žodžių apie „Lietuvos Valstiečių Sąjungą".—„Skardas", 1907, Nr. 18. Parašas: P.A.

Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 18. Parašas: Žagarietis.

Žagarė.—„Skardas", 1907, Nr. 19. Parašas: Gr.

Apie mokyklas.—„Skardas", 1907, Nr. 20. Parašas: S.

Finlandija.—„Skardas", 1907, Nr. 21. Parašas: S. (apie politinę padėtį Suomijoje).

Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1907, Nr. 54. Parašas: Av. (pasisako prieš antisemitinę komediją „Velnią spąstuose", pastatytą 1907 m. vasario 15 d. Žagarėje).

Keletas žodžių apie šundaktarius.—„Vilniaus Žinios", 1907, Nr. 185-187. Parašas: P.A.

Iš Žagarės.—„Vilniaus Žinios", 1907, Nr. 189, p. 3.

Lietuvos autonomija.—„Žarija", 1907, Nr. 1. Parašas: S.

Prie krašto. Iš rusų kalbos vertė P. A.—„Žarija", 1907, Nr. 1. Parašas: P.A.

Girtuoklybė—mūsų rykštė.—„Žarija", 1907, Nr. 2 ir 3. Parašas: P.A.

Pasvalis.—„Žarija", 1907, Nr. 2. Parašas: Pasvalietis.

Į pirmeivius plunksnos draugus atsiliepimas.—„Žarija", 1907, Nr. 3. Parašas: G. Petkevičaitė, A. Lelis, J. Šaulys, J. Biliūnas, D-ras Avižonis.

Žagarė.—„Žarija", 1907, Nr. 6. Parašas: Gr.

Laiškai į redakciją.—„Žarija", 1907, Nr. 6. Parašas: D-ras P. Avižonis.

Žagarė.—„Žarija", 1907, Nr. 12. Parašas: P.A. (apie rinkėjų sąrašų sudarymą Dūmos rinkimams).

Žagarė.—„Žarija", 1907, Nr. 12. Parašas: Gr. (apie vakarą, suruoštą rugsėjo 2 d. Pavargėlių šelpiamosios draugijos naudai).

Žagarė.—„Žarija", 1907, Nr. 13. Parašas: Gr. (apie Dūmos rinkimus).

Liuosybė ir teisybė. Pagal K. Kautskio.—„Žarija", 1907, Nr. 17. Parašas: P.A. (plg. Klaidos pataisymą „Žarijos" Nr. 18).

Klesa ir visuomenė. Pagal K. Kautskio.—„Žarija", 1907, Nr. 18. Parašas: P.A.

1908

Darbininkai ir visuomenė. Pagal K. Kautskio parašė P. A. Vilnius, 1908, 22 p.
Alkoholizmas ir išsigimimas.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 2. Parašas: P.A.
Raštų peržvalga.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 7.
(Korespondencija).—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 25, p. 2.
Iš Šiaulių žemės tvarkomosios komisijos.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 30.
Džiordano Bruno.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 35 (rašo apie italų vienuolį Giordano Bruno, sudegintą ant laužo 1600 m. vasario 17 d. Romoje; jis išplėtojo Koperniko mintį, kad Žemės ir kitos planetos sukasi aplink Saulę).
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 47. Parašas: P.A.
Įdomios skaitlinės.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 50. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 62. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 65.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 77.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 82.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 86.
Žinutė studentams ligoniams.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 110. Parašas: P.A.
Sodžių skirstymasis ir įrankiai.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 126. Parašas: P.A.
Šakyna.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 126. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 130.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 135.
Mažieji vargai.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 138. Parašas: P.A.
Uždraudimas pardavineti valstiečius ant rinkos.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 141. Parašas: P.A.
Klikoliai.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 152. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios, 1908, Nr. 156. Parašas: P.A.
Iš netilpusio straipsnio.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 163. Parašas: P.A.
Prie straipsnio „Užmirštas turtas".—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 173. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 185. Parašas: P.A.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 197.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 214.
Kaip apsisaugoti nuo choleros.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 216.
Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1908, Nr. 224.

1909

Trachoma. Vilnius, 1909, 8 p. („Lietuvos Ūkininko" priedas „Sveikata", 1909, Nr. 1).
Džiova. Vilnius, 1909, 8 p. („Lietuvos Ūkininko" priedas „Sveikata", 1909, Nr. 2).
Lietuvių medicinos ir hygijenos knygos. Vilnius, 1909, 16 p. („Lietuvos Ūkininko" priedas „Sveikata", 1909, Nr. 3).

Pasigelbėjimai nelaiminguose atsitikimuose.—„Vilniaus Kalendorius 1910 metams". Vilnius, 1909.

Ūkio kooperacijos.—„Vilniaus Kalendorius 1910 metams". Vilnius, 1909. Be parašo.

Žagarė.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 9. Parašas: P.A.

Charles Darwin.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 12-13. Parašas: P.A.

Šis tas iš mokslo istorijos.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 19, p. 171-174; Nr. 20, p. 182-183; Nr. 21, p. 193-194.

Žagarė.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 23. Parašas: P.A.

Mokslo naujienos.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 25, p. 228-230.

Žemė ir žmogus.—„Lietuvos Ūkininkas", 1909, Nr. 37-45.

Atsiprašau.—„Vienybė Lietuvninkų", 1909, Nr. 1. Parašas: Driskius.

Eiriogala.—„Vienybė Lietuvninkų", 1909, Nr. 1. Parašas: Atgalainis.

Žagarė.—„Vilniaus Žinios", 1909, Nr. 4. Parašas: P.A.

„Nebe".—„Vilniaus Žinios", 1909, Nr. 7. Parašas: P.A.

Vidutinių mokyklų skaičius.—„Vilniaus Žinios", 1909, Nr. 12.

1910

Žemė ir žmogus. Vilnius, 1910, 32 p. („Lietuvos Ūkininko" leidinys Nr. 18).

Žagarė (Korespondencija).—„Lietuvos Ūkininkas", 1910, Nr. 5, p. 47. Parašas: Aš pats.

Iš Žagarės.—„Lietuvos Ūkininkas", 1910, Nr. 21, p. 191. Parašas: Aš pats.

Pasvalys (Korespondencija).—„Lietuvos Ūkininkas", 1910, Nr. 45, p. 438. Parašas: P.A.

Kodėl kurs pabėgėlių Lietuvon negrįžta.—„Lietuvos Žinios", 1910, Nr. 12.

Besimokančiai jaunuomenei.—„Lietuvos Žinios", 1910, Nr. 75.

1911

Skaitymo vadovėlis. Vilnius, 1911 („Lietuvos Ūkininko" leidinys). Parašas: A. (Albinas Rimka), S.Č. (Sofija Čiurlionienė) ir P. Avižonis.

Apsiginimas nuo limpamų ligų.—„Kataliko" kalendorius 1911, Chicago, Ill., p. 99-107 (straipsnyje rašoma apie limpamąsias akių ligas, džiovą, kokliušą, tymus, difteritą, skarlatiną, raupus, karštines, disenteriją).

Tarp mokslo ir Maižiešiaus (atsakymas mano kritikams).—„Lietuvos Ūkininkas", 1911, Nr. 23; Nr. 24, p. 226; Nr. 25, p. 236-238; Nr. 26, p. 246-247; Nr. 28, p. 262-263; Nr. 29, p. 272-273; Nr. 30, p. 281-282; Nr. 31, p. 292-293; Nr. 32, p. 301-302.

1913

Aklumas ir trachoma Lietuvoje.—„Lietuvių Tauta", kn. 2, d. 2. Vilnius, 1913, p. 181-190.

Aklumas ir trachoma Lietuvoje. Referatas, skaitytas 1912 m. Lietuvių Mokslo

Draugijos visuotiniame susirinkime. Vilnius, 1913, 12 p. (atspaudas iš „Lietuvių Tautos").

Trachomos išsiplatinimas Mažojoj ir Didžiojoj Lietuvoje.—„Medicina ir Gamta", Nr. 1. Kaunas, 1913.

Delei kunigų ir daktarų taksos.—„Lietuvos Ūkininkas", 1913, Nr. 38, p. 394-395.

1914

Bolezni glaz i slepota sredi krestjan-litovcev Gruzdzevskoj i Ligumskoj volostej, Šavel'skago ujezda, Kovenskoj gubernii (po dannym pogolovnago osmotra). Dissertacija . . . P. I. Avižonisa. Jurjev, 1914, 304 p.

1915

Apie akių ligą—trachomą. Vilnius, 1915, 12 p.

1918

Žemė ir žmogus. Antras pataisytas leidimas. Voronežas, 1918, 68 p.

Girtuoklystė—mūsų rykštė. Antras leidimas. Voronežas, 1918.

Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės. Voronežas, 1918, 19 p.

Gyvybės ratas. Versta iš W. Oswaldo. Voronežas, 1918, 46 p.

Sąžinės laisvė. *Voronežas*, 1918, 18 p.

Šis tas iš mokslo istorijos. Voronežas, 1918, 36 p.

1919

P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Pirmosioms mūsų aukštesniosioms mokslo įstaigoms. Vilnius, 1919, 237 p.

Kova su limpamomis ligomis.—„Sietynas", 1919, Nr. 3 ir 4.

1920

Kova su trachoma. Raseiniai, 1920, 11 p. (Šiaulių Apskrities valdybos leidinys; tiražas—apie 10.000 egz.).

Kova su limpamomis ligomis. Raseiniai, 1920, 15+1 p.

Apie suteikimą gydytojams medicinos praktikos teisių Lietuvoje.—„Medicina", 1920, Nr. 4, p. 119-121.

Conjunctivitis nodosa.—„Medicina", 1920, Nr. 7, p. 205-206.

1921

Pasikalbėjimai apie dangų ir žemę. Antras leidimas. Kaunas, 1921.

Žemė ir žmogus. Trečias pataisytas leidimas. Berlynas, 1921.

Jonas Jablonskis Mintaujoj.—„Lietuvos Mokykla", 1921, Nr. 12, p. 530-533.
Jablonskis—bedievis.—„Lietuvos Mokykla", 1921, Nr. 12, p. 591-595.
Kaip organizuoti Lietuvoje kovą su trachoma.—„Medicina", 1921, Nr. 1, p. 1-6.
Akių skyrių apyskaitos.—„Medicina", 1921, Nr. 1, p. 23-25.
Lietuvos gydytojams bei medicinos mėgėjams ir Amerikos lietuviams daktarams.—„Medicina", 1921, Nr. 5, p. 129-130. Parašas: K. Grinius, J. Žemgulys ir P. Avižonis. Kreipimosi gale pridėti ir „Kauno Medicinos Draugijos Fondo medicinos raštams leisti įstatai". Atsišaukimas išspausdintas ir Amerikos Lietuvių daktarų draugijos organe „Gydytojuje". 1921, Nr. 3, p. 28-29.
Iš I Karo ligoninės akių skyriaus. Mėlyna sklera.—„Medicina", 1921, Nr. 5, p. 151-153.
Gydytojų praktikų uždaviniai kovoje su aklumu.—„Medicina", 1921, Nr. 10, p. 289-297.
Prie sveikatos reikalų sutvarkymo klausimo.—„Medicina", 1921, Nr. 10, p. 324-326.
Apie trachomos gydymą.—„Medicina", 1921, Nr. 11, p. 353-358.
Kovos su trachoma organizacijos planas.—„Medicina", 1921, Nr. 11, p. 359.
Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija.—„Mokykla ir Gyvenimas", 1921, Nr. 1, p. 30-33.

1922

Lietuvos Universiteto Medicinos Fakulteto mokslams eiti taisyklės.—„Lietuva", 1922 m. birželio 24 d.
Įspūdžiai iš Berlyno ir Karaliaučiaus universitetinių akių klinikų.—„Medicina", 1922, Nr. 2, p. 86-92.
Prie medicinos fakulteto atidarymo.—„Medicina", 1922, Nr. 2.
Lietuvos gydytojams.—„Medicina", 1922, Nr. 2, p. 110.
Valstybinių egzaminų gydytojo laipsniui gauti programos reikalu.—„Medicina", 1922, Nr. 3, p. 136-137.
Medicinos fakulteto studijų planas.—„Medicina", 1922, Nr. 3, p. 172-173.
Herpes zoster ophthalmicus.—„Medicina", 1922, Nr. 5, p. 249-255.
Karo Ligoninės akių skyriuje 1921 m. (iki 15.X.) padarytų operacijų sąrašas.—„Medicina", 1922, Nr. 5, p. 302-303.
Raud. Kryž. klinikos ir Poliklinikos akių skyriuje 1921 m. padarytų operacijų sąrašas.—„Medicina", 1922, Nr. 5, p. 303.
Prie medicinos fakulteto mokslo plano.—„Medicina", 1922, Nr. 6-7, p. 343-345.
Lietuvos Universiteto Medicinos Fakulteto mokslą eiti taisyklės.—„Medicina", 1922, Nr. 6-7, p. 365-369.
Medicinos Fakulteto mokslo planas.—„Medicina", 1922, Nr. 6-7, p. 370-373.
Lietuvos Gydytojų Sąjungos įstatų sumanymas.—„Medicina", 1922, Nr. 9-10, p. 492-494.

Pavyzdinių gydytojų draugijoms įstatų sumanymas.—„Medicina", 1922, Nr. 9-10, p. 494-496.

Kontuzinės kataraktos atsitikimas.—„Medicina", 1922, Nr. 11-12, p. 526-529.

Kovai su trachoma įstatymo sumanymas (Medžiaga 2-jam Lietuvos gydytojų suvažiavimui).—„Medicina", 1922, Nr. 11-12, p. 563-568.

Tikyba ir mokslas.—„Mokykla ir Gyvenimas", 1922, Nr. 5-6, p. 1-7. Parašas: P.A.

Dar apie tikybą ir mokslą.—„Mokykla ir Gyvenimas", 1922, Nr. 8, p. 1-4.

1923

Kovai su trachoma įstatymo sumanymas. Kaunas, 1923, 7 p.

Lietuvos Universiteto Medicinos Fakultetas, jo uždaviniai ir išgalės. The Faculty of Medicine of the University of Lithuania. Kaunas, 1923, 19 p.

Lietuvos Gydytojų Sąjungos įstatų sumanymas.—„Antrasis Lietuvos gydytojų suvažiavimas 1923 m. vasario mėn. 22-24 d.". Kaunas, 1923, p. 13-15.

Aklųjų globojimas kitur ir Lietuvoje.—„Antrasis Lietuvos gydytojų suvažiavimas 1923 m. vasario mėn. 22-24 d.". Kaunas, 1923, p. 168-179.

Medicinos aukštasis mokslas Rusijoje.—„Medicina", 1923, Nr. 2, p. 122-123.

Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Klinikos akių skyriaus 1922 m. apyskaita.—„Medicina", 1923, Nr. 3-4, p. 178-179.

Antrojo Lietuvos gydytojų suvažiavimo 1923 m. vasario mėn. 22-24 d. protokolas. Vykdomojo komiteto darbuotės apyskaita.—„Medicina", 1923, Nr. 5, p. 235-239.

Lietuvos Universiteto Medicinos Fakultetas, jo uždaviniai ir išgalės.—„Medicina", 1923, Nr. 5, p. 249-257.

Prie Medicinos Fakulteto mokslo plano.—„Medicina", 1923, Nr. 6-7.

Laiškas redakcijai.—„Medicina", 1923, Nr. 9, p. 514-515.

Aklųjų globojimas kitur ir Lietuvoje.—„Medicina", 1923, Nr. 11, p. 604-615. Ir atspaudas (Kaunas, 1923, 12 p.).

Apie metilinio alkoholio kenksmingumą.—„Medicina", 1923, Nr. 12, p. 700-702.

Kovai su trachoma įstatymo sumanymo paaiškinamasis raštas.—„Medicina", 1923, Nr. 12, p. 723-729.

Aufhellung einer Kontusionskatarakt.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", Bd. 50, H. 1-2. Berlin, 1923, p. 113-114.

1924

Apie vitaminus.—„Kultūra", 1924, Nr. 1, p. 17-20 (apie vitaminų reikšmę ir svarbą žmonių sveikatai).

Iš kur atsirado gyvybė ant žemės? (Atsakymas O. Dargytei).—„Kultūra", 1924, Nr. 6, p. 252-253.

Trachoma Kauno mokyklose ir apskritai Lietuvoje.—„Lietuva", 1924, Nr. 165, p. 3-4.

Prof. Vogt'o plyšinės lempos kursas 1923 m. Ciuriche.—„Medicina", 1924, Nr. 1, p. 47-56.

Raudonojo Kryžiaus Ligoninės Akių skyriaus 1923 m. apyskaita.—„Medicina", 1924, Nr. 8-9, p. 676-681.

Apyskaita iš komandiruotės į 44-tąjį Vokiečių oftalmologų draugijos suvažiavimą Heidelberge 12-14 d. birželio 1924 m.—„Medicina", 1924, Nr. 12, p. 996-1007.

Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką.—„Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas". Kaunas, 1924, p. 158-162.

1925

Vokų kolobomos atsitikimas.—„Medicina", 1925, Nr. 6-7, p. 379-385.

Apie žydų universitetą Jaruzalėje ir apie medicinos reikalų Palestinoje tvarkymą. Pranešimas Kauno Medicinos Dr-jos metiniame visuotiniame susirinkime 1925.V.8.—„Medicina", 1925, Nr. 6-7, p. 504-505.

Pryšakinės kameros amagnetinių krislų operacijos klausimu.—„Medicina", 1925, Nr. 9-10, p. 651-665.

Raudonojo Kryžiaus Ligoninės akių skyriaus 1924 m. apyskaita.—„Medicina", 1925, Nr. 9-10, p. 755-758.

Myxoedema ir akių susirgimai.—„Medicina", 1925, Nr. 11, p. 813-819.

Ein Fall von Coloboma palpebrae congenitum.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", Bd. 56, H. 5-6. Berlin, 1925, p. 339-345.

1926

Akinių istorija. Inauguracijos pranešimas, laikytas perimant Lietuvos Universiteto rektoratą 1925.IX.15 d. Kaunas, 1926, 49+3 p. su iliustracijomis.

K sposobu izvlečenija amagnitnych tel iz perednej kamery glaza.—„Archiv Oftalmologii", 1926, t. I, č. 3, p. 354-368.

Universitetas.—„Iliustruotoji Lietuva", 1926.IX.11, Nr. 37, p. 1.

Istorija očkov.—„Archiv Oftalmologii", 1926, t. III, č. 1, p. 48-61; t. III, č. 2, p. 197-210; t. III, č. 3, p. 372-385.

Golovnaja bol' i bolezni glaz.—„Kliničeskaja Medicina", 1926, t. IV, Nr. 8 (48), p. 277-281.

Mano pažintis su Bieliaku.—„Knygnešys", Red. P. Ruseckas, I. Kaunas, 1926, p. 58-60.

Doc. Balčikonies atvirąjį laišką perskaičius.—„Lietuva", 1926.XII.15.

Universiteto akių klinikos 1925 m. apyskaita.—„Medicina", 1926, Nr. 3-4, p. 153-157.

Oftalmologijos katedra su klinika (1925-26 mokslo metų apyskaita).—„Medicina", 1926, Nr. 5-7, p. 290-293.

Pasitobulinamieji gydytojams kursai. (Programa).—„Medicina", 1926, Nr. 8-9, p. 494-495.

Galvos skausmai ir akių ligos.—„Trečiasis Lietuvos gydytojų suvažiavimas 1924 m.". Kaunas, 1926, p. 195-210; ir atspaudas: Kaunas, 1926, 16 p.

Ein Fall von Optikus Atrophie bei Myxoedem.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", Bd. 58, H. 5. Berlin, 1926, p. 343-347.

1927

Trachoma Kauno aukštesniosiose mokyklose. Pranešimas Kauno Medicinos D-jos posėdyje 1927.V.6. Kaunas, 1927, 15 p. su diagramomis.

Apie ligų spėjimą iš akių.—„Medicina", 1927, Nr. 3-4, p. 97-107.

Universiteto akių klinikos 1926 m. apyskaita.—„Medicina", 1927, Nr. 5-6, p. 290-296.

Trachoma Kauno aukštesniosiose mokyklose.—„Medicina", 1927, Nr. 8, p. 440-452.

Kryptophthalmus ir jo patogenezė.—„Medicina", 1927, Nr. 10, p. 543-563.

Apyskaita iš komandiruotės į vokiečių oftalmologų draugijos suvažiavimą Heidelberge 1927 m. birželio 9-11 d.—„Medicina", 1927, Nr. 10, p. 599-603.

Zur Frage über den Zusammenhang der einseitigen Elephantiasis des Oberlides mit Erweiterung der Sella turcica.—„Bericht über die 46. Zusammenkunft der Deutschen Ophthalmologischen Gesellschaft in Heidelberg". 1927, p. 391-394.

Zur Frage über den Zusammenhang der einseitigen Elephantiasis der Oberlides mit Erweiterung der Sella turcica.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", Bd. 63. Berlin, 1927, p. 235-241.

1928

Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės (antras papildytas leidimas). Šiauliai, 1928, 56+4 p. su iliustracijomis.

Kryptophthalmus ir jo patogenezė. Kaunas, 1928, 23 p.

O zrenii sleporoždennych posle uspešnoj operacii.—„Archiv Oftalmologii", t. 5, č. 3, 1928, p. 298-307.

Über schädliche Folgen der Tränendrüsenentfernung.—„Bericht über die 47-te Zusammenkunft der Deutschen Ophthalmologischen Gesellschaft in Heidelberg". München, 1928, p. 340-344.

Mateušas Slančauskas.—„Knygnešys".1864-1904. II.Red. P. Ruseckas. Kaunas, 1928, p. 69-78.

Kelios pastabos dėl prof. Landau'o „Biologiškosios relatyvybės teorijos".—„Kosmos", 1928, Nr. 5-6, p. 259-272 (polemizuoja su prof. E. Landau dėl Darvino evoliucijos teorijos).

Par akli dzimušo un operēto mācīšanu redzēt.—„Latvijas Ārstu Žurnals", Nr. 5-6. Riga, 1928, p. 154-160.

Naguchi'o rastasis trachomos mikrobas.—„Medicina", 1928, Nr. 2, p. 81-86.

(Pasisakymas diskusijose dėl prof. Landau pranešimo).—„Medicina", 1928, Nr. 4, p. 277.

Kelios pastabos dėl prof. E. Landau'o „Biologiškosios relativybės teorijos".— „Medicina", 1928, Nr. 5, p. 327-343.

A. a. prof. A. G. Liutkevičius (nekrologas).—„Medicina", 1928, Nr. 5, p. 378-379.

Hideyo Noguchi (nekrologas).—„Medicina", 1928, Nr. 8, p. 575.

Atviras laiškas gydytojams (trachomos išsiplatinimo ir kovos su ja klausimais).—„Medicina", 1928, Nr. 8, p. 578.

Apie operuotų aklagimių mokymąsi žiūrėti.—„Medicina", 1928, Nr. 9, p. 599-607 („Medicinoje" įdėtasis straipsnis yra papildytas dar vieno naujo, vėliau stebėto atvejo aprašymu).

Universiteto akių klinikos 1927 m. apyskaita.—„Medicina", 1928, Nr. 11, p. 735-737.

Senatviškieji akių pakitimai.—„Medicina", 1928, Nr. 12, p. 788-800.

Atsiminimų pluoštelis apie d-rą J. L. Petkevičių.—„Medicina", 1928, Nr. 12, p. 776-779.

Über schädliche Folgen der Tränendrüsenentfernung.—„Zeitschrift für Augenheilkunde". Berlin, 1928, p. 171-172.

Über Kryptophthalmus congenitus.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", Bd. 64, H. 4-5. Berlin, 1928, p. 240-258.

1929

Haematoma corneae.—„Archiv Oftalmologii", t. 6, č. 1, 1929, p. 1-3.

Senatviškieji akių pakitimai.—IV-jo Lietuvos gydytojų kongreso 1928 m. lapkričio mėn. 1-3 d. darbai. Kaunas, 1929, p. 13-25.

Senatviškieji akių pakitimai.—„Kosmos", 1929, Nr. 1, p. 11-20.

Zur Unschädlichkeitsfrage der Tränendrüsenentfernung.—„Latvijas Ārstu Žurnals", 1929, Nr. 5-6, p. 400-405.

(Pasisakymas diskusijose).—„Medicina", 1929, Nr. 2, p. 123.

Pabaltijo oftalmologų organizacijos reikalu.—„Medicina", 1929, Nr. 4, p. 303-304.

Universiteto akių klinikos 1928 m. apyskaita.—„Medicina", 1929, Nr. 6, p. 434-436.

Akių gydytojas Jonas Cumftas (nekrologas).—„Medicina", 1929, Nr. 8, p. 603.

Apie profesionalinę gydytojų etiką.—„Medicina", 1929, Nr. 11, p. 820-828.

Dislocatio glandulae lacrimalis spontanea.—„Russkij Oftalmologičeskij Žurnal", 1929, t. 10, Nr. 4-5, p. 423-429.

Über die Verbreitung des Trachoms in Litauen.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", 1929, Bd. 69, H. 5-6, p. 324-338; ir atspaudas.

1930

Žodis kitas apie Joną Jablonskį.—„Kalba", I tomas, 2 sąs. Kaunas, 1930, p. 48-55.

Dislocatio glandulae lacrimalis spontanea.—„Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde", Bd. 85, 1930, p. 716 tt.

Allvar Gullstrand. 1862-1930.—„Kosmos", 1930, Nr. 11, p. 391-395 (apie žymų švedų oftalmologą A. Gullstrandą).

Apie Studentų Atstovybės įkūrimą.—„Lietuvos Studentas", 1930, Nr. 5.

Apie trachomos išsiplatinimą Lietuvoje.—„Medicina", 1930, Nr. 8, p. 533-546; ir atspaudas: Kaunas, 1930, 14+2 p. su santrauka vokiečių kalba: Über die Verbreitung des Trachoms in Litauen.

Pabaltijo oftalmologų suvažiavimas Tartu-Dorpate 1930.V.24-25.—„Medicina", 1930, Nr. 8, p. 588-589; ir atspaudas: Kaunas, 1930, 2 p.

Tarptautinė organizacija kovai su trachoma.—„Medicina", 1930, Nr. 9, p. 642-644; ir atspaudas: Kaunas, 1930, 4 p.

Universiteto akių klinikos 1929 m. apyskaita.—„Medicina", 1930, Nr. 11, p. 760-762.

Pabaltijo oftalmologų suvažiavimas 1930.V.24-25 d.—„Medicina", 1930, Nr. 11, p. 776-783; Nr. 12, p. 850-855.

Dėl gero dr. L. Vaineikio vardo.—„Naujoji Romuva", 1930, Nr. 17, p. 389-391. Parašas: J. Šliūpas, K. Grinius, P. Leonas, P. Avižonis, V. Nagius-Nagevičius, A. Janulaitis.

Starčeskija izmenenija glaz.—„Russkij Oftalmologičeskij Žurnal", 1930, t. II, Nr. 5, p. 635-645.

1931

Atsiminimai apie Povilą Višinskį.—„Kultūra", 1931, Nr. 4, p. 213-216.

H. Meyer (Heidelbergas): Luminal zur Erleichterung von Augenoperationen im Kindersalter. Klin. Mon. f. Augenheilk., 1930, Bd. 84, p. 69-74.—„Medicina", 1931, Nr. 1, p. 56-57.

Akių semiotikos reikšmė bendrajai diagnostikai.—„Medicina", 1931, Nr. 3, p. 167-174.

A. Gullstrand'o tyrimų reikšmė oftalmologijai.—„Medicina", 1931, Nr. 6, p. 375-389.

V. D. Univ-to akių klinikos 1930 m. apyskaita.—„Medicina", 1931, Nr. 9, p. 600-602.

Truputis atsiminimų apie Pov. Višinskį. 25 metų mirties sukaktuvių proga.—„Šiaulių Metraštis 1931 metams". Šiauliai, 1931, p. 105-106.

1932

Atsiminimų pluoštelis apie d-rą J.L. Petkevičių.—*Akiras-Biržys,* Lietuvos miestai ir miesteliai, II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 399-402.

Avižonis, P. ir *Goldengeimas, B.*, All-Baltische Ophthalmologen-Tagung in Kaunas, Universitäts-Augenklinik.—„Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde", 1932, Bd. 89, p. 400-411.

III Pabaltijo oftalmologų suvažiavimas.—„Medicina", 1932, Nr. 8, p. 544-546.

Migratio et eliminatio spontanea corporis alieni oculi.—„Medicina", 1932, Nr. 9, p. 594-599.

Apie 45-tąjį Francūzų Oftalmologų Draugijos kongresą 1932.VII.18-21 ir apie 50 metų dr-jos sukaktuvių iškilmes.—„Medicina", 1932, Nr. 9, p. 605-607.

Über spontane Senkung der orbitalen Tränendrüse.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", 1932, Bd. 77, H. 3-4, p. 167-182.

1933

Regėjimo reikšmė.—„Aklųjų Dalia", 1933, p. 9-10.

Akiniai.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 140.

Akis.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 141-143.

Akių fiziologija.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 143-144.

Akių higiena.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 144-145.

Akių lyginamoji anatomija.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 145-146.

Avižonis, P. ir *Žemaitis, J.*, Akių ligos.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 146-148.

Akių pakenkimai.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 148-149.

Akių tyrimas.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 149-150.

Aklųjų globojimas.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 154.

Aklumas.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 154-155.

Akomodacija.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 1. Kaunas, 1933, skiltis 166-167.

V. D. Un-to akių klinikos 1931 m. apyskaita.—„Medicina", 1933, Nr. 1, p. 36-41.

XIV concilium ophthalmologicum.—„Medicina", 1933, Nr. 9, p. 544-552; ir atspaudas: Kaunas, 1933, 8 p.

V. D. Un-to akių klinikos 1932 m. apyskaita.—„Medicina", 1933, Nr. 10, p. 600-604.

Adaptacijos tyrimo reikšmė ir būdai kasdieninėje praktikoje.—„Medicina", 1933, Nr. 12, p. 701-706; ir atspaudas: Kaunas, 1933, 6 p.

Migratio et eliminatio spontanea corporis alieni oculi.—„Sovetskij Vestnik Oftalmologii", 1933, Nr. 1, p. 79-83.

Redaktoriaus žodis.—„Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbai", t. 1, kn. 1. Kaunas, 1933, p. 1-5; greta tekstas anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis.

Ankstyba trachomos diagnozė.—„Vytauto Didžiojo Universiteto Darbai", t. 1, kn. 1. Kaunas, 1933, p. 7-29 ir santrauka vokiečių kalba (p. 26-28); ir atspaudas: Kaunas, 1933, 25 p. su santrauka vokiečių kalba (p. 22-24).

Zur klinischen Frühdiagnose des Trachoms.—„Zeitschrift für Augenheilkunde", 1933, Bd. 81, p. 1-12; ir atspaudas: Berlin, 1933, 12 p.

1934

Apie atšokusios retinos gydymą dijatermijos būdu (pranešimas Pirmajame Lietuvos akių gydytojų d-jos suvažiavime).—„Medicina", 1934, Nr. 1, p. 35-36.

V. D. Un-to akių klinikos 1933 m. apyskaita.—„Medicina", 1934, Nr. 5, p. 276-280.

IV Pabaltijo oftalmologų suvažiavimas.—„Medicina", 1934, Nr. 7, p. 422.

Okulistinė pagelba Lietuvoje.—„Medicina", 1934, Nr. 10, p. 582-584; ir atspaudas: Kaunas, 1934, 4 p.

A. W. M. Houwer, Apie myopijos etijologiją.—„Medicina", 1934, Nr. 10, p. 597-598.

Atšokusios retinos gydymas diatermijos būdu.—„Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbai", t. 2, kn. 2. Kaunas, 1934, p. 285-331 su santrauka vokiečių kalba; ir atspaudas: Kaunas, 1934, 49 p. su iliustracijomis (autoreferatas—„Medicina", 1935, Nr. 1, p. 40-41).

1935

Apie hereditetą medicinoje.—„Kosmos", 1935, Nr. 4-6, p. 170-194; ir atspaudas: Kaunas, 1935, 26 p. su iliustracijomis.

Binokuliarinis regėjimas.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1048.

Binokuliarinis spalvų maišymas.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1048.

Blakstiena.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1375.

Blennorrhoea—gleivingai pūlingas kataras.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1402.

Blepharitis—vokų kraštų uždegimas.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1402-1403.

Blepharochalasis.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1403.

Blepharophimosis.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1403.

Blepharoplastica.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1403.

Blepharoplegia.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1403.

Blepharorhaphia.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1404.

Blepharospasmus.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 3. Kaunas, 1935, skiltis 1404.

V. D. Un-to akių klinikos 1934 m. apyskaita.—„Medicina", 1935, Nr. 11, p. 825-829; ir atspaudas: Kaunas, 1936, 6 p.

Le ptérygoin et la trachome.—„Revue International du Trachome". Paris, 1935, t. 16, Nr. 4-6, p. 170-174; ir atspaudas: Paris, 1935, 4 p.

Rezultaty lečenija otslojki setčatki diatermiej po dannym glaznoj kliniki v Kaunase.—„Sbornik v oznamenovanija sorokoletija naučnoj dejatel'nosti zaslužennogo dejatelia nauki M. I. Averbacha". Moskva, 1935; ir atspaudas: Moskva, 1935, 22 p.

Expériences personnelles sur le traitement du décollement de la rétine par la diathermo-coagulation.—„Société Francaise d'Ophthalmologie", vol. 18. Paris, 1935, p. 368-370; ir atspaudas: Paris, 1935.

Un cas d'ophthalmomyiasis interna migrans.—„Société Francaise d'Ophthalmologie", An. 48. Paris, 1935, p. 152-156; ir atspaudas: Paris, 1935, 8 p.

Ophthalmomyiasis.—„Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbai", t. 3, kn. 1. Kaunas, 1935, p. 95-111; ir atspaudas: Kaunas, 1935, 21 p. su iliustracijomis ir santrauka vokiečių kalba: Über Ophthalmomyiasis (p. 17-19).

1936

Ophthalmomyiasis.—„Medicina", 1936, Nr. 2, p. 124-125.

Angiomatosis retinae atsitikimas (Demonstruotas Trečiajame Lietuvos Akių Gydytojų D-jos suvažiavime).—„Medicina", 1936, Nr. 2, p. 126-127.

V. D. Un-to akių klinikos 1935 m. apyskaita.—„Medicina", 1936, Nr. 12, p. 996-1001; ir atspaudas: Kaunas, 1936, 8 p.

1937

Paveldimas aklumas ir sterilizacija.—„Aklųjų Dalia", 1937, p. 16-18.

Cellulitis orbitalis.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 5. Kaunas, 1937, skiltis 36.

Chorioidea.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 5. Kaunas, 1937, skiltis 431-432.

Ciliakūnis.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 5. Kaunas, 1937, skiltis 558-559.

Contusio bulbi.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 5. Kaunas, 1937, skiltis 771.

Dacryadenitis.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 5. Kaunas, 1937, skiltis 1280.

Dacryocystitis.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 5. Kaunas, 1937, skiltis 1280-1281.

Diplopia.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 6. Kaunas, 1937, skiltis 995.

Glaukomos gydymas.—„Medicina", 1937, Nr. 8, p. 628-641; ir atspaudas: Kaunas, 1937, 16 p. su santrauka vokiečių kalba.

P. Avižonis ir *P. Kazlauskas*, IV-sis Lietuvos Akių Gydytojų Draugijos suvažiavimas, buvęs 1936 m. gruodžio 8 d. V. D. Univ-to akių klinikoje.—„Medicina", 1937, Nr. 8, p. 650-661; ir atspaudas: Kaunas, 1937, 12 p.

V. D. Un-to akių klinikos 1936 m. apyskaita.—„Medicina", 1937, Nr. 8, p. 661-664; ir atspaudas: Kaunas, 1937, 4 p.

Kai kurių akių ligų diagnozės ir terapijos klaidos.—„Penktojo Lietuvos gydytojų kongreso darbai". Kaunas, 1937, p. 28-35.

1938

Apie Estijos gydytojus ir jų organizacijas.—„Medicina", 1938, Nr. 2, p. 150-156.

Kova su trachoma Vilniaus krašte.—„Medicina", 1938, Nr. 4, p. 291-301; ir atspaudas: Kaunas, 12 p.

Stiklo krislo pašalinimas iš priešakinės kameros.—„Medicina", 1938, Nr. 4, p. 323-325; ir atspaudas: Kaunas, 1938, 8 p. su santrauka vokiečių kalba: Entfernung eines Glassplitters aus der vorderen Kammer (p. 5-6).

V. D. Un-to akių klinikos 1937 m. apyskaita.—„Medicina", 1938, Nr. 6, p. 505-511.

1939

Ectropium.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 7. Kaunas, 1939, skiltis 402.

Entropium.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 7. Kaunas, 1939, skiltis 926.

Keletas atsiminimų iš Šiaulių Sąjungos kūrėjo V. Putvinskio gyvenimo.—„Lietuvos Aidas", 1939, Nr. 192, p. 4-5.

V. D. Un-to akių klinikos 1938 m. apyskaita.—„Medicina", 1939, Nr. 10-11, p. 903-909; ir atspaudas: Kaunas, 1939, 8 p.

Beskylio tinklainės atšokimo prognozė.—„Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbai", t. 6, kn. 1-2. Kaunas, 1939, p. 215-221; ir atspaudas: Kaunas, 1939, 12 p. su santrauka vokiečių kalba: Zur Prognose Netzhautblösung ohne Riss (p. 8-9).

1940

Glaucoma.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 9. Kaunas, 1940, skiltis 139-140.

Geltonoji dėmė.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 8. Kaunas, 1940, skiltis 1225-1226.

Akių ligų vadovas. Kaunas, 1940, VIII, 844 p. su 1241 iliustracija. Įžangos žodis prof. Vl. Lašo, rodyklę ir receptų sąrašą sutvarkė dr. Vytautas Avižonis.

BIOGRAFIJOS IR BIOBIBLIOGRAFIJA

A. a. prof. Dr. P. Avižonis bus laidojamas spalių 19 d.—„Lietuvos Aidas", 1939, Nr. 623, p. 3.

A. a. prof. d-ro P. Avižonio iškilmingas minėjimas.—„Medicina", 1940, Nr. 2, p. 172.

Akiras-Biržys, Profesorius Petras Avižonis.—Lietuvos miestai ir miesteliai, II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 267-277.

Alksninis, Vincas, Dr. Petrą Avižonį prisiminus.—„Tėvynė", 1964, Nr. 8.

Avižonis, Petras.—„Medicina", 1922, Nr. 2, p. 54-55.

Avižonis, Petras.—„Lietuviškoji Enciklopedija", t. 2. Kaunas, 1934, p. 464-466.
Avižonis, Petras.—„Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija", 1. Vilnius, 1976, p. 527.
Avižonis, Petras (nekrologas).—„Lietuvos Aidas", 1939, Nr. 624, p. 3 su nuotrauka.
Avižonis, Petras.—„Lietuvių Enciklopedija", I. So. Boston, Mass., 1953, p. 504.
Avižonis, Petras.—„Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija", I. Vilnius, 1966, p. 133-134.
Avižonis, Petras, prof. med. dr. (g. 1875 m.— 1939.X.17 Kaune).— „Bibliografijos Žinios", 1939, Nr. 8, p. 258.
Avižonis, Petras, prof. med. dr. (g. 1875m.— 1939.X.17 Kaune).— „Bibliografijos Žinios", 1940, Nr. 1 (75), p. 32.
Avižonis, P., A. a. prof. A. G. Liutkevičius (nekrologas).—„Medicina", 1928, Nr. 5, p. 378-379.
Avižonis, P., Akių gydytojas Jonas Cumftas (nekrologas).—„Medicina", 1929, Nr. 11, p. 820-828.
Avižonis, P., Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką. —„Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas". Kaunas, 1924, p. 158-162.
Avižonis, P., Atsiminimai apie Povilą Višinskį.—„Kultūra", 1931, Nr. 4, p. 213-216.
Avižonis, P., Atsiminimų pluoštelis apie d-rą J. L. Petkevičių.—Akiras-Biržys, Lietuvos miestai ir miesteliai. II tomas. Biržų apskritis. Kaunas, 1932, p. 399-402.
Avižonis, P., Jablonskis—bedievis.—„Lietuvos Mokykla", 1921, Nr. 12, p. 591-595.
Avižonis, P., Jonas Jablonskis Mintaujoj.—„Lietuvos Mokykla", 1921, Nr. 12, p. 530-533.
Avižonis, P., Mano pažintis su Bieliaku.—„Knygnešys", Red. P. Ruseckas, I. Kaunas, 1926, p. 58-60.
Avižonis, P., Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija.— „Mokykla ir Gyvenimas", 1921, Nr. 1, p. 30-33.
Avižonis, P., Truputis atsiminimų apie Pov. Višinskį. 25 metų mirties sukaktuvių proga.—„Šiaulių Metraštis 1931 metams". Šiauliai, 1931, p. 105-106.
Avižonis, P., Žodis kitas apie Joną Jablonskį.—„Kalba", I tomas, 2 sąs. Kaunas, 1930, p. 48-55.
Bagdas, P. J., Prof. dr. Petras Avižonis—mokslininkas.—„Medicina", 1975, Nr. 2 (50), p. 75-77.
Bielinis, K., Gana to jungo. New Yorkas, 1971, p. 219-240, 327-328, 339-340, 362-363.
Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte der letzten fuenfzig Jahre. Herausgegeben und bearbeitet von Dr. I. Fischer. Erster Band. Berlin—Wien, 1932, p. 51-52.
Blažys, J., Klinikų statyba (apie P. Avižonį ir kitus).—„Vytauto Didžiojo Universiteto Žinios", 1936, Nr. 2, p. 48-51.

Bridžius, A., Vienas antras epizodas iš velionies a. a. prof. P. Avižonio gyvenimo.—„Lietuviškoji Medicina", 1943, Nr. 10, p. 436-437.
Brombergas, R., Prof. P. Avižonis—pedagogas.—„Medicina", 1940, Nr. 5, p. 343-345.
Bučys, P., Teologijos Fakultetas ir d-ras Avižonis.—„Laisvė", 1922 m. vasario 22 d., Nr. 19.
Bučys, P., Universitetas ir d-rasAvižonis.—„Tėvynės Sargas", 1922 m. vasario 11 d., Nr. 23.
Bučys, P., Universiteto statuto kritika. Dėl P. Avižonio pasiūlyto Un-to statuto.—„Tėvynės Sargas", 1922 m. vasario 14, 16, 18 ir 19 d.
Budraitis, P., Gydytojas, mokslininkas, švietėjas.—„Tarybinis Balsas", Joniškis, 1971 m. lapkričio 2 d.
Būtėnas, J., Darbštumo ir mokslo meilės pavyzdys. Prof. P. Avižoniui paminėti.—„Lietuvos Žinios", 1939.
Būtėnas, J., Istoriografo užrašai. Vilnius, 1974, p. 41-87, 123.
Būtėnas, J., Profesorius Petras Avižonis—visuomenininkas.—„Kultūra", 1940, Nr. 1, p. 29-37.
Daktaravičienė, E., Prof. Petras Avižonis (Respublikos žymieji medikai).—„Tarybinis Medikas", 1959.XII.12.
D., Pr. (Pr. Dovydaitis), Šis tas apie darvinizmą ir p. Avižonio principus.—„Draugija", 1910, t. X, Nr. 39, p. 209-230.
Dovydaitis, Pr., Prof. Petras Avižonis 60 metų amžiaus jubiliatas.—„Darbininkas", 1935, Nr. 17.
Dovydaitis, Pr., Prof. Petras Avižonis 60 metų amžiaus jubiliatas.—„Židinys", 1935, Nr. 4, p. 432-433.
Ekonominis ir kultūrinis lietuvių padėjimas d-ro P. Avižonio disertacijoje.—„Lietuvos Žinios", 1914.VI.12 ir 13.
G., J., Darvinas ir d-ras Avižonis.—„Šaltinis", 1909, Nr. 15.
Gatautytė, M., Konstantinavičiūtė, J., Prof. P. Avižonis—propagandist ateizma.—„Tezisy dokl. XVII naučn, konf. stud. (Kaunas med. inst.)". Kaunas, 1966, p. 32-33.
Gurauskas, V., Vaitkevičius, B., Sveikatos apsauga pirmaisiais tarybų valdžios metais Lietuvoje (1918-1919).—„Sveikatos Apsauga", 1968, Nr. 11 (155), p. 3-7.
Horodničienė, M., Jie buvo vienmečiai.—„Kolūkiečio kalendorius 1975". Vilnius, 1975, p. 41-44 (rašoma apie du žymius okulistus: Petrą Avižonį ir Vladimirą Filatovą).
Jakštas, J., Antanas Smetona.—„Dirva", 1964, Nr. 10 (P. Avižonis minimas skyrelyje „Kalbos ir tėvynės meilė").
Jasaitis, J., Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Vilnius, 1972, p. 47-48, 69-70.
Jie buvo pirmieji. Aukštosios mokyklos Kaune 50-mečiui.—„Tarybinis Medikas", 1970, Nr. 3 (242).
Kairiūkštis, Vladas, Pastabos dėl prof. P. Avižonio ligos (su rentgenogramos demonstravimu).—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 307-311; diskusijos dėl pranešimo, p. 333-334.

Kalninas, V., P. Avižonis Tartu mieste.—„Mokslas ir Gyvenimas", 1972, Nr. 2, p. 59.

Karablikovaitė, S., Kaunasskije oftal'mologi ateisty v buržuaznoj Litve (P. Avižonis i dr.).—„Materialy XIX naučnoj studenčeskoj konferencii, posviaščionnoj 150-letiju roždenija K. Marksa", 1968, p. 116-118.

Kazlauskas, P., A. a. prof. P. Avižonį atsiminus.—„Lietuviškoji Medicina", 1943, Nr. 10, p. 437-438.

Kiaušas, J., Kukli dovana jubiliejui (P. Avižonio gimimo 100-osioms metinėms).—„Darbas (Pasvalio rajono laikraštis), 1975 m. gegužės 1 d., p. 3.

Kuzminskis, Vytautas ir *Siudikas, Vytautas*, Petras Avižonis—ateistas.—„Mokslas ir Gyvenimas", 1975, Nr. 4, p. 18-20.

Kviklys, V., Naujesnieji keliai medicinoje.—„Vairas", 1938, Nr. 20, p. 226-235.

Laikraščių peržvalga.—„Vadovas", t. III, Nr. 10, 1909, p. 188-190 (čia kritikuojamas P. Avižonio straipsnis apie Ch. Darviną „Lietuvos Ūkininke", 1909, Nr. 12).

Lašas, Vl., Akių ligų vadovo autoriui mirus.—P. Avižonis, Akių ligų vadovas. Kaunas, 1940, p. V-VIII.

Lašas, Vl., Medicinos Fakulteto Darbų redaktoriui prof. P. Avižoniui mirus.—„Kauno Un-to Medicinos Fakulteto Darbai", t. 6, kn. 3. Kaunas, 1940, p. 5-9.

Lašas, Vl., Med. dr. P. Avižonis kaip universiteto profesorius.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 264-270.

Lašas, Vl., Petras Avižonis.—„Mokslas ir Gyvenimas", 1959, Nr. 1 (16), p. 36-38.

Maciūnas, V., Mano tėvas. Vieno gydytojo gyvenimo ir jo laikų istorija.—„Draugas", 1975.III.22, 28; IV.5, 12, 19, 26; V.3; Nr. 69, 74, 86, 92, 98, 104 (paliečiama P. Avižonio veikla „Kūdikio" draugijoje ir kitur).

Marcinkus, J., A. a. prof. P. Avižonis okulistas-oftalmologas.—„Medicina", 1940, Nr. 4, p. 259-264.

Marcinkus, J., A. a. prof. P. Avižonis—gydytojas, okulistas, visuomenininkas.—„Lietuviškoji Medicina", 1943, Nr. 10, p. 432- 436.

Materializmo pastangos Lietuvoje (apie J. Kairiūkščio ir P. Avižonio ateistinę veiklą).—„Laisvė", 1922 m. balandžio 12 d.

Matulionis, B. (red.), Fraternitas Lithuanica. 1908-1958 m. Putnam, Conn., 1958, p. 109, 121, 323.

Mažonas, K., Jau 50 metų. Prisiminimai iš Tartu (Dorpato) universiteto.—„Dirva", 1963, Nr. 89.

Medicinos Fakultetas. Oftalmologijos katedra su klinika.—„Vytauto Didžiojo Universiteto Žinios", 1937, Nr. 1-5, p. 121.

Micelmacheris, V., Sveikatos apsauga Lietuvoje 1918-1919 metais. Vilnius, 1959 (apie P. Avižonį p. 68-70).

Micelmacheris, V., Lietuvos gydytojai ir studentai-medikai revoliucinio judėjimo dalyviai.—„Sveikatos Apsauga", 1967, Nr. 2 (134), p. 33-40 (apie P. Avižonį p. 37-38).

Mirė prof. Dr. Petras Avižonis.—„Lietuvos Aidas", 1939, Nr. 622, p. 3.
Mirė prof. dr. P. Avižonis.—„Trimitas", 1939.X.19, Nr. 42 (983), p. 1025.
Mūsų kalendorius. Petras Avižonis.—„Kauno Tiesa", 1959.X.17, Nr. 247 (2380).
Nemeikša, J., Prof. dr. med. Petrą Avižonį palydint.—„Aklųjų Dalia", 1939, p. 5-6.
Nezabitauskis, A., Įžymus mokslininkas.—„Darbas" (Pasvalio rajono laikraštis), 1968 m. liepos 13 d.
Palinauskienė, S., Atsimenu jį tokį.—„Darbas" (Pasvalio rajono laikraštis), 1975 m. rugpiūčio 28 d., Nr. 101 (3675). (Tai P. Avižonio brolio Antano dukters Stasės Avižonytės-Palinauskienės, dantų gydytojos, atsiminimų pluoštas).
Palionis, J., J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai.—*J. Jablonskis*, Rinktiniai raštai, I. Vilnius, 1957, p. 21-23.
Petkevičaitė-Bitė, G., Kudirkos aplankymas 1898 m.—„Vinco Kudirkos jubiliejinis Varpas". Kaunas, 1924, p. 150-158 (perspausdinta: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Krislai. Vilnius, 1966, p. 401-413).
Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė, Krislai, I. Vilnius, 1966, p. 401-413, 518, 651, 654, 662-677 (čia perspausdintas G. Petkevičaitės darbas „Iš mūsų vargų ir kovų", Kaunas, 1927).
Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė, Laiškai, VI. Vilnius, 1968, p. 35-39, 52-53.
Piročkinas, Arnoldas, Petras Avižonis (1875—1975).—„Mūsų Kalba", 1975, Nr. 4, p. 61-66.
Piročkinas, Arnoldas, Petro Avižonio laiškas Povilui Višinskiui.—„Mūsų Kalba", 1975, Nr. 4, p. 66-70 (čia duodamas P. Avižonio laiškas, rašytas P. Višinskiui Mintaujoje 1897 m. gruodžio 15 d.).
Prof. Petras Avižonis.—„Draugas", 1959 m. spalio 31 d.
Puzinas, J., Prof. med. dr. P. Avižonis—varpininkas.—„Sėja", 1977, Nr. 2, p. 84-89.
Puzinas, J., Prof. dr. P. Avižonis—visuomenininkas.—„Medicina", 1975, Nr. 2 (50), p. 64-74.
Sieninis kalendorius 1959 metams. Vilnius, 1958, spalio 17 d. lapas.
Sieninis kalendorius 1975 metams. Vilnius, 1974, balandžio 17 d. lapas.
Skardžius, Pr., P. Avižonis.—„Gimtoji Kalba", 1939, 8 sąs., p. 113-115.
Skipitis, R., Nepriklausomą Lietuvą statant. Atsiminimai. Chicago, 1961, p. 35, 46-47, 50, 77-80, 167, 384-385.
Skliutauskas, J., Daktaras Petras Avižonis. Gimimo 100-osios metinėms.—„Darbas" (Pasvalio rajono laikraštis), 1975 m. balandžio 12 d., Nr. 45 (3617), p. 3.
Skliutauskas, J., Estiškos akvarelės. Vilnius, 1975 (skyrelyje „Petras Avižonis ir Dorpatas", p. 212-230 duodama biografinių duomenų).
Skliutauskas, J., Petras Avižonis ir Dorpatas.—„Sveikatos Apsauga", 1974, Nr. 11, p. 40-46.
Smetona, A., Atsiminimų bruožai.—„Kalba", I tomas, 2 sąs. Kaunas, 1930, p. 37-44.

Š., L. (L. Šmulkštys), Prof. Dr. Petras Avižonis šimtojo gimtadienio proga.—„Sėja", 1975, Nr. 3, p. 5.
Tercijonas, V., Mintys ir prisiminimai apie Sofiją Avižonienę ir šeimą.—„Tėvynė", 1963.XII.20, XII.27, 1964.I.3 ir I.10.
Tercijonas, V., S. Avižonienę palydėjus į amžinybę.—„Naujienos", 1963.IX.28.
Tercijonas, V., Sofija Avižonienė. Mintys ir prisiminimai apie velionę ir jos šeimą.—„Keleivis", 1963, Nr. 40 ir 41.
Tercijonas, V., Sofija Avižonienę palydėjus į amžinybę.—„Dirva", 1963.IX.30, Nr. 111.
Umbrasas, Kazys, Žemaitė. Biografija ir kūrybos ištakos. Vilnius, 1975, p. 127, 179, 181, 183-185, 192, 195-197, 199, 204, 207, 209, 225, 284, 285, 289.
V. (Vytautas Avižonis), Daktaras Petras Avižonis. Jo mirties dešimtmečiui paminėti.—„Vienybė", 1949.XI.4.
V. A. (Vytautas Avižonis), Prof. Dr. med. Petras Avižonis (Dvylikos metų nuo mirties sukakčiai paminėti).—„Naujienos", 1951.X.17 ir 18.
V. A. (Vytautas Avižonis), Prof. Dr. med. Petras Avižonis.—„Naujienos", 1963.IX.28, Nr. 684.
Višinskis, P., Raštai. Vilnius, 1964, p. 266, 277, 301, 312-314, 345-346.
Zabulis, Henrikas, Aukštojo mokslo tradicijos Kaune.—„Mokslas ir Gyvenimas", 1970, Nr. 1, p. 12-14.
Žemaitė, Raštai, 6 t. Vilnius, 1957, p. 9, 23-24, 27, 36, 43-46, 48-52, 55, 57-61, 63, 66, 70, 77, 98, 112-113, 115-116, 118, 121, 134, 325, 481.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Akyras — žr. Biržys P.
Alekna J. 131
Aleksa P. 4
Aleksa Z. 113
Aleksandras 14
Andziulaitis J. 68
Armonas 19
Asevičiūtė A. — žr. Avižonienė A.
Astrauskas T. 82
Augustinavičius J. 125
Avižonienė Aleksandra 21
Avižonienė Angelė 28
Avižonienė Halina 26
Avižonienė Liuda 4, 27
Avižonienė Saloméja 19
Avižonienė Sofija 23-25, 51, 108, 109, 111, 113, 117, 122, 126, 171, 176
Avižonienė Teklė 21
Avižonienė Valerija 4, 27
Avižonis Antanas 19-21
Avižonis Ignas 15-17
Avižonis Jonas 15-17, 19, 31, 34
Avižonis Jonas 25, 26, 125, 171, 177
Avižonis Juozas 19-22, 49, 51, 60
Avižonis Kęstutis 26
Avižonis Konstantinas 9, 25, 27, 28, 171
Avižonis Petras 20, 21
Avižonis Petras 4, 27, 175
Avižonis Petras 27
Avižonis Saulius 26
Avižonis Viktoras 22
Avižonis Vytautas 4, 7, 12, 16, 25-27, 43, 108, 124, 149, 152, 171, 179
Avižonytė Aldona 20
Avižonytė Birutė 22
Avižonytė Birutė 7, 15, 25, 28, 29, 124, 175
Avižonytė Daina 26
Avižonytė Daina 27
Avižonytė Elzbieta 19, 22
Avižonytė Giedrė 27
Avižonytė Juozapata 19, 20
Avižonytė Konstancija 15, 19, 23, 126
Avižonytė Liucija 22
Avižonytė Morta 19, 20, 51
Avižonytė Ona 19, 20
Avižonytė Stasė 20, 21
Avižonytė Vilija 27

Backus O. P. 28
Bagdanavičius J. 96
Bagdas P. — Bagdanavičius 148, 149, 155
Bagdonas J. 68, 131
Balčikonis J. 87, 88
Baltrušaitienė P. — žr. Gruzdytė P.
Baltrušaitis J. 23
Baltušis T. — Žemaitis 119
Balukas G. 179
Balvočius J. 96
Baranauskas A. 82
Basanavičius J. 49, 68, 127
Batoras S. 14
Beresnevičiūtė P. — žr. Gruzdienė P.
Bieliakas — žr. Bielinis J.
Bielinis J. 17, 34, 126
Bielinis K. 117-119, 121-124, 126
Bielskis V. 41
Bilevičiūtė S. 124
Biliūnas J. 7, 49, 51, 67, 104, 113
Birch-Hirschfeld 150

Birontas A. 124, 125
Biržiška M. 113, 127, 135
Biržys P. 15, 19, 30-32, 46
Bitė — žr. Petkevičaitė, G.
Bytautas S. 41
Blaževičienė B. — žr. Avižonytė B.
Blažys J. 131, 159
Blessing 161
Bortkevičienė F. 49, 67
Branderburgietis V. 14
Brašiškis S. 119
Brazaitis J. 40
Brazdžionis J 15, 17
Bridžius A. 129, 160
Brombergas R. 145, 147
Brundza J. 88
Bubėnaitė H. — žr. Avižonienė H.
Bučys P. 132, 133, 135, 139, 180
Buga K. 87
Bugailiškienė O. — žr. Gruzdytė, O.
Bugailiškis P. 23, 113, 124
Bulota A. 41, 49, 67
Būtėnas J. 35, 39, 41-44, 47, 51-53, 61, 62, 64, 65, 67, 107
Būtėnas P. 14
Butkevičius F. 131

Chodakauskaitė V. 52, 57

Čepas M. 39
Čepinskis V. 131, 135
Česnys B. 135
Činga L. 16
Čiurlionienė S. 87

Dambrauskas A. 67
Daniliauskas A. 64, 65
Darvin Ch. 95, 96
Daugirdas T. 62
Daukantas 47
Degio K. 44, 174
Didžiulienė L. 35, 39, 51
Didžiulis S. 39
Didžiulytė V. 49, 51, 113
Dolganovas 109
Domaševičius A. 121
Dovydaitis P. 87, 88, 96
Dūdelis V. 126
Dulkė 17
Dumša J. 119, 121

Empacheris 51
Epšteinas L. 158

Finkelšteinas L. 159
Fledžinskis J. 124
Fürstenbergas V. 14

Gabalis 51
Gaidelionis P. 33, 41, 49, 50, 98, 99
Gaigalaitis V. 70
Galenas von H. 14
Galvanauskas E. 133
Gėgžna 70
Genys 62
Gerutis J. — žr. Balvočius J.
Gogelis L. 134
Goldengeimas B. 167
Goldmannas H. 26
Gravrogkas A. 23
Gravrogkienė S. — žr. Gruzdytė, S.
Greeff 150
Griazev 115
Grigaliūnas V. — Glovackis 126
Grigiškis J. 40
Grinius K. 39, 67, 109, 163
Grybas S. 119
Grotas J. 14
Gruzdienė (Konarskaitė) 23
Gruzdienė P. 23
Gruzdys Bronislovas 23
Gruzdys Konstantinas 23, 130
Gruzdys Stanislovas 23
Gruzdys Vitoldas 23
Gruzdys Vitoldas 23

Gruzdytė Emilija 23, 109
Gruzdytė Juzefa 23
Gruzdytė Ona 23
Gruzdytė Petronėlė 23
Gruzdytė Sofija — žr. Avižonienė S.
Gruzdytė Stanislova 23
Gruzdytė Stefanija 23
Sgruzdytė Viktorija 23
Gudavičius P. 159
Gudimova 115
Gudzinskas P. 33
Gurauskas V. 121
Gustavas Adolfas 44

Hagentornas A. 128, 131

Ignatovski 114
Ilgovskis D. 153
Ilgovskis G. 153
Ingelevičius V. 88
Ivanauskas T. 129-131

Jablonskis J. 7, 9, 10, 32-39, 44, 49-51, 59, 72, 74, 76, 80, 82, 85-88, 99, 101
Jakševičiūtė S. 51, 57
Jakštas A. — žr. Dambrauskas A.
Jakubėnas P. 47, 71
Jankevičius S. 41, 74
Jankus M. 68
Janulaitis A. 51, 56, 57, 129, 130
Janulaitytė J. 51
Janušaitis 126
Januškevičius V. 117
Jarulaitis V. 55
Jasaitis J. 51, 52
Jasėnas K. 32
Jasiukaitienė E. — žr. Avižonytė E.
Jasiukaitis J. 22
Jasiukaitis K. 22, 113
Jasiukaitis Z. 22
Jasiukaitytė L. 22
Jašinskas K. 35
Jatulis J. 15
Jaunius K. 34, 36, 47, 62, 66, 71-73, 80, 82
Jodelė P. 133, 135, 151-153
Jokantas K. 32, 38
Jonas IV Žiaurusis 14
Jonikas P. 12
Jonušis F. 52, 109
Jovaras — žr. Krikščiūnas J.
Jucaitienė L. — žr. Morkūnaitė L.
Jucėnaitė L. — žr. Avižonienė L.
Judelevičius J. 153
Juodakis P. 133
Juozapaitienė 21
Jurgeliūnas A. 61, 134
Juškevičaitė - Juškytė J. 49, 51, 53-56, 62, 63, 66, 72
Juškevičaitė - Juškytė M. 62, 63, 66, 72
Juškevičienė - Liutkevičiūtė 46
Juškevičius - Juška A. 82, 86
Juškevičius F. 54
Juškevičius - Juška J. 46, 47, 50, 82
Juškevičius V. 46, 47

Kairys S. 40, 41, 51, 74, 116, 126
Kairiūkštis V. 174, 175
Kalnėnas V. 46
Kalnietis V. 98
Kapočius J. 10
Kapsukas - žr. Mickevičius V.
Karpuška 17
Karuža J. 131
Kazlauskas 113
Kazlauskas - Kazlas P. 159, 165-167
Keturakis — žr. Vilkutaitis J.
Kezys A. 12
Kiseliovas 86, 102
Kymantas J. 40
Klodt 115
Kodatienė V. — žr. Gruzdytė V.

Kodatis B. 23, 130
Konarskaitė — žr. Gruzdienė
Korganovaitė M. 158
Korotynskis W. 100
Krasauskas 17
Krasauskas R. 28
Kraševskis J.I. 36, 102
Krėvė - Mickevičius V. 87
Kriaučiūnas J. 39
Kriaučiūnas P. 7, 62, 66
Kriaušaitis Petras 10, 73, 74, 76, 80-83
Krikščiūnas J. 113
Kriškijanas 50
Kruckmann 150
Kučas J. 33
Kudirka V. 7, 39, 60-67, 69-72, 74-76, 104
Kuizinas S. 52
Kuprevičius M. 39
Kuršaitis F. 68-71, 83
Kužma J. 20
Kužmienė O. — žr. Avižonytė O.
Kvedaras 38
Kviklys B. 8

Lalis A. 33, 104
Landau 114
Lange J. 128
Lansbergienė O. 165, 166
Lansbergis V. 153
Lapėnaitė S. — žr. Avižonienė S.
Lastauskas A. 39
Lastauskienė M. 7, 55, 99
Lašas V. 44, 134, 151, 152, 170, 171, 173, 177
Lazdynų Pelėda — žr. Lastauskienė M.
Leonas P. 135
Lesgaftas P. 95
Liutkevičius A.G. 114, 115, 150
Lukauskaitė S. - Jasaitienė 126
Lukauskis S. 41, 61, 112, 117, 122, 124, 134

Macejauskas A. 41
Maciūnas J. 32
Mačiūnas A. 126
Maciulevičius J. 133
Mangirdas V. 51
Marcinkus J. 108, 109, 147, 148, 150, 155, 156, 165, 167, 170
Masilionis J. 12
Mašalaitis V. 133
Mašiotas P. 39, 100
Matulaitis S. 7, 39, 49, 61, 67, 99, 113, 116, 117
Matulaitis V. 42
Mažylis P. 131, 151, 159
Merkelis A. 74
Merkys A. 122
Micelmaacheris V. 121
Mickevičius V. 49, 51, 117, 121-124
Miežinis M. 82
Mikalojus II 42
Mikolainis P. 74-76
Mikšas J. 68
Mirbach 117
Mironas V. 32, 152
Morkūnaitė L. 7, 20
Morkūnas K. 19, 20
Morkūnas M. 4, 12
Morkūnienė, O. — žr. Avižonytė O.
Mosciskienė S. — žr. Gruzdytė S.
Moscickis J. 23, 24
Motiejūnas J. - Valevišius 122

Nagevičius V. 124-126, 128, 130
Narijauskaitė R. 23
Narijauskas Juozas 23
Narijauskas Jurgis 23
Narijauskienė K. — žr. Avižonytė K.
Nasvytis M. 130, 131

Nemeikša J. 160, 165
Neverdauskas 31
Nezabitauskaitė A. — Galaunienė 117
Nikitinskis 52
Nitaitė L. — žr. Didžiulienė L.

Obelaitis (Obel) — žr. Jablonskis J.
Oginskis M. 54, 55
Ozolinis 115, 150
Ožeškienė E. 102

Paknys 123
Palinauskienė S. — žr. Avižonytė S.
Paliokas B. 96
Paliulionis 51
Palukaitis V. 39
Parčevskis K. 128, 131
Pautienius 107
Pavliučenka V. 96
Pečkauskaitė M. 42, 61, 62, 98, 99
Pemkus K. 8, 11, 12
Petkevišaitė G. 7, 46, 49-56, 59-62, 64, 66, 72, 98-101, 104, 113
Petkevičius J.L. 32, 46, 47, 49-51
Petliukas 111
Petraškevičius Č. 116
Piaseckaitė M. 49, 85
Piročkinas A. 35, 88, 99, 100
Povylienė M. — žr. Avižonytė M.
Povylius A. 20
Povylius K. 20
Požėla K. 119
Požėla V. 32, 35, 49, 126
Prakapas 19
Prialgauskas J. - Gedaugas 158, 159, 165, 166
Purėnas A. 116
Putvinskienė E. — žr. Gruzdytė E.
Putvinskis - Putvis V. 23, 113
Puzinas J. 8, 10-12, 28, 118, 126
Puzinienė K. 10-12

Račiūnas J. 39
Radzvickas P. 128, 151-153
Rauberis A. 44
Raudonikis P. 134
Reelmannas E. 44, 45
Rimavičius 108, 149
Rimka A. 87
Rimša P. 177
Rygiškių Jonas — žr. Jablonskis J.
Rymas A. 35, 38
Ruberts 161
Rugys J. 39, 60, 109
Rugytė A. 39
Ruseckas P. 34, 108
Rutkauskas V. 23
Rutkauskienė R. — žr. Narijauskaitė R.

Saurusaitis P. 70
Schiekopp E.J. 70, 71
Schleicher A. 68
Schmitas A. 44
Sirutavičius V. 41, 73, 74, 85, 99, 117
Skardžius P. 87, 89
Sketeris A. 39
Skipitis R. 122, 123
Skliutauskas J. 45, 107, 173
Skvireckas J. 180
Slančauskaitė K. 108
Slančauskas M. 108
Slapčinskas J. 142
Smalstys J. - Smolskis 111, 117, 118
Smetona A. 7, 32, 35, 38, 41, 49, 73, 74, 76, 80, 82, 113, 152, 153
Smilga A. 73
Staneika A. 49
Staugaitis J. 62, 128
Steiblys M. 166, 167
Stiklius K. 113
Stulginskis A. 133

Stūrė 19
Sturevičius 30, 31
Sužiedelis S. 15
Svencickas J. 153

Šakenis K. 152, 153
Šalkauskis S. 88
Šatrijos Ragana — žr. Pečkauskaitė M.
Šaulys J. 7, 49, 51, 67, 104, 105, 113
Šilbajoraitė V. — žr. Avižonienė V.
Šimkevičius 95
Šimkus J. 133, 135
Šimoliūnas J. 130
Šlapelienė M. — žr. Piaseckaitė M.
Šlapelis J. 7, 35, 38, 39, 51, 76, 80
Šleževičius M. 32
Šliūpas J. 32, 68, 86
Šnipaitė B. 27
Šnipaitė S. 27
Šnipas G. 27
Šnipas R. 27
Šnipienė G. — žr. Avižonytė G.

Tercijonas V. 24, 111
Tiškevičius 52
Tolutienė J. — žr. Gruzdytė J.
Tolutis A. 23
Tūbelis J. 32, 129, 153
Tumas J. 55, 80, 82, 180

Ulianskas K. 49
Umbrasas K. 99

Vabalas - Gudaitis J. 129
Vaičaitis P. 41
Vaičiuška P. 32, 35, 38
Vaičkus 38
Vailionis L. 129
Vaineikis L. 32, 47, 51-53, 55
Vaitkevičius B. 121
Vaižgantas — žr. Tumas J.
Valančius M. 23, 80, 86
Valančiūtė - Beresnevičienė 23
Valiukas F. 117
Venclauskienė S. — žr. Jakševičiūtė S.
Venclauskis K. 51, 119, 121, 122, 124
Verasejevas V. 102
Veriovkin P. 115
Vetrona 43
Vienažindys A. - Vienožinskis 19, 35
Vileišis A. 47
Vileišis J. 41, 67
Vileišis P. 7, 40, 41
Vilkutaitis J. 51
Viršila V. 131
Viskantas A. 50
Višinskis J. 41
Višinskis P. 7, 41, 42, 44, 46, 49-56, 60-62, 64, 66, 67, 71, 72, 98, 100, 101, 109, 113
Vogt A. 150, 161
Volbergas 165
Voldemaras A. 118, 133, 152
Volkov 109, 114
Volockis A. 157
Volteris E. 130

Zavadskis 34
Zubovas 67, 112
Zubovienė S. — žr. Bilevičiūtė S.

Žalnieriukynas 52, 53
Žemaitė — žr. Žymantienė J.
Žemaitis Z. 129, 130, 133, 135
Žemgulys J. 131, 163
Žilinskas J. 70, 131
Žygimantas Senasis 14
Žygimantas Augustas 14
Žymantas B. 99
Žymantienė J. 7, 42, 44, 46, 49, 51, 60, 61, 71, 76, 86, 98-101, 113

TURINYS

Pratarmė 7
Leidėjų žodis (dr. Vytautas Avižonis) 9

TĖVIŠKĖ IR AVIŽONIŲ ŠEIMA 13

Gimtasis Pasvalys 13
Petro Avižonio senelis 15
Petro Avižonio tėvai 17
Jono Avižonio šeima 19
Petro Avižonio šeima 23
Petro ir Sofijos Avižonių vaikai 25

Į MOKSLĄ ŽENGIANT 30

Pasvalio pradžios mokykloje 30
Mintaujon 31
J. Jablonskis, P. Avižonis ir „Kūdikio" draugija 32
J. Jablonskio poveikis P. Avižoniui Mintaujoje 35
Mintaujos gimnaziją baigus 38

AUKŠTOJO MOKSLO BESIEKIANT 40

P. Avižonis Petrapilyje 40
P. Avižonis slaptoje lietuvių studentų veikloje 40
Labdaringoji draugija 42
Sunkios gyvenimo sąlygos Petrapilyje 43
Medicinos studijos Tartu universitete 44
Tartu Lietuvių studentų draugija 47

PIRMIEJI VISUOMENINIO DARBO ŽINGSNIAI 49

Petkevičiuose — lietuvybės židinys 49
P. Avižonis ir „Amerika pirtyje" Palangoje 1899 m. 51
P. Avižonis — knygnešys 52
P. Avižonis — varpininkas 59
Kelionė pas Vincą Kudirką 1898 m. 61

LIETUVIŲ BENDRINĖS RAŠOMOSIOS KALBOS PUOSELĖTOJAS IR JO „LIETUVIŠKA GRAMATIKĖLĖ“ 68

Lietuvių rašomosios kalbos norminimo reikalas 68
„Lietuviškos gramatikėlės“ atsiradimas P. Avižonio liudijimu . 71
V. Kudirka išsiuntinėja „gramatikėlę“ Amerikos lietuvių laikraščiams 74
P. Avižonio „Lietuviška gramatikėlė“ tapo Petro Kriaušaaičio „Lietuviškos kalbos gramatika“ 76
„Lietuviškos gramatikėlės“ pirmųjų puslapių faksimilė 77
Bendrybės ir skirtybės P. Avižonio „Lietuviškoje gramatikėlėje“ ir Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikoje“ 82
Tolesnis P. Avižonio domėjimasis lietuvių kalba 85
P. Avižonio rūpinimasis medicinos terminija 88

SPAUDOS IR LITERATŪROS BARUOSE 90

Spauda, kurioje P. Avižonis bendradarbiavo. Slapyvardžiai ir kriptonimai 90
P. Avižonio pasisakymai įvairiais lietuviškojo gyvenimo rūpesčiais 91
P. Avižonis — mokslo populiarintojas 94
P. Avižonis — darvinistas 95
P. Avižonio rūpestis lietuvių sveikatos reikalais 97
P. Avižonis — literatūros kritikas 98
Ir paties P. Avižonio literatūriniai bandymai 102

ŽMONIŲ SVEIKATOS SARGYBOJE IR VISUOMENINIO DARBO SŪKURIUOSE 106

Ariogaloje 1900-1902 m. 106
Žagarėje 1902-1910 m. 108
P. Avižonis renkasi okulisto specialybę 108
Revoliucinio sąjūdžio verpetuose 110
Šiauliuose 1910-194 m. daktaro laipsnio besiekaint 113
P. Avižonis mobilizuojamas į rusų kariuomenę 116

NEPRIKLAUSOMĄ LIETUVĄ ATSTATANT 117

P. Avižonis grįžta Lietuvon 117
Neramus gyvenimas Šiauliuose 118
P. Avižonis sveikatos apsaugos tarnyboje 119
Grėsminga bolševiku apšaukto padėtis 121

DARBAS LIETUVOS MOKSLO ŠVENTOVĖJE 127

Lietuvos aukštąją mokyklą atkuriant 127
Parengiamieji gydytojų kursai Kaune 128
Aukštieji kursai Kaune 129
P. Avižonio mokslinės karjeros pradžia 130
Aukštieji kursai tampa Lietuvos Universitetu 131
P. Avižonis — pirmasis Lietuvos Universiteto Medicinos fakulteto dekanas 134
P. Avižonis — Lietuvos Universiteto prorektorius ir rektorius 139
P. Avižonis — LU Studentų atstovybės statuto ruošėjas 141
P. Avižonis — profesorius, pedagogas 144
P. Avižonis — mokslininkas, okulistas-oftalmologas 149
Akių klinikos statyba 151
P. Avižonio kova su aklumu ir trachoma 156
Komandiruotės į užsienį 160
P. Avižonio darbai medicinos draugijose ir suvažiavimuose . 163
P. Avižonis medicinos draugijų narys 167
P. Avižonis — medicinos žurnalų bendradarbis ir redaktorius 168
P. Avižonio specialūs oftalmologijos darbai ir jo „Akių ligų vadovas" 169
Gyvenimo saulėlydyje 174
Užsklandos vietoje 180

P. AVIŽONIO BIBLIOGRAFIJA, biografijos ir biobibliografija .. 181

Petro Avižonio spausdintų raštų bibliografija 181
Biografijos ir biobibliografija 199

Pavardžių rodyklė 205
English summary by M. Vygantas, M.D. 215

ENGLISH SUMMARY
by
Mindaugas Vygantas, M.D.

Petras Avižonis, Physician and Professor of Ophthalmology (1875-1939). His public, academic and cultural life. By Jonas Puzinas.

Petras Avižonis was born on April 17, 1875, in Pasvalys, an ancient, established town in the northern part of Lithuania on his ancestral farm. His grandfather, Ignas Avižonis was lynched in the 1863 peasant uprising. Ignas's son, who witnessed the execution, ultimately returned to the family land and raised eight children — three sons and five daughters — of whom Petras was the oldest.

Petras learned to read from his father by a crude, rudimentary, and repetitive teaching technique, probably motivated by a firm hand and a rope. His early formal schooling was at the Pasvalys Russian School. Here Petras showed much native talent, and became responsible for teaching the younger children in the school. In 1885, Petras continued his formal education in Mintauja (Jelgava) Latvija, at the Catholic primary school. The following year he transferred to Adolfo school; in 1888, he entered the Mintauja High School Gymnasium. The language of instruction at this school was German, but in the attempt to Russify the non-Russian population, the language was gradually changed to Russian.

At the gymnasium, Petras's teacher was Jonas Jablonskis, the father of modern Lithuanian language. Initially, as a teacher, then as a mentor, and eventually as a collaborator, Jablonskis was an intellectual stimulus throughout Petras's life.

Under the proddings of Jablonskis, the Lithuanian gymnasium students evolved a self-confidence and pride in their ethnic origin. They organized a secret Lithuanian student organization, Kudikis (infant), whose goal was to foster and promulgate Lithuanian culture

and language. An important feature of their activities was the dissemination of Lithuanian publications, which were officially banned from being printed or distributed under the Csarist regime. Underlying the activities was a commitment by the members to return to Lithuania and thoroughly devote all their efforts to the further enlightenment of the Lithuanian population.

At Jablonskis's urgings, Petras and the other students collected Lithuanian folklore from their native birthplaces to enrich their language and cultural heritage. Jablonskis fostered in the students a profound knowledge of the Lithuanian language. This was culminated in the demand to be taught religion in Lithuanian.

Upon graduation, Petras was exhorted by his parents to become a priest. Such a career was socially acceptable and provided a secure future. Petras, however, had no inclination for the priesthood. Because of limited financial means, his parents could not directly support further schooling. Fortunately, Petras obtained work as a tutor in Lithuania and financed his first steps in University education.

Petras's choice of medicine may not have been as altruistical as one would expect. In fact, Petras Avižonis made this choice on the rational basis that a return to Lithuania would be more easily accomplished through a career in medicine. Therefore, in 1895 he entered the University of Petrograd in the Natural Science Department.

Student life was difficult in those days. With no formal university campus and dormitories, students lived in private quarters and, many times, in very crowded and frugal conditions. However, the intellectual and social environment was intricate and extensive. Petras belonged to secret Lithuanian student groups, which provided varied interest in the political, economic, and Lithuanian cultural questions.

The more affluent class of Lithuanians living in Petrograd formed benevolent societies and organizations that tried to raise funds and support students financially. Petras obtained help from them for basic living expenses. However, his primary income came from tutoring various subjects, especially languages. In one instance, he was asked to tutor French, although he did not know the language. He obtained a textbook and learned each lesson an hour before teaching it.

In 1897, firm in his decision of a medical career, he moved to Tallin, Estonia, to enter Tartu University. These were extremely difficult times for him. Tutoring postitions were lacking; there was no assistance from various Lithuanian organizations; and there was no support from an active and integrated Lithuanian student group. Petras was also overburdened with studies, because he attempted to accomplish advance coursework without having the necessary preliminaries. This overextension caused him to live in a hallway for a number of months until his financial situation improved. Because of the limited number of Lithuanian students, he was easily scrutinized and was followed by the secret police. At one point his living quarters were raided and he was searched extensively.

In 1900, Petras Avižonis finished his medical studies at Tartu University with a cum laude degree.

Through this difficult university period, he enjoyed a more fulfilling and richer life during summer vacation, when he returned to Lithuania. A focal point of these visits were sessions at a well-to-do physician's home in Joniškis where aspiring and established authors, poets, and playwrights frequently assembled. There was a constant probing of Lithuanian problems. This intellectual milieu nurtured and solidified the young visitors, such as Petras, to a lifetime commitment to Lithuanian affairs.

In 1898, Petras Avižonis made a pilgrimage to meet dr. Vincas Kudirka, one of the movers of the Lithuanian awakening, who was dying from tuberculosis. The experience was moving since dr. Kudirka was already aware of Petras' work and was proud to meet him personally. Avižonis presented dr. Kudirka with a copy of his Lithuanian grammar hoping that, either directly or through his influence, Kudirka would publish this work.

Although Lithuanian is an ancient language with roots in the Indo-European group, there was no formal Lithuanian grammar. A few privately produced works were available; however, with the growing period of enlightenment, an awareness was present for the obvious need for such a work. The American-Lithuanian community in 1896 offered a prize for a suitable grammar in the hopes that this would be an incentive for the production of such a work.

Petras Avižonis initially was acquainted with the notebook grammar of Father Jaunius, which was circulated one summer among the members of the Kudikis at the Mintauja gymnasium.

While at Petrograd University Petras Avižonis became acquainted with Frederick Kuršaitis's (Kurschat) "Grammatik der Littauischen Sprache" which was written in German. Petras Avižonis recognized the inadequacies in both of these works and resolved to produce his own work. Heavily relying on the work of Kuršaitis, he evolved his own grammar. In 1897 Jablonskis reviewed the work and christened it "Lietuviška gramatikėlė" (Little Lithuanian Grammar).

Petras submitted a copy of this grammar to the contest in the United States. In the fall of 1898 he received notification that the work was favorably received, however, because of the numerous shortcomings, only a $50.00 prize would be granted. At the same time, there were exhortations to correct the shortcomings so that a more complete and thorough work would be available.

No publisher would accept the work for publication so Petras and his friends at Petrograd University decided to reproduce copies by a home reproduction technique. Approximately 100 copies were reproduced, some of which were sent to dr. Kudirka. Dr. Kudirka, who as a publicist was so acutely aware of a need for such a grammar, quickly sent copies to various publishers in the United States.

In the summer of 1900, with the help of Jablonskis, Petras Avižonis extensively reworked the entire grammar. A very concentrated and productive effort resulted in "Lietuviškos Kalbos Gramatika, Rašytojams ir Skaitytojams Vadovėlis." (Lithuanian Language Grammar, a manual for writers and readers). The book was signed by Petras Kriaušaitis: Kriaušaitis was the pseudonym of Jablonskis.

The finished grammar was sent again to the United States, where it was favorably received and awarded the $100.00 prize. In 1901, 2,600 copies were printed in Philadelphia and widely disseminated.

Dr. Petras Avižonis retained a constant interest in the Lithuanian language throughout his life. In later years, this was especially significant in the development of medical terms. As an ophthalmologist, he contributed new words and scientific terms to the Lithuanian language.

Dr. Avižonis produced many articles in the suppressed Lithuanian press of 1895 to 1904. These works dealt with health, especially of the eyes, as well as general topics such as natural

phenomena. He became an ardent proponent of Darwin's evolutionary theories, which were radical and controversial in conservative Catholic Lithuanian society. Throughout his writings he always pursued questions of Lithuanian enlightenment.

Dr. Petras Avižonis first practiced general medicine in Ariogala in northwestern Lithuania. From 1902 to 1910 he worked in Žagarė, where his medical activities were somewhat made easier by the assistance of two other physicians. His popularity, sympathy, and ability to speak German, Russian, Latvian, Yiddish, and Lithuanian quickly made him the most popular physician in town.

The constant presence of seriously affected and blinded individuals from trachoma interested dr. Avižonis in ophthalmology. In 1903, the mobile ophthalmology clinic was touring Lithuania, and dr. Avižonis visited it to learn about eye diseases. Soon this evolved into a full-fledged interest in ophthalmology, which he further augmented during the 1904 Russian-Japanese war. Mobilized again into the Russian army during the First World War, dr. Avižonis was injured and was given responsibilities in Moscow. Through the years 1916 to 1918, he worked as a physician at a large eye and ear infirmary in Moscow.

The declaration of Lithuanian independence on February 16, 1918, did not immediately establish a political independence and freedom in the country. By 1920, significant resolutions of Western and Communist undercurrents resulted in a more stabilized government and society with purely Lithuanian orientation. In this new atmosphere dr. Avižonis was invited to become the eye physician at the Lithuanian Army Hospital in Kaunas, where he promptly organized an eye clinic and infirmary.

One of the first priorities of the independent Lithuanian government was to establish a school of higher learning to provide the populace with educated personnel. One of the originators in the field of medicine was dr. Petras Avižonis. On April 27, 1921, he was elected to head the section of medicine. On February 16, 1922, the official University of Lithuania was established and dr. Avižonis became the Dean of the School of Medicine. As Dean, he expanded the initial programs and organized the faculty and student body.

Dr. Petras Avižonis was elected the rector of the University from September 1925 to September 1926. In subsequent years, he

became active in the students' organization, especially the Student Health Insurance Program.

In pursuing this academic career, he continued his activities in ophthalmology. He organized a clinic with the military hospitals and one affiliated with the University. He also evolved a private practice. Because of his knowledge and skills, dr. Avižonis quickly became the leading ophthalmologist in Lithuania. He was quick to apply and use new surgical techniques and instruments. By the early 30's he was undertaking retinal detachment work. But most importantly, he maintained a constant interest in trachoma and its prevention. By 1940 there were hardly any serious endemic areas of trachoma in Lithuania.

He published widely in the Lithuanian, German, French, and Russian ophthalmologic periodicals. His main accomplishment was the publication of a textbook of ophthalmology in the Lithuanian language in 1940 ("Akių Ligų Vadovas"). Although published posthumously, the work remains a monument to his life in ophthalmology. The textbook is a beautiful work, well organized, well illustrated, and magnificently reproduced.

Dr. Petras Avižonis personifies this awakening of Lithuanian enlightenment. The culmination of this enlightenment was the years of Lithuanian independence between 1918 and 1940. Through that short period of time, the Lithuanian population ascended from suppressed peasanthood to an integrated, modernized, and democratic western society.

Dr. Petras Avižonis died on October 17, 1939 in Kaunas shortly before the occupation of Independent Lithuania by Communist Russia.